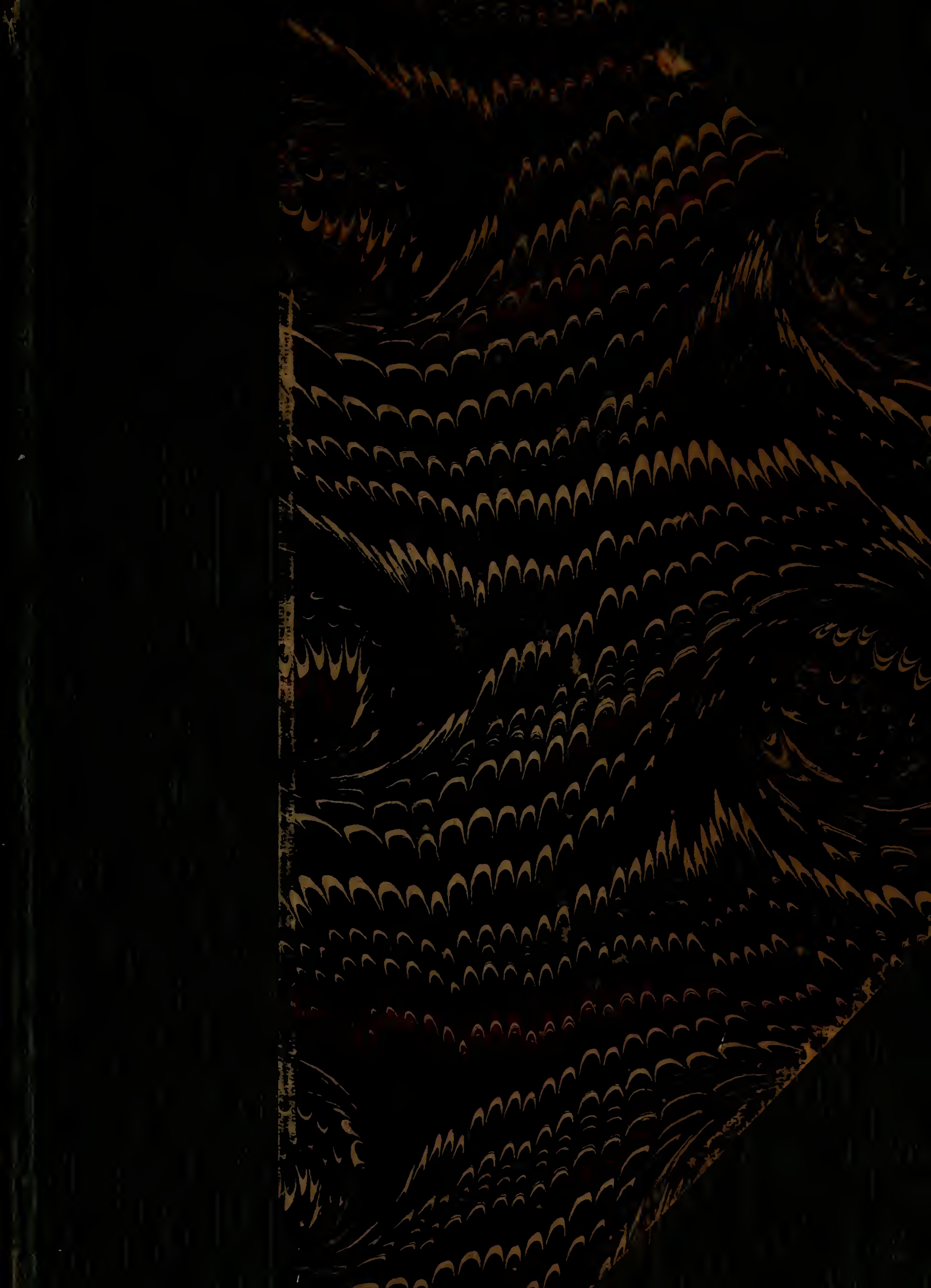

THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

DEPOSITA IN PACE
FABIOLA

FABIOLA

VAGY

A KATAKOMBAK EGYHAZA.

WISEMAN MIKLÓS

BIBORNOK ÉS WESTMINSTERI ÉRSEKTŐL.

Ő EMINENTIÁJA ENGEDELMÉVEL

FORDITÁ

HOLLÓ MIHÁLY,

PRÉPOST, FÓTHI ALESPERES ÉS PLEBÁNOS.

Kiadja a Szent-István-Társulat

PEST, 1856.

Nyomatott Herz Jánosnál.

Haec, sub altari sita sempiterno,
Lapsibus nostris veniam precatur
Turba, quam servat procerum creatrix
Purpureorum.

Prudentius.

A forditó előszava.

E könyvecskének átolvasása, annak hirlelt belbecséről egészen meggyőzött: és azt, mit a külföldi lapok róla a legnagyobb dicsérettel mondtak, tökéletesen igazolva találtam; s miután már több europai nyelvekre lefordittatott, ösztönszerüleg azon ohajtás ébredt kebelemben: vajha azt édes anyanyelvünkön is minél elöbb, és minél többen olvashatnók! Mivel nem csak mulattató, de tanulságos, és épületes is lévén, a vallás-erkölcsi érzet ébresztésére igenis alkalmas. Ebbeli véleményem, a Sz.-István-Társulat t. cz. igazgató választmánya által helyeseltetvén, hivatalos elfoglaltságomtól a téli napokban fönmaradt kevés idömet, főkép az erkölcsi haszon, de a társulat anyagi erejének kimélése tekintetéből is, e könyv magyaritására forditám. Nekem ez kedves, és tanulságos foglalkozást adott; és bizton remélem, mikép e munkácska másoknak is nehány kellemes órát szerzend.

Miután szerzö az eredeti angol kiadás czimlapján munkája forditásának helybenhagyási jogát magának fön-

tartá, ennek megnyeréseért a főntisztelt Sz.-István-Társulat mélt. elnöke a magas szerzőhez folyamodott; ki is sajátkezüleg irt levelében azt egész készséggel megküldé.

A forditás, a kölni második német kiadás után történt; mellynek alapjául, a szerző által sajátkezüleg kijavitott eredeti példány szolgált.

Ezeket főkép azért emlitem, hogy mind ő eminentiájának, a biboros szerzőnek, kegyesen megküldött engedélyeért, mind a Sz.-István-Társulat elnöke-, mélt. gróf Károlyi István, a Krisztus-rend nagy keresztes vitézének közbenjáró kegyességeért tiszteletteljes hálámat nyilvánitsam.

Fóthon, junius 26-kán 1856.

A forditó.

A főmagass. bibornok szerző által mélt. gróf Károlyi István elnökhez intézett fölhatalmazó levél igy hangzik:

Illustrissime Domine! Libenter concedo permissionem a te petitam, ut translatio in lingvam Hungaricam fiat opusculi a me scripti, cui titulus ‚Fabiola'. Qui quidem liber etsi exigui meriti, nec tali honore dignus, exaratus a me fuit pro bono ecclesiae Dei, et animarum lucro. Ideoque gaudeo istum ad hoc aptum inventum fuisse; Deoque gratias inde ago. Vellem solummodo exemplar libri, quando fuerit impressus, possidere. Londini, die 14. Junii, 1856. Tui Illustrissime Domine, addictissimus servus

N. Card. Wiseman, m. p.

Szerző előszava.

Midőn a ‚Katholikus népkönyvtár‘ terve tárgyaltatott, jelen könyvecske szerzőjét is megkérdezték. Ő a tervet nem csak helyeselte, hanem még azon inditványnyal is bátorkodott föllépni, mikép e gyüjteménybe olly elbeszélések sorozata is vétessék föl, mellyek alkalmasok az egyház multjának, különféle korszakokbani előtüntetésére. Egy illy elbeszélésnek neve lehetne például: ‚A katakombák egyháza;‘ egy másodiknak: ‚A basilikák egyháza‘: mindegyik a kettő közül, háromszáz évi korszakot foglalna magában. Egy harmadik: ‚A zárdák egyházát‘ tárgyalhatná; s talán még egy negyediket: „Az iskolák egyházát“ lehetne hozzájok csatolni.

Szerző ezt inditványozván, azt is hozzá tette, — az olvasó talán nem nagy szerénységnek találandja, — mikép ő félig-meddig hajlandó, az inditványozott terv kivitelére az első elbeszélést magára vállalni. Őt szavánál fogták: és a munka azonnali megkezdésére sürgetve felszóliták. Némi gondolkodás után beleegyezett: de azon kikötéssel, hogy ő ennek kidolgozását ne

mint kötelességszerü munkát, hanem mint üres óráinak üditő foglalkozását tekinthesse. E föltétel alatt kezdé meg ez év elején, és illy móddal dolgozta ki végig.

E szerint szerző a legkülönbözőbb időben, és legkülönbözőbb helyeken dolgozott rajta: korán, és későn, midőn a hivatal engedte, az órák perczeiben és részeiben, midőn a test nagyon kimerülve, vagy a lélek feszitőbb munkákra igen fáradt volt, a szállodákban, országuton, idegen házakban, vagy utazási tartózkodáskor, mindenféle viszonyok és körülmények közt, — néha igen kellemetlen helyezetekben. Igy darabonkint irta könyvét, tiz soru kis résztől kezdve, legfölebb féltuczat lapig; rendesen kevés könyv, és segédeszköz levén kezénél. De miután egyszer megkezdte a könyvet, valóban az lett, minek lennie kellett: — felvidámitás, és üdülés, sokszor vigasztalás, és megnyugtató eszköz; mert általa sok régi emlékek ujra fölébresztettek, és kötelékek ismét megerősittettek, régi tanulmányi elszórt, eldarabolt maradványok, hajdan olvasott könyvek használtattak: és szerző jobb időkbe, jobb körülményekbe látta magát visszavarázsolva, mint a minők minket jelenleg környeznek.

Miért mondja el szerző mindezt az olvasónak?

Két oknál fogva.

Először, talán a kidolgozásnak ezen módja, a munkára befolyás nélkül nem maradt. Az olvasó talán darabosnak, nem egészen kerekdednek, vagy egyes részeiben nem igazán öszhangzónak találja. Ez esetben, a fönebb mondottakban lelendi föl az okot.

Másodszor, a mondottakból világos, mikép az olvasó semmi rendszeres értekezést, és a keresztény régiségekről semmi tudományos munkát sem várhat. Semmi sem leendett könnyebb, mint e könyvnek tudós szint adni, s minden egyes lap felét

jegyzetek-, és idézetekkel betölteni: de szerzőnek az soha sem volt szándoka. Inkább azon igyekezett, hogy az olvasót az első keresztény századok erkölcseivel és szokásaival, állásával, fogalmaival, gondolkodás-módjával, és lelkületével megismerkedtesse. Ehhez a helyek- és tárgyaknak, mellyek e korszakhoz kötvék, bizonyos ismerete szükségelteték; és a régi jegyzeteknek inkább benső, mint tudós tanulmányozása kivántatott. Olly munkákat, mint például a régi vértanuk története, sokszor kellett szerzőnek olvasni, hogy lelkületében a benyomás megmaradjon: mialatt nem vala szükséges, azt tudományosan, és birálólag csupán archaeologiai czélokból vizsgálnia. Ugy szinte kevés függött attól, ha valljon azon helyek-, és emlékekről, mellyeket leirandott, sokat olvasott-e: mint inkább, hogy azokat sokszor látta-, s ennek következtében ezek szemei előtt elevenen lebegtek-e.

Még egy más forrás is gyakran használtatott. Ki a romai Breviariumot ismeri, észre kellett vennie, mikép bizonyos szentek Officiumában egészen különös irásmód uralkodik, melly az illető szent egyéneket egy bizonyos, és jellemző alakban tünteti elénk. Ez nem valamelly összefüggő elbeszélés, mint inkább szájokba adott szavak által eszközöltetik: életök egyes eseményeinek rövid ábrázolása által; melly az Antiphonák-, és a Lectiok utáni Responsoriumokban, sőt a Versiculusokban is gyakran ismételtetik; — mig végre egy sajátságos, tökéletes egyéniséget, egy tiszta, és világos képet állit elénk. Illyenek: sz. Agnes, Agatha, Caecilia, Lucia Officiumai, mint szinte sz. Kelemen, és sz. Mártoné is. Mindenike e szenteknek egy bizonyos alakban tünik lelkünk elé, ugy, mintha láttuk, vagy ismertük volna őket.

Nézzük például a legelőször emlitett Officiumot; abban következő vonásokat találunk: Agnes egy pogány kérő által

üldöztetik, kinek esdekléseit ismételve visszautasitja. Egyszer azt mondja neki, hogy már más által megelőztetett, kinek ő már eljegyeztetett; máskor különféle ábrákban irja le neki jegyesét: kiről még azt is állitja, hogy a nap, és hold hódolnak neki. Ismét máskor leirja azon gazdag ajándékokat, és szép virágkoszorukat, mellyekkel jegyese őt ékesité, vagy azon szüz szerelminyilatkozatokat, mellyek által irántai szerelmét tanusitja. Végre a kérő tolakodóbb lesz: és most ő megveti egy halandónak szerelmét, a halál eledelét; és diadalmasan nevezi magát Krisztus jegyesének. Ő fenyegettetik: de kinyilatkoztatja, hogy egy angyal oltalma alatt van, ki őt védeni fogja.

E történet, az ő Officiumának darabjai által olly világoan leiratik, mint egy szó egyes betükből állittatik össze. E mellett még egy más, valóban szép sajátság tünik föl alakján: a szent ugy ábrázoltatik, mintha láthatlan jegyesét szüntelen maga körül látná, hallaná, birná, érezné, s köztük egy valóságos kölcsönös hajlam léteznék, minőt e földön a szivek egymás irányában éreznek. Ő egy állandó szemlélet, és a vőlegénye jelenlétén érzett, csaknem elragadó élvezet boldogságában lenni látszik. Ujjára egy gyürűt huzott, és saját arczának vérével pirositá az övét. Vőlegénye őt rózsabimbókkal koszoruzá; s ő szemeit el nem forditja róla: ezek rajta nyugodván, a háládatos szeretet pillanatával.

Volna-e iró, ki e szentet ábrázolni akarván, e jellemen változtatni merne? Ki bátorkodnék magára vállalni, hogy őt máskép ábrázolja? Vagy ki merné magáról föltenni, hogy élénkebb, és szebb képet állithat elő, mint az egyház? Mert mellőzve a vértanuk történetének valódisága felőli kérdést, — abból vétettek a Breviarium emlitett helyei, — mellőzve azon kérdést is, valljon, mit Gueranger hisz, a korábbi időnek tulszigoru birálgató szelleme, nem könnyeden bánt-e el efféle egyházi ok-

mányokkal: annyi bizonyos, hogy az egyház az ő Officiumaikban, a magasztos erény bizonyos jellegét kivánja elénk adni e szentek ábrázolása által. Azért a következő lapok szerzője kötelesnek érezte magát, e felfogást szeme előtt tartani.

Valljon szerző elérte-e czélját, itélje meg az olvasó. Tekintetbe véve, hogy mennyi tanulságos tárgy foglaltathatik egy illy alaku munkában, s mennyi egy más, nagyobb olvasó-körre számitottban; s egybehasonlitva a tárgyakat, mellyek tüzetesen előadattak, vagy alkalmilag érintettek, azon anyaggal, mellyet a keresztény régiség kézi-könyvei tartalmaznak, mint például: Fleurynek „A keresztények szokásai"-ról irt könyve, melly nehány századdal többet foglal magában: — ugy bizonyára ki fog tünni, mikép e munkácskában amaz első századok szokása-, és hitéről szint olly sok foglaltatik, mint mennyit közönségesen a rendszeresebb alakuak tartalmaznak.

E mellett észreveheti az olvasó, mikép e könyv nem történeti munka. Csak nehány havi időszakot foglal magában: melylyen tul csak a vége terjed. Inkább egy sor képből, mint események elbeszéléséből áll. Azért különböző időkből, és különféle tartományokból vannak az események egy kis térre szoritva. Az időszámitás e tekintetnek feláldoztatott. Diocletian parancsa két hóval, sz. Agnes vértanusága egy évvel előbbre tétetett; sz. Sebestény vértanusága, mellynek ideje nem egészen bizonyos, későbbi időre van téve. Mi a keresztény helyiratra vonatkozik, az a lehető legpontosabb. Egy vértanu halála Imolából Fundiba tétetett által.

A pogány világ szokásait, és gondolkozásmódját ki kelle nyomni, ellentétül a keresztényekével. De a leggonoszabb oldala itt szorgosan mellőzve lőn: mivel itt nem vala türhető semmi, mitől a leggyengédebb keresztény szem is elfordulna. Szer-

zőnek forró kivánsága, mikép e munkácska, melly csak felvidámitásul iratott, csak is a komolyabb foglalkozásokkali üdülésre olvastassék; de e mellett az olvasó azon meggyőződéssel tegye le kezéből, mikép sem ideje elvesztve, sem elméje idétlen eszmékkel elfoglalva nem lett. Sőt inkább szerző reményli, hogy munkácskája azon régi idők iránt bámulatot, és szeretetet fog ébreszteni: mellyet az egyház későbbi, s fényes korszakainak tulfokozott érdeke által könnyü meggyengitni.

September 8-kán, 1854.

TARTALOM.

Második Rész.

A KÜZDÉS.

Harmadik Rész.

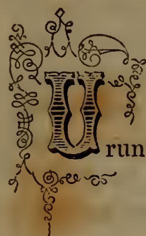
A DIADAL.

Első Rész.

A BÉKE.

I.

A keresztény ház.

runk születése után 302. év szent Mihály havának egyik délutánja az, midőn a szives olvasót kérjük, hogy Roma utczáin kövessén. A nap alkonyodik, s még csak két óra van hátra tökéletes nyugtáig. A nap felhőtlen és tiszta, de a hőség már engedett és sokan házaikat elhagyván, a Caesar, mások Sallust kertjei felé tartanak, hogy esti sétáikat végezzék, és a napi hireket hallhassák.

A város azon része, hova mi a szives olvasót vezetjük, Mars-mező név alatt ismeretes. Magában foglalja azon rónatérséget, melly a régi Roma hét hegye és a Tiberis folyó között terül el. — A köztársasági időszak vége előtt kezdettek e téren, melly elébb a nép test- és hadgyakorlatainak helye volt, nyilvános épületeket emelni; itt épité Pompejus szinházát, később Agrippa a Pantheont, és a mellette lévő fürdőket. Azonban lassankint szaporodtak itt a magánházak, míg a dombok a császárság első szakában nagyszerű épületek emelésére használtattak a főnemesség által. Igy a Nero alatti tűzvész után alig volt elég a Palatin-hegy térsége a császári palota és mellé ragasztott Circus Maximusnak; az Esquilin-hegyet elfoglalák Titus fürdői, mellyek az aranyház romjain emeltettek. Az Aventin-dombot

Caracalla fürdői tölték el, és az időben, mellybe elbeszélésünk esik, Diocletian a Quirinál olly térségén, mellyen sok szép ház férhetne el, meleg fürdőit épité, közel Sallust kertjeihez, mellyeket imént emlitének.

Mars-mezője azon részének, mellybe menni szándékunk, olly fekvése van, hogy azt azzal, ki az ős, vagy új Roma helyiratával bir, könnyü megismertetnünk. A köztársaság idejében Mars-mezőjén volt egy nagy négyszög, deszkával kerített több részekre osztott tér, hol gyülések tartattak, s a nép századjai szerint szavazott. E tér neve Septa, vagy Ovile azon hasonlatosság miatt, melly közte, és a juhakol között volt. Augustus, Ciceronak Atticushoz írt egyik levelében tett terve szerint, e nyomorult emelvényt fényes, és erős épületté változtatá. Ez időtől Septa Julia nevet viselt emé 1000 láb hosszu 500 láb széles, oszlopzaton nyugvó, s festvényekkel diszített nagyszerű csarnok. Romjai még most is láthatók; azon helyen volt, mellyen jelenleg a Doria, és Verospi paloták (a mostani Corson), a romai collegium, sz. Ignácz temploma, és a Caravita-imaház állnak.

A ház, mellyhez olvasónkat vezetjük, ezen épület déli részével átellenben fekszik, hol most sz. Marcell temploma díszlik, s egész a Quirinál-domb aljáig terjedvén, mint általában az előbbkelő romaiak házai igen terjedelmes helyet foglal el. Külseje csupasz és holt, falai alacsonyak és egyszerüek, épitészi csín nélkül, alig láthatni rajtok itt-ott egy ablakot. E négyszög épület egy részének közepén áll az ajtó in antis, az az: csak egy Tympanum, vagyis háromszegű szelemenfedezet által ékitve, melly két féloszlopon nyugszik. Az elbeszélő kiváltságával élve, s láthatlan mindenholi jelenlétet használva, lépjünk barátunkkal, vagy, mint a hajdaniak mondanák, árnyékunkkal, a házba. Az előterem kövezetén kellemesen meglepetve mozaikban olvasható az üdvözlő: „Salve," vagy: Isten hozott; innét az Atriumba, a ház előudvarába lépünk, mellyet oszlopsorozat, Porticus környez.

A márvány-talapzat közepén egy szendén habzó tiszta vizsugár, melly Claudius vizvezetékén a tusculanumi dombokból csörgedezik, szökdel a légbe, és egy veresmárvány viztartóba hull

vissza, mellynek színig tölt öbléből csendes hullámzással folyik le, és mielőtt az alanti nagyobb viztartóba esnék, sziporkáló harmatszerü esővel öntözi a diszedényekben izletesen szerte helyzett ritka virágokat. Az oszlopcsarnokban drága, s részint ritka házi butorok állnak: elefántcsont, sőt ezüsttel kirakott nyugágyak; keleti fanemekből készült asztalokon kargyertyatartók, ércz, vagy ezüst lámpák, s egyéb házieszközök, művészileg készített mellszobrok, edények, s egyéb műdarabok. A falakat festvények ékitik, bizonyosan régiek, de gondosan tartva színök elevenségéből mit sem vesztének. E képek közben fülkék által, mellyekben szobrok állnak, választatnak el; ezek, mint a festvények mythologiai, és történeti tárgyak. Megjegyzendő, hogy mind e tárgyakon semmi ollyas nincs, mi a tiszta érzelmet sérthetné. Midőn egyes fülkéket üresen, vagy némelly képet befedve látunk, el kell ismernünk, hogy ez nem véletlenül történt.

Az oszlopzaton kivül a boltozat közepén egy nagy fedetlen tér — Impluvium — van, az e felett kivont sötétszin vászon a nap sugárai, és eső ellen szolgál, azért mindent, mit leiránk, kétes világnál látunk, mi azonban e téren kivüli tárgyakat még érdekesebbekké teszi. Ugyanis egy boltozaton, ellenében annak, mellyen bejöttünk, egy második, sokkal diszesebb udvarba látunk, melly tarka márványzattal és gazdag aranyozással diszlik. A tető nyilásán levő kárpit, melly nyilás itt vastag üveggel (lapis specularis) van fedve, egy részben félre van vonva, és a lenyugvó napnak enyésző sugárait világosan ugyan, de szendén az udvarba ejti; itt látjuk először, hogy mi nem valami bűvész teremben, hanem egy lakházban vagyunk.

A phrygiai márványoszlopokon kivül egy diszes asztalnál ül egy középkoru nő, kinek nemes, de szelid vonásai előbbi kiszenvedt fájdalmak tanui. De egy hatalmasb befolyás a fájdalmak emlékét elfojtá, vagy egy barátságosabb gondolattal vegyíté, és e kettő egyesülve lakott szivében. Egyszerü öltözete a legszembeötlőbb ellentétben van, egész környezetének fényüzésével, nagyobb részt már ezüstszinű haja fődetlen, minden mesterkélt fejkötő nélkül, ruhájának anyaga és szine egyszerü, a reávarrott

biborszalag (Segmentum) kivételével, melly mutatja, hogy özvegy. A romai hölgyek kedvencz tárgyait: drágaköveket s ékszereket nem viseli; mi ezekre emlékeztetne, nem egyéb, mint egy kis aranylánczs, nyaka körül, mellyen, mint észrevehető, valami függ, de mi ruhái alatt gondosan el van rejtve.

Most, midőn őt észreveszszük, egy munkával foglalkozik, mellyet észrevehetőleg nem magának késziti. Egy hosszú drága aranyszöveten még drágább aranyszálakkal himez, néha néha az asztalon levő disz-szekrénykébe nyúl, s egy gyöngyöt, vagy aranyba foglalt gyémántot vesz ki, mellyet himzésébe alkalmaz, s valószinü, hogy e drága ékszerek magasztosb czélra szánvák.

Azonban ugy látszik, hogy nyugodt gondolatai, mellyek eddig egészen foglalkozására voltak irányozva, a nap alkonyodtával, valami által zavartatnak. Szemeit időről időre az ajtóra fordítja, léptekre figyel, s csalatni látszatik. Feltekint a napra, onnét a közel állványon levő viz-órára (clepsydra) fordítja szemeit, de épen midőn az érzet komolyabb aggodalma kezd fejlődni tisztes arczán, egy erőteljes kopogás hallatszik a ház ajtaján, és ő egy örömsugárzó pillanatot vet a belépőre, kit ohajtva várt.

II.

A vértanu-fia.

Egy szép, virgoncz, nyilt arczu ifju könnyü sebes léptekkel az Atriumon keresztül a belső udvarnak tart, és csakhamar ott terem. Tizennégy éves lehet, de korára nézve nagy, sugár termetű, férfias magatartással. Meztelen nyaka és karjai erős gyakorlatok által edzettek, arczvonásai nyilt, s meleg szivet mutatnak, gesztenyeszín haja mesterkéletlen göndörségben folyja körül magas homlokát, éles elméjének tükrét. Ruhája, a romai ifjak által közönségesen viselt rövid praetexta, mely térden felül ér, és egy arany Bulla, vagy üres tójásdad golyó a nyakán. A

papir és pergamentköteg, mellyet egy öreg skláv utána hoz, mutatja, hogy épen iskolából jön.*)

Az alatt mig mi őt igy leírtuk, anyját megölelte, és lábaihoz ült. Ez egy ideig némán tekint reá, mintha vonásaiból akarná kiolvasni szokatlanul késő hazatértének okát, — egész órával jött később, mint egyébkor. De nyilt pillanata, s ártatlan mosolya anyja szemeivel találkozva eloszlatja ennek minden kétségét, s az anya ekkép szólitá gyermekét:

„Mi tartóztatott fel ma kedves fiam? csak nem volt valami bajod?"

„O nem, bizony nem édes**) anyám; ellenben minden az elragadtatásig jól ment — oly jól, hogy alig merem néked elmondani."

A szemrehányás bizalmas tekintete, mellyet anyja reá vetett, kényszerité a nyiltszivű fiút édes mosolylyal folytatni: „Már látom, mindent el kell mondanom. Tudod, hogy nyughatatlan vagyok, s alig tudok aludni, ha néked rosszat, és jót, mi vélem naponta történik, mindent el nem mondok." (Anyja ismét mosolygott azon gondolat fölött, hogy mit tudna rosszat mondani). „Nemrég olvastam, hogy a scythák minden estve egy edénybe a szerint, ha szerencsés, vagy szerencsétlen napjok volt, egy fehér, vagy fekete követ vetének; ha nekem is ezt kellene tennem, ugy a napokat fehér, vagy fekete golyókkal jegyezném, a szerint, mint alkalmam volna néked elbeszélni, mit tettem, mit nem. De ma először kétkedem: valljon elmondjak-e neked mindent?"

A szokottnál nagyobb aggodalom, és gyengédebb remegés fogta el az anyai szivet, annyira, hogy szemei homályosodnának, de a fiu megragadva kezeit, azokat édesdeden ajkaihoz nyomta, mielőtt folytatná:

*) A szokás, melly szerint a romai ifjak után könyveiket egy rabszolga hordozá, kit Paedagogus-nak neveztek, fejti meg sz. Ágoston ama gyönyörü gondolatát: a zsidók a kereszténység Paedagogusai, — ők hordák ennek a könyveket, mellyeket magok nem értének.

**) Ez a katakombákban igen közönséges melléknév.

„Ne félj édes anyám : fiad mit sem tett, mi neked fájdalmat okozna. Csak azt mondd meg, akarsz-e mindent tudni, mi vélem történt, vagy csak későbbi hazajövetelem okát kivánod?"

„Mindent édes Pongráczom! mondá az anya, mi téged illet, nekem semmi sem közönbös."

„Ám legyen" mondá a fiu, „e mai nap, mellyen utólszor voltam iskolában, kiválólag szerencsés, és rendkivüli események tekintetéből, reám nézve nevezetes. Először is egy szavalásnál, mellyet jó tanitónk Cassianus a reggeli órákra adott fel, én nyertem el a jutalmat, és ez volt oka, mint hallani fogod, némelly nevezetes felfedezéseknek. A feladat volt : az igazi bölcsnek késznek kell lenni az igazságért meghalni. Soha olly valami hideg, olly izetlent nem hallottam, mint iskolatársaim dolgozatai voltak, (hiszem, hogy nem vétkezem, midőn ezt mondom). De nem az ő hibájok, valljon milly igazságot birnak e szegény fiuk, s mi birná őket arra, hogy üres tudományukért meghaljanak? Ellenben egy keresztényenek milly felséges gondolat fogamzik szivében egy illy feladatnál! Ezt érzém én. Szivem lángolt, minden gondolatim égtek, mialatt irtam, telve tanitásoddal, és azon példákkal, mellyek itt szemeim előtt vagynak. Egy vértanu fia nem érezhetett másként. Azonban midőn a sor reám jött, hogy szavalatomat felolvassam, akkor láttam, hogy indulatim vesztemre majd elárultak. Szavalatom hevében egyszer e szó „keresztény" a philosoph helyett lebbent el ajkaimon, és egyszer „hit," e helyett „igazság." Az első balfogásomnál láttam, hogy Cassian bámulva feltekintett, a másiknál egy könyet láttam szemeiben csillogni, s ekkor édesdeden hozzám fordulva sugá : fiam vigyázz, gonosz fülek ólálkodnak."

„Mit hallok?" szakitá félbe az anya, „Cassian keresztény? én téged azért küldöttelek iskolájába, mert ő mint jó tanitó, és erkölcsös férfiu ismeretes, és most hálát adok Istennek, hogy szolgái közül választottam. E veszély és rettegés napjaiban, mint idegenek élünk saját hazánkban, s hitsorsosainkat sem ismerhetjük. Bizonyára, ha Cassian hitét nyilván bevallja, iskolája üres marad. De folytasd édes fiam, alapos volt-e aggodalma?"

„Tartok tőle, hogy igen is alapos volt, mert mialatt iskolatársaim többsége e szócserét észre nem véve szavalatomat élénken tapsolá, láttam, hogy Corvinus fekete szemeit sötéten reám mereszté, és látható bosszujában ajkait harapta.“

„Ki az a Corvinus fiam? s miért volt olly bosszus?“

„Iskolánkban ő a legkorosabb és legerősebb, de fájdalom a legostobább fiu. De tudod, ez nem az ő hibája. Irántam mindég idegenséget, sőt gyülöletet mutatott, minek okát én meg nem foghatom.“

„Szóval, vagy tettel mutatta ezt irántad?“

„Igen, és ez volt oka, hogy oly későn jöttem haza. Midőn az iskolából jövén a folyó partjára értünk, társaink előtt gunyosan szólita: „Pongrácz, mint hallom, most utólszor jövünk itt összve (ezt a szót „itt“ nyomatékkal mondá) de nekem még számadásom van veled. Te az iskolában velem, és másokkal, kik nálad öregebbek és jobbak fensőbbségedet éreztetted; láttam felfuvalkodott tekintetedet, mellyet mai rátartó szavalásodnál szórtál. Igen, még olly kifejezéseket is vettem észre, mellyekért, és talán nem sokára lakolni fogsz. Tudod az én atyám város praefectusa (az anya összeborzadt), és van valami a dologban, mi téged nyilván érdekelni fog. Azért mielőtt távoznál, bosszumat töltöm. Ha nevedre méltó vagy, és az nem üres hang*), jöjj, küzdjünk férfiasan, nem véső, és irótáblával, **) birkozz meg velem, vagy jöjj cestussal ***) ellenem. Égek a vágytól téged érdemed szerint, felfuvalkodott diadalod ezen tanui előtt lealázni.

Az anya aggodalmas tekintettel alig véve lélekzetet, hajlott fiára, ugy hallgatta; „És te“ felkiált, „mit feleltél neki kedves fiam?“

*) Pancratium olly testgyakorlást jelent, melly ennek minden nemeit, birkozást, viadalt, stb. magában foglalja.

**) Stilus, iró vessző, véső; tabula, tábla, iró eszközök valának az iskolában. A táblák viaszszal valának bevonva, ezen a vessző hegyes végével a betük irattak, a lapos vége pedig ezek eltörlésére szolgált.

***) Vivó-keztyü.

„Nyugodtan mondám neki, hogy ő téved : én soha szándékosan ollyat nem tettem, mi őt, vagy többi iskola társaimat sérthette volna, és soha nem is álmodtam , hogy magamnak valami fensőbbséget igényeljek. Mi kihivásodat illeti, folytatám, tudod, én mindég őrizkedtem olly vivásba elegyedni, melly az ügyesség indulatnélküli mutogatásával kezdődik, de heves küzdés, harag, és bosszuval végződik; most pedig annál kevésbbé fogadhatom el, mert magad mondod, hogy rossz szándékkal akarod kezdeni, minek gonosz vége lehet. Iskolatársaink körbe vevének, és láttam, hogy mindannyian ellenem vagynak; ők e gonosz játékot örömmel nézendék; azért barátságosan mondám : és most bajtársaim Isten hozzátok, legyetek boldogok. Ugy válok el tőletek, mint véletek éltem, békességben.“ „Nem ugy, felele Corvinus, ki a dühtől elveresedett, hanem - “

A fiu elpirult, hangja rezgett, félig elfojtott szóval remegve zokogá : „nem folytathatom, a többit el nem mondhatom“.

„Az Istenre, s atyád emlékére kérlek,“ mondá az anya, kezeit fiának fejére téve, ne titkolj előttem semmit, nyugalmam nem leend, mig mindent el nem mondasz. Mit szólt, vagy tett azután Corvinus?“

Nehány pillanat, és egy csendes ima után ujulva, folytatá a fiu : „nem ugy, kiálta Corvinus, nem ugy fogsz elválni te gyáva szamárfejimádó! *) Lakásod eltitkoládd előttünk, de majd megtalállak én, addig is bosszum erős szándokának vedd e zálogát! E szavaknál dühösen arczon csapott, ugy, hogy szédülve ingadoztak lábaim, és a körülálló fiuk vad öröme teljes volt.“

Ekkor megeredtek könyei; s ez által könnyebbedve folytatá :

„Azon perczben vérem forrt, érzém mintha szivem megrepedne, ugy tetszett, mintha egy hang e szót „gyáva“ gunyosan fülembe sugná. Ez a gonosz lélek volt. Érzém, mikép elég erős volnék — a belsőmben lángoló harag erősitett — az ok nélkül támadót torkánál ragadva földre teriteni. Már hallám a

*) A többi mesék között, mellyek a keresztények gyanusitására a népnél forgottak, az is volt, mintha ezek egy szamárfejet imádnának.

körülállóknak győzelmem feletti tetszrivalgását. Ez volt éltem legkeményebb harcza; soha test és vér bennem ily erős nem volt. Óh Istenem! ne engedd, hogy még valaha illy hatalmat vegyenek rajtam!"

„És te mit tettél édes gyermekem?" mérsékelt hangon kérdé a reszkető anya.

„Jó angyalom győzött a kisérteten," felele a fiu. „A szelid és megbocsátó szentséges Megváltóm képe lebegett előttem, midőn Kaifás házában a gunyoló néptől gyalázatosan arczon verettetett. Kivánhattam volna-e mást, mint hozzá hasonlithatni? *) Kezemet nyujtván Corvinusnak, mondám: bocsásson meg az Isten, mint én örömest, és teljes szivemből megbocsátok neked, és áldjon meg téged áldása bőségével! E perczben jött oda Cassian, ki távolról mindent látott, s a fiuk gyorsan elszéledtek. Közös hitünkre, melly most előttünk világos volt, kértem őt, hogy Corvinust e tetteért meg ne büntesse; ezt ő meg is igérte. És most, édes anyám," szelid, s édesded hangon suttogá a fiu anyja keblén, „mit gondolsz, szerencsés napjaim közé számithatom-e a mait?"

III.
A felavatás.

E társalgás alatt a nap sebesen lenyugodott. Egy öreg szolgáló észrevétlenül lép be, s a lámpákat márvány és ércz tartóikon meggyujtván, gyorsan eltávozik. Élénk világosság sugárzá most körül a hallgatag anyát, és fiát, miután Lucina, a jámbor nő Pongrácz végső kérdésére egy, forró homlokára nyomott csókkal válaszolt. Nem puszta anyai szeretet volt, melly keblét dagasztá, sem puszta öröme egy anyának, ki gyermekét bizonyos nehéz és magasztos elvekben nevelvén, látja azt a legkeményebb szigorlatot kiállva, diadalmaskodni; nem is az öröm, olly fiuval kérkedhetni, ki serdülő korában illy óriási erélyt tanusitott; — pedig bizonyára, ha a Grachusok anyja a köztársasági

*) Az itt leirt jelenet, valóságos történeten alapszik.

Roma bámuló delnőinek ugy mutatá be fiait, mint egyedüli drágaköveit, ugy legméltóbb joggal mutathatá be az egyháznak e keresztény anya, általa nevelt fiát!—De reá nézve egy mélyebb, vagy mondjuk, magasztosabb érzet percze volt ez. Olly idő, mellyet évek óta remegve várt, olly pillanat, mellyért egy anya lángoló buzgóságaival esdeklett. Sok jámbor anya még bölcsőben fekvő gyermekét a legszentebb, legszentségesebb hivatalra szánta; és könyörögve esdekelt őt felnőve láthatni, hogy előbb mint szeplőtlen levita, majd mint az Ur áldozó papja, dicsősége legyen; minden csirádzó hajlamát aggodalmasan lelesve, még leggyengédebb gondolatit is a seregek ura szentélyére igyekezett szeliden irányozni. És miután Pongrácz egyetlen gyermeke volt, mint Annának Samuel, ugy a legbensőbb szeretet e tárgyainak feláldozása, méltán anyai hősiességnek mondható. Ha ez igy van, mit mondjunk a hajdankor azon anyáiról, kik, mint Felicitas, Symphorosa, vagy a Makkabaeusok nem nevezett anyja, gyermekeiket, nem egyet, hanem többeket, sőt minden magzatjaikat oda adák, vagy föláldozák, nemhogy áldozó papok, hanem Istenért áldozatok legyenek?

Illy gondolat tölté Lucina szivét e perczben, mig zárt szemeit égbe emelve erőért esdett. Felhiva érzé magát nagylelküen feláldozni azt, mi neki legkedvesebb e földön, s ámbár ezt rég előre látta, és kivánta, szülésfájdalom nélkül nem teheté. — De mi czikázza át a fiu elméjét, ki szinte hallgatag, és gondtelve marad? Nem gondol ő valamelly magas, reá váró állásra. Nem látja ő lélekben azon tiszteletreméltó basilikát, melly 1600 évek után az egyházi régiségbuvár, és ájtatos zarándokok által látogatva, nevét viseli, s ezt Roma közel levő kapujának is kölcsönzi. *) Nem sejti, hogy tiszteletére egyház emelkedendik, a távol Themse partjain, mellyet a kedves Romához hű szivek még megszentségtelenitése után is szeretni, s végnyugalmuk helyéül választani fognak. **) Nem véli, mikép hamvait I-ső

*) A templom, és kapu neve: San Pancrazio.

**) Londonban Old St. Pancras volt a katholikusok kedvencz temetőhelye, mig más saját sirkertjök nem volt.

Honorius pápâ 287 font nehézségü ezüst szekrényben porphyr-hamvederre állitja. *) Nem jön eszébe, hogy neve a vértanuk könyvébe igtattatik, hogy képe, mint ifju vértanué a régi templomokban sugárokkal környezve számtalan oltárokon diszleni fog. Ő csak az egyszerü keresztény ifju, ki igen természetesnek találja, hogy az Isten parancsának, s evangeliumának mindenkor engedelmeskedjék, és magát boldognak érzé, hogy aznap rendkivül nehéz körülmények között kötelességét teljesitette. E tiszta érzetét kevélység vagy öntetszés nem homályositá; másként tette nem leendett hősies erény.

Midőn hosszu néma merengés után szemeit az uj fényben, melly a termet eltölté, felemeli, anyja pillanatával találkozik, melly fenséges komolysággal, és a gyengédség olly megható nemével nyugodott rajta, millyre soha sem emlékezett. Ez valami tulvilági tekintet volt; arcza egy jóslóéhoz hasonlitott, szemei ragyogtak, mint valamelly angyalé. Halk és öntudatlan mozdulattal térdre borult előtte. Ezt megérdemlé az anya, nem volt-e ez őrző angyala, ki őt minden gonosz ellen védte, vagy nem kellett-e neki ezt, mint eleven szentet tisztelni, kinek erénye léte első zsengéjétől előképül szolgált? Lucina a komoly megindulás hangján töré meg az eddigi csendet:

„Elérkezett az idő, kedves gyermekem, mellyért rég olly hőn imádkoztam, mellyet anyai szeretetem teljében annyira ohajtottam. Benned a keresztény erkölcsök minden fejlődő bimbójára szorgosan ügyeltem, forró hálát adva Istennek, midőn ezeket nyilni engedte. Tanulékonyságod nem kerülte ki figyelmemet, mint szinte szelidséged, szorgalmad, jámborságod, Isten és embertársaid iránti szereteted. Örömmel láttam eleven hitedet, a földi dolgok iránti közönbösségedet, a szegényekhez vonzó szeretetedet. Azonban vágyva vártam azon órát, melly határozottan mutassa, valljon anyád gyenge erényének szegény részével beéred-e, vagy pedig atyád, ki mint vértanú halt meg, nemesebb erényeinek valódi örököse vagy? Ezen óra, Istennek hála, ma elérkezett!“

*) Igy adja elö Anasztasius Honorius pápa életirója.

„Mit tettem én," kérdé Pongrácz, „hogy most más, vagy magasabb véleményed van felőlem?"

„Figyelj rám, fiam. Mai nap az, mellyen te iskolai pályádat bevégezted: nekem ugy látszik, hogy az irgalmas Megváltó ezen napon olly drága oktatást akart neked adni, mint egész iskolai képzettséged; ezen napon akarta megmutatni, hogy te a gyermekkorból kilépve, mint férfiu tekintessél, mert te képes vagy férfiasan gondolkozni, szólni, és cselekedni."

„Mikép érted te ezt édes anyám?"

„A mit nekem ma reggeli szavalásodról elmondottál, bizonyitja, milly nemes és fenséges gondolatokkal van szived eltelve. Te sokkal nyiltabb, és egyenesebb vagy, semhogy képes lennél irni, és tüzzel elszavalni, mikép dicsőséges kötelesség a hitért meghalni, ha ezt egyszersmind nem hitted, nem érzetted volna."

„Valóban ezt hiszem is, érzem is!" közbe szóla a fiu. „Valljon lehet-e nagyobb szerencse egy keresztényre e földön?"

„Igazad van fiam," folytatá Lucina, „azonban puszta szavakkal nem volnék megelégedve. A mi azután következett, az győzött meg, hogy te bátran s békével tudsz szenvedni, nemcsak fájdalmakat, sőt mi ifju nemes vérednek sokkal nehezebben esik, egy gyalázatos ütésnek fájdalmas szennyét, és egy szivtelen sokaság gunyszavait, lealázó tekintetét el tudod türni. Mi több, te elég erős valál ellenednek megbocsátani, érette könyörögni. Ma kereszttel a válladon a hegy magasabb ösvényére léptél, csak előre, és fel fogod azt a csucsra tüzhetni. Bebizonyitád, hogy Quintinus vértanu méltó fia vagy. Akarsz-e hozzá hasonló lenni?"

„Anyám, anyám! drága, édes anyám!" dobogó szivvel kiált fel a fiu; „valljon lehetnék-e méltó fia, ha nem kivánnék hozzá hasonló lenni? Nem valék ugyan szerencsés őt valaha láthatni, de nem lebegett-e képe mindég lelkem előtt? Nem ő-e lelkem egyedüli büszkesége? Midőn évenkint emléke ületik, mint egynek azok közül, kik fehérbe öltözve környezik a bárányt, és ruhájokat ennek vérében mosák, mint örvendett lelkem és testem az ő dicsőségén, mint kértem őt a fiui szeretet legfor-

róbb lángjával, hogy esedezésével eszközölne ki nékem, nem dicsőséget, nem tisztséget, nem gazdaságot, nem földi örömeket, hanem azt, mit ő mindezeknél többre becsült, hogy az az egy, mit a földön hátra hagyott, ugy használtassék, mint ő most, — azt tudom — hiszi, hogy leghasznosabban, legnemesebben használtathatik."

„Mi az, kedves fiam?"

„Az ő vére," felele a fiu, „melly még ereimben, és csak egyedül ezekben csergedezik. Tudom, ő kivánja, mikép ez is folyjék, mint folyt az övé Üdvezitőnk szereteteért, sz. hitünk bizonyságául!"

„Elég, elég kedves magzatom!" kiált az anya szent elragadtatástól remegve. „Vedd le nyakadról a gyermekkor jelét, én néked mást akarok adni."

Engedelmeskedve levevé nyakáról az arany Bullát.

„Atyádról öröklöttél," ünnepélyes komolysággal szólt az anya, „nemes nevet, magas állást, nagy gazdagságokat, minden világi előnyöket; azonban örökséged legdrágábbikát én őrzém meg neked, mig erre magadat érdemesitéd; eddig előtted elrejtém, bár aranynál, s minden drága köveknél többre becsültem. Itt az idő, mellyben neked azt kézbesitsem."

Reszkető kézzel vevé le nyakáról az aranylánczot, és most először látta a fiu, hogy azon egy gazdagon himzett, drága kövekkel kivarrt erszényke függ. Felnyitva egy szivacsot vett ki belőle, melly száraz volt ugyan, de egészen vértől piroslott.

„Ez is atyád vére, Pongrácz," kitört könyárban reszkető hangon mondá az anya, „halálos sebéből fogtam fel, midőn álöltönyben mellette álltam, s őt azon sebben, mellyet Krisztusért szenvedett, meghalni láttam."

Legbensőbb érzettel nézé a szivacsot, s ajtatosan megcsókolá; patakzó könyei hullának reá, és megnedvesiték, mellyektől szine világos, és meleg lőn, mintha csak most folynék a vértanu szivéből. A szent asszony fiának reszkető ajkaihoz érinté a sz. ereklyét, s ezek piroslottak annak illetésétől. Egy keresztények, és egy fiunak mély érzetével tisztelé ő e sz. ereklyét; mintha

atyjának lelke szállta volna meg, egész bensejét szive mélyében megrázkódtatva érzé. Igy az egész család még egyszer egyesülve lenni látszatott. Lucina e drága kincset ismét az erszénybe téve, s fia nyakára függesztve, mondá: „ha e szivacs ismét megnedvesedik, az nemesebb nedvvel történjék, mint a melly egy gyenge nő szemeiből csordul.“ És az ég is ugy rendelé; az ifju bajnok felkenetett, a leendő vértanu felavattatott anyja könyeivel elegyitett vérével dicső atyjának.

IV.

A pogány ház.

Mig a három előbbi fejezetben leirt események történtek, ezekkel ellentétes dolgok adják elé magukat egy más házban, melly a Quirinál, és Esquilin-hegyek közt levő völgyben áll. Ez a lovagrendből való Fabius sajátja, kinek családja az ázsiai tartományok adóbérlése által töméntelen gazdagságot gyüjtött. Háza nagyobb, és fényesebb annál, mellyben már megfordultunk. Ennek harmadik nagy udvara is van, tágas termekkel körülvéve, mellyekben a sok europai drágaságok mellett, keletnek legritkább művei bőségben láthatók. Perzsiai szőnyegek boritják a padozatot; chinai selyem szövetek, Babylonnak, a szivárvány minden szineivel rakott nehéz kelméi, India és Phrygiában készült aranyhimzések izletesen illesztvék a butorzatra; elefántcsont- s drága érczből készült műdarabok voltak, szerte helyezve, mellyek az indiai tenger-szigetek szörny-alaku, s mesés eredetü lakói műveinek mondattak. Mindezen kincsek, és nagy gazdagság tulajdonosa Fabius, kitünő példánya volt egy könnyelmű romainak, ki feltette magában az életet minden telhető módon élvezni; — ez élet után más jövőről ő voltakép soha sem gondolt. — Semmit sem hitt, azt azonban rendén látta, hogy alkalmilag az eléforduló Isteneket tisztelje. Olly ember volt mint mások, és senki joggal többet tőle nem kivánhatott. A napnak nagyobb részét egy, vagy más nagy fürdőben tölté, minthogy az ezekhez ragasztott melléképületekben olvasó, játszó-szobák, küzd- s viadaltermek léteztek; fördés után ezekben

beszégeltett, olvasott, és tölté idejét, vagy a Forumon egy szónokot s jogtudóst hallgatott, vagy azon sok nyilvános kertek egyikében, hol a római nagyvilág sürgött, sétálva mulatá magát. Azon tájban, midőn nálunk is az ebéd ideje van, haza tért, hol dús teritékü asztal várta. Vendégei naponta voltak, kiket vagy már elébb hivatott, vagy nap közt azon sok hizelgők közűl, kik egy jó ebédre ásitoztak, szólitott magához.

Házában ő jó és kegyes ur volt. A rabszolgák nagy száma vivé a háztartást, és mivel csak abban, mi kényelmes, szép és izletes, lelte kedvét, semmit inkább nem gyülölt, mint a nyughatatlanságot; azért is ügyeinek vezetését és gondjait nyugodtan szabadosaira bizta. És mivel ezek közt sokszor a legügyesebb, és legbecsületesebb egyének találkoztak, illy szabadosok által kezelteté nagyterjedelmű üzérleteit mind kültartományokban, mind Romában.

Van e házban egy minket érdeklőbb személy is, ki e fényüzést közösen élvezi, s e roppant gazdagság egyedüli örököse. Fabius leánya ez, ki nevét a romai szokásként atyjától vevén, kedves kiejtéssel Fabiola-nak neveztetett. Mint elébb tevénk, az olvasót azonnal szobájába vezetjük. A második udvarban egy márványlépcső vezet ide; ugyanis ez udvar oldalain egész sorozatban disztermek nyilnak egy erkélyre, mellyet egy izletes ugrókútnak magas ivet képezve leeső vize hivesit, és mellyet a legritkább külhoni plánták s drága virágok töméntelen sokasága borit el. E termekben Olaszhon, és a külföld legválogatottabb, legjelesebb müvei halmozvák; a gyüjtemény, és rendezés mutatja a tulajdonos finom izlését, valamint azt is, hogy dús erszénye , de főleg kedvező alkalma volt, mindezt összeszerezhetni.

Az estebéd órája közelg, és mi e fényes lakosztály urnőjét előkészületekkel foglalkozni látjuk, hogy illő diszszel jelenjék meg. A nyugágy, mellyen ül, atheni mű, ezüsttel kirakva, a terem cyzicensi modorban, az az földig érő üvegablakokkal, mellyek a virágokkal boritott erkélyre nyilnak, van ellátva. Az ülésével átellenes falon nagy sima ezüst tükör függ, melly egész nagyságában mutatja termetét. A mellette álló porphyrasztal telve a

számtalan ritka szépitő-szerek, szagos kenetek halmazával, mellyek a romai hölgyek kedvencz tárgyai voltak, s mellyekre roppant összegeket költének *); egy másik, indiai szantalfából készült asztalon a drágakövek, s ékszerek nagy mennyiségben lesni látszának az urnő izlésteljes választását e mai napra.

Az akarat, sőt a tehetség is hiányzik nálunk, személyek, vagy arczok leirására, mi inkább a lelkekkel foglalkozunk. Csak azt jegyezzük meg, hogy Fabiola most husz éves, külsejére nézve, a korra, gazdagságra, állásra hozzá hasonló hölgyek közül őt egy sem előzi meg, és hogy igen sok kérői vagynak. Véralkatra, és jellemre atyjától elüt. Büszke, felfuvalkodó, ingerlékeny, egész környezetének, kettő kivételével, valódi zsarnoka, s a hozzá közeledőktől alázatos hódolatot követel. Mint egyetlen gyermek, kinek anyja szülésben halt el, könnyelmü, s jószivü atyja által elkényeztetett. Nevelői a legjobbak voltak, kiképeztetésére minden ráfordittatott, soha vágya teljesületlen nem maradt, valamit önmagától megtagadni, előtte ismeretlen volt.

Mivel többnyire magára volt hagyva, igen sokat olvasott, és pedig komolyabb könyveket. Igy tökéletes ugy nevezett philosophnő lett, vagy is a hit nélküli, észlelő epicureismus tanitványa, mi az időben divat volt Róma városában. A kereszténységről mit sem tudott, ezt ő igen alacsony valaminek, durva, s közönségesnek tartá, és leginkább megvetésből nem kivánta ismerni. A pogányságot Isteneivel, bűneivel, meséivel kinevette, ámbár külsőkép ezt nem mutatta. Egészbe véve ő a jövendő életről semmit sem hitt, és csak a jelen élet finomabb élvezetére gondolt. Azonban büszkesége volt erényének paizsa; a pogány álladalom mély sülyedése undorral tölté el, a neki udvarló ledér ifjakat megvetette, hódolati udvariasságaikat azonban szigorúan követelvén, mert dőreségök őt mulattatá. Hideg, és önzőnek tartatott; de erkölcsössége tiszta volt.

Romának anyagi, és társasági állapota msgismerésére elbeszélésünk idejében e hosszabb leirásokat szükségesnek véltük. És ha valaki gondolná, hogy a kort, mellyben a művészet, izlés,

*) Poppaea, Nero neje naponta 500 szamár tejét használta fel e czélra.

hanyatlani kezdett, igen rózsasziniileg festjük, azt figyelmeztetjük, hogy az év, mellyben Romában látogatásunkat teszszük, nincs olly távol a romai müvészet jobb korától, p. o. az Antoninok idejétől, mint a mi korunk Cellini, Rafael, Donatello stb. napjaitól, midőn mégis sok olaszhoni palotákban e művészek remekeit nagyra becsülik, ha utánozni nem is tudják többé! igy volt a régi dús romai családok házaival is.

Mi tehát Fabiolát nyugágyán találjuk. Bal kezében egy ezüst tükröt tart, másikban egy olly eszközt, melly minket illy szép kézben meglep, s ez egy müvészileg vésett elefántcsont nyelü hegyes tőr. Kedvenczfegyvere volt ez a római urnőknek, mellyel szolgálóikat büntetni, vagy ezekkel bosszujokat éreztetni szokták, ha legkisebb hibát vettek észre, vagy szeszélyök ugy hozta magával. —

Három rabnő sürög most urnője körül. Külön népfajokból valók, s nagy összeg pénzen vásároltattak, nem külső termetök miatt. hanem kitünő ügyességök, mellyel birnak, emeli árukat. Egyikök fekete, nem a szerecsenfajból, hanem azon törzsből, mint az abyssiniai s numidiai, épen olly rendes arczvonásokkal mint az ázsiai népek. Ez a füvek ismeretével kérkedik, mellyekből gyógyszereket, szédítő, szerelemgerjesztő, igéző, varázsló, sőt lehető esetekben öldöklő mérget is készit A tartománytól, mellyből származik, egyszerüen Afra-nak neveztetik. A másik görög nő; ennek öltöztetési izlése, beszédmódjának tisztasága becsültetik, neve: Graja. A harmadik rabnő Syra, hogy Ázsiából eredt, neve mutatja; a himzésben nagy ügyességgel bir, s kitartó szorgalma által tünteti ki magát. Csendes, hallgatag, egészen munkájába mélyed. A másik kettő izgékony, csacska, legkisebb munkájokkal nagy lármát ütnek. Az ifjú urnőt minden perczben uj, s a legképtelenebb hizelgésekkel halmozzák, vagy a ledér imádók egyikét, vagy másikát dicsérik, ki t. i. őket legjobban, vagy legutóljára fizeté.

„Milly tulboldog volnék, legnemesebb urnőm," kezdé a fekete rabnő, „ha az ebédlőben lehetnék, midőn te ma be fogsz lépni, és láthatnám azon benyomást mellyet ez uj stibium (szemöldök-ke-

nőcs) a vendégekre tenni fog! igen sok fáradságomba került, mig illy kitünő minőségben elkészithettem; meg vagyok győződve, hogy Romában még illyent sohasem láttak."

„Mi engem illet," szakitá félbe az álnok görögnő, illy nagy szerencsére nem is vágyom, megelégedném, ha csak egyszer az ajtón keresztül láthatnám azon igéző hatást, mellyet e csodaszépségü selyem-tunica teend, melly az utóbbi aranyszállitással jött Ázsiából. Szépségéhez semmi sem hasonlitható, s illesztése (bátran hozzá tehetem) az én tanulmányom eredménye, az anyaghoz méltó."

„És te Syra" egy megvető mosolylyal veté közbe az urnő, „mi volna ohajtásod? munkádból mit tudnál dicsérni?"

„Nekem más kivánságom nincs, nemes urhölgy, csak hogy te mindig boldog légy; munkámat dicsérni nem merem, mert alig tettem többet, mint mivel tartoztam."

Ez volt szemérmes és egyenes felelete a rabnőnek.

A büszke hölgynek ez nem tetszett; „úgy látszik te nem vagy hajlandó a tulságos dicséretekre, alig hallani tőled valami kellemes szót."

„Valljon mit érne az én dicséretem," felele Syra, „egy szegény rabnő szájából dicsérete a legnemesebb urhölgynek, ki azt naponta a legékesebbszóló, s legmüveltebb ajkakról hallja? És valljon hiszed-e az efféle dicséreteket, ha a z o k t ó l hallod? Valljon nem utálod-e, ha t ő l ü n k jönnek?"

Bosszusan tekinte a más két rabnő egymásra; Fabiolát is sérté ez utba igazitás, — mert ugy vette e szavakat. Magas gondolatok egy rabnőtől!

„Talán még nem tudod" felele büszkén, „hogy az enyém vagy, hogy nagy áron vettelek, azért, hogy ugy szolgálj nékem mint én akarom? olly jogom van nyelved, mind kezed szolgálatára; ha tőled dicséretet, hizelgést, vagy megéneklést kivánok, tenned kell, vagy akarod vagy nem. Valóban furcsa gondolat, hogy egy rabnőnek még más akaratja is legyen, urnője akaratján kivül, midőn még élete is ennek sajátja."

„Igen is," nyugodtan, de méltóságteljesen felelé a rabnő,

„életem, és minden, mi ezzel végződik, tied. — Időm, egészségem, erőm, testem, és lehelletem, — ezt te mind megvetted pénzeden, és a te tulajdonod lett. De azért birtokul marad nekem is valami, mit aranyon megvásárolni, vagy rablánczczal lebilincselni nem lehet, és mi ez élettel nem enyészik el."

„És valljon mi az?"

„A lélek."

„A lélek?" ismétlé Fabiola csodálkozva, mert eddig még nem hallá, hogy egy rabnő illyesmire igényt tart; „mondd meg nékem, mit értesz e szó alatt?"

„A bölcsek szavaival nem tudom elmondani," felele a rabnő, „de én ez alatt értem azon élénk benső öntudatot, melly által megismerem bizonyos jobb lényekkel való közös létemet, mint a mellyek közönségesen környeznek; értem azon öntudatot, melly az enyészettől irtózik, s azt ösztönszerüleg kerüli, mi azzal épen ugy egybeköttetésben van, mint a betegség a halállal. Azért utálja a hizelgést, gyülöli a hazugságot. Mig e láthatlan lélekkel birok, — és ez meg nem halhat, — addig a kettőt nem tehetem."

A más két rabnő, keveset értvén az egészből, bámulva állt s csodálta Syrának bátorságát. Maga Fabiola is meg volt lepve; de csakhamar felébredt büszkesége, s észrevehető indulattal mondá:

„Hol tanultad e bolondságokat? ki tanitott igy csacsogni? Én sok évekig tanultam, és azon meggyőződésre jöttem, hogy a lelkek létezéséről minden fogalmak, a költők álmai, és a sophisták szőrszálhasogatásai, s mint illyeket, megvetem. És te tudatlan, müveletlen rabnő, ezt jobban akarod tudni, mint urnőd? vagy csakugyan azt képzeled, hogy midőn holtod után tested a vizbe fúlt, vagy halálra korbácsolt rabszolgák hulláival egy rakásra vettetik, hogy a gyalázatos máglyán megégettessék, s hamvaitok a közös gödörbe szóratnak, — azt képzeled, hogy mint öntudatos lény fogsz folytatólag élni, sőt az öröm és szabadság életét élvezended?"

„Non omnis moriar," nem egészen halok meg, mondá költőink

egyike (Horácz)," felele a rabnő szerényen, de olly benső pillanattal, melly urnőjét bámulatra birta ; — „igen, remélem, vagy inkább hiszem, hogy én mindazt tulélem. Mi több, én hiszem és tudom, mikép azon máglyából, mellyet olly kézzelfoghatólag leirtál, egy kéz elégett hullámnak minden részecskéit ki fogja keresni! Van egy hatalom, melly a négy szeleket számadásra vonja, és mindeniktől elszórt poromnak részeit visszaköveteli; s én ugyan e testemben visszaállittatom, nem mint a te, vagy más bárkinek tulajdona, hanem mint egy szabad, örvendő, dicső, örökké szerető és szeretett lény. Ezen biztos remény él az én keblemben!" (Jób. 19. 27.)

„Milly vad kinövései ezek a keleti képzelődésnek, mellyek téged minden kötelesség teljesitésére alkalmatlanná tesznek? ebből téged ki kell gyógyitani. Milly iskolában tanultad e képtelenségeket? illyesmit egy görög, vagy latin irónál sem olvastam."

„Hazám iskolájában tanultam, — olly iskolában, melly nem tesz különbséget görög vagy barbar, szolga vagy úr, szabad vagy skláv között."

„Mit?" dühös indulattal kiált a büszke hölgy, „te még be sem akarod várni azon jövendőben képzelt halálod utáni létet; már most igényled az egyformaságot, vagy ki tudja, talán a fölöttemi állást? azért tüstént tettetés és minden kétértelmüséget mellőzve, valld meg, ez-e szándékod?" E közben feszesen váró állást vőn. Az egész nyugodtsággal adott felelet minden szavánál növekedék izgatottsága, s heves indulatok látszának bensejében küzdeni, midőn Syra mondá :

„Legnemesebb urnő! mindenben, mi az életet gazdaggá, s gyönyörüvé teszi, hatalomban, rangban, szellem-képzettségben hsonlithatlanul magasabban állsz; a szépségminden tökélye, termeted, arczvonásaid, társalgási s szólásmodorod kellemessége, minden féltékenységen fennebb emelnek, hogysem illy alacsony, csekély rabnőben, mint én, irigy gondolatot kelthetnének. De határozott kérdésedre a tiszta igazságot kell kimondanom;" — itt habozott, és megakadt, azonban urnőjének

parancsoló tekintete folytatni kényszerité — „ugy itéld meg magad, valjon egy szegény rabnő, kinek rendithetlen meggyőződése az, hogy szellemi s élő értelmisége van, melly örökké tart, mellynek igazi hazája a felhőkön tul van, mellynek ős eredeti, és igazi képe maga az Isten, — valjon egy rabnő, kinek illy erős meggyőződése van, erkölcsi érdemben, vagy a belátás mélységére nézve, csekélyebbnek tarthatja-e magát azon hölgynél, ki minden előnyei daczára bevallja, hogy semmi magasabb rendeltetésre nem számit, s boldogabb véget nem remél, mint azon oktalan, bár szépen éneklő madarkák, mellyek a szabadság reménye nélkül fogházok aranyos vesszőcskéi ellen repdesnek?" *)

Fabiola szemei szikráztak a dühtől, életében először látá magát rendre utasitva s lealázvá egy rabnő által. Megragadá a tőrt, melly kezében volt, és vele indulatosan szurt rabnőjére, ki a szurás előtt nem hátrált. Syra ösztönszerüleg karjával fedé arczát, s vele fölfogá a döfést, melly a nyugágyról lefelé irányozva, mélyebb sebet ejtett, mint Syra valaha éltében kapott. Az első fájdalomra könyek csordultak szemeiből, sebéből a vér patakzott. A következő perczben már szégyenlé Fabiola kegyetlen, bár nem szándékos tettét, és magát rabnői előtt még inkább lealázva érzé.

„Siess, siess", monda Syrához, ki sebét egy kendővel szoritá össze, „siess Euphrosinhoz, hogy a sebet be kösse. Nem akartalak ennyire megvérzeni. Várj kissé, ezt jóvá kell tennem." Az asztalon álló ékszertartóból egy gyürüt véve ki, mondá: „im vedd ezt, s ma estve nem szükség itt megjelenned."

Fabiola lelkiisméretét ezzel megnyugtatá; gondolván, hogy az igazságtalanságot, mellyet elkövetett, eléggé jóvá tette, midőn egy rabnőnek illy drága ajándékot adott. — Következő vasárnap a templomban, vagy mint akkor nevezék, a sz. Pásztor czimü gyülekezetben, nem messze lakától, a szegényék-

*) E szép feleletet v. ö. Evelpistus a császár egy rabjának feleletével, mellyet a biráknak adott. Sz. Jusztin életében. Ruinart acta Martyrum sincera. ed. Aug. 1802. tom. 1.

nek gyüjtött adományok közt egy nagyértékü smaragd-gyürű találtatott. A jámbor pap Polykarp ezt valamelly igen gazdag romai nő ajándokának vélte; de az, ki a jeruzsálemi templom-perselyt őrzé ragyogó pillanatával és a szegény özvegy fillérjét is észrevevé, az látta egyedül, hogy a drága gyürűt egy idegen rabnőnek bekötött keze bocsátá az áldozat-edénybe.

V.

A látogatás.

A most elbeszélt szóváltás vége felé, és az ezt követett baleset perczében lépett valaki Fabiola szobájába, kit ha Fabiola észrevesz, hihetőleg nem történik a baleset. A romai házak termei inkább kárpitokkal, mint ajtókkal valának egymástól elkülönitve, s igy történhetett, nevezetesen e heves jelenet alatt, melly épen most végződött, hogy a látogató észrevétlenül lépett be, s midőn Syra a teremből indulni készült, megdöbbenve lát a vörös ajtófüggöny előtt egész fényben állni egy alakot, kit ő azonnal megismer, de kit nekünk is be kell mutatnunk az olvasónak.

Egy szűz, vagy inkább egy 12—13 éves gyermek volt ez, tiszta hófejérbe öltözve, minden ékszer nélkül. Arczán a gyermeki egyszerűség, az érettebb kor belátásával egyesülve honol. Szemeiben a galamb ártatlanság mellett olly bensősége sugárzik a tiszta szeretetnek, melly köre minden tárgyain tul, olly valakin látszik nyugodni, ki egyebektől nem látva, egyedül általa láttatik, és neki mindenek felett becses. Homlokán az egyenesség székel, a nyiltság, és igazságosság árnyék nélkül tündöklenek rajta; kedvesen mosolygó ajkai, eleven ifju vonásai nyiltan mutatják meleg, és gyengéd szivének tettetés nélküli érzelmeit. Ismerősei azt hitték, hogy ő magával soha sem gondol, és egész lénye, a környezete iránti jóság, és láthatlan jegyese szeretete közt van megosztva.

Midőn Syra e gyönyörü tüneményt, melly egy angyalhoz

hasonlitott, látta, megállt egy pillanatig. De a szűz megfogván kezét, és tiszteletteljesen megcsókolván, mondá: „mindent láttam; — visszatértemkor a kapu alatti kis szobában várj reám.“

Azután közelebb lépett, és a mint őt Fabiola megpillantá, arcza egészen elvörösödött, félvén, hogy a gyermek az ő méltatlan indulatosságának tanuja volt. Egy hideg intéssel elbocsátá rabnőit, azután nagy szivességgel fogadá rokonát, — mert e gyermek az volt. — Mint mondánk, Fabiola környezetéből szeszélye, és indulatossága éreztetésétől egykettőt megkimélt. Ezek egyike volt: öreg dajkája, a szabadon bocsátott Euphrosina, ki házi ügyeit vitte, és kinek egyedüli hite az volt, mikép egész Romában Fabiola a legtökéletesb lény, a legokosabb, legszeretetre s csodálatra méltóbb hölgy. A másik volt az ő ifju rokona, kit igazán szeretett, kivel a legnagyobb szivességgel bánt, és kinek társalgása előtte mindig kedves volt.

„Valóban, igen szép tőled, kedves Agnes,“ nyugalmát viszsza nyerve, mondá Fabiola, „hogy te kivánságomat, mikép nálunk ebédelj, olly szivesen telljesited. Atyám ma nehány uj vendéget hivatott meg, azért ohajtottam jöttödet, hogy azokkal ne kénytelenittessem társalogni. Azonban mégis kevéssé kiváncsi vagyok egyik uj vendégünkre. Ez Fulvius, kinek szépségéről, gazdagságáról, miveltségéről olly sokat hallok, ámbár kilétét, s eredetét senki sem látszik tudni.“

„Kedves Fabiolám,“ felelé Agnes, „tudod, milly örömest vagyok nálad, s szeretett szülőim szivesen megengedik, azért ezt ne is emlitsd.“

„És te ismét, szokásod szerint,“ enyelegve mondá Fabiola, „drágakövek, s ékszerek nélkül fehér ruhádban jöttél, mintha mindig menyasszony volnál. Valóban mintha te egy örökös menyegzőt ülnél. De oh egek, mi az? meg vagy sebesitve? Nézd épen kebleden egy nagy folt vereslik tunikádon, ollyan mint a vér. Ezen segitünk, tüstént más tunikát adok.“

„A világért sem, Fabiola, ez legyen a drágakő, ez az egyedüli ékszer, mellyet ma viselni kivánok. Ez valóságos vér, még

pedig egy rabnőnek vére, de melly az én szemeim előtt nemesebb annál, melly a te, és az én ereimben folyik "

Fabiola meggyőződött, hogy Agnes mindent látott; s mélyen megaláztatva érzékenyen mondá: „talán az egész világgal akarod tudatni hevességemet, mellyben egy megfeledkezett rabnőt igen keményen büntettem ?"

„Távol legyen édes néném. Én csak azon lelki erő, és nagyság példáját akarom megtartani, mellyet nekem egy rabnő adott, s millyet nekünk kevés patriciusi bölcsek adhatnak."

„Miféle gondolat ez! Valóban Agnes, már sokat forgattam elmémben, te e néposztályról igen sokat tartasz. Mondd meg, mik ezek tulajdonkép ?"

„Olly emberi lények, mint mi, hasonló értelemmel, érzéssel, testszervezettel megáldva. Ezt magad is megismered, hogy tovább ne menjünk. Továbbá ők ugyanazon családhoz tartoznak, mellyhez mi, és ha az Isten, kitől életünk van, azért a mi atyánk, ugy szinte atyja ő ezeknek is, következéskép ők a mi testvéreink."

„Egy pénzen vett rab, s rabnő az én testvérem, Agnes? Ments Isten! ők a mi tulajdonaink, és én meg nem foghatom, mikép szabadna nekik másként mozogni, cselekedni, gondolkodni, vagy érezni, mint uraiknak tetszik, és érdekökben van."

„Engedj", a leggyengédebb szelidséggel mondá Agnes, „ne ereszkedjünk éles fejtegetésekbe. Te sokkal őszintébb, sokkal nemesebb vagy, semhogy ne éreznéd és önkényt be ne vallanád, mikép ma egy rabnő tulszárnyalt mind abban, mit te leginkább bámulsz: észben, értelemben, igazmondásban, és lelki erőben. A szemedben ragyogó köny, mellyből ezt olvasom, világos feleleted. De kedves néném, e kellemetlenség ismétlésétől én meg akarlak menteni. Teljesitenéd-e egy kérésemet?"

„Ha tőlem függ, bizonyosan."

„Ugy engedd, hogy Syrát — gondolom ez neve — megvehessem. Mert körödben már még sem örömest fogod őt látni."

„Tévedsz Agnes. Én most büszkeségemet meg akarom tör-

ni, és megvallom, őt becsülni, sőt talán bámulni fogom. Ez egy egészen uj érzés bennem, egy személy iránt az ő sorsából.“

„Elhiszem Fabiola, de én őt boldogabbá tehetném, mint mostani helyzete.“

„Kétségkivül, kedves Agnes; te mindenkit boldoggá tehetsz, ki nálad van. Én soha sem láttam olly házat, mint a tietek. Ti azon csodálatos bölcseséget látszatok életbe léptetni, mellyről Syra beszélt, — melly szabad, és skláv közt különbséget nem ismer, — házatokban mindenki vig, és örömmel szorgoskodik kötelessége teljesitésében. Senkit sem látni, ki parancsokat osztogat. Jöszte, fedezd fel titkodat.“ Agnes mosolygott. „Hinnem kell végre, te kis büvésznő, hogy azon titokteljes szobádban, mellybe engem soha sem akarsz bocsátani, tartod igéző szereid, s italaidat, mellyekkel eszközlöd, hogy téged mindenki szeret. Ha te keresztény volnál, és a szinkörbe vitetnél, még a leopardok is lábadhoz simulnának. De kedves gyermek, miért vagy olly komoly? látod csak enyelgek!“

Agnes egészen elmerült gondolataiban, arcza azon benső és gyengéd érzést fejezé ki, mellyet már emlitének, mintha valakit látna, kit lángolva szeret, s mintha azt szólani hallaná. Midőn ez eltünt, vig hangon mondá: „igazad van Fabiola, már sok különös dolgok történtek; és mindenesetre ha valami illy borzasztó következnék be, épen Syra olly egy személy, millyet akkor az ember maga mellett kivánna látni. Őt csakugyan át kell engedned.“

„Az Istenért, Agnes, ne vedd szavaimat olly komolyan! látod, hogy csak enyelgek. Sokkal magasabb fogalmam van belátásodról, hogysem illy szerencsétlenséget lehetségesnek gondolhassak. Mi Syra hűségét, és ragaszkodását illeti, ebben igazad van. Midőn a mult nyáron távollétedben egy ragadós lázban veszélyesen szenvedtem, a többi rabnőket csak az ostor kényszerité a hozzám való közelitésre, mig ez a szegény alig távozott ágyam mellől, mellettem virasztott, éjjel nappal ápolt, s valóban hiszem, hogy sokat tett felgyógyulásomhoz.“

„És ezért nem szeretted őt?

„Őt szeretni! egy rabnőt, gyermek; — természetesen gazdagon megajándékoztam! — de nem tudhatom, hová teszi mind azt mit neki adok. A többiek azt állitják, hogy magának semmit félre nem tett, magára pedig bizonyossan semmit sem költ, sőt ugy hallom, hogy napontai táplálékát is egy vak koldusleánnyal osztja meg. Valóban csodálatos ötlet!"

„Kedves Fabiola," kérőleg mondá Agnes, „nékem őt birnom kell. Te megigérted kérésem teljesitését. Mond meg az árát, és engedd, hogy estvére magammal haza vihessem."

„Ám legyen, telljesedjék kivánságod, te ellenállhatlan. Mi azonban együtt nem alkuszunk. Holnap küldj valakit atyám házi sáfárjához, ők majd rendbe hozzák a dolgot. Most miután e fontos ügyet elintéztük, siessünk ki vendégeinkhez.

„Még ékszereidet felejtéd föltenni!"

„Mit sem tesz, ez egyszer ezek nélkül is elleszek, ma nincs kedvem hozzájok."

VI.

Az ebéd.

Midőn leértek, a vendégeket egy teremben már együtt találták. Nem volt valami nagy ünnepélyes lakoma, csak egy gazdag háznál szokott közönséges ebéd, mellynél mindig számos vendégekre volt teritve. Mi csak azt jegyezzük meg, hogy minden fényes, és válogatott volt, s egyedül arra szoritkozunk, mi történetünkre vonatkozik.

Fabius midőn a két hölgy az exedra, vagy tornáczba lépett, miután leányát üdvezlé, igy szóllott hozzá: mi az, kedves gyermekem, hogy olly későn jöttél le, s még is alig illőleg élkészülve, még szokott ékszereidet is elfelejtetted."

Fabiola megzavarodott. Nem tudta, mit feleljen; szégyenlé indulatos hevességét, s még inkább, mint gondolá, azon fonák módot, mellyel magát azért büntetni akará. Agnes kimenté, midőn elpirulva mondá: „az én hibám Fabius bácsi, hogy olly későn jött, valamint az is, hogy olly egyszerüen öltözkö-

dött; enyelgésemmel tartóztattam fel, és bizonyára nem akar az én öltözetemmel olly nagy ellentétben lenni, azért hagyta ékszereit az asztalon.“

„Néked kedves Ágnes,“ felele az atya, „van az a kiváló szabadalmad, hogy azt teheted, mit akarsz Azonban, úgy hiszem, hogy ez igen is illett, mig gyermek voltál; most azonban, midőn azon korba lépsz, mellyben férjhez mehetsz,*) kissé nagyobb figyelmet kell forditanod külsődre, hogy valamelly szép, és hozzád illő ifjunak hajlamát megnyerjed. Például egy szép nyakkötő, millyen nálatok elég van, nem tenne kevésbbé igézővé. De te nem figyelsz szavaimra, gondolom már ki is jeleltél valakit vőlegényednek.

E megszólítás nagyobb része alatt, melly a mint jó akarattal ugy egészen világilag intéztetett Agneshez, ő ismét szokott ábrándozó kedélyhangulatába merült; büvölt szemei, mint Fabiola nevezé, örömdús elragadtatásban fénylettek, mintha valakin függnének. E közben a beszéd fonalát ő soha el nem veszté, és mindig annak egyenes értelmére felelt; igy most is Fabiusnak válaszolá: Oh igen, bizonyára választottam egyet, ki engem magához kapcsolt jegyesi gyürüjével, és számtalan drága kövekkel ékesített fel.“ **)

„Valóban?“ kérdé Fabius, „mivel?“

Egy benső pillanat, s mesterkéletlen egyszerü kifejezéssel válaszolt Agnes, „igen, ő az én kezemet, és nyakamat becses drága kövekkel, füleimet megbecsülhetlen gyöngyökkel ékesíté.“ ***)

„Egek! ki lehet az? Agnes, nékem e titkodat később felkell fedezned; kétség kivül ez első szerelmed, bár sokáig tartson, és boldoggá tegyen.“

„Mind örökké!“ felelve Fabiolához fordult, s véle az ebéd-

*) Római törvények szerint a leány 12 éves korában férjhez mehetett.

**) Annulo fidei suae subarrhavit me, et immensis monilibus ornavit me. In Off. S. Agnetis.

***) Dexteram meam, et collum meum cinxit lapidibus pretiosis, tradidit auribus meis inaestimabiles margaritas. Ibid.

lőbe lépett. Szerencse, hogy ez a társalgásra nem figyelt, másként a legérzékenyebben sértendi a gondolat, hogy Ágnes legmeghittebb barátnéja előtt e fontos ügyet elhalgatta. Ugyan is, mig Agnes őt atyja előtt mentegette, az alatt Fabiola atyjától elfordulva a vendégeket üdvezlé. Az első, egy nehézkes, feszes nyaku romai sophista, vagy mindentudó, neve Calpurnius; a másik, Proculus, a jó ebédeknek nagy kedvelője, ki gyakran megfordult a háznál. Nagyobb figyelmet érdemel a másik kettő. Ezeknek elsője Fabiolától, ugy szinte Agnestől szembetünőleg kedvesen látott egyéniség; a császári, vagy praetorianus testőrség tribunja, vagy főtisztje, ámbár a 30 évet még nem haladta tul, vitézsége által igen kitüntette magát, és keleten Diocletian, itt Romában Maximianus Herculeus császároknál nagy kegyelemben volt. Viseletében, és ruházatjában minden mesterkéltségtől ment, gyönyörü termettel birt, s mind a mellett, hogy mulatságban igen kellemes volt, szembetünőleg megvetette azon fonák dolgokat, mellyekkel a társalkodásban közönségesen foglalkoztak. Szóval, ő tökéletes példánya volt egy nemes fiatal embernek, becsületérzés, és magas fogalmakkal telve, erős, és bátor, a kevélység és hiúság minden árnyéka nélkül. — Mind ennek tökéletes ellentéte volt az utolsó vendég, kiről már Fabiola szólt, a társaság uj csillaga, Fulvius. Arcza ifju, majd nem asszonyos volt, tulságos hiuság látszott öltözetén, minden ujjai fénylő gyürükkel, ruhája drága kövekkel tulterhelve, beszédében tettetett, kiejtése valami idegen hangot árult el, viseletében mód nélkül udvarias, azonban látszólag jó szivü, és megelőző, a legelőkelőbb romai körökbe szabad bemenetelt tudott magának kivívni. Ez sikerült neki, részint mivel őt a császári udvarnál látták, részint megnyerő fellépése által. Ő Romába egyetlen öreg ember kiséretében jött, ki legnagyobb hűséggel látszatott iránta viseltetni, de azt, hogy az öreg szláv, vagy szabadosa, vagy barátja-e? senki sem tudta. Mindig egy idegen, ismeretlen nyelven beszéltek egymással, kisérőjenek sötét arczszine, éles tüzes szemei, és visszataszító vonásai az alárendelteket félelemmel tölték el. Fulvius szállást egy insula, vagy

is, olly házban fogadott, mellynek egyes osztályai adatnak bérbe; ezt fényesen butorozá, szolgákat olly számmal vásárlott, melly egy nőtlen ember háztartásához elégséges. Egész háztartásában inkább pazarlás, mint gazdagság vala látható; a pogány Roma megromlott köreiben hamar felejtve lőn történetének homálya, és véletlen fellépte, gazdagságának fitogtatása, s szinlett mulattató ügyessége által. Azonban, ha valaki élénk figyelemmel kiséré, tekintete nyugtalanságában, mindenre, mi körülötte történik, leskelődő figyelmében, telhetlen kandiságot, tudni látni való vágyat vehete észre; azon pillanatokban, midőn magáról megfelejtkezett, tüzes szemeinek sötét tekintete, homlok ránczai, felső ajkainak összehuzása, mellyet a bizalmatlanság, s gyanú érzete keltett, valának láthatók, csalhatlan jeleül, hogy a szende külső alatt, egy macska természetü gonosz jellem rejlik.

A vendégek csakhamar asztalnál voltak, és mivel hölgyek is ültek mellette, mig a férfiak a kereveten feküdtek; igy Fabiola, és Agnes egy oldalát foglalák el az asztalnak, ezekkel szemközt a két ifjabb vendég, végre a házi ur két öregebb barátjával a közép részben telepedett, ha e kifejezésekkel élhetünk egy kerek asztal leirásánál, mellynek három része a vendégek számára Sigma,*) vagy félkörü kerevettel vala ellátva, egy oldal pedig a szolgáló cselédségnek nyitva hagyatott. Mellesleg megjegyezzük, mikép az asztalkendők, még Horácz idejében ismeretlen fényüzési czikkek, most átalános divatban voltak.

A mint a gyomor, vagy torok első követelései csillapultak, a társalgás általánosbb lőn.

„Mi ujság ma a fürdőkben?“ kérdé Calpurnius, „magamnak nem volt időm illy csekélységekkel foglalkozni.“

„Igen érdekes,“ felele Proculus, „bizonyosnak látszik, mikép az isteni Diocletian parancsot bocsátott ki melegfürdőinek három év alatti bevégzésére.“

„Lehetetlen“ mondá Fabius, „e napokban tekintém meg a

*) Igy neveztetett a félkör kerevet, a Σ görög betü régibb, az az C alakja miatt.

munkát, midőn Sallust kertjeibe mentem, és úgy láttam, hogy ez utolsó években igen keveset haladtak. Még véghetlen sok a teendő, mint p. o. nagy márványdarabok kifaragása, oszlopok felállitása."

„Mindenesetre" közbe szól Fulvius, „de tudom, hogy császári parancs köröztetett, mellynél fogva minden foglyok ide küldendők, még azok is, kik a bányákra itéltettek, Spanyolhonban, Sardiniában, magában Chersonesusban; minden nélkülözhetők a fürdők épitéséhez alkalmaztatnak. És ha igy egy pár ezer keresztény oda állittatik, csak hamar felépül."

„És miért épitenék épen a keresztények fel hamarább, mint más elitéltek?" kérdé Fabiola kiváncsilag.

„Valódi okát ugyan nem tudom" szólott édes mosolygással Fulvius, „de tettleg úgy van; én fogadni merek, hogy ötven elitélt munkás közt megismerem, mellyik a keresztény."

„Igazán?" kiáltának többen egyszerre, „és mikép?"

„Közönséges elitéltek," felele Fulvius, „nem örömest dolgoznak, az ostornak mindig ott kell lenni; és ha a felvigyázó jelen nincs, semmit sem tesznek. E mellett durvák, idomtalanok, veszekedők, és mindig elégedetlenek. Ellenben, ha keresztények illy nyilvános munkákra itéltetnek, örülni látszanak, mindig vigak, és engedelmesek. Én Ázsiában illy helyzetben fiatal patriciusokat láttam, kiknek kezeikben soha fejsze nem volt, kiknek gyenge vállaik soha terhet nem hordottak, mégis szorgalmasan dolgoztak, és a külsőből itélve olly boldogok voltak, mintha saját palotáikban volnának. Mind e mellett természetesen a felügyelő, ostora és botjával irányukban igen is bőkezü, de ezt joggal teszi, mert az isteni császár akaratja, hogy sorsuk lehetőleg nehezittessék; ők azonban soha sem panaszkodnak."

„Nem mondhatnám, hogy az igazság illy nemét bámulhatnám," mondá Fabiola, „de mégis különös népfajnak kell azoknak a keresztényeknek lenni. Szeretném a keresztények ez ostobasága, vagy természet elleni érzéketlenségének valódi okát tudni."

Proculus egy gúgyos tekintetet metszve, felszólal: „kétség

kivül elmondja ezt nekünk Calpurnius, ki, mint hallom, akármelly tárgyról, az alpesektől kezdve le a hangyazsombékig, mint philosophus órahosszat tud beszélni.“

Calpurnius igen hizelegve érezvén magát felszólítva, ünnepélyes hangon igy kezde a fölhivásnak megfelelni: „a keresztények, egy külhoni felekezet, mellynek alapitója sok századok előtt Chaldaeaban tünt fel. Tanitása Vespasian császár alatt Romában Péter és Pál testvérek alatt lett ismeretes. Némellyek vélik, hogy ezek, ágyanazon ikertestvérek, kiket a zsidók Moyses és Áronnak neveznek, kik közül az utóbbi egy gedéért bátyjától az elsőszülötti jogot megvette, hogy bőréből magának chirotecas, vagyis kéztyűket csinálhasson. Ez állitott ugyanazonságot én tagadom, mert a zsidók titkos könyveiben az áll, hogy az egyik látván, mikép bátyja áldozatánál a madár-repülésből kedvezőbb előjelek mutatkoznak, sem mint az ő áldozatánál, azért ezt a mezőre csalván, agyon ütötte, mint a mi Romulusunk Remust, még pedig egy szamár állkapczájával, miért is őt a macedoniai király Mardochaeus, Judith testvérének kérésére, egy ötven láb magas akasztófára függesztette. Azonban tény, hogy Péter és Pál, mint emlitém, Romába jöttek, és kiderült, hogy az első, Pontius Pilátus megszökött sklávja volt, ki is ura parancsára a Janiculuson keresztre feszittetett. Innét számos követői a keresztet választák ismertető jelül, és azt imádják; az ütést, a veréseket legnagyobb megtiszteltetésnek veszik, sőt magát a leggyalázatosabb halált is, mert ez által hiszik tanítójokat megközelithetni, és mint képzelik, hozzá juthatni, egy bizonyos helyen a felhők között.“

E világos előadást nagy bámulattal fogadta, kettőt kivéve, az egész társaság. A fiatal tiszt szánakozó tekintetet vetett Agnesre, mintha kérdeni akarná: feleljek-e e libának, vagy fenhangon nevessek? Agnes mosolyogva, és ujját ajkára téve, esdeklő pillanattal kéré, hogy hallgasson.

„Annyi tehát bizonyos“ mondá Proculus, „hogy a thermák nem sokára elkészülnek, és mi egy nagyszerü épületet nyerünk.

És azt nem hallani, Fulvius, hogy az isteni Diocletian személyesen jön a megnyitásra?"

„Minden bizonnyal, és akkor fényes ünnepélyek, s nagyszerü játékok leendnek, azonban addig sem kell várnunk, s már parancs küldetett Numidiába, hogy még a tél előtt oroszlányok, és leopardok a lehető legnagyobb számmal küldessenek ide. Ekkor, Fulvius szomszédjához fordulván, s keményen szemébe nézve igy szólt: „egy vitéz harczfi, mint te Sebestény, az amphitheatrum e nemes előadásait elragadtatva nézheti, főkép ha ezek a felséges császár, és álladalom ellenségein történnek."

A tiszt felemelkedve a kerevetről, méltóságteljes, s kemény tekintetét Fulviusra szegezve, nyugodtan felelt:

„Fulvius, a nevet, mellyen engem szólitasz, nem érdemleném meg, ha gyönyörrel, és hideg vérrel nézhetnék egy viadalt, ha még is annak nevezhetni, melly egy vad állat, és egy gyenge gyermek, vagy nő között megy végbe; mert ezek azon előadások, mellyeket te nemesnek mondasz. — Készen és szivesen huzom ki kardomat hüvelyéből fejedelmeink és az állam minden ellensége ellen; de szinte olly szivesen tenném azt az oroszlány, és leopard ellen, melly — ha bár császári parancsra — ártatlanokat, és fegyverteleneket támad meg." — Fulvius felugrik; de Sebestény erős karját kezére teszi, és folytatja: „hallgass meg végig. E meggyőződésben, és érzésben nem én vagyok a legelső, és a legnemesebb romai. Emlékezz Cicero szavaira: Kétség kivül nagyszerűk a játékok; de egy müvelt emberre milly élvezet, s kedvtöltés lehet, midőn egy gyenge embert egy erős vad állat szaggat szét, vagy egy nemes állat nyárssal döfetik keresztül? *) Én nem szégyenlek Roma legnagyobb szónokával egy véleményen lenni."

„Ugy téged soha sem fogunk látni az amphitheatrumban, Sebestény?" kérdé Fulvius, szelid, de gúnyos hangon.

„Ha engem ott látsz," felele a vitéz, „biztos lehetsz benne,

*) Magnificae, nemo negat; sed quae potest esse homini polito delectatio, quum aut homo imbecillis a valentissima bestia laniatur, aut praeclara bestia venabulo transverberatur? — Epist. ad Fam. l. 7. ep. 1.

hogy engem a védtelenek, nem pedig az őket szét szaggatni akaró vadak részén fogsz látni.“

Fabiola kezeivel tapsolva felkiált: „Sebesténynek igaza van. És én tapssal fejezem be a társalgást. Sebesténytől még mindig csak nemes, és magasztos érzelmek kifejezését hallottam.“

Fulvius ajkait harapta, és hallgatott. Ekkor mindnyájan felkeltek.

VII.

Szegény, és gazdag.

A fenebb elmondott társalgás vége alatt Fabius egészen csendes volt, és Agnesseli beszélgetésén gondolkodott. Milly mélyen tudta ez titkát magába zárni! Valjon ki lehet ama szerencsés, ki szivét megtudta nyerni? Ő sokakra czélzott, de eltalálni nem birta. Főkép azon gazdag ékszerajándék hozta zavarba. Az előkelő romai ifjak közűl egyet sem ismert, ki ezt tehette volna; és mivel naponta megfordult a nagy kereskedő boltokban, bizonyosan tudomására jött volna, illy nagyszerü vásárlás. Tünődése közben egyszerre felvillant elméjében a gondolat, hogy Fulvius, ki ujabbnál ujabb drágaságokat, s ékszereket hord, mellyeket külhonból hozott magával, lehet azon egyén, ki illy ajándékokat adhat; és nem kerülte el figyelmét, hogy a szép idegen néha olly pillanatokat vetett unokájára, mellyek minden kétséget eloszlatva, nyiltan tanusiták irántai szerelmét, és ha Agnes nem látszaték is az ő hódolatát észre venni, ezt természetesen tervéhez tartozónak hitte. Miután e fontos eredményhez jutott, feltette magában, mikép vágyaikat elősegiteni, és egyszer leányát mély belátásával meg fogja lepni.

Hagyjuk el most magas vendégeinket, és időzzünk szerényebb jeleneteken. Midőn Syra urnője termét elhagyva Euphrosinahoz ment, a jószivü öreg megijedt a kegyetlen seben, s szánakozását fenhangon nyilvánitá. De midőn megtudta, hogy a sebet Fabiola ejtette rajta, két ellenkező érzelem között ingado-

zott. „Szegény leány!“ sajnálkozva mondá, mialatt a sebet kimosta, össze szoritotta, és bekötötte; „borzasztó vágás. Mivel érdemletted ezt? Mennyire fájhatott ez neked szegény leányom! Milly rossznak kellett lenned, hogy ezt szerzetted magadnak! Ez kegyetlen egy seb, de a legszeretetreméltóbb teremtés ejtette azt rajtad, — te egészen gyenge vagy a sok vérvesztés miatt, vedd ezen italt, ez erősiteni fog, — bizonyosan kénytelenitve látta magát, hogy téged megbüntessen.“

„Kétség kivül“ mosolyogva felelé Syra, „egészen az én hibám; nem is kellett volna urnőmnek ellene mondanom.“

„Neki ellene mondani! ellene mondani mertél te? oh istenek! ki hallotta valaha, hogy egy rabnő ellene mondott volna urnőjének, és még olly tudós urnőnek! Mit! maga Calpurnius félne szóváltásba ereszkedni véle. Igy már nem csodálom, hogy annyira felindult, hogy tudta nélkül megsebesitett. És ez titokban maradjon, nem szabad szólni, hogy te olly rossz voltál. Nincs valami finomabb fátyolod, mellyet karodra kötnénk, mint valami ékességet? a többinek tudom van illyesmije, mit részint ajándékban kaptak, részint magok vettek, de te a szebb dolgokra semmit sem forditasz, jöszte hadd lássam!“ Ezzel bement a rabnők alvószobájába, melly az övé mellett volt; kinyitja Syra capsa — vagyis ládáját, s miután átnézte annak csekély tartalmát, hasztalan keresvén valami alkalmast, végre annak fenekéről kihuz egy négyszögletü kendőt, melly drága anyagból, gyönyörüen himezve, s gyöngyökkel ékitve vala. Syra elveresedett, és kérte Euphrosinát, ne kényszeritené őt, e sorsához nem illő ruha viselesére, annyival inkább, mert az egy jobb idők emléke, mellyet ő régtől gondosan őriz. De Euphrosinát igen érdekelte, hogy urnője hibáját eltakarja, ezért kérlelhetetlen maradt, s igy a drága kendő csinosan a sebesitett karra köttetett.

E műtétel után Syra a kapus lakával átelleni kis szobába ment, hol a kedvencz szolgák ismerőseiket elfogadhatták. Kezében egy kendővel fedett kosarkát tartott. Midőn az ajtóba ér, könnyü léptekkel siet valaki elébe. Ez egy 16—17 éves leányka, igen szegényül, de tisztán öltözve, ki Syrát olly vig kedély-

lyel, s olly szives örömmel öleli át, hogy a néző alig gyanithatja, mikép a külvilágot vak szemei soha sem látták.

„Ülj le kedves Caecilia!" mondá Syra szeretetteljes hangon, midőn a vakot egy székhez vezette; ma különös jó ebédet hoztam neked, ma herczegileg eszel."

„Hogyan? én ugy gondolom, hogy naponta illy élvezetben részesülök."

„Nem, mit ma hozok, az valami különös; urnőm küldötte ezt nékem ma saját asztaláról, és én néked szántam."

„Milly jóság tőle! és mennyivel nagyobb szivesség tőled kedves testvérem! miért nem etted meg te? — néked volt szánva. nem nekem."

„Igazat szólva, nékem sokkal nagyobb élvezet, ha látom, hogy néked valami örömet szerez, mint ha azt magam élvezném."

„Nem Syra, nem; az nem lehet. Az Isten ugy akarta, hogy én szegény legyek, s nekem igyekeznem kell akaratját teljesiteni. Olly kevéssé juthat eszembe a gazdagok étkeivel táplálkozni, mint ruháikat viselni. Tőled örömest veszem a pulmentumot, vagyis, levest, tudván, hogy keresztény szeretetből adod, ki olly szegény vagy, mint én. Ez által alkalmat nyujtok neked az alamizsna adás érdemére, te pedig azon vigasztaló öntudatot adod, mikép Isten előtt én csak egy szegény vak teremtés vagyok. Én erősen hiszem, hogy igy ő engem jobban szeret, mintha nyalánk falatokkal élnék; inkább kivánok Lázárral az ajtó küszöbén, mint a dús gazdaggal teritett asztalánál lenni."

„Mennyivel jobb, és okosabb vagy te nálamnál kedvesem! azért kivánságodat teljesitem, e drága étket a többi rabnőknek adom, néked pedig elhozom szokott vékony ebédedet."

„Köszönöm, köszönöm édes testvérem! elvárlak."

Syra a rabnők szobájába ment, és az ezüst tálat féltékeny társnői elébe tette. Minthogy urnőjök joságának ollykor illy jeleit adta, és asztaláról étkeket küldött, most sem lepte meg őket, hogy Syra valamit kapott. De a szegény rabnő elég gyenge volt, és szégyenle társnői előtt azon drága kendővel tekert kézzel megjelenni, s igy, mielőtt belépne, leoldotta; azonban, hogy

Euphrosinát ne bosszantsa, kijötte után azonnal ismét, a mint fél kézzel teheté sebére tekergeté. Már az udvarban volt, hogy vak barátnéjához vissza térjen, midőn a vendégek egyikét magányosan, és igen bosszus arczczal az ajtó felé látván jönni; egy oszlop mögé vonula, a lehető, és nem szokatlan durvaságokat kikerülendő.— A közeledő, Fulvius volt, kit megpillantván Syra, ijedve állapodott meg. Szive erősen verve emelé keblét, reszketett, mintha a halál keze nyulna feléje; térdei egymásba ütődtek, borzadás futá át egész testét, hideg veriték boritá el homlokát. Szélesre nyilt pillái mintegy büvöltek voltak, mint a szegény madáré a kigyóé ellenében. E közben mellére emelé kezét, keresztet vetett, és a büvölt állapot megszünt. Észrevétlenül sebesen eltünt, és alig ért nesztelen egy függöny mögé, melly a lépcsőt födte, midőn Fulvius lesütött szemmel azon helyre ért, mellyen ő kevéssé elébb állott. Egy lépést vissza ugrott, mintha valamitől megijedt volna. Erősen reszketett; de hirteleni küzdéssel össze szedé erejét, körül nézett, és magát egyedül látá.

E perczben emberi szem nem látá őt, de látta egy szem, mellyre ő ugyan nem gondolt, de melly gonosz szivét keresztül nézte. Ismét azon tárgyra függeszté szemeit, mellytől annyira megijedt, lehajlott, hogy felvegye; de kezét azonnal vissza rántá, — mit többször ismétle. Végre lépteket hall, és Sebestény harczias lépteit felismérvén, hirtelen felkapja a földről — ama drága kendőt, melly Syra karjáról leesett. Borzadott, midőn össze hajtotta; mikor pedig rajta fris vérfoltokat láta, mellyek a kötésen keresztül a kendőbe hatottak, részegként undorodva szédelgett ki a kapun, és lakába sietett.

Halványan, félájultan, tántorogva lépett szobájába. Szolgái készségés szolgálatát vadul utasitá vissza, egyedül hű követőjét inté a maradásra. S ennek jelt adott, hogy az ajtókat bezárja. Egy fényes lámpa égett az asztalon, mellyre Fulvius a himzett kendőt dobá, némán mutatva a vérfoltokra. Komoly követője hallgatott, de feketés arcza elhalaványult, mialatt uráé egészen hamu szint öltött.

„Ez ugyanaz, minden kétségen kivül," mondá saját idegen nyelvökön a követő; — „de ő bizonyosan megholt."

„Bizonyos vagy te arról egészen, Eurotas?" kérdé átmetsző pillanattal az ur.

„Olly bizonyos, mint csak ember lehet arról, mit maga nem látott. Hol találtad ezt? és honnét e vér?"

„Majd reggel mindent elmondok neked, ma estve erre képtelen vagyok. A vér még nedves volt, midőn a kendőt találtam; honnét erednek e vérfoltok, nem tudom, talán a bosszuállásnak előjelei, vagy maga egy mélyen metsző, kegyetlen bosszu, minőt csak a furiák gondolhatnak ki."

„Csitt, csitt! most nincs idő az érzelgésre, és álmodozásra. Látta-e valaki, midőn te azt a kendőt felvetted?"

„Senki, arról biztos vagyok."

„Ugy se baj. Jobb hogy a mi kezünkben van, mint ha máséban volna. Egyet aludjunk rá."

„Mindenesetre, Eurotas; hanem az éjjel maradj itt, szobámban."

Mindketten nyugvó helyeikre veték magokat, Fulvius egy diszes ágyba, Eurotas pedig egy közönséges vánkosra, mellyről sokáig fejét könyökére támasztva, a lámpavilágnál sötét, de éles szemmel nézte nyughatatlan álmát a fiatal embernek, — kinek hű őre, de egyszersmind gonosz szelleme volt. Fulvius szüntelen forgott az ágyban, és álmában nyögött; mert félelmes, és nehéz álmai voltak. Egy szép várost lát álmában maga előtt egy távol tartományban, mellyen keresztül kristály hullámokkal zuhan egy folyó. Ezen, épen horgonyait szedi egy hajó, mellynek fedezetéről egy himzett kendővel Isten hozzádot int neki valaki. A tünemény változik: a hajó a nagy tengeren van, és borzasztó viharral küzd, és árbocza csucsán lobogóként, a széltől nem bántva, meg nem szaggatva, ugyan azon kendő lebeg. Ekkor a hajó sziklához ütődik, és a rajta levők mind, egy rettenetes sikoltás közt a mélységbe temetvék. Csak a főárbocz emelkedik a hullámok közűl magasra, nyugodt, és fénylő lobogójával, mig a körül repdeső tengeri madarak közt, hirtelen

egy fekete szárnyu, kezében fáklyát tartó alak oda repül, és a kendőt az árboczról letépvén, midőn Fulvius mellett reptében elsuhan, azt keserü arczczal tartja elébe, és ő rajta e tüzes betüket olvassa : Nemesis — bosszu.

Most térjünk vissza azokhoz, kikkel Fabius házában megismerkedtünk. Midőn Syra az ajtót Fulvius után bezáródni hallá, hogy öntudatát visszanyerje, kevéssé megállapodott, szivében egy rövid imát rebegett, s ugy tért vissza vak barátnéjához, ki szegény ebédjét végezvén, türelmesen várta a rabnőt. Most Syra a felebaráti, és vendégszeretet kötelességének, általa naponkint szokásos gyakorlatát kezdé meg; vizet hozott, s a keresztények szokása szerint megmosá a vaknak kezeit, és lábait, haját rendezé, mintha saját gyermeke volna. És jóllehet Syra nem sokkal volt öregebb Caeciliánál, még is pillanata, hangja olly édesded volt, midőn vak barátnéját ápolgatta, olly szelid, olly anyai volt bánása, hogy őt inkább egy anyának tartanánk, ki gyermekét dajkálja, — mint rabnőnek, ki egy koldusnőt ápol. E közben a koldusnő olly megelégedett, olly vig kedélyü volt, olly szép dolgokat beszélt, hogy Syra szándékosan halasztotta egyéb dolgát, csak hogy tovább nézhesse, és hallhassa.

E perczben jött Agnes, hogy Syrával, mint rendelé, találkozzék, Fabiola őt erővel a kapuig kisérte. A mint Agnes a függönyt csendesen félre vonja, és a dolgot látja, int Fabiolának, hogy ő is nézzen be, de ne szóljon. A vak leány velök szemközt ült, előtte térdelt készséges szolgálója, a nélkül, hogy a nézőket gyanitaná. Fabiola szive megindult, ő soha sem hitte, hogy illyes valami, mint ez önzésnélküli szeretet, itt e földön idegenek közt léteznék; a valódi felebaráti szeretet kifejezésére a görögök, és romaiak nyelvén nem létezett szó. Könnyes szemmel lépett hátra csendesen, s Agnestől bucsút vévén mondá: „Mennem kell. E leány ma, mint tudod, nékem megmutatta, hogy egy rabnőnek esze lehet; most pedig arról győzött meg, hogy szive is van. Nehány óra előtt bámultam azon kérdésedet, ha valjon egy rabnőt nem szeretek-e? most hiszem, hogy Syrát szerethetném. És már félig bánom, hogy tőlem elmegy.“

Mig Fabiola az udvarba vissza megy, Agnes a szobába lép, és nevetve mondja ; „most már tudom, Caecilia, miért nem akarsz te nálam enni soha, kitaláltam titkodat, ez tehát azon barátnéd, kinek ételei, mint mondani szoktad, sokkal jobbak azoknál, mellyeket az én házamban készitenek. És ha az ebéd nem is, de megvallom, a gazdasszony jobb.“

„Oh ne mond azt drága hölgy,“ felele a vak leány, „valóban az ebéd az, mi jobb; a felebaráti szeretet gyakorlására néked számtalan alkalmad van, de egy szegény rabnő azt csak akkor teheti, ha valaki találkozik, a ki, mint én, még szegényebb, és elhagyottabb, mint ő. E gondolat teszi az ő étkeit olly jó izüvé.“

„Igen, igazad van,“ monda Agnes, „és örülök, hogy itt talállak, s hallhatod azon örvendetes hirt, mellyet Syrának hoztam, bizonyosan te is örülni fogsz. Fabiola téged átengedett nekem Syra, s igy urnőd vagyok. Te holnap szabad, — és nékem kedves testvérem leendesz.“

Caecilia örömében tapsolt, kezeivel Syra nyakát átölelve felkiált: „oh milly szép, milly boldog fogsz lenni Syra!“

Syra azonban igen zavartan, s remegő hangon felelt: „oh áldott, és leereszkedő urnő, valóban nagy jóság tőled, hogy rólam igy gondoskodtál. De bocsáss meg, ha kérve kérlek, — engedj itt maradnom, hol vagyok. Hidd el édes Caeciliám, én itt boldog vagyok.“

„Valjon miért akarsz itt maradni?“ kérdé Agnes.

„Azért,“ felele Syra, „mert Isten előtt legkedvesebb azon sorsban maradni, mellybe valaki általa helyeztetett.“ (Kor. I. 7, 24.) „Megvallom, én nem ebben születtem, mások által taszittattam ebbe.“ Itt könyzápor szakasztá meg egy pillanatra szavait, azután folytatá: „most sokkal tisztábban látom, hogy ez Isten akaratja, s ő kivánja, mikép néki e sorsban szolgáljak. Hogyan hagyhatnám tehát állásomat?“

„Jól van,“ még élénkebben mondá Agnes, „ezen könnyü segiteni. Nem foglak szabadon bocsátani, légy tehát rabnőm; igy meg fogsz maradni sorsodban.“

„Nem, nem,“ mosolyogva mondá Syra, „az nem lehet. A mi nagy apostolunk mondja: Szolgák, engedelmesek legyetek uraitoknak minden félelemmel, nem csak a kegyeseknek és szelideknek, hanem a nehéz természetüeknek is. (Péter I. 2, 18.) Távol legyen tőlem, hogy urnőmet az utóbbiak közé sorolnám; de te nemes hölgy túlgyenge, és jó volnál rám nezve. Hol volna az én keresztem, ha nálad lennék? Te nem tudod, milly nagy bennem a kevélységre és fejességre való hajlam; én magamba nem biznám, ha szüntelen nem volna valami fájdalmam és lealáztatásom.“

Már majd legyőzve érzé magát Agnes, de épen ez ösztönzé, hogy illy kincset minden áron sajátjává tegyen; azért folytatá: „látom Syra, mikép saját előnyödre tett hivatkozásom meg nem indit; azért egy önzőbb okkal fordulok hozzád. Neked azért kell hozzám jönni, hogy én, tanácsod és példád által jobb lehessek. Engedj, s e kérésemet ne vesd meg.“

„Önző“ felele a rabnő, „te soha sem lehetsz, és azért kérésedtől önmagadra hivatkozom. Te ismered és szereted Fabiolát. Milly nemes lélek, milly tündöklő szellemmel bir! milly kitünő tulajdonai, szép ismeretei vagynak! — ha ezek az igazság sugárai által elevenittetnének! milly féltékenységgel őrzi erkölcseinek gyöngyét, mit csak mi tudunk méltókép becsülni! milly felséges keresztény nő lenne belőle!“

„Az Istenért, édes Syrám! folytasd tovább,“ egészen megilletődve kiálta Agnes, „és reméled te azt?“

„Éjjel nappal ezért imádkozom, ez legfontosabb gondolatom, s legfőbb czélom; ez életemnek feladata. Egyedüli igyekezetem, őt béketürésem, szorgalmam, sőt még olly rendkivüli társalgás által is, millyen a mai volt, megnyerni. És ha mind ez nem vezetne czélomhoz, ugy van még egy.“

„És mi az?“ kérdék mindketten.

„Az ő megtéréseért életemet fogom áldozni. Tudom ugyan, hogy illy szegény rabnő, mint én, nem igen tarthat számot a vértanuságra. Azonban hirlik, hogy az előbbieknél sokkal nagyobb üldözés áll előttünk, s ez, talán illy csekélyebb áldozato-

kat is elfogad. Történjék bár mi, én az ő lelkeért Istenem kezébe ajánlottam fel életemet. És most drága, s legjobb urnő!" monda Syra, Agnes előtt térdelve, s kezeit könyekkel áztatva, „ne gátolj kitüzött feladatomban!"

„Győztél kedves testvérem Syra! oh ne nevezz engem többé urnőnek!" monda Agnes. „Maradj helyeden. Illy ritka, illy feláldozó erkölcsnek győznie kell. Ő sokkal fenségesebb, hogy sem házam egyszerű köre birhatná őt."

„Én pedig részemről azt mondom," tevé hozzá Caecilia egész komolysággal, „hogy ő ma igen rossz szót ejtett ki, és igen hihetetlent beszélett."

„Mi az kedvesem?" kérdi nevetve Syra.

„Azt állitottad, hogy én okosabb és jobb vagyok náladnál, mivel egy kis nyalánkságot, melly szám izét nehány perczre kellemmel töltendé el, meg nem ettem, nem akarván magamat a mértékletlenség veszélyének kitenni; midőn te szabadságodat, szerencsédet, szent hited akadályozatlan gyakorlatát tagadod meg magadtól, sőt életedet ajánlod áldozatúl egy hölgy megmentéseért, még pedig ollyanért, ki téged kinoz. Hogy mondhattad azt!"

Egy szolgáló jelenté most, hogy Agnes gyalog-hintaja a kapu előtt vár; és a ki e háromnak, — egy főrangu hölgy, egy rabnő, és a vak koldusleány szeretetteljes elválasát látta, méltán felkiálthatott, mint hajdan gyakran felkiáltottak: „nézzéték, ezek a keresztények mint szeretik egymást!"

VIII.

Az első nap befejezése.

Nehány perczre álljunk meg a kapu előtt, s nézzük mikép száll Agnes gyaloghintajába, s milly kedvesen társalog Caeciliával. Agnes kéri őt, engedné magát egyik szolgája által haza kisértetni, mivel már besetétedett; Caecilia hangosan felkaczag, minthogy feledni látszik a hölgy, mikép néki éj és nap, világosság, vagy sötétség különbséget nem tesz, s épen ezért a Cata-

combák sötét üregeiben ő, mint vezetőné szolgál, mellyek folyosóit olly jól ismeri, mint Roma utczáit, hol minden órában biztosan jár s kel. E kis mulatás után, ha belépünk a házba, megtekintendők, mivel foglalkozik e napi események után az urnő, mindent zavarban találunk. Lámpák- és fáklyákkal futkosnak a szolgák, minden helyen kutatnak, keresnek valamit, mi elveszett; Euphrosina sürgeti, hogy eléteremtsék, mig végre minden reményt vesztve, felhagynak a kereséssel. A szives olvasó könynyen eltalálja a keresett tárgyat. Syra, mint parancsolva volt, megjelent, hogy sebe ujra beköttessék, de a kendő, mellyel karja pólyázva volt, eltünt. Ő csak annyit mondhatott, hogy levette, és ismét felkötötte, de hihetőleg nem olly ügyesen, mint Euphrosina; ő megmondá az okot is, mert hazudni nem akart. És valóban ő mind ez ideig észre sem vette, hogy a kendő hiányzik. A jószivü öreget igen bántotta, hogy a szegény rabnő illy nagy kárt vallott, mert azon hiedelemben volt, mikép ezen, olly nagy figyelemmel őrzött kendő árán ohajtotta volna szabadságát megvásárlani. Syra is szomorú volt, de olly okoknál fogva, mellyeket a jó öreggel el nem hitethetett volna.

Euphrosina kikérdezett minden cselédet és többet közűlök, Syra legnagyobb boszuságára, ki is kutatott, azután a ház minden részeit, hol Syra járt, kikerestette. Ki is hitte volna, hogy a házi urnak egy előkelő vendége valamit elvigyen, legyen az értékes vagy értéktelen? Az öreg nő tehát azon meggyőződésre jutott, hogy a kendő elbüvöltetett, és nagy gyanuja volt, miként a fekete rabnő Afra, kiről tudta, hogy Syrát ki nem állhatja, valami boszorkányságot követett el, a szegény leány keseritésére. Mert ő a szerecsen nőt valóságos Canidia-nak (hires büvésznő Augustus idejében, mint emlitve van Horácz költeményeiben) tartotta, mivel ez, gyakorta éjjel magányosan ment ki a házból, azon ürügy alatt, hogy hold tölténél szépitő szereihez szükséges füveket szedhessen, mintha ezeknek nem lett volna máskor is ugyan azon tulajdonságuk. Euphrosina azt is gyanitotta, hogy az illy éjjeli kijárása alatt mérget készit; azonban ő az időt földieivel, tartománya pogány vallásának gyalázatos tivornyáin töl-

tötte, vagy azokkali társalgásban, kik tőle, mint büvésznőtől tanácsot kértek. Csak midőn már minden keresésnek vége lett, s Syra egyedül és nyugodtabban e napi eseményekről gondolkodott, akkor jutott eszébe, hogy Fulvius ugyan azon a helyen, mellyen ő állt, megállapodott, és onnét sebes léptekkel a kapun kirohant. Most már bizonyos volt abban, hogy ő a kendőt ott ejtette el, és hogy Fulviusnak kellett azt felvenni, mert, hogy hidegen elmehetett volna mellette, azt lehetetlennek tartotta; meg volt tehát győződve, hogy az jelenleg annak birtokában van. Miután e szerencsétlen esetnek lehető következéseiről egy ideig tünődött, a nélkül, hogy valami megnyugtató eredményre jutna, az egészet Istenre bizta, ő pedig aludni ment. A jó lelkiisméret, nyugalmát kétség kivül édessé és erősitővé tette.

Fabiola elbucsuzván Agnestől szobájába visszovonult, és miután a két rabnő, s Euphrosina a szokott szolgálatokat körülötte elvégzék, barátságosabban bocsátá el őket, mint azelőtt. Ezek távozása után, a nyugágyra ült, hol őt először találtuk. Nagy bosszuságára ott találta a tőrt, mellyel Syrát megsebzé. Undorral tette azt egy szekrénybe, és illy fegyver kezében soha többé nem volt.

Kezébe vevé azon könyvet, mellyből utoljára olvasott, és azt, melly előbb érdeklé őt, most egészen viszásnak, s fonáknak találta. Letette, és a történtekről elmélkedett. Unokája Agnes jutott eszébe. Milly csodálatos gyermek ez! — olly távol minden önzéstől, olly tiszta, olly egyszerü, olly elmés, mi több olly bölcs! Feltette magában, hogy mindenben pártolója, és valódi testvére leend. Ő szinte ugy, mint atyja, észrevette, milly pillanatokat vetett Fulvius Agnesre; ezek nem azon buja pillanatok voltak, millyeket ő is sokszor boszusággal kénytelenittetett elviselni, hanem gonosz, ártani vágyó pillanatok, mellyek Agnes ellen valami rossz, s veszélyes terv koholását gyanitották, és feltette magában e tervet, bár minő legyen is az, meghiusitani; s igy ő egészen más eredményre jött Fulvius iránt, mint atyja. Elhatározta magát, oda működni, hogy ez többé Agneshez ne közelithessen, legalább az ő házában ne, sőt szemrehányást

tett magának, hogy ő ez ifju leányt, olly csodálatos társaságba vezette bé, mint a melly atyja asztalánál gyakran gyülekezett, és fájt, önmagának megvallania, hogy ezt szándékos önzésből tette. — Körülbelül ugyan e pillanatban Fulvius, ki nyugtalanul hányta vetette magát ágyában, szinte elhatározta, hogy ő Fabius házát kerülni, meghivásait lehetőleg mellőzni fogja.

Fabiola tökéletesen kiismerte jellemét, átható szemeivel látta a tettetést, a gonoszságot, mellyet tekintete elárult, és akaratja ellen különbséget kelle tenni közte, és a nyilt, magasérzelmü Sebestény között. Sebestény milly nemes! gondolá magában, mennyire különbözik azon ifjaktól, kik házunkba járnak! ajkain soha egy fonák szó ki nem lebben, fényes és kedélyes szemeiben soha sincs egy rossz pillanat; az asztalnál milly mértékletes, mint egy katonához illik, szerénysége egy hőshöz illő, ereje s hős tetteiről, miről mások olly sokat beszélnek, hallgat. Valóban, ha ő irányomban azon érzelmeket táplálná, mellyeket mások hazudnak" .... Nem folytatá tovább, és szivébe egy mély komolyság látszék belopózni.

Később Syra szavai, és a mi reá következett, voltak elmélkedése tárgyai; a gondolat reá nézve kinzó volt, de nem menekülhetett tőle. Ugy érzé, hogy e jelen nap éltének váló percze. Büszkesége egy rabnő által megtöretett, kedélye szelidebb lett; de miért? ezt nem tudta. Ha e perczben szemei megnyilnak, ha képes volna ez anyagi világon tul látni, — szemlélhetné, mikép egy pirosló tömjénfelhő — az imádság, és az élet önkénytes feláldozása — háza egy szobájából, hol egy rabnő térdel, emelkedik ég felé; szemlélhetné, hogy e felhő Isten trónjának kristály zsámolyához ér, és mint termékenyitő harmat, az ő száraz szivére hull.

Ezt ugyan ő nem látta, de még is igy történt. Kimerülve lepte őt meg az álom. Néki is nyugtalanitó álmai voltak. Egy szép kertben látott egy helyet, olly kimondhatlan szelid, de még is élénk fénytől világitva, mint maga a déli nap, mig körülötte minden sötét volt. A gyepet ékes virágok fedték, egyik fáról a másikra füződtek a leggazdagabban viritó növények, arany gyü-

mölcsök fénylő sugárban függtek a fákon. Ennek, a legbájolóbb gyönyörüséggel dús helynek közepén látta ülni a szegény vak leányt, kedélyes nyugodt arczával; mellette egyfelől állt Agnes, ártatlan édes pillanattal, másfelől Syra az ő nyugodt, s türelmes mosolyával, mindketten lehajoltak a vakhoz, és kedveskedtek neki. Fabiola egy ellenállhatlan vágyat érzett keblében, társaságukba juthatni, olly boldogságot látszának ezek ott élvezni, millyet ő soha sem látott, soha sem hallott, és ugy látszott, mintha amazok intenének, hogy siessen körükbe. Égő vágytól telve kettőzteté lépteit, midőn maga előtt egy tátongó setét mélységet pillant meg ijedve, mellynek fenekéről egy zuhanó folyam moraja hangzott fel. E viz folyvást nőtt, mig a mélység partjáig emelkedve, mélysége daczára tisztán, s kedvesen csillogva folydogált. Oh ha annyi bátorsága lenne, hogy a vizbe ugranék; ez az egyedüli lehetőség a mélység tulpartjára juthatni. Amazok szüntelen integetnek, és biztatják őt. De midőn e küzdésben kezeit törve a parton áll, a homályból Calpurniust látja elétünni egy setét kárpittal, mellyen mindenféle szörnyetegek ábrái csodálatosan egybeszövődtek, és a fekete szőnyeg tovább és tovább terjedt, mig az egész gyönyörü látványt előle eltakarta. Ő egészen vigasztalhatlan volt; akkor egy sugárzó nemtő, kinek vonásai, ámbár szellemiebbek, de mint képzelé, egészen hasonlitának Sebestény arczához, kit némi távolságban szomorgó tekintettel állni vélt, mosolyogva közeledett, és aranyos bibor szárnyaival Fabiola lázas arczát legyezte. Ezzel a látvány eltünt, és ő csendes, s erősitő álomba szenderült.

IX.

Találkozások.

Roma halmai közt leginkább kitünik a szemlélő előtt egész terjedelmében a Palatinus. Itt lakott Augustus; utána több császárok, kik később az ő egyszerü házát olly palotává (e hegytől neveztetett igy) változtatták, melly az egész halmot elfoglalta.

Nero még ezzel sem elégedett meg, hanem e városrészt felgyujtatván, egész az Esquilin dombig terjeszté császári lakát; ugy, hogy a két domb közötti egész tért elfoglalná, mellyen most a Coliseum áll. Vespasian lerontatta Neronak ezen „aranyházát“ mellyből még jelenleg is gyönyörü és szép festvényekkel ékitett boltozatok állnak, s köveiből a most emlitett szinkört (Coliseum) épité, és egyébb épületeket emelt. Csakhamar ez idő után e palotábai bejárás a V i a S a c r a, szent utról volt, Titus győzelmi kapujához közel. Az első csarnokon bemenve, egy nagy udvar volt, melly most is felismerhető. Ebből balra nagy négyszög tér nyilt, mellyet Domitian fákkal, csemetékkel, és virágokkal ékitett, s Adonisnak szentelt; ugyan e bal oldalon tovább nagyszerü termeket épite Alexander Severus, anyjának Mammeának, kitől e termek nevöket vették. Ezekből a kilátás a Coelius domb azon sarkára nyilt, melly Constantin későbbi győzelmi ivére, és a M e t a S u d a n s*) név alatt ismeretes ugrókutra néz.

Itt lakott Sebestény, mint a császári testőrsereg századosa. Nehány teremből álló szállása egyszerüen, katonához és keresztényhez illően van butorozva. Cselédsége: szabadon bocsátott rabszolgák, és egy tisztes agg nő, ki egykori dajkája volt, s őt, mint saját gyermekét szereti. Ezek mind keresztények, valamint századának minden vitézei: kik vagy megtértek, vagy már mint keresztények léptek századába, mert az ujonczozásnál Sebestény erre különös figyelmet forditott.

Az utóbbi fejezetben leirt események után nehány nappal később, egy ifju kiséretében, kit már szinte ismerünk, ment Sebestény estve az előcsarnok lépcsőin felfelé. Pongrácz bámulta, és szerette Sebestényt a vonzalom olly érzetével, millyet egy fiatal tiszt, valamelly öregebb hős iránti leereszkedő barátságáért őszinte szivében táplál; azonban az ifju nem a császár katonáját, hanem a hit bajnokát tisztelte az ifju századosban, kinek nagylelküsége, nemes érzelme és hősiessége, bölcseség és ité-

*) Izzadó oszlop. Ez egy téglából épült, s márványnyal bevont gúla volt, (most is áll) a hegyéből kiszökellő viz, üvegboritékként folyt végig rajta egy viztartóba.

lőtehetséggel párosulva, a vele érintkezőkbe határtalan bizodalmat és szeretetet öntött. Sebestény is szerette Pongráczot, nem csak ritka buzgalma, ártatlan és egyenes lelküségeért, hanem mivel ismérte azon veszélyeket, mellyekbe ifju barátját korának heve dönthetné, s igy szerette, hogy az ifju szorosabban csatlakozik hozzá. Ekkép remélé őt biztosan vezethetni, és sokban fékezhetni.

Midőn a császári lak azon osztályába értek, hol Sebestény százada őrködött, igy szóla ez kisérőjéhez; „mikor itt megyek, mindig bámulom az isteni gondviselés azon különös rendeletét, hogy a császári palotának csaknem kapuja mellett ép azon győzelmi iv áll, melly a kereszténységgel ellenséges nagy szervezetek elsejének megbukására emlékeztet, és az evangelium jövendölése beteljesülését: Jeruzsalemnek a romaiak általi lerombolását tanusitja. *) S erősen hiszem, mikép egy más diadal iv is fog itt emelkedni, melly szent hitünk második ellensége, a pogány romai birodalom feletti győzedelmét hirdetendi."

„Hogyan? Te a kereszténység megalapitására e rettenetes birodalom bukását véled eszköznek?"

„Ments Isten! én a birodalom fentartásáért kész vagyok utolsó csepp véremet ontani, valamint az elsőt is azért ontottam. És meglátod, ha ez ország megtérése bekövetkezik, az nem természetes, hanem olly valamelly isteni módon fog történni, miről mi legforróbb vágyainkban sem álmodtunk, s mindnyájan felfognak kiáltani: e változást a Mindenhatónak karja tette." **)

„Kétségkivül; de midőn te egy keresztény diadal ivet emlitesz, mégis valami emberi eszközt kell gondolnod; és ezt, hol véled létezni?"

„Megvallom, én a császárok egyik családjára gondolok, mellyben a jobb érzelmek egy kis csiráját fejleni vélem; én Constantius Chlorusra czélzok."

*) Titus diadal ive, a zsidók feletti győzedelem emlékére épittetett, és rajta a jeruzsalemi templomban elfoglalt szent edények ábrái vannak.

**) Zsolt. 76, 11.

„Oh Sebestény, mit mondanának erre a mi legtanultabb, s legjobb férfiaink! ők azt felelnék: hasonló remények tápláltattak Alexander, Gordianus és Aurelianus uralkodása alatt is, azonban mind meghiusultak. Mi oknál fogva várhatnánk most valami jobbat?"

„Igen jól tudom ezt kedves Pongráczom! és azon szomoru öntudat, melly bátorságunkat annyira lehangolja, s ez öntudatnak alapul szolgáló képzelet sokszor keserüen nyomta keblemet, mintha a bosszu örökös, a kegyelem olly rövid idejü volna, mintha a látogatás idejének megröviditésére, a kegyelem órájának siettetésére a vértanuk piroslo vére, és a szüzek imádságai sikeretlenek volnának."

Ez alatt Sebestény lakába értek. A legnagyobb terem kivilágositva, s egy összejövetelre látszék elkészitve lenni. Az ajtó átellenében egy a földig érő ablak nyilt az erkélyre, melly az épület ezen egész oldalán végig folyt. Az éj olly szép volt, hogy mindketten e teremen keresztül önkényt az erkélyre mentek. A látvány, mellyben itt részesültek, gyönyörü volt, felséges. A hold magasan állott, vagy inkább uszott az égen, mint az olaszhoni hold szokta — egy kerek, teljes golyó saját fényes légkörében förödvén. Fénye a közellevő csillagokat elhomályositá, mellyek annál sürübb és fénylőbb csoportozatokban látszának a kékellő ég távol sarkaiba vissza vonulni. Ez olly felséges estve volt, millyet sok évvel később Monica és Ágoston élvezett, midőn Ostiában egy ablaknál a mennyeiekről beszélgetének.

Alattok és körülöttök minden szép, és nagyszerü volt. Egyik oldalról egész nagyszerüségében emelkedett a Coliseum, vagy Flavian szinköre, onnét hangzott az ugrókut szende csörgedezése, mellynek vize ezüst oszlopként fénylett, mint egy tengerhullám, midőn a sikláról ágyába vissza sikamlik. Más oldalon egy magas épület tünt fel, Severus Septizoniuma, szemközt a Coelius dombon Caracalla pompás fördői, mellyeknek márvány falain, s izmos oszlopain az őszi hold tükrözé magát. Azonban a földi nagyságnak e roppant emlékei nem igen foglalák le a két keresztény figyelmét. Gondolatokba merülten Sebestény, jobbját,

ifju barátja nyakát ölelve vállaira tette, s hosszabb hallgatás után az elébbi beszéd fonalát felfogva, szelid hangon mondá: „idejöttünk alkalmával meg akartam neked mutatni azon helyet, mellyen itt alattunk, gondolatom szerint, a szóban levő diadalivnek állni kellend. *) De kinek jutna eszébe illy nyomorult földi tárgy, midőn ama fölséges boltozatot látja ott fenn, melly azért látszik olly fénnyel tündökleni, hogy minden szemet és szivet a magasba ragadjon.“

„Nincs különben Sebestény, és én gyakran gondoltam, hogy ha az égi boltozat alsó része, mellyet minden, még a legnyomorultabb, s bünösebb ember is nézhet, illy szép, illy felséges; valjon minő lehet a felső része, mellyre a véghetetlen Felség szemei letekintnek! én ugy képzelem magamnak, mint valamelly dúsan himzett fátyolt, mellyen az aranyszálak némi része átcsillámlik, és ez az, mit mi láthatunk. Vajmi felséges lehet azon felső része, mellyen az angyalok és választottak átszellemült lábai lebegnek!“

„A gondolat, Pongrácz, szép, de való is. — Szinte illy ritkának, és könnyen áttörhetőnek látszik azon fátyol, melly minket küzdőket, a győzedelmes egyháztól elkülönit.“

„Engedj meg Sebestény,“ mondá az ifju ugyan azon tekintettel, mellyel nehány napok előtt anyja lelkésült arczára pillantott, „engedj meg, ha az alatt, mig te azon győzedelemkapuról elmélkedsz, melly jövőben a kereszténység diadalát örökitendi, — én már készen, és nyitva látom azon ivezetet, mellyen mi, bármilly gyengék, az egyházat sebesen a dicsőség diadalához vezetni, magunknak az örök boldogság kapuját megnyitni fogjuk.“

„Valljon hol, kedves gyermekem?“

Pongrácz kezével balra mutatván, mondja: „ott nemes Sebestény: Flavian szinkörének minden egyes nyilt boltozatja a küzdtérre vezet, és e felett lebeg ama fátyol, mellyet említél,

*) Constantin diadalive csakugyan azon a helyen áll.

nem vastagabb azon vászonnál, melly a nézők napelleni védésére felhuzatik, — de mi az?“ —

„Az egy oroszlány orditása volt a Coelius hegy alatt,“ meglepetve mondá Sebestény. „Bizonyosan ma vadállatokat hoztak a szinkör Vivarium-ába,*) mert tegnap még ott nem voltak.“

„Igen, figyelj csak!“ folytatá Pongrácz, a nélkül hogy a közbeszólásra figyelne. „Ez trombitaharsogás, melly minket szólit; ez azon zene, melly minket diadalra kisér.“

Egy ideig mindketten hallgattak. A csendet Pongrácz szakitá félbe, szólván: „ez emlékeztet engem bizonyos tárgyra, melly felől téged hű tanácsadóm kérdeni akarlak. A várt társaság fog-e már jönni?“

„Még nem; egyszerre ugy sem jönnek, addig menjünk hálószobámba, ott senki sem háborgat.“

Az erkélyen végig menve beléptek az utolsó szobába. Ez a domb sarkán, az ugrókut irányában volt, és csak a nyitott ablakon beömlő hold által világittatott. A százados az ablak mellé állt, mig Pongrácz a tábori ágyra ült le.

„Miféle fontos ügy az, kérdé mosolyogva a tiszt, mellyben te az én bölcs tanácsomat kéred?“

„Oh, igazán véve csekélység,“ szemérmesen válaszolt az ifju, „egy bátor, nagylelkü férfiura nézve, mint te vagy; de olly tapasztalatlan gyenge fiura, mint én, igen is fontos.“

„Hogy valami jó és erkölcsös, azt nem kétlem; hadd halljam, bennem bizhatsz.“

„Engedelmeddel Sebestény, — de azért ne tarts balgának,“ elpirulva folytatá Pongrácz, „tudod, nekem otthon igen sok drága ezüst-tárgyaim vagynak; a mi háztartásunknál ezek egészen feleslegesek; tudom, hogy jó édes anyám ezen régi drágaságokat, mellyek elzárva hasztalan hevernek, könnyen nélkülözi. Senkim sincs, kire ezeket hagyhatnám. Én nemzetségem utolsó ivadéka vagyok. Illy esetben egy kereszténynek ki legyen örököse? Te azt nékem többször megmondád, hogy illy esetben az

*) Azon hely, hol a vadállatok tartattak a szinköri játékokra.

özvegyek, árvák, ügyefogyottak és szükölködők az örökösök. Miért várakoznának ezek örökségökre az én halálomig? És ha üldözés támad, még veszélyben is forognak, mert lefoglalhatják, vagy a fosztogató lictorok elorozzák, s igy a törvényes örökösök kárt szenvednének."

„Szép tervedet, félbeszakitás nélkül végig hallgattam," mondá Sebestény, „annak kifejezésében egész érdemedet meg akarám hagyni, de most mondd meg, miféle aggodalmad van még abban, mit tenni akarsz?"

„Igazat mondva — féltem, hogy koromra nezve talán elbizakodott, s illetlen tettnek látszanék, olly valamit véghez vinni akarni, mit az emberek valami nagynak, s nemesszivünek tartanak; mi még is magában, hidd el kedves Sebestény, egész csekélység, mert én e drágaságok nélkülözését épen nem érzem, előttem semmi becsök sincs. De a szegények hasznát veendik, főkép a bekövetkező nehéz időkben."

„Lucina természetesen beleegyezett?"

„Légy nyugodt! az ő akaratja nélkül egy aranyporocskához sem nyulnék. De segitségedre szükségem van a következőkben: én el nem türhetném, ha megtudnák, hogy ollyasmit akartam tenni, mit illy gyermeki korban valami rendkivüli, s szokatlan dolognak tartanának. Te megértesz engem? én csak arra akartalak kérni, hogy rendelkezzél, miképp a kiosztás valamelly más háznál történjék, és csak az mondassék, hogy az ajándékok olly egyéntől jönnek, — igen is mond, — ollyantól, ki a hivek, főkép a szegények imádságára szorult, és megneveztetni nem akar."

„Kivánságodat örömmel teljesitem, nemes gyermek! — Csitt! nem hallottad épen most Fabiola nevét? — másodszor is hallom, s olly melléknévvel, melly nem jót jelent."

Pongrácz az ablakhoz lép. Két egyén beszéde hallatszott fel, egy férfiu- és egy nőé, kik alattok olly közel voltak a falhoz, hogy őket a párkányzattól nem lehete látni. Nehány percz mulva kiléptek a holdvilágra, melly az éjjet nappallá varázsolta.

„Ismerem a szerecsen nőt," mondá Sebestény ; „Fabiolának rabnője, Afra."

„És a férfi," tevé hozzá Pongrácz, „az én előbbi iskolatársam Corvinus."

Kötelességöknek tarták, az árulás fonalát — mert illyesmi látszott történni, lehetőleg felfogni ; azonban mivel a két egyén fel s alá járt, csak egyes szavakat foghattak fel. — Mi nem szoritkozva e töredékekre az egész párbeszédet elmondjuk. De előbb e két személyről nehány szót :

Afráról mostanig eleget tudunk. Corvinus fia Tertullusnak, ki elébb a praetorium elnöke volt. E hivatalban, melly a köztársaság ideje alatt nem létezett, és csak a császárok alatt vette kezdetét, öszpontosult az egész polgári és katonai hatalom, s sokszor ez teljesité Romában a legfőbb törvényszék hivatalát, mellynek, a vérengző uralkodók akaratja szerinti végrehajtására erős, s eltompult idegek kivántattak. Naphosszat a birói székben ülni, körülvéve rettenetes kinzó eszközökkel, az ezekben szenvedő öregek, ifjak, asszonyok nyögését és sikoltásait érzéketlenül hallgatni, — egy felől a kinzó eszközön kifeszitett, s halálos kinokban reszketőt nyugodtan, s hidegen vallatni, mig más felől a mondott itélet következtében halálra vesszőztetni szemlélé a szerencsétlent ; — illy látványok után nyugodtan aludni, ezek ismétlésére éjelen át uj erőt szerzeni, nem minden törvénytudónak volt kedve és hajlama. Tertullus e hivatalra Siciliából hivatott Romába, nem mintha valami kegyetlen ember lett volna, hanem mivel olly hidegvérü volt, kiben semmi szánakozás, semmi részrehajlás nem volt. — Az ő birói széke volt Corvinus első iskolája ; ez, még mint gyermek, atyja lábaihoz ülve, órákig nézte a legborzasztóbb kinzásokat, és bosszankodott, ha valaki szabadon bocsáttatott. Igy nőtt fel, elfásulva, mint nyers, szilaj, vad suhancz ; és mielőtt megemberkedett volna, felpuffadt rút arcza, zavaros szemei, mellyek egyike félig beragadva volt, mutaták elállatosodott vadságát. Minden izlés, minden ész nélkül a tanulásra, csupa baromi vadság és erő, az alacsony butaság meglehetős mértékével, képezék főbb tulajdo-

nait. Szivében soha valamelly nemesebb érzet nem gerjedt, soha egy gonosz indulatot el nem fojtott. Ki őt megsérté, azt örökös harag s bosszuval üldözte. Kettőnek különösen engesztelhetlen bosszut esküdött : tanitójának, ki őt restsége miatt megfenyité, és azon iskolatársának, ki durva megbántásáért neki áldást kivánt. Igazság vagy szeretet, jótétemény vagy megsértés, előtte egyaránt gyülöletesek voltak.

Tertullus nem hagyhatott neki nagy gazdagságot, s neki kevés reménye volt azt szerezhetni. Midőn mégis egyedűli vágya ez volt ; mert a gazdagság, mint eszköz kivánsága teljesitésére, egy volt előtte a legfőbb boldogsággal : tehát egy gazdag örökösnő, vagyis inkább annak kincse, volt legtermészetesebb czélja törekvésének. Az előkelőbb társaságokból kizárta őt nyers, vad ostobasága, s igy más, hozzá jobban illő eszközökhöz folyamodott, hogy nagyra-, vagy inkább kincsrevágyó terveit létre hozza. Milly eszközök voltak ezek, a fekete rabnővel tartott beszéde legjobban megmutatja.

„Most már negyedszer vagyok ezen alkalmatlan órában itt a Meta Sudans-nál, hogy veled szólhassak. Mi hirt hoztál?"

„Semmit, — csak hogy urnőm holnapután Cajeta (a mai Gaeta) melletti villájába utazik, és természetesen én vele. Nekem pénz kell, hogy hasznodra tovább működhessem."

„Még több kell? ugy is mind neked adtam, mit havak óta atyámtól kaptam."

„Mit? tudod-e, ki, és mi Fabiola?"

„Bizonyosan, — ő a leggazdagabb menyasszony Romában!"

„A büszke és hideg Fabiolát nem olly könnyü megnyerni"

„De te azt igérted, hogy bájitalod által kezét, vagyis inkább vagyonát nékem megszerzed, valjon mibe kerülhetnek efféle dolgok?"

„Igen sokba. A legdrágább szerek szükségesek a keverékhez, és ezt mind jól meg kell fizetni. Ezen felül csak nem gondolhatod, hogy én illy órában, itt a sirboltokon illő jutalom nélkül keresgessem az egyszerübb ugyan, de szinte olly szükséges

szereket? e fáradságomat mikép jutalmazod? én már megmondottam, hogy csak ez siettetné a sikert."

„De hát mit tegyek? tudod, hogy én természetesen nem igen sima vagyok, s bennem hiányzanak ama tulajdonok, mellyek által valaki szerelmét megnyerhetném, s azért folyamodtam a te büvészi mesterségedhez."

„Ugy fogadd tanácsomat. Ha tulajdonaid nincsenek Fabiola szivét megnyerhetni —"

„Fabiola pénzét gondolod te?"

„E kettő elválaszthatlan; — ne aggódj, egyet még is hozhatsz, mi ellenállhatlan."

„És mi az?"

„Arany."

„De hol vegyem? épen ez az, mit keresek!"

A fekete rabnő gonosz nevetéssel mondja: „miért nem szerezhetnél te szinte ugy aranyat, mint Fulvius szerez?"

„Mikép jut hozzá?"

„Vér által."

„Hogyan tudod te azt?"

„Megismerkedtem egy kisérőjével, — ennek bőre, ha nem is olly fekete mint az enyim, de szive feketébb; — anyanyelve, és az enyim közt kevés a különbség, ugy annyira, hogy mi megértjük egymást. A méreg készitésről faggatott, s ki akar váltani, és feleségül venni, azután együtt hazájába mennénk; de én azt hiszem, hogy itt jobb szerencse vár reám. E mellett mindent kitudtam tőle, mit akartam."

„És mi volt az?"

„A többi közt, hogy Fulvius egy nagy, Diocletian elleni összeesküvést fedezett fel,.— és ezen öregnek rettenetes szemeiből azt olvastam ki, hogy az összeesküvést először ő maga költötte. Azután Romába küldetett ajánló levelekkel, hogy itt is hasonló szolgálatokat tegyen."

„De nékem nincs az összeesküvéseknek sem szervezése, sem felfedezésére elegendő képességem, talán inkább azoknak megbüntetésére."

„Van mégis egy ut, melly igen könnyü.“

„Miképp?“

„Hazámban van egy neme a nagy madaraknak, mellyeket a legsebesebb paripán sem foghatni el, de mellyek, ha csendesen kutatsz utánok, leghamarább elárulják magokat, mert csak fejeiket dugják el.“

„És kit értesz e hasonlatosság alatt?“

„A keresztényeket. Nem sokára üldözésnek kellene támadni ellenök?“

„Igen, még pedig ez olly kemény leend, millyen még nem volt.“

„Ugy kövesd tanácsomat. Üldözésökben ki ne fáraszd magadat, hogy végre is csekély vadat ejts el; nyisd fel jól szemedet, és keress ki egy pár jó kövér áldozatot, ezek majd hamar rejtegetni fogják magokat, akkor ragadd meg őket, és lefoglalt vagyonuk jó részére tedd rá kezedet, és hozz egy nagy marok aranyat, hogy kettőhöz juthass.“

„Köszönöm, köszönöm! értelek. Te a keresztényeket nem szereted?“

„Ezeket szeretni? gyülölöm az egész fajt. Még nevének is halálos ellenségei az én isteneim.“ Megvető ellenséges nevetéssel tevé hozzá: társnőim között is gyanitok egyet, oh, mennyire gyülölöm őt!“

„Honnét gyanitod ezt?“

„Először is, ő az egész világért sem hazudnék, és ezen izetlen igazságossága minket gyakran a legborzasztóbb zavarba hoz.“

„Jól van, hát tovább?“

„Ő a pénzt, vagy ajándékokat semmire sem becsüli, s igy oka, hogy mi sem kapunk semmit.“

„Még jobb!“

„És továbbá ő —“ az utolsó szót csendesen sugta Corvinus fülébe; ki erre válaszolá:

„Valóban szép! Ma földieid megérkező vándorseregének szemlélésére kimentem a kapuba; de ezeket te mind tulhaladod.“

„Igazán?“ örömtelve kiált fel Afra; „valjon kik voltak?“

„Afrikaiak“ *) nevetve felelt Corvinus, — „oroszlányok, párduczok, leopardok.“

„Gaz ficzkó! igy gúnyolsz ki engem?“

„No csak ne haragudj! ők tulajdonkép azért hozattak ide, hogy te gyülölt keresztényeidtől megszabadulj. Most béküljünk ki, itt a pénz, de ez már utolsó legyen, és ha a bájital működni kezd, azonnal értesits. A keresztények pénze felőli tanácsodat használni fogom, ez egészen kedvem szerint van.“

Ő a szent uton eltávozott, Afra pedig tetteté, mintha a Carinae, a Palatin és Coelius közötti uton akarna menni; azonban megfordulva utána néz, és mondja: „bolond, azt gondolod, hogy éretted egy olly személy ellen, mint Fabiola, valamit mernék!“

Ezt mondva, távolról követé őt, azonban, mint Sebestény meglepetve észrevenni hivé, a palota előcsarnokába tért be. Feltette magában Fabiolát figyelmeztetni, de ezt, csak annak visszatértekor teheté.

X.

Más találkozások.

Midőn a két ifju azon terembe visszament, mellybe őket először láttuk lépni, a várt társaság már együtt volt. Az asztalra egy szerény est-ebéd tétetett, inkább ürügyül, ha talán valamelly hivatlan vendég vetődnék oda. A társaság számos, és igen kevert volt: papok, világiak, férfiak, s nők együtt. Összejövetelök czélja volt: tanácskozni a teendőkről bizonyos dologra nézve, mi nem rég a palotában történt. De mit előbb röviden el kell mondanunk.

A császárnak határtalan bizodalmát birván Sebestény egész befolyását arra forditotta, hogy a keresztény hit a palotában terjedjen. És igy korábbl, és később számosan történtek egyes

*) Igy neveztettek az Afrikából hozott vadállatok, megkülönböztetésül a medvék és egyéb éjszaki vadaktól.

megtérések, de most rövid idő előtt egyszerre sok pogány lett keresztényé. E megtérés története tüzetesen mondatik el e dicső vértanu életirásában. — Korábbi törvények erejénél fogva sok keresztények elfogattak, többen halálra is itéltettek. Mark és Marcellian két testvér is igy vádoltatott, és kivégeztetését várta. Rokonaik, kiknek megengedtetett a látogatás, könyes szemmel kérték őket, mikép hittagadás által mentenék meg éltöket. S valóban ingadozni látszának, és gondolkozásra időt kértek. Ezt hallván Sebestény, sietett, hogy őket megmentse. Mindenkitől ismerve, s tekintélye nagyobb lévén, sem hogy őt valaki a bemenetben gátolná, mint egy világosság angyala lépett a sötét tömlöczbe. Ez, a hivatalnok, kire őrzésök bizatott, házában, egy jól elzárt terem volt, ugyanis közönségesen az illy hivatalnokra hagyatott a foglyok elhelyezése. A két fogoly atyja Tranquillin 30 napi időt eszközlött ki, hogy fiainak állhatatosságát megingassa, s ezt könnyitendő Nikostratus, a hivatalnok, saját házába zárá őket. Sebestény tehát igen merész és veszedelmes lépést tőn. A két keresztényen kivül, e tömlöczben még más 16 pogány fogoly is volt, továbbá a két ifjunak hittagadásra kényszeritő, és siró szülői, végre az őr Claudius és Nikostratus hivatalnok, Zoe nejével, kit a szánakozó ohajtás, ez ifjakat megmentve láthatni, vezetett oda. Valjon nem tarthatott-e tőle Sebestény, hogy illy sok közül, részint talán hivatalos kötelesség érzetből, részint megkegyelmezési reményből, vagy a kereszténység elleni gyülöletből, valamellyik el ne árulja, ha ő magát nyiltan kereszténynek mutatja? vagy talán nem tudta, hogy illy elárulás életébe kerül?

Ő mindezt igen jól tudta; de keveset gondolt vele. Ha kettő helyett, Istennek három áldozat mutattatik be, annál jobb; ő csak attól tartott, hogy egy sem fog maradni. A fogház egy setétes étterem volt, melly nappal keveset használtatott, s mint a Pantheon, tetején egy nagy nyiláson nyerte a világosságot; Sebestény, hogy mindnyájan lássák, azon középp kis helyre állt, mellyet az épen beömlő napsugár megvilágitott, mig a terem egyéb részét homály boritá. A századosnak arany, és drága kövekkel

rakott pánczélján megtört a fénysugár, s mozdulatánál csillámló szikrákat szórt a terem leghomályosabb zugába; mig fedetlen fejét nyugodtan és vidáman folyá körül, és nemes arczvonásait világosan tünteté elő, mellyek szigoru komolyságát a szeretetteljes aggodalom lágyitá, midőn a két ingadozó hitvallóra tekinte. Több perczre vala szüksége, mig mély fájdalma kifejezésére szavakat talált, mig végre keserü panaszban önté ki azt, szólván:

„Szent, és tisztelendő testvérek! ti Krisztusért tanuságot tettetek, ti érette tömlöczöltettek, tagjaitokon a bilincsek helyei mutatják a fájdalmat, mellyet érette szenvedtetek, — lábaitokhoz kellene borulnom, könyörgéstekért esdeklenem, imáitokba ajánlanom magamat, a helyett, hogy előttetek állva, titeket intselek, vagy épen dorgáljalak. Valjon igaz lehet-e az, mit hallottam? hogy ti, mig az angyalok koszorutokba az utolsó virágot füzték, nekik szünetet parancsoltatok, mi több azon gondolatra vetemedtetek, nekik meghagyni, mikép az egész koszorut szerte bontván, virágait szélnek bocsássák? Hihetném-e, mikép lábaitokat a paradicsom küszöbére tevén, a visszalépésre gondolnátok, hogy ismét a számkivetés, és könyek völgyében vándoroljatok?"

A két ifju csüggesztett fővel, és sürü könyhullatás között alázattal vallá be gyengeségét. Sebestény pedig folytatá:

„Ti egy illy szegény katonának, ki legkisebb szolgája vagyok Krisztusnak, tekintetét nem tudjátok elviselni; mikép fogjátok az ur haragjának rettentő pillanatát kiállni, kit az emberek előtt megtagadni készültök, — ama borzasztó napon, midőn ő is meg fog tagadni titeket angyalai előtt? Ti holnap elébe léphetnétek, mint jó, es hű szolgák, — és ti, csak miután még pár évet gyalázattal fedve, az egyházból kikülönitve, elleneitől megvetve, és mi legrettenetesebb, egy féregtől, melly meg nem hal, a lelkiismeret mardosásától szüntelen kinoztatva, keresztül éltetek, — csak akkor akartok elébe lépni?" —

„Oh szünj meg, ifju, bár ki légy! oh szünj meg, kérlek!" felkiált Tranquillin, a két ifju atyja; — „ne szólj fiaimhoz olly

keményen; — őket csak az anyai könyek, és az én kérelmeim kezdették meginditani, korántsem a kinzások, mellyeket hősileg eltürtek. Szegény szülőiket miért döntenék búba és nyomorba? parancsolja ezt az ő hitök, és te nevezhetnél-e illyesmit szentnek?"

„Légy nyugodt jó öreg" a szeretet legédesebb hangján mondá Sebestény, „engedj elébb fiaiddal szólanom, ezek értenek engem, te még most nem érthetsz; de Isten kegyelmével te is nem sokára meg fogsz érteni. — Atyátoknak igaza van, midőn azt mondja, hogy ti, az ő és anyátok kedveért ingadoztatok, valljon többre becsüljétek-e őket, mint azt, ki mondá: „Ki atyját és anyját inkább szereti mint engem, nem méltó hozzám." Ti öreg szülőiteknek meg nem szerezhetitek az örök életet az által, hogy magatok elvesztitek azt. A hittagadás által akarjátok őket keresztényekké tenni? A kereszt harczosaivá akarjátok avatni, az által, hogy ti a szent zászlót elhagyjátok? Az által akarjátok megmutatni, hogy Krisztus tanitása drágább az életnél, mert az életet többre becsülitek? És ha számukra — nem a halandó test mulandó életét, hanem a halhatatlan lélek örök boldogságát megnyerni akarjátok, ugy siessetek — tegyétek Megváltótok lábaihoz a koronát, mellyet nyerendetek, és könyörögjetek szülőitek megmentéseért."

„Elég, elég, Sebestény" kiálta egyszerre a két testvér.

„Jőjj Claudius," mondá az egyik, „tedd reám a bilincseket, mellyeket rólam levettél."

„Nikostratus" tevé hozzá a másik, „add ki a parancsot, hogy az itélet végrehajtassék."

Azonban sem Claudius, sem Nikostratus nem mozdult.

„Légy boldog édes atyám; Isten véled drága jó anyám!" kiáltának, szülőiket ölelvén.

„Nem," felelé az atya, „mi többé el nem válunk. Nikostratus, add tudtára Chromatiusnak, hogy én is keresztény vagyok, mint fiaim; velök akarok meghalni, egy olly hitért, melly gyermekeket illy hősökké változtat."

„És én,“ mondá az anya, „férjem, s gyermekeimtől el nem maradok.“

A látvány, melly most következett, leirhatatlan. Megindulva mindnyájan sirtak, még a többi foglyok is; Sebestény környezve látá magát olly férfiak és nők által, kik a kegyelemtől meginditva, s ennek hatalma által legyőzetve valának. Azonban minden elvesz, ha csak egy közülök vissza marad. Ő látta a veszélyt, nem azt, melly őt, hanem melly az egyházat, és e lelkeket, mellyek a halál küszöbén álltak, — fenyegeti, ha a történet fölfedeztetik. Némellyek karjait ragadák meg, mások térdeit karolták át, és lábait csókolták; mig ő békeangyalként állt közöttök, mint az, ki Jerusalemben Pétert fogságában meglátogatá. Csak kettő hallgatott. Nikostratus igen is megindulva, de megnyerve nem volt, szive hevült, de meggyőződése ingatlan maradt. Zoe, az ő neje, esdeklő pillanattal, s kiterjesztett karokkal térdelt Sebestény előtt, de egy szót sem szólt.

„Jőjj Sebestény“ mondá a Primiscrinius, ez volt neve Nikostratus hivatálának, „ideje, hogy távozz. Erős hitedet, s nagylelküségedet, mellyet e jelen eseménynél tanusitál, és melly e fiatal embereket a halál elfogadására lelkesiti, — igen is bámulom, de egyéni érzelmeimet hivatalom háttérbe szoritja.“

„És te nem hiszesz, mint a többiek?“

„Nálam ez, nem olly könnyen megy, még erényednél is győzőbb okokat kivánok.“

„Oh szólj hát te,“ monda Sebestény, „szólj te, hitteljes nő férjed szivéhez; mert nagyon kellene tévednem, ha ezek a te szemeid nem biztositanának, hogy te hiszesz.“

Zoe kezeivel elfedé arczát, és könyzápor eredt szemeiből.

„A legérzékenyebben sebzéd meg őt Sebestény,“ mondja férje, „nem tudod, hogy ő néma?“

„Bocsáss meg nemes Nikostratus; azt nem tudtam, mert midőn őt utólszor Ázsiában láttam, akkor még tudott beszélni.“

„Hat éve,“ reszkető hangon válaszolt a férj, „hogy az ő, előbb igen is pergő nyelve, néma, s az időtől egy szót sem ejtett.“

Sebestény egy perczig hallgatott, azután sebesen kinyujtá kezét — mint a keresztények szokták, midőn imádkoztak, — szemeit az égre emelve következő szavakat mondá:

,,Oh Isten, a mi urunk Jézus Krisztusnak atyja! E munka kezdete a tied, annak vége is egyedül tied legyen. Mutasd meg hatalmadat, mert szükség van reá; használd az egyszer a leggyengébb, s legszegényebbiket kegyelmed eszközeül, engedd, hogy méltatlanságom öntudatában győzedelmes kereszted fegyverét ugy használhassam, hogy a setétség fejedelme megsemmisülve távozzék, és a te áldásod környezzen mindnyájunkat!" — „Zoe tekints még egyszer reám!"

Mozdulatlan figyeltek mindnyájan, midőn egy rövid halk ima után Sebestény jobb kezével a nő szájára kereszt jelét illesztvén mondá: ,,Zoe, szólj: hiszesz-e?"

„Hiszek az Ur Jézus Krisztusban" tiszta erős hangon felele a nő, és Sebestény lábaihoz rogyott.

Nikostratus hangosan felkiáltott, s térdre borulva Sebestény jobbját könyeivel áztatta.

A diadal telljes volt. Mindnyájan meg valának nyerve, azonnal elővigyázatok tétettek, hogy a történet föl ne fedeztessék. A hivatalnok, ki felelőssége mellett, mint mondánk, tetszése szerint helyezé el a foglyokat, Tranquillint nejével együtt, mind saját lakába fogadá. Sebestény pedig sietett a kerület papját, sz. Polykarpot értesiteni. Rendkivüli egy eset volt, olly sok függött a titokbantartástól, a körülmények, s az idő olly veszélyes volt, a pogányoknak minden uj felingerlését szorgosan kelle kerülni, a tanitás siettetve éjjel nappal folytattatott, és a megtértek rövid idő alatt megkereszteltettek.

Ezen uj keresztények egy további csoda által bátorittattak, s vigasztaltattak meg. Tranquillin, ki eddig köszvényben éles fájdalmakat szenvedett, a keresztség által egyszerre tökéletesen meggyógyult. Chromatius volt a város elöljárója, kinek Nikostratus a foglyokról felelni tartozott, s igy a történet előtte sokáig titokban nem maradhatott. A megtértek tudták, hogy életök veszélyben vagyon a történet fölfedezése által, de most

már a hit által erősitve, mindenre készen valának. Chromatius egyenes jellemü férfiu, s az üldözésre nem volt hajlandó. Részvéttel hallgatta a történet följelentését, a mi pedig Tranquillin gyógyulásáról mondatott, nála igen nagy benyomást tett. Ő szinte azon nyavalyában szenvedett, és rettenetes kinjai voltak; „Ha igaz a mit mondotok, és ha a gyógyitó erőt magamon tapasztalom,“ monda Chromatius, „ugy e hit erejének bizonyosan én sem akarok ellent állani.“

Sebestény hivatott. A keresztséget csupán gyógyerejének próbálásáért, s megelőző hit nélkül feladni, babonaság leendett Azért Sebestény más módot választott, mellyet később fogunk leirni; és Chromatius tökéletesen meggyógyult, s fiával Tiburtiussal együtt nem sokára megkereszteltetett.

Chromatius természetesen igy hivatalát tovább nem folytathatván, letette. Utódjául a császár Tertullust, a praetorium praefectusát, a reménytelljes Corvinus atyját nevezte.

Az olvasó észre veszi, hogy ezen események, mellyeket sz. Sebestény életrajzából kölcsönzénk, valamivel azon idő előtt történtek, mellyben elbeszélésünk kezdődött, mert már egy előbbi szakaszunkban Corvinus atyját, mint város praefectusát emlitének.

Most térjünk vissza azon estélyhez, hol Sebestény és Pongrácz, nagy részben az imént nevezett személyeket a tiszt lakán együtt találják. Sokan közülök ben a palotában, mások közel hozzá laktak. Ezeken kivül jelen volt még Castulus, ki magas hivatalt viselt az udvarnál, és ennek neje Irene. Már többször értekeztek, mikép lehetne az uj megtérteknek valamelly tökéletesebb tanitást adni, valamint a közönség figyelme elől illy sok személyt elvonni; mert ezeknek megváltoztatott életmodja, és visszavonulása bizonyosan bámulatot ébreszt, és kérdezősködésekre fog alkalmat szolgáltatni. Sebestény a császártól engedelmet eszközlött ki Chromatius részére, hogy ez Campaniában egy mezei lakba visszavonulhasson. Azt határozták tehát, mikép egy része az uj hiveknek szinte oda menne, mint egy család együtt élve, a hitbeni oktatást folytassa, és jámbor

gyakorlatokat tartson. Az év azon része volt, midőn közönségesen a mezei lakokba költöztek, maga a császár is a siciliai tengerpartokra készült, onnét déli Olaszországot beutazandó. A terv létesitésére igen alkalmas volt az idő. E megtérésre következő vasárnap, igy mondja a történetiró, Nikostratus házában végzé a pápa az isteni szolgálatot, és a városbóli távozást javaslá.

A Sebesténynél tartatott gyülekezetben ennek valósitását részletesen tárgyalták. El vala határozva, hogy már a közelebbi napokban egyes csapatokban különféle utakon induljanak, némellyek az appiusi, mások a latiumi uton, ismét mások Tiburon keresztül, és egy hegyi uton Arpinum felé; azonban Capuától nem messze, mindnyájan a mezei lakban találkozzanak. Ezen utterv egyes részeinek meghatározása alatt, Torquatus, egyike a Sebestény látogatása következtében megtért elébbi foglyoknak, magát nyugtalanul, elbizakodottan, és türhetlenül viselte. Ő minden tervnél valami kifogást talált, a neki adott utasitásokkal elégedetlen volt, s megvetőleg szólt a veszély előtti futásról, mint ő nevezé, dicsekedve állitván, hogy ő kész holnap a Forumra menni, valamelly oltárt lerombolni, vagy a biró előtt magát keresztének bejelenteni. Minden módon igyekeztek őt megnyugtatni, és visszatartani, s legtanácsosabbnak látták, hogy ő is a többivel távozzék De ő határozottan állitá, mikép a maga utján fog menni.

Még egy kérdés volt eldöntendő, t. i. ki legyen e kis telepitvény vezetője? E tárgy Sebestény, és a sz. áldozár Polykarp között egy szeretetteljes vetélkedést idézett elé: egyik ugy, mint a másik Romában akart maradni, hol a vértanuságra közelébbi kilátás kecsegtete. Azonban a pápától egy levél érkezett; „szeretett fia Polykarp áldozárnak, a sz. Pásztorról nevezett városrész papjának“ s ebben neki meghagyatik a megtérteket elkisérni, Sebestény pedig a hitvallók bátoritására, és a keresztények védelmére Romában maradni rendeltetik. Erre természetesen azonnal megnyugodott az áldozár, és a gyülekezet egy hálaimával befejeztetett.

Sebestény bucsut vőn barátjaitól, es Pongráczot haza akará kisérni. Midőn a szobát elhagyák azt mondja az utóbbi: „ez a Torquatus nékem nem tetszik, még bajt fog szerezni.“

„Ha igazat kell mondanom,“ felele a vitéz, „én is azt kivánnám, hogy ne volna illyen, azonban nem kell felednünk, hogy ő uj megtért, és idővel, az Isten kegyelmével változhatik.“

A mint a palota legelső udvarába értek, egy bábeli zavar üté meg füleiket, rekedt hangok, vad röhögés, és közben éles sikoltás hallatott, mind ez a mellék udvarból jött, mellyben a mauritaniai ijászok laktak. Középen egy tüz lángolt, mert a füst, és szikrák az udvart keritő oszlopcsarnokon felül szállongtak.

Sebestény az udvarban őrt álló katonához lépve, kérdi: „barátom mi történik itt a szomszédban?“

„A fekete rabnő, kit az ijászok vezére el akar venni, ha magát megváltja, és ki az ő papnőjök, valamelly éjjeli vallásos szertartásra jött hozzájok. Ezt a borzasztó lármát csak akkor hallani, ha ő itt van.“

„Ugyan ugy-e?“ mondá Pongrácz, „talán megtudnád mondani, miféle vallásuk van ezen afrikaiaknak?“

„Azt nem tudom,“ felele a katona, „ha csak az ugy nevezett keresztényekhez nem tartoznak.“

„Miért gyanitod azt?“

„Ugy hallottam, hogy a keresztények éjjel összejönnek, gyalázatos énekeket dalolnak, mindenféle bünt követnek el, és egy e végett meggyilkolt gyermek husát főzik, és eszik, *) ilylyesminek kell itt is történni.“

„Jó éjszakát bajtárs!“ monda Sebestény, és midőn az előcsarnokból kiléptek, szóla Pongráczhoz: „Valjon nem szembetünő-e, hogy mi minden erőködésünk daczára, mi kik tudjuk, hogy csak az egy élő Istent imádjuk lélekben, és igazságban, — mi kik tudjuk, milly szorgosan kell a bünnek minden szenynyétől őrizkednünk, — mi, kik inkább meghalunk, mint egy

*) A keresztény isteni tiszteletről illy elferditések terjesztettek a nép között.

tisztátalan szót szóljunk, — még is mind e mellett háromszáz évek után is a nép által a legiszonyatosb babonaság követőivel cseréltetünk fel, s a mi isteni tiszteletünk a bálványok tiszteletével párhuzamba tétetik? Meddig, oh Uram meddig? —"

„Addig" monda Pongrácz a csarnok lépcsőin megállva és az épen letünő holdat nézve, „addig, mig mi e bádgyadt világosságban vándorlunk, és mig az igazság napja ez országra felderül az ő egész szépségében és fényében! — Mond meg nékem Sebestény, hol látod te a napot legszebben feljönni?"

„A legszebb napköltét, mellyet valaha láttam," felele a vitéz, mintha gunyolni akarná e furcsa kérdést, „a latial hegy ormán láttam, (Monte Cavo, Albano-nál) Jupiter temploma mellett. A nap a hegyen túl jött fel, és ennek nagy árnyéka, gúla alakban terült el a térség és tenger fölött; és a mint a nap fölebb emelkedék, ugy fogyott az árnyék, perczenkint ujabb tárgyakat érinte a világosság, először a vizen levő hajók, és ladikok, azután a kikötő habzó hullámaival, lassankint egy fejér épület a másik után fényle az uj sugárokban, mig végre a méltóságteljes Roma magas épületeit eléré a nap. Valóban egy felséges pillanat volt, mellyet az alant levők nem láthatának, nem képzelhetének."

„Igen helyes" mondá Pongrácz: „épen igy fog történni, midőn e homályba burkolt ország felett azon még dicsőbb nap fog felvirradni. Milly felséges látvány leend, midőn az árnyékok lassankint eltünnek, és szent hitünk elrejtett szépségei perczenkint előtérbe jönnek, miglen az egész császári város, mint egy szent előképe Isten városának egészen tündökleni fog. Valjon kik ezt megérik, fogják-e látni, s méltányolni tudni? vagy pedig csak a körülöttök levő kis körben nézni, s a hirtelen világosság ellen szemeiket kezökkel fedni? — nem tudom, Sebestény, de azt hiszem, mikép te, és én, egy olly pontról fogjuk e nagyszerü látványt nézni, honnét egyedül lehet azt voltaképp méltányolni, — egy hegyről, melly magasabb mint a Jupiter,, mint az Albano, mint az Olymp hegye, — azon szent

hegyről, mellyen a bárány áll, kinek lábai alatt az élet forrásai csergedeznek.“*)

Némán folytaták a fényesen világitott utczákon utjokat.**) Midőn Lucina házához értek, s egymásnak szeretetteljesen jó éjt kivántak, némi vonakodás után Pongrácz igy szólott:

„Ma estve ollyasmit mondál Sebestény, miről bővebb felvilágositást óhajtanék.“

„Miről?“

„Midőn arról vetélkedtél Polykarpussal, hogy ki menjen Campaniába, és ki maradjon itt Romában, azt igérted, hogy ha te itt maradsz, nem fogod magad hasztalan veszélyeknek kitenni, s egész elővigyázattal leendesz. De azt is hozzá tetted, hogy néked még egy más czélod is van, melly téged visszatart; mit ha elértél, nehezedre esnék azon óhajtásodnak, mellyel Krisztusért meghalni kész vagy, ellentállni.“

„És miért kivánnád Pongrácz, olly nagyon, e balga gondolatokat tudni?“

„Mert én, megvallom, valóban kiváncsi vagyok tudni, mi lehet eléggé magasztos benned azon óhajtást fékezni, mellyet te, mint tudom, egy keresztény legfőbb czéljának tartasz.“

„Sajnálom kedves gyermek, hogy azt neked most meg nem mondhatom. Hanem majd egyszer megfogod tudni.“

„Igéred ezt nekem?“

„Bizonyosan. Isten veled!“

XI.

A szerző az olvasóhoz.

Mi a szünidőt akarjuk használni, mellyet Roma élvez, midőn lakóit a közel hegyekbe, vagy a genuai tengerpartokra küldi, hogy szárazon és vizen uj erőt gyüjtsenek. Mi ez alatt

*) Vidi supra montem Agnum stantem, de sub cujus pede fons vivus emanat. Offic. S. Clementis.

**) Ammianus Marcellinus emliti, miszerint a császárság utolsó éveiben az utczák világitva voltak. Et haec confidenter agebat (Gallus), ubi pernoctantium luminum claritudo dierum solet imitari fulgorem. l. 14. c. 1.

olvasónknak ollyasmit kivánunk előadni, mi részint a már mondottakra világot derit, részint a következőkre elkészitésül szolgál.

Az ős egyháztörténet azon összeszoritott alakja, mellyben azt közönségesen ismerni tanuljuk, és azon időszámitás nélküli rend, mellyben a szentek életét közönségesen olvassuk, első keresztény őseink állapotáról könnyen bal fogalmat eredményeznek; még pedig kétféleképen.

Ugyanis azt gondolhatnánk, hogy az egyház három első századja alatt folytonos kemény üldözés alatt nyögött, hogy a hivek félelem és rettegés között végzék isteni tiszteletöket a Katakombákban, hol majd nem egész éltöket is tölték, a hit csak tengődött, alig levén alkalma külsőkép terjeszkedni, belsőkép magát rendezni, még kevésbbé valami fényt kifejteni; szóval, hogy ez, egyedül a küzdés és szorongatás ideje volt, a békesség és vigasztalás legkisebb sugára nélkül. — Másrészt azt lehetne gondolni, hogy a három első század, a tiz üldözés által meghatározott ugyanannyi időszakokra oszlott, mellyek majd rövidebb, majd hosszabb ideig tartottak, merőben elvágva egymástól olly időszakok által, midőn tökéletes béke állott be.

Mind a két fogalom hibás; mi ezen eseménydús időszak különféle körülményei között a keresztény egyház valódi állapotját akarjuk megismertetni.

Az egyház ellen kitört üldözés egészen soha sem szünt meg Constantin idejeig, midőn végre a béke kezdődött. Ha valamelly császár üldözési parancsot egyszer kibocsátott, az ritkán vonatott vissza, és ha annak szigoru alkalmazása néha lágyulni, vagy épen megszünni látszék is, a mint t. i. egy szelidebb uralkodó lépett a trónra, de még sem volt az soha tökéletes holt betü, hanem a tartományok, és városok vérengző, s kegyetlen főnökei kezében egy veszedelmes fegyver maradt. Azért látunk ama uj császári parancsok által rendelt általános nagy üldözések közbe eső éveiben is sok vértanukat, kik a nép dühének, vagy egyes hivatalnokok keresztények elleni gyülö-

letének köszönik koronáikat Azért olvassuk, hogy a birodalom egyes részeiben keserü üldözés dühöngött, mig más tartományokban tökéletes béke volt.

Az ős egyháznak valódi állását a polgári társaság irányában inkább felvilágositja az üldözés külön szakainak nehány példája, mint a puszta leirás.

A tudós olvasó e kitérést átugorhatja, vagy kénytelen leend ismétléseket hallani.

Trajanus császár koránt sem volt kegyetlen, sőt egészen véve igazságos, és szelid. És ámbár ő a keresztények ellen semmi uj parancsot nem bocsátott ki az üldözésre, országlása alatt még is sok nagy nevü vértanuk dicsőiték az Urat, ezek között sz. Ignácz antiochiai püspök Romában, sz. Simeon Jerusalemben. Midőn ifjabb Plinius Bithynia kormányzója kérdést tőn a császárnál, mit kellessék tennie a keresztényekkel, kik elébe vitetnek; a császár olly rendszabályt adott, melly igazság érzetéről gyenge fogalmat tanusit: hogy t. i. a keresztényeket nem kell felkutatni, de a kik bevádoltatnak, büntettessenek meg. — Hadrian, ki üldöző parancsot nem adott ki, hasonló kérdésére az afrikai proconsul Serenius Granianusnak hasonlóan felelt. Még is alatta, sőt az ő parancsára sokan elvérzettek, igy Tibur, vagy Tivoliban a rettenthetlen Symphorosa hét fiaival. A katakombákban talált egy szép felirás emliti Mariust, egy ifju tisztet, ki szinte e császár alatt ontá Krisztusért vérét. *) Sz. Justin vértanu, a kereszténység nagy védője irja, mikép megtérését e császár alatt szenvedő vértanuk állhatatosságának köszöni.

Hasonlóan Septimius Severus alatt sok keresztények kinzásokat, és halált szenvedtek, mielőtt üldöző parancsát kihirdettette; igy a hires vértanuk Scillitánál Afrikában, igy Perpetua és Felicitas társaikkal. Ez utóbbi vértanuságának története magában foglalja az előtte nevezett husz éves nemes nőnek naplóját, mellyet ő halála előtti napig vezetett; a legmeghatóbb. s legszebb emlék ez, melly ez ős egyházból fenmaradt.

*) Roma subterranea l. 3. c. 22.

Ezen történeti adatokból következik: mikép időnkint az egész birodalomban dühöngött egy működőbb, keményebb, s általánosabb üldözés; midőn ismét volt idő, hogy részenkint egyes helyeken megszünt, néha egészen félbeszakadott. Illy esetnek köszönhetjük, hogy sok érdekes tudósitások megmaradtak, mellyek a mi tárgyunkra vonatkoznak. Igy midőn Severus üldözése más tájakon megszünt, Scapula afrikai proconsul az ő tartományában borzasztó kegyetlenséggel folytatta. A többi között Adrumetumi Mavilust arra itélte, hogy a vad állatok által szaggattassék szerte, — a midőn sulyosan megbetegedett. Tertullian a legrégibb latin keresztény iró, egy kérést intézett hozzá, mellyben őt figyelmezteti, hogy a látogatáson okuljon, és bánja meg vétkeit. Emlékezteti őt azon csapásokra, mellyek a világ különböző részeiben a kegyetlen birákat érték. És e szent emberek szeretete, engesztelődése olly nagy volt, hogy ők, mint Tertullian irja, ellenségeik fölgyógyulásáért szüntelen imádkoztak. Továbbá mondja Tertullian a proconsulnak, mikép ő kegyetlenség nélkül is teljesitheti hivatalát, ha ugy teend, mint más hivatalnokok. Cincius Severus p. o. maga sugá a vádlottaknak, mit feleljenek, hogy szabadon bocsáttassanak; Vespronius Candidus csak azért bocsátott szabadon egy keresztényt, nehogy elitéltetése zavarokat okozzon; Asper látván egy keresztényt, már a csekélyebb kinzások alkalmazásánál ingadozni, nem engedé azt tovább kínoztatni, és sajnálkozását jelenté, hogy illy eset került elébe; Pudens, midőn egy vádiratot fölolvasott, azt nyilvánitá, hogy kezdetén egy a bevett szokás elleni hiba van, minthogy gyalázó, s erre azt összetépte.

Láttuk tehát, mennyire függött a császári üldöző parancsok foganatositása a birák jellemétől és nézeteitől; és szent Ágoston azt mondja, hogy némelly kormányzók azzal dicsekedtek, mikép pallosaikat, a nélkül hogy vérrel bemocskolták volna, (incruentos enses) hozták vissza a tartományokból.

Ezekből világos, mikép időnkint Galliában, vagy Afrikában, vagy Ázsiában egy heves üldözés dühönghetett, mig az egyház legnagyobb része békét élvezett. Egyébiránt Roma volt

azon hely, hol az ellenségeskedés leggyakrabban kitört, ugy annyira, hogy a három első században, mint bizonyos előjoga volt főpásztorának, a hitért, mellyet tartott, vérével tauuságot tenni. Pápának választatni annyi volt, mint a vértanuságra mozdittatni elő.

Egy illy hosszabb időszakban, mellyben az egyház békét élvezett, magát szabadabban kifejthette, esik a mi elbeszélésünk. Valerianusnak 268-ik évben történt halála idejétől semmi uj üldözés nem volt, ámbár ezen időköz is némelly nemes vértanuság által lett nevezetessé. Illy időszakban a keresztények hitöket teljesen, mi több, fénnyel gyakorolhatták. A város kerületekre vagy plebániákra volt osztva, mindeniknek meg volt az ő plebánia temploma, mellyben áldozárok, diaconusok és alsóbb rendü papok szolgáltak. A szegényeket segitették, a betegeket látogatták, a kezdőket tanitották, a szentségeket kiszolgáltatták, minden nap isteni tisztelet tartatott, a bünbánókra vonatkozó canonok, az egyház papjai által léptettek foganatba, különféle czélokra adakozások történtek, mellyek az egyházi jótékonyság, s vendégszeretetre vonatkoztak. Cornelius pápasága alatt 250-ik évben, Romában 64 áldozár, 154 alsóbb rendü pap volt, és ezek, valamint 1500 szegény a hivek alamizsnájából éltek. Euseb. hist. eccl. 6, 43. Mint sz. Optatus állitja, az áldozárok száma mindig az egyházkerületi hivek számához volt arányozva.

Ámbár a vértanuk sirjai a katakombákban béke idejében a tisztelet tárgyai maradtak, ámbár e menhelyei az üldözöttek-nek, rendben és állandó karban tartattak, azért még is nem ezek voltak az isteni tisztelet rendes helyei. A templomok, mellyeket emliténk, gyakran, nyilvános, tágas, sőt fényes épületek voltak, a pogányok bejártak az Isten igéje hallgatására, a szertartás azon részeire, mellyekre a kezdők bebocsáttattak. Azonban a templomok közönségesen magánházakban voltak; hihetőleg azon nagy termek, (triclinia) mellyek az előkelő házaknál nem hiányzottak, alkalmaztattak e czélra; igy tudjuk, hogy sok romai keresztény templomok eredetileg illyek voltak. — Tertullian a keresztények temető helyeiről olly néven, és módon

emlékezik, miből az tünik ki, hogy ezek nem föld alatt voltak, ő ugyan is azokat cséplőszérühöz hasonlitja, mellyek minden esetre szabad ég alatt álltak.

Egy régi romai szokás eloszlatja azon aggodalmat, melly talán támadhatnék, hogy t. i. nem igen lehetett nagyobb számmal e helyeken megjelenni, a fölfedeztetés, s az ebből eredő üldözés veszélye nélkül. Ugyan is szokása volt a gazdagoknak minden reggel elfogadást tartani, mellyen a tőlök függő védenczek, barátjaik küldöttei, rabok, és szabadosak, megjelentek; ezek némellyike lebocsáttatott a belső udvarba, hol az urral találkozni lehete, mások pedíg csak pusztán jelenték magokat, és elbocsáttattak, igy a házi szolgák, kereskedők, és más illyesek mellett a fő kapun, vagy a hátulsó ajtón százankint ki és be járhatának mások is, minden gyanu gerjesztése nélkül.

A régi keresztények társas életében van még egy tünemény, mellyet alig hihetnénk, ha a leghitelesebb vértanuk életiratai, s az egyház története nem bizonyitanák, — t. i. a hit eltitkolása. — Kétséget sem szenved, mikép a legfőbb körökben, a legmagasabb hivatalokban, maga a császár személye körül, voltak keresztények, a nélkül, hogy legbensőbb pogány barátjaik tudnák. Voltak esetek, mellyekben még a legközelebbi rokonok közt is titok maradt illyesmi. Természetesen semmi hazugság, semmi tettetés, semmi ollyas, mi a keresztény erkölcsösség, és igazsággal ellenkeznék, e titok megőrzésére nem forditattott, azonban a tökéletes igazságossággal egyeztethető elővigyázattal a sokaság szemei előtt a kereszténység titkoltatott. *)

A milly szükségesnek látszott ezen elővigyázat az üldözés

*) Leguchezebb volt, midön egy nö hitét férje elött titkolni akarta, a mi Tertullian szerint, nem valami szokatlan volt, mert arról szólván, hogy egy nö maga házánál az oltáriszentséget magához vette, mi az üldözés idejében szokás volt, azt mondja: ne tudja férjed, hogy te minden étkek elött titkosan mit vészesz magadhoz, és ha talán a kenyérröl valamit megtudna, ne engedd, hogy megtudhassa, miként neveztetik. Ad uxorem l. 2, c. 5. Ellenben más helyen, egy keresztény férj és nöröl szól, kik egymásnak nyujták az élet kenyerét. De monogamia c. 11.

kikerülésére, szinte olly rossz következést szült az ezt használóra. A pogány világ, — a hatalom, befolyás, a birodalom világa, — a világ, melly törvényeit saját izlése szerint alkotta, és alkalmazta, — a világ, melly e földi életet szerette, a hitet gyülölte, egy titokteljes szervezet által érzé magát körülvéve, megtelve, áthatva; egy szervezet által, melly szélesen kiterjedett, — senki sem láthatta mikép, — melly befolyást gyakorolt — senki sem tudta mi által. — A családok álmélkodtak, midőn látták, hogy egy fiu, vagy egy leány ez uj törvényhez csatlakozott, kiről nem is gyaniták, hogy ezzel csak érintkezésbe is jönne, s mellyet az ő tüzes képzelődésökben, elterjedt előitéletök szerint ostoba, alacsony, s társaság ellenesnek tartának. Azért volt a kereszténység elleni gyülölet szinte ugy politikai, mint vallási; a szervezet hazafiutlannak tekintetett; s azt gyaniták, hogy annak érdeke a birodalom kiterjedése, és boldogságával ellentétben áll, és a keresztények egy láthatlan lelki hatalomnak engedelmeskednek. Ez okból ugy kiáltattak ki, mint „irreligiosi in Caesares“, méltánytalanok a császárok iránt, — s ez elég volt. Azért közönségesen a biztosság és béke, a nép hangulatától függött; ha egy demagog vagy dühöncz föltüzelé a népet, hasztalan volt a keresztények minden esdeklése, sem az ellenök fölhozott vádak hamissága, sem az ő békes életök, sem a polgárisodott világ szabályai nem menthették az üldözési rendszabályok ellen, mellyek mindig életbe léptethettek.

E kitérés után fogjuk föl ismét elbeszélésünk fonalát.

XII.

A farkas és a róka.

Az afrikai rabnő figyelmeztetése Corvinus szennyes lelkületében nem maradt hatás nélkül. A kereszténység elleni gyülölete e rabnőnek onnét eredt, mert előbbeni urnőinek egyike keresztény lett, s minden rabjait szabadon bocsátá; Afrát pedig, (vagy Jubalát, mert ez volt valóságos neve) egy más urnak

adta, minthogy nem látá czélirányosnak egy illy veszedelmes jellemü személyt szabadon bocsátani.

Corvinus a fördőkben, és más nyilvános mulató helyeken Fulviust gyakran látta, külső föltünését, ruháját, mulatságait bámulta és irigylette, azonban tehetetlen, vad, czivódó lényénél fogva, soha sem birandott annyi bátorsággal, hogy őt megszólitsa, ha csak most föl nem fedezi, mikép az, ha finomabb is, de szinte olly tökéletes gazember, mint ő maga. Fulvius elme, és testi hajlékonyságában látá ő, saját durva lényének kedvező kiegészitését; másrészt szinte e magasb tulajdonok, mint ő gondolá, az ő baromi ereje, és érzéketlen vakmerőségében kedves bajtárst üdvözlendnek. Igy az idegen ifju hatalmában volt, miután az ismert uton jellemét kiismerte volna; elhatározá tehát barátságot kötni egy olly emberrel, ki másként veszedelmes vetélytárssá válhatott volna.

Az utoljára leirt esemény után mint egy tiz napra Corvinus bebarangolá Pompejus kertjeit. Ezek a szinház egész körét elfoglalák; a mostani piazza Farnese közelében. Carinus uralkodása alatt, az épületnek ugy nevezett scena részét a tüz emészté meg, de Diocletian azt gazdagon helyre állittatá. E kerteket a gyönyörü platanus sorok, mellyek kellemes árnyékos sorokat képezének, különbözteték meg a többiektől, — ezen felül sok vadállatok faragott képei, ugró kutak, s mesterséges viz-vezetékek ékesiték. Sétálás közben Corvinus észreveszi Fulviust, és egyenest hozzá megy.

„Mit akarsz?" kérdé az idegen, egy bámuló és megvető tekintetet vetve Corvinus hanyag, s szegényes öltönyére.

„Veled szólani, mi reád, valamint reám nézve is hasznos lehet."

„Az utolsóról nem kételkedem; de mit mondhatsz te nékem, mi reám nézve hasznos lehet?"

„Fulvius, én az az ember vagyok, ki ugy beszél, mint érez, én nem tartok igényt miveltségedre, s fényüzésedre, de mi ketten egy mesterséget üzünk, és azért egyforma érzelmeink vagynak."

Fulvius elbámult, és elvörösödött; azután megvető tekintettel mondá: „mit gondolsz te, ember?"

„Ha kezedfejét" felele Corvinus, „azért mutatod, hogy gyönyörü gyürüidet gyenge ujjaidon nékem mutogasd, ugy ez szép tőled. Ellenben ha talán vele fenyegetni akarsz, ugy csak rejtsd azt ismét togád ránczaiba. Ez sokkal csinosabb lesz."

„Végezd röviden, ember. Még egyszer kérdlek, mit gondolsz?"

„Én csak azt gondolom Fulvius," füleibe sugva, „hogy te kém, és feladó vagy."

Fulvius megrettent, de csak hamar magához térve, mondá: „mi joggal mondhatsz illy gyalázatos vádat ellenem?"

„Te fedeztél fel," mondá Corvinus, e szavat különös nyomatékkal ejtve, „te fedeztél fel keleten egy összeesküvést, és Diocletian — "

Fulvius int neki, hogy hallgasson, és kérdé: „mi a neved, s ki vagy?"

„Én Corvinus vagyok, Tertullusnak, a város praefectusának fia."

Ez mindent fölvilágositani látszék, és Fulvius lehangolt szóval mondá: „ne szólj itt semmit; ismerősöket látok jönni. Holnap álöltönyben napkeletkor a patriciusi uton Novatus fördőinek csarnokában találkozunk. Ott majd többet szólhatunk e tárgyról."

Corvinus haza ment, diplomatiai ügyességének sikerével tökéletesen megelégedve, s atyja szolgáinak egyikétől a szokottnál még rosszabb ruhát kért, és a következő nap első szürkületénél már a kitüzött helyen volt. Sokáig kelle várnia, és már majd türelmét veszté, midőn uj barátját megpillantá.

Fulvius olly felső öltönybe burkolva jelent meg, melly egész arczát szinte elfedé. „Jó reggelt bajtárs," igy köszönté Corvinust, talán régen vársz, e reggeli fris levegőn, pedig nem is igen vastagon öltözködtél."

„Megvallom" felele Corvinus, nagyon meguntam volna ma-

gamat, ha én az alatt, hogy itt vagyok, a látott dolgokon rendkivül jól nem mulattam, és nem bámultam volna.“

„Mi lehet az?“

„Már igen korán, s ugy tartom már az én idejövetelem előtt jóval — mindenfelől a legnyomorultabb egyének legritkább példányai, a millyeket csak képzelni lehet, — vakok, bénák, nyomorultak, öregek, minden képzelhető elferditett rut alakok, mind a hátulsó ajtón ama házba mentek, é keskeny utczán. Az előkapun is több személy ment be, de azok egészen más osztályhoz tartoztak.“

„Ki lakik ott? Nagy régi háznak látszik, kissé már düledező állapotban.“

„Egy igen gazdag, és mint mondják igen fösvény patriciusé, — nézd! ott jön ismét nehány.“

E perczben egy igen gyenge, az évek alatt meggörbült ősz férfit vezet egy fiatal vak leányka, ki véle barátságosan, s édesen csevegett.

„Mindjárt ott vagyunk, csak pár lépés még, azután leülhetsz, s kipihenheted magad.“

„Köszönöm édes gyermekem.“ felele a szegény öreg, „milly jó vagy, hogy illy korán eljöttél hozzám.“

„Tudtam, hogy segitségre szükséged van, és mivel a háznál én vagyok a legfölöslegesebb, s ezt gondolva mentem, hogy vezesselek.“

„Mindig hallottam, hogy a vakok önzők, és az megfogható is volna, hanem te Caecilia csakugyan kivétel vagy.“

„Épen nem, ez az én szokásom, önzőnek lenni.“

„Miként érted te azt?“

„Csak igy, először is én a te szemeidet használom, másodszor azon örömöm van, hogy téged vezethetlek. — „Én szeme valék a vaknak,“ ez vagy te, — és „lába a sántának“ *) ez vagyok én.“

E szavaknál az ajtóhoz értek.

*) Jób. 29, 15.

„Az a leány vak," monda Fulvius Corvinusnak, „nem látod, milly egyenesen jár, se jobbra, se balra nem tekint?"

„Látom," felele a másik. „De ez talán még sem azon hely, mellyről beszélik, hogy a koldusok összejönnek, és a vakok látnak, a bénák járnak, s mindnyájan együtt lakomáznak? ugy hiszem, ezek egészen elütnek, az ariciani hidnál kiáltozóktól. *) Egészen tisztán, illendően, mi több, vigan ballagnak, és még csak egy sem szólitott meg alamizsnáért."

„Az egész igen különös; e titkot érdekes volna tudni. Könnyen még föl is használhatnánk. Az öreg Patricius, mint mondod; gazdag?"

„Kimondhatlan gazdag."

„Miképen lehetne bejutni?"

„Én már tudom. Czipőimet lehuzom, egyik lábamra sántitok, mint egy béna, most-e csoda emberek legelső csoportjához csatolom magam, velök bemegyek, és azt teszem, a mit ők."

„Az nehezen fog menni; hidd el, ezek e háznál mind ismerősek."

„Bizonyosan nem; mert többen kérdezték tőlem, hogy ez-e Agnes hölgy háza?"

„Kinek a háza?" összeborzadva kérdé Fulvius.

„Mi lelt, hogy olly különösen veted rám szemedet?" mondá Corvinus, „a ház szülőié; de Agnes már ismeretesebb, mint ezek, mert ő fiatal örökösnő, majd olly gazdag, mint unoka vére Fabiola."

Fulvius egy perczig gondolkodott. Erős gyanu támadt elméjében, melly azonban sokkal csalfább, és érdekesebb volt, sem hogy durva társával közölni akarná. Azért is ezt mondá Corvinusnak:

„Ha biztos vagy benne, hogy ezek a koldusok ben a házban nem ismeretesek, ugy kisértsd meg tervedet. Én a hölgyet már egyszer láttam, s igy az első ajtónál teszek próbát. Igy két utunk van, czélunk elérésére."

*) A hely ki vala kiáltva Romában mint lármázó s tolakodó koldusok tanyája.

„Tudod Fulvius, mit gondolok én?"

„Bizonyosan valami szépet."

„Én azt gondolom, hogy midőn mi ketten valami vállalatra egyesülünk, nekünk mindig két utunk van a czélhoz."

„Valjon mellyek azok?"

„A róka és a farkas utja, midőn ezek valamelly nyájra törni esküsznek össze."

Fulvius egy hideg pillanatot vetett Corvinusra, mellyet az egy rút bandzsalitással viszonzott. Ezután elválva, ki ki a maga utján távozott.

XIII.

Jótékonyság.

Mi Agnes házába sem a farkassal, sem a rókával menni nem akarnánk, helyezzük azért magunkat lélekben azonnal annak belsejébe.

Agnes szülői egy régi előkelő törzsből származtak; családjok nem most a későbbi időkben tért a kereszténységre, hanem már több nemzedéken vallotta a szent hitet. Mint a pogány családokban feltartatott azon ősök emléke, kik vagy diadalt ünnepeltek, vagy magas hivatalokat viseltek; — szinte igy fentartatott a keresztény házakban jámbor tisztelettel, szeretetteljes büszkeséggel azon családtagok emléke, kik az utolsó száz ötven, vagy több évek alatt a vértanuság pálma ágát elnyerték, vagy magas egyházi méltóságot viseltek. Igy nemesedett meg e család, és egy szakadatlan vérpatak, Krisztusért ontva, folyt a törzsök hajlongó ágai mellett; de a törzsök maga soha sem taroltatott le, és sok dühöngő viharokat tulélt. Ez felötlőnek látszhatott; azonban ha meggondoljuk; hány katona egy sebet sem kapott, ámbár sok csatákban volt jelen, — vagy mikép némelly családok minden veszteség nélkül élik keresztül a döghalál idejét, — igy nem csodálkozhatunk, ha a Gondviselés, melly egyháza felett virasztott, benne a régi családok által a Traditio (hagyomány) hosszu szakadatlan lánczát fentartotta, ugy hogy

a hivek mondhatták: Ha a seregek ura nékünk e keveset meg nem tartotta volna, Sodomához és Gomorához lettünk volna hasonlók. (Isai. 1, 9.)

Minden reménye és dicsősége a családnak egyetlen sarjadékában, kinek nevét már ismerjük, Agnesben összpontosult, mint e régi ház egyetlen gyermekében. Szülői akkor nyerék őt, midőn már idő szerint a család fentartására a remény tünni kezd. Kisded korában olly valami gyengéd érzelmet, olly tanulékony s értelmes elmét, olly egyszerü, és ártatlan lelket tanusitott, hogy ő a szeretet és csodálat tárgya volt az egész házban, szülőitől az utolsó rabszolgáig, s mint illyen növekedett föl. Istenfélő természetét semmi sem vala képes beszennyezni, vagy megrontani, hanem szép egyensulyban fejlődtek ki kitünő tulajdonai, s azon ifju korban, mellyben mi Agnest ismerni kezdettük, a kellem és bölcseség gyönyörü egységében tüntek föl. Szülőinek jámbor érzelmeiben osztozva, a világgal olly keveset gondolt, mint ezek. A háznak csak egy kis részében laktak, melly csinosan, de nem fénnyel vala butorozva, elrendezése egészen megfelelt szükségeiknek. Itt fogadták ismerőseiket, kikkel baráti viszonyban maradtak, s minthogy ünnepi lakomákat nem adtak, sem azokra nem jártak, ezek száma csekély volt. Ollykor Fabiola látogatá meg a házat, ámbár Agnes örömestebb látta Fabiolát saját házában; ez többször ismétlé, mennyire örvend azon napnak, midőn ifju barátnéja egy hozzá illő házasságba lépve, az egész házat föleleveniteni, és megnyitni fogja. Mert a Voconian törvény daczára, melly a nőket kizárja az örökülhetési jogból, *) melly ugyan már elidősült volt, Agnes az ősi birtokon kivül más rokonai után nevezetes javakat öröklött.

A ház pogány látogatói, az egyszerü butort és életmódot természetesen fösvénységnek tulajdoniták, és számitgaták milly roppant összegre emelhették e szük marku szülék, magzatjok vagyonát. Ők azt hitték, hogy tul az erős deszka falon, melly a

*) Ne quis haeredem virginem, neque mulierem faceret. Cicero in Verrem 1.

második udvart elválasztá, már semmi sincs, s a ház lakatlan.— Azonban másként állt a dolog. A ház belső része, melly egy tágas udvarból, egy kertből, egy belesarkalló ebédlőből, (triclinium) állt, magáhan foglalt egy templomot; a ház felső része, mellybe onnét vala a bejárás, a jótékonyság cselekedeteinek vala szánva, mellyet az egyház tevékenysége lényeges részének tekintett. Ez Reparatus diaconus, és exorcistája Secundus felügyelete, és vezetése alatt volt, kikre a betegek ápolása, a szegények és jövevények ellátása, hivatalosan bizva volt a pápától a környéken, minthogy öt évek előtt Cajus pápa e czélból a várost hét részre osztá, és a romai egyház hét diaconusai gondviselésére bizá.

Különös szobák voltak az idegenek számára, kik más egyházaktól nyert ajánló levéllel jöttek Romába; ezek étellel is ott láttattak el. Felül egy ispotály osztályban az ágyban fekvők, elaggottak, és betegek ápoltattak a diaconissák által, kiket más hivek is segitettek e szolgálatban, igy akarván a keresztény szeretet cselekedeteiben részt venni, ott volt a vak leánynak is lakása, ámbár mint láttuk a házban enni nem akart. A Tablinum vagy levéltár, melly a romai házaknál közönségesen a két udvart összekötő folyosó közepén szokott lenni, irószobául szolgált, hol ez intézet ügyei rendeztettek, itt őriztettek a vértanuk életirásai, mellyek e városrész jegyzőjétől irattak. I-ő sz. Clemens pápa hét illy jegyzőt rendelt a város hét részeibe.

A család lakából egy ajtó nyilt e jótévő-intézetbe. Agnes gyermekségétől megszokta azt napközben többször bejárni, s ott órákat tölteni; mint a világosság angyala vigasza és öröme volt ő a betegeknek és szenvedőknek, kiknél megjelent. E házat méltán lehete a környék szegény- s betegápolás házának,— vagy jótékonyság, és vendégszeretet menhelyének nevezni. E czélból nyitva volt a Posticum, vagy hátulsó ajtó, melly egy szoros, és népetlen utczára nyilt. A ház illy rendezésénél nem igen kellett a tulajdonosnak fejét törni, hogy pénzét mire költse.

Hallottuk, hogy Pongrácz megkérte Sebestényt, mikép

czüst, és drágaszereinek a szegények közötti kiosztását magára vállalná, a nélkül, hogy az ajándékozó megneveztetnék. Ezt Sebestény nem feledé, és mint legczélszerübbet, Agnes házát tüzé ki e czélra. Az általunk leirt reggelen kellett a kiosztásnak történni; mellyre más városrészek is elküldék szegényeiket, diaconjaik kiséretében. Ez alatt Sebestény, Pongrácz, és más több előkelő személyek a főajtónál mentek a házba, hogy a kiosztásnál jelen legyenek. Ezek közül látott Corvinus nehányat bemenni.

XIV.

A végsők érintik egymást.

A szegényeknek épen egy uj csoportja érkezett, és Corvinus hozzá csatlakozék, és szerény tartásuk kivételével, mindenben nagy ügyességgel utánzá őket. Elég közel tolakodott, hogy hallhatá: mikép a belépéskor mindenki azt mondá „Deo gratias. Istennek hála.“ Ez nem egyedül keresztény, hanem katholikus jelmondat volt; mint sz. Ágoston irja, e szó használata miatt az eretnekek gúnyolták a katholikusokat, állitván, mikép az nem üdvezlet, hanem inkább felelet lenne; azonban a katholikusok e jámbor szokás által szentesitett mondatot megtartották, s Olaszhonban még most is, hasonló alkalommal hallhatni ezt.

Corvinus a titokteljes szót kimondva, akadály nélkül belép. A többi után menve, s azoknak mozdulatait, s tartását majmolva, a ház második udvarába jutott, melly már telve volt szegényekkel, és különféle nyomorodottakkal. A férfiak egy oldalon, más részen pedig a nők állottak. Az udvar végén az oszlopcsarnok alatt ezüst eszközökkel megrakott asztalok voltak, egy pedig drága ékszerekkel rakva. Két aranymüves méregeté, és becsülé szorgalmatosan a drágaságokat; mellettök volt az arany, mellyen mind e kincseket megvenni akarák, és melly arany az itt jelenlevő szegények között vala szétosztandó.

Corvinus telhetetlen szemeivel mindezt elnyelni ohajtá. Ő mind szerette volna, és kisértve érzé magát oda ugrani, s a drágaságokba markolva vele elszaladni. De azonnal átlátá, hogy ez bolondság volna: s azért elhatározá magát, bevárni, mig részét megkapja, és addig Fulvius számára mindent figyelemmel kisérni. Ezalatt észrevevé, hogy helyzete aggasztó kezd lenni. A szegények egymás közt bizalommal társalogva, fel s alá jártak; ő hozzá senki sem szólt. Nem sokára lát nehány fiatal embert igen barátságosan, de igen elfoglalva járni körül: ezek bizonyosan valamelly hivatalt viseltek. Ezek azon ruhát viselék, mellyet ő dalmatica név alatt ismert, — ugy neveztetett t. i. dalmat eredétől; — azaz: a tunicán felül, toga helyett, egy másik szükebb, testhez álló rövid, bő, de nem igen hosszu ujjakkal ellátott tunicát viseltek. Ez a diaconusoknak olly öltönye volt, mellyet nem csak az egyházban ünnepélyes foglalatosságaik alkalmával, hanem hivataluk másik részének teljesitésénél is, t. i. a betegek, és szegények ápolásánál is viselének.

E fiatal hivatalnokok rendbe álliták az ő embereiket; mindenki ismerte azokat, kik az ő városrészéhez tartoztak, s ezeket a csarnok bizonyos helyére vezette. Mivel pedig Corvinust senki magáénak el nem ismerte, ő végre egyedül maradt az udvar közepén. Még olly tompa lélek is, mint az övé, kénytelen volt azon rendkivüli helyezetet fölismerni, mellybe ő magát besodorta. Most itt áll ő, fia a város praefectusának, kinek kötelessége a házi jogok megsértőit büntetni, — mint vakmerő betörő egy előkelő ház legbensőbb részébe; csalással jutott ide, koldusként öltözve: ezekhez csatolá magát, mi bizonyosan gonosz, vagy legalább törvényellenes czélt árul el. Az ajtó felé nézett, és meg akart ugrani; de ott az öreg Diogenest látja két markos fiával, kik e vakmerőségen fölháborodva, komoly, setét tekintettel, s ajkaikba harapva nyilvániták bosszonkodásukat. Látta, mikép az ifju diaconusok róla beszélnek, és néha reá pillantanak; ugy tetszett neki, mintha még a vakok is mind reá meresztenék szemeiket, és a bénák készen tartva mankóikat, mint hadi bárdot emelnék feje fölé. Még csak egy vigasztalása volt; hogy t. i. senki

sem ismeri, s igy remélé valami mentség által e kelepczéböli szabadulását.

Végre Reparatus hozzá megy, és tisztességgel megszólitja: „Barátom, hihetőleg te egyikéhez sem tartozol azon városrészeknek, mellyek ma ide hivattak. Hol laksz te?"

„Az Alta Semita részben." *)

E felelet a polgári, és nem az egyházi felosztását tudatá a városnak, s e közben folytatá Reparatus: „Az Alta Semita az én körömbe tartozik, s én nem emlékezem, hogy valaha láttalak volna."

E szavak alatt bámulva látja, hogy az idegen elhalaványodik, reszket, és a lerogyáshoz közeledik, mig szemeit azon ajtóra irányozza, melly az udvarból Agnes szülőinek lakásába nyilik. Reparatus is oda tekint, és épen Pongráczot látja belépni, ki Secundust valamiért hevesen kérdi. Corvinus végreménye is eltünt. Azon perczben előtte állt az ifju, és kéré Reparatust, vonulna vissza. Ugy álltak most egymás ellenében, mint utolsó alkalomkor, midőn együtt voltak, azon különbséggel mégis, hogy most Corvinus nem látta magát környezve egy csoport vásott gyermektől, kik ujjongva nyilvániták tetszésöket, hanem olly emberek sokaságától, kik ellenfelét barátságosabb pillanattal tisztelék. Meglepte Corvinust az is, hogy előbbi iskolatársa, nehány hét alatt mennyire kifejlett, s milly férfias tartást sajátitott magának. Ő borzasztó szemrehányást, és talán fenyitést várt, mint hasonló körülményekben ő teendette volna; milly nagy lőn bámulása, midőn Pongrácz a legszelidebb hangon megszólitja:

„Corvinus, valóban szegény, és béna lettél? vagy talán atyád házát elhagytad?"

„Annyira még nem jutottam," felele a vakmerő, ki e szelid megszólitás által felbátorodott, „ámbár te ennek bizonyosan szivedből örülnél."

„Hidd el, semmi esetre, — én nem haragszom reád; azért ha segedelemre van szükséged, szólj, — s ámbár nincs rendén,

*) Ez a Quirinal felsö része, melly a nomentani kapuhoz, Porta Pia, vezet.

hogy te itt vagy, mégis veled egy másik szobába menve, ott valamit adhatok titokban."

„Ugy hát megmondom az igazat; én ide puszta tréfából jöttem: és most örülnék, ha te engem e helyről békével kisegitenél."

„Corvinus," némi szigorusággal mondá az ifju, „ezt igen rosszul tetted. Mit mondana atyád, ha én e fiatal embereknek, kik azonnal engedelmeskednek, parancsolnám; hogy téged, igy, a mint vagy, — mezitláb, mint egy rabszolga öltözve, magadat nyomorultnak tettetve, — a Forumra, az ő itélőszéke elébe vezessenek, és nyilvánosan egy bünről vádoljanak, mellyet minden romai aljasnak tartandna, — hogy te erőszakkal egy Patricius háza belsejébe tolakodtál."

„Az istenekre kérlek, jó Pongrácz, ne büntess olly borzasztóan!"

„Tudod Corvinus, hogy saját atyád kénytelen volna Junius Brutusként ellened föllépni, vagy hivatalát veszteni."

„Kérlek mindenre, mi előtted kedves, mi előtted szent, ne becstelenits meg engem, és az enyimeket olly gyalázatosan. Atyám, és az ő háza, nem én, semmisittetnék meg örökre; kész vagyok tőled térden kérni bocsánatot az előbbi megbántásokért, csak most szánj meg."

„Csitt, csitt Corvinus; már megmondottam, hogy az rég felejtve van. De most hallgass meg."

„A vakokon kivül, körülöttünk mindnyájan tanui gonosz tettednek; százszorosan be tudnám azt bizonyitani. Azért, ha te valaha e társaságról valakinek szólsz, vagy épen ezért valakinek alkalmatlankodnál, ugy még tőlünk függ, téged atyád birói széke elébe vinni. Érted-e Corvinus?"

„Igenis, bizonyosan," siró hangon felelé a fogoly „Soha éltemben sem fogok egy halandónak arről szólani, hogy én e rettenetes helyen voltam. Erre esküszöm a —"

„Pszt, pszt! itt semmi eskü sem szükséges. Fogd karomat, és jöjj vélem;" azután a többiekhez fordulva, mondá: „én ismerem ez embert, ő tévedésből jött ide."

A nézők, kik könyörgő pillanatait, és szavait e gazficzkónak, segedelemérti kérésnek vették, hangosan mondák: „Pongrácz, csak még sem fogod őt éhen, s alamizsna nélkül elbocsátani?"

„Azt bizzátok rám," volt a felelet. Ama férfiak, kik a kapus szolgálatját átvették, Pongrácznak utat nyitának; ez pedig a még mindig sántitó Corvinust egész az utczára kivezette, s e szavakkal bocsátá el: „Corvinus, most leszámoltunk, de emlékezz igéretedre."

Fulvius, mint láttuk, a fő ajtónál kisérté meg szerencséjét. Romai szokás szerint nyitva találta azt, s nem is gyanithatá senki, hogy egy idegen illy órában bejöhetne. Kapus helyett az ajtónál egyszerü 12—13 éves leánykát talált falusi öltözetben. Senkit mást közelében nem látott, s igy a kedvező alkalmat jelen lenni hitte, mellyben erős gyanuját, tökéletes bizonyossággá emelheti. — Kérdé tehát a kis kapusnőt: „hogy hivnak, s ki vagy te?"

„Én Emerentiana vagyok," felelt a leány, „Agnes hölgy szopótestvére."

„Keresztény vagy te?" kérdé erősen.

A szegény parasztleány nagy szemeket meresztve, mondá: „nem uram:" és nyiltszivüsége, és tudatlansága annyira szembeötlő volt, hogy Fulvius tökéletesen meggyőződött tévedéséről. Azonban a dolog valódi állása ez: Emerentiana, leánya egy pórnőnek, ki Agnes szoptatós dajkája volt. A szegény asszony rövid idő előtt elholt, és az elárvult leányt Agnes elhozatta, hogy a szükségesekben tanittassa, és megkereszteltessék. Csak egy, vagy két nap előtt jött a házhoz, és a kereszténységről valóban semmit sem tudott.

Fulvius zavartan állt, és nem tudta, mit kezdjen. Ő e magányban szinte olly kellemetlenül érzé magát, mint Corvinus a szegények seregében. Már vissza akart térni: de igy minden reménye füstbe megy; — majd ismét beljebb akar menni: de aggódik, hogy majd kellemetlenségekbe keveredik. E határozó percz ben könnyü léptekkel az udvaron keresztül jönni látja —

a ház fiatal urnőjét, kinek arcza öröm-, és vigságtól sugárzott, mint csupa tavasz, és napsugár. A mint a hölgy őt megpillantja, azonnal megáll, mintha jövetele okát kérdeni akarná, — és ő a leghizelgőbb mosolygással, s legudvariasabb tartással közeledik hozzá, és szólitja:

„Én sokkal korábban jövök, mint a rendes látogatók jönnek, és félek, hogy mint tolakodó fogok feltünni, nemes Agnes; de nyughatatlan valék, magamat mint alázatos védenczét nemes házatoknak bemutatni.“

„A mi házunknak,“ felele mosolyogva Agnes, „nincsenek védenczei, ezeket nem is keressük; mert befolyás- és hatalomra semmi igényt sem tartunk.“

„Bocsáss meg, a ház, melly illy uralom alatt van, birja a legnagyobb befolyást, s legerősebb hatalmat, — azon befolyást, azon hatalmat, melly minden erőtetés nélkül uralkodik a sziveken, mint engedelmes alattvalókon.“

Agnesnek eszébe sem jutott, hogy a szavak ő reá vonatkozzanak, s azért mesterkéletlen egyszerüséggel felelé: „Oh milly igazak szavaid! valóban e háznak ura, mindazon szivek uralkodója, kik benne laknak.“

„De én azt értem,“ közbe szól Fulvius, „azon szelid és kegyes hatalmat, mellyet egy igéző szépség gyakorolhat azokon, kik őt közelről láthatják.“

Agnes elragadtatva látszék, szemei előtt égy egészen más kép lebeg, mint e nyomorult hizelgő, és égy mély benső pillanattal az égre, felkiált: „Igenis, kinek szépségét a nap, és hold az ég boltozatján bámulva csodálják, annak szentelem szolgálatomat, és szeretetemet.“ *)

Fulvius megzavarodott. A tulszellemült pillanat, az elragadt arcz, a bájoló hang zenéje, mellyel e szavakat mondá, ezeknek titokteljes értelme, ez egész esemény sajátsága, őt a földhez szegzé, s ajkait lezárá. Ezalatt csakhamar összeszedé ma-

*) Cujus pulchritudinem sol et luna mirantur, ipsi soli servo fidem. Sz. Agnes officiumában.

gát, s nehogy e legkedvezőbb alkalmat elmulaszsza, mellyben Agnes iránti hajlamát, (szerelemnek nem mondhatni) nyilvánitsa, egész elbizakodottsággal mondá: „Én te rólad szólok, és kérlek, hogy az én legegyenesebb bámulatom, és határtalan szeretetem kifejezését fogadd el," s e szavaknál térdét meghajtva, Agnes kezét igyekvék megfogni; de a szüz borzadva lép vissza, és elforditja láugoló arczát.

Fulvius ismét hirtelen felugrott; mert látá Sebestényt komoly pillanattal feléje jönni, ki Agnest jött hivni a reá várakozó szegényekhez.

„Sebestény," mondá Agnes, midőn ez oda lépett, „ne boszszonkodj: ez az ember hihetőleg egy nemszándéklott véletlen által jött ide, és bizonyosan békével fog eltávozni." — Ezzel Agnes eltünt.

Sebestény a tolakodót, ki magát amannak komoly tekintete előtt szinte olvadni gondolta, — nyugodt, de erős hangon igy szólitja: „Fulvius, mit akarsz itt? — mi hozott ide?"

„Én azt gondolom," felelé emez, magát bátoritva, „mivel e ház urnőjét ugyanott, hol te, az ő nemes barátja asztalánál, már láttam, tehát ugyanazon joggal, mint más készséges védenczek, tehetem én is tiszteletemet."

„De mégis csak nem illy illetlen órában, mint ez?"

„Azon óra, melly egy ifju tiszthez nem illetlen," válaszolá vakmerően Fulvius, „bizonyosan másokhoz sem illetlen."

Sebesténynek minden erejét össze kelle szedni, hogy indulatját fékezze; midőn ekkép felelt: „Fulvius, ne beszélj olly meggondolatlanul, — fontold meg, hogy két személy ugyanazon egy házhoz egészen különböző viszonyban állhat. De még a legrégibb ismeretség, nem pedig egy ebédnél egyszeri találkozás, sem mentheti a föllépés azon vakmerőségét, mellyet te nehány pillanat előtt e ház ifju urnője ellen elkövettél."

„Oh te igen is szerelemféltő vagy vitéz százados!" válaszolá Fulvius a neki saját legélesebb gúnynyal. Hir szerint te vagy a kegyelt, vagy már bevallott kérője Fabiolának. Ő most távol van mezei lakában, te kétségkivül az egyik, vagy másik

leggazdagabb örökösnők vagyonát akarod magadnak biztositni. Valóban nagy előny, ha az ember, ivén két nyillal czéloz.“

E durva, és keserű gúny legérzékenyebben sebzé a nemes tisztet, és indulatja bizonyosan elragadja, ha már rég a keresztény szelidséghez nem szokott volna.

„Te reád ugy, mint reám, Fulvius nem tanácsos, hogy itt tovább időzz. A nemes hölgy, kit megsértettél, udvariasan elutasitott, s ez nem volt elég; nékem tehát kevésbbé gyengéden kell parancsát teljesitenem.“ Ekkor erős karjával megragadja a hivatlan vendég vállát, és az ajtóhoz viszi. Midőn kitolja, még mindig erősen tartva, azt mondja neki: „Most menj békével Fulvius, és gondold meg, hogy te ma méltatlan viseleted által az állam törvényét megsértetted. Én kimélni akarlak; de vigyázz magadra, azért csak javadat akarván, mondom néked: tudom, miért vagy Romában; a ma reggeli vakmerőséged nekem zálogul szolgáljon, hogy magadra vigyázni fogsz, most még egyszer menj békével!“

De alig ereszté el, midőn magát hátulról valaki által, kit ő nem látott, de ki óriási erővel birt, megfogatni érzé. Eurotas, ki előtt Fulvius semmit titkolni nem mert, és kinek a Corvinussal szándékolt összejövetelt elmondá, követé őt, és szemmel tartá. A fekete rabnőtől hallott ez már elébb sokat e büvésznő kegyencze vad, s durva jelleméről, azért tartott valami cselvetéstől. És midőn az ajtónál ama szinleges küzdést látta, lopva Sebestény háta mögé csuszott, kit ő, barátja uj szövetségesének tartott, és kit most egy medve dühével rohant meg. Azonban nem valami közönséges ellennel volt dolga: hasztalan igyekvék a vitézt földre teriteni, ámbár Fulvius segité; és midőn a sikerről kétségbe esett, övéből egy kis, de halálos fegyvert, egy kitünő syriai tőrt vont elé, és Sebestény nyakába irányzá, midőn ezt kezéből hirtelen kicsavarva érzé, magát pedig kétszer vagy háromszor mint valami vas-kar által fölemelve, az utcza közepére dobva tapasztalá.

„Tartok, hogy a szegény ficzkóval keményen bántál Quadratus,“ monda Sebestény Centuriójának; mert ez volt, egy óriás

erejü férfi, ki épen akkor jött, hogy Agnes házában a keresztények gyülekezetén megjelenjék.

„Megérdemlette álnokságáért,“ felele, midőn a házba viszszamentek.

A két idegen leverten távozott meggyaláztatása helyéről; a sarokra érve látták Corvinust, ki már nem sántitott, hanem a mint csak tudott, sebesen szaladt. Későbbi összejövetelöknél e reggel eseményeiről soha sem beszéltek; mindenki tudta czinkosa szégyenét, gyalázatját, és meggyőződtek, hogy van Romában egy nyáj, mellyet a róka és farkas hasztalan rohannak meg.

XV.
Az alamizsna-osztás.

Midőn e két zavaró esemény után a csend helyre állt, a napi rend háboritatlanul folytattatott. Az egyház részéről történt nagyobb kiosztások mellett, mint ezt sz. Lőrincz tette, az első századokban nem volt ritkaság, hogy azok, kik a világtól elvonulni akartak, egyszerre egész vagyonukat elajándékozták.*) A jeruzsalemi apostoli egyház magas példája nem maradt hatás nélkül a romai egyházban. Illy rendkivüli kiosztások természetesen azon időszakokban történtek leginkább, midőn az egyházat valami üldözés fenyegette. Azok, kik állásuk-, s viszonyaiknál fogva a vértanuságot várhatták, szivöket, és házaikat készen tartották; mindkettőtől eltávolitván azt, mi őket e földhez köthette, és mi a dühös bérenczeknek zsákmányul eshetett volna, elraboltatván a szegények öröksége.**)

Ezeknél el nem tévesztetett azon keresztény szabály, hogy a jó tettek világoskodjanak az emberek előtt, mig a kéz, melly a lámpát tölti, titokban öntse az olajat; hol csak az lássa, kinek szemei a rejtekben is látnak. Ha valamelly gazdag családnak

*) Nepotianusról mondatik, hogy megtérésekor mindenét a szegényeknek adá, ugyanezt tevé nolai sz. Paulinus.

**) Dabis impio militi, quod non vis dare sacerdoti, et hoc tollit fiscus, quod non accipit Christus. S. Augustinus.

ezüstje, és drága ékszerei nyilvánosan megbecsültettek, és eladattak, a bejött pénz pedig a szegények között elosztatott, ez egy fényes példája volt a jótékonyságnak, melly az egyházat vigasztalta, az adakozókat felbátoritotta, a fösvényeket megszégyenité, az uj-megtérteket felrázta; a szegények ajkai pedig ezekre az áldást, és buzgó imát rebegték. Igy a jobb kéz, melly ezt tevé, szorgosan rejtve maradt a bal előtt, és a nemes adakozónak alázatossága, szerénysége az Isten keblébe rejtetett, hol e földi javak letétettek, véghetetlen, és örökké tartó kamatokat hozandók.

Igy történt most is. Minden készen levén, megjelent Dionysius áldozár, ki egyszersmind orvos volt, és a betegek gondviselője; ő Polykarp utódja lett a sz. Pásztorról czimzett egyházban, — s az udvar egyik sarkán levő asztal mellé ülve, igy szólitá meg a gyülekezetet:

„Szeretett testvérek! az irgalmas Isten egy jótevő atyánkfia szivét megindítá, hogy szegényebb testvérei sorsán enyhitsen, és Krisztus szereteteért sok földi javaktól megvált. Ki legyen, nem tudom; tudni nem is akarom. Ő bizonyosan kincseit nem ott akarja tartani, hol a rozsda megemészti, a tolvajok betörnek, és ellophatják; ő inkább sz. Lőrinczczel azt óhajtja, hogy azok, a szegények kezei által a mennyei kincstárba tétessenek. Vegyétek tehát, mint Isten ajándokát, — ki az ajándékozónak szivét megindítá: — ez talán hasznotokra leend a szorongattatás napjaiban, mellyek bekövetkeznek. Egyetlen köszönet, melly tőletek váratik, hogy mindnyájan azon imát buzgón mondjátok el, mellyet mi naponkint jótévőinkért szoktunk mondani."

E rövid beszéd alatt nem tudta szegény Pongrácz, hova forditsa szemeit; egy sarokban a szolgák mögé vonta magát, és Sebestény, szánakozásból, a lehetségig szétterjeszkedve elébe állt. Felindulása, és megilletődése már-már elárulandák, midőn az egész gyülekezet térdre borulva, kiterjesztett kezekkel, égbe emelt szemekkel, legbensőbb hangon egy szájjal rebegé:

„Retribuere dignare, Domine! omnibus nobis bona facien-

tibus, propter nomen tuum vitam aeternam. Amen." (Adj Uram! minden jótévőinknek a te nevedért örök életet. Amen.)

Most kezdődött az alamizsna kiosztása; dúsabb volt ez, mint várták. Élelmi szerek is bőven osztattak: és az egész egy vidám falatozással fejeztetett be. Még korán volt, és sokan semmit sem ettek, hogy még egy kedvesebb lelki eledellel táplálkozzanak, melly nekik a közel levő templomban készittetett.

Mindennek vége levén, Caecilia el nem mulasztá az ő szegény öreg koldusát haza kisérni, kinek nehéz vászon tarisznyáját is ő vitte. Olly kedvesen csevegett véle az uton, hogy az öreg csak azt vevé észre, mikép már szegény, de tiszta lakának ajtajához értek; itt átadván néki hozományát, futólag üdvözlé, s könnyü léptekkel csakhamar eltünt szemei elől.

Az öregnek erszénye érezhetőleg nehezebbnek tetszett; azért is tüstént gondosan megolvasta a ben levő pénzt, és csodálkozására kétszer annyinak találta. Ujra megolvasta, és csakugyan ugy volt. Első alkalommal megkérdé Reparatust, de felvilágositást nem kapott. Ha látta volna, midőn Caecilia az utczasarkot elérve hangosan nevetett, mintha valakivel tréfát üzne, és gyorsan eltünt, mintha semmi nehezet se vinne, talán kitalálandja pénze megszaporodásának titkát.

XVI.
October hó.

Olaszhonban az év fönséges szaka, october. A nap hősége fogy, de fénye nem. Már nem olly függőleges, de szinte olly sugárzó, mint nyáron. Reggeli keltével világitó szikrákat szór az ébredő természetre, mint egy indiai fejedelem, ki elfogadó teremébe lépve, drága köveket, s aranyat hány a sokaság közé, s ugy látszik, mintha a bérczek szikla-fejeiket fölemelnék, az erdők magas karjaikat kinyujtanák a fejedelmi bőkezüség elfogadására. Felhőtlen égi boltozaton futja meg utját, mig czélt érve, az olvasztott aranyként fénylő nyugoti tengerben találja ágyát; fölötte mennyezetül bibor felhők függnek, széles, de gyen-

géd rojtokkal, mellyek csillogása tulszárnyalja azok fényét, mellyeket Ophir nyujtott Salamon sátorára, — és egy nagy, kedvesen sugárzó golyóvá válik, mintha bevégzett körének Istenhozzádot akarna mondani; azonban alig tünik le, máris azon világból, mellyet most látogatva vigasztal, sugárzó követeket küld, biztositékul, hogy mielébb visszatér, s minket ismét örvendeztetni kiván. — Ha a napsugárok most kevésbbé égetők, de annál dúsabbak, hathatósabbak. Több hóba került, mig a száraz, nedv nélküli szőlőtő zöld levelet, azután gyenge fodros hajtást, végre kis fürtökben savanyu bogyókat hozzon, s a lassu növés majd megszakitá a béketürést. Most már a levelek nagyok, köpenyként fedik a tőkét, — a bortermő vidéken, mint Olaszhon, illőnek tartják a szőlőtő levelét különös néven nevezni, *) — a kis bogyófürtök, gyönyörü szőlőgerezdekké váltak, némellyek már a fénylő ambraszint öltik magukra, mig mások, mellyek a dús fejedelmi biborban piroslandnak, ennek előjelét, egy alig kevésbbé szép opal szinben mutatják.

Illy időszakban, egy hegyoldal árnyékos helyéről, ollykor a könyvből feltekintve, a sokoldalu változatos tájra lenézni, valódi élvezet. A mint a hegy olajfái közt egy gyenge szellő lengedez, és a fák leveleit forgatja, világosság és árnyék tünik fel, a levelek alsó, vagy felső szinével játszva szemeink előtt, és a mint a szőlőhegyek a nap fénytengerétől átsugároltatvák, vagy egy felhő által beárnyékolvák, a szőlőlevél felséges szőnyegének gyönyörü zöldjén sárgább, vagy barnább szinezet mutatkozik. Képzeld hozzá a kép számtalan más szineit, a sötét cypressust, a kemény vörösfenyőt, a dús gesztenyét, a pirosló almafát, a sárga tarlót, a szomoru pinust, — ez Olaszhonban az, mi keleten a pálma, — melly magasan kiemelkedik a gyalogfenyő, s egyéb csemeték között, és a mezei lakokat övedző borostyánt; és maguk a csinos mezei lakok a hegyen, dombon, és völgyben elszórva, magasan emelkedő ugrókutakkal, s csendesen esve gyürüdző vizesésekkel, fényes márvány oszlopcsarnokokkal,

*) Latinul: pampinus, olaszul: pampino.

ércz-, és kőalakokkal, tarka elejü pórházakkal, a gyönyörü pázsitot tarkázó millió virágokkal,— mindezt képzeld magadnak: akkor leend egy gyenge fogalmad arról, mi ezen szép őszi hóban, mint most, ugy hajdan, a romai Patriciusokat, és lovagokat, mint Horácz mondja, Roma füstje, és zaja közül kicsalta, hogy a mező csendesebb szépségeit élvezzék.

E szép hó közeledtével lehetett látni, mikép nyilnak meg a mezei lakok szellőzés végett: pezsgettek a rabszolgák a tisztogatásnál, a lugosok csodaszerü alakokra metszettek, a mesterileg készitett vizvezetések tisztittattak, a gyom lepte kerti utak poronddal hintettek be. A Villicus, vagy felügyelő kemény szóval, néha még keményebb ütleggel sarkalja a dolgozókat: — igy kell sokaknak szenvedni, hogy talán egyetlen-egynek kedve teljék.

Végre a poros utakat ellepték mindenféle szekerek, házi butorral terhelt hosszu ökörvonatok, és szilaj lovak által tova repitett könnyü uti-kocsik. Minthogy pedig a legjobb utak is, keskenyek voltak, a kocsisok pedig csak ugy nem kimélték torkukat, mint most, képzelhető azon zaj, tolakodás, és zavar, melly az országutakon hallatszott.

Nem csak egy országut volt illy népes. A sabini, tusculani, albani dombokon egymást érték a legszebb mezei lakok, mint minőket egy Maecenas birhatott, közöttök szerényebb falusi házak, mint minő Horáczé lehetett. Még a róna Campagna is számtalan mezei kastélyok romjait mutatja, és a Tiberis torkától a tenger széltében Laurentum-, Lanuvium- és Antiumon keresztül Cajeta, Bajae, és más a Vesuv környékén fekvő kedvelt fürdőhelyekig egész sora vonult el a legszebb mezei lakoknak. És még ez mind szük tér volt az időszaki zöldbe költözési láznak: a Benacus (Majlandtól éjszakra a Lago Maggiore) és Como tó, valamint a Brenta kedves partjai, nem egyedül a szomszéd városok lakói, vagy még kevésbbé a német eredetü utazók, hanem a világváros polgárai által látogattattak.

Egy illy mezei lakba, mellyeket Plinius Olaszhon szemecskéinek (ocelli Italiae) nevez, mivel a tartomány legszebb disze

valának, — költözött Fabiola azon napon, mellynek előző éjjelén a fekete rabnő Corvinussal találkozott. E mezei kastély egy dombon feküdt, melly a gaëtai öbölig nyulik; ebben is, mint romai lakában feltünt a jó izlés, melly mindazt, mi a kényelemhez tartozott, átlengé; minden drága, és fényes, de semmi pazarlás, vagy tulterhelt nem volt. A gyönyörü mezei lak erkélyéről a csendes kékelő tengeröbölre nyilt a kilátás; és ezt dús partozat övedzé, mint egy faragott, s kirakott rámába illesztett tükröt, — mellyen a hajóknak, ladikoknak, és halász bárkáknak, fejér, és a napvilágban fénylő vitorlái czikáztak; a hajók egyikéről az utazók vig nevetései hallattak, másikról ének, és hárfa zengett, mellyel a gyönyört kereső társaság tölté idejét, ismét más hajóról a halászok, és evező legénység hangos, éles, s nem igen kellemes dalai hangzottak. Egy folyó-növényekkel sürün takart rácsozatos folyosó vezetett a parti fürdőkhez, és a ház s part közti ut közepén ajtó nyilt egy csoda szépségü zöld térre, mellynek pázsitja folytonos tavaszi virulásban tartatott egy kiálló sziklából eső kristály tisztaságu forrás által, melly pillanatig egy természetes medenczében föntartva, hullámzott, és szökdelt, aztán párkányzatán keresztül folyva, a rácsozat hosszában vigan sietett a tengerbe. Két óriás nagyságu platanus árnyékolá e classicus tért, mint Plato és Cicero bölcséleti beszélgetésök kedvelt helyeit. A távoli éghajlatok legszebb virágai, és növényei honosittattak itt meg, hőség, és fagy ellen egyenlően szorgosan védve.

Fabius, később elősorolandó okokból, csak kevés napokig szokott e mezei lakban tartózkodni, ez is többnyire csak valamelly népesebb, s a nagy világ által látogatott mulató-helyre utaztában történt, hová valódi, vagy állitólagos ügyei vitték. Igy leánya többnyire egyedül, és a magányban boldog volt. A kastélyban egy csinos, és jól ellátott könyvtár létezett, melly többnyire a gazdászatot, vagy helyi érdekeket tartalmazó könyvekből állott, és melly ezenfelül évenkint nagyszámu kötetekkel, részint a régibb munkákból, részint ujan megjelent iratok másolataiból, mellyeket Fabiola nagy pénzért készittetett, és

Romából magával hozott, — szaporittatott: ugy szinte el volt a villa látva elégséges számu, és a termekben fölállitott apróbb műdarabokkal, hogy az urnő magát egészen otthonosan találja. A reggeli órákat közönségesen a leirt kedves helyen tölté, mellette egy csomag könyv, mellyből már egyet, már mást vont elé. A látogatónak különösen feltünő leendett, hogy ez idén, mindig egy más személy társaságában volt látható, — és ez a személy — egy rabnő volt.

Képzelhetjük, mennyire meg volt lepetve, midőn az ebéd utáni napon Agnes által tudósittatott, hogy Syra az ő szolgálatját nem akarja elhagyni: ámbár szabadság igértetett neki; s bámulata még nagyobb lett, midőn hallá, hogy ennek egyedüli oka, Syrának ragaszkodása urnőjéhez. Nem vala képes önmagának azon kellemes tanuságot adni, hogy ő ezt, jó bánása, vagy illő hálájának nyilvánitása által érdemlené, a rabnőnek azon odaengedése-, és fáradalmáért, mellyet betegsége alatt tanusitott, s igy hajlandó volt, kezdetben Syrát tébolyodottnak tartani. Azonban ezt föl nem tehette; sokszor olvasá, vagy hallá ő rendkivüli példáit a hűség-, és ragaszkodásnak némelly rabszolgáknál: *) de ezek mindig csak kivételek voltak a közönséges szabálytól; és mi is volt a ragaszkodás és szeretet néhány esetje annyi századokon át, a gyülöletnek azon ezernyi példájához, mellyet naponta maga körül látott? De itt világosan és kézzelfoghatólag látta ő e ragaszkodást, és ez mély benyomást tett reá. Egy ideig várt, és éles figyelemmel kisérte a rabnőt, valljon magaviseletében nem árulja-e el azon öntudatot, hogy ő valami nagyot tett, és nem érezteti-e ezt urnőjével. De legkisebbet sem vehete észre. Syra szokott csendes szorgalmával végzé kötelességét, távol ama gondolattól, mintha észrevétetné, hogy ő most kevésbbé rabnő, mint volt azelőtt. Fabiola szive mindig lágyabb és lágyabb lett, és kezdé érezni, mikép az, mit Agnesseli társalgásában lehetlennek állitott, nem épen

*) Maceroius a Saturnaliák 1-ső könyvében, és Valerius Maximus hoznak fel illy példákat.

lehetetlen, — egy rabnőt szeretni. Most második tanuságát látá annak, hogy van e világon haszonlesés nélküli szeretet, egy hajlam, melly viszonzást nem vár.

Azon emlékezetes szóváltás utáni társalgás a rabnővel, meggyőzte őt, hogy ez jobb nevelésben részesült. Ő gyengédebb volt, hogysem előbbi sorsáról kérdezősködött volna: miután gyakran történt, hogy ifju rabszolgákat kiképeztettek uraik, hogy drágábban eladhassák. Fabiola csakhamar észrevette, hogy Syra a görög és latin irókat könnyen, és értelmesen olvassa, és mind a két nyelven jól ir: inkább és inkább kitüntette őt, a többi rabnők nem kis bosszuságára; Euphrosinának meghagyta, hogy neki különös szobát rendezzen, mi a szegény leányra nagy jótétemény volt, és őt iró-, s olvasónőjévé nevezte. Mindemellett benne semmi változást sem vehetett észre, semmi büszkeség, semmi követelés sem volt nála látható; s ha valami közönséges munka fordult elé, mi előbbi állásában őt illette, a nélkül, hogy valakire tolná, mint kötelességét, azonnal vigan végzé.

Fabiola, mint érintők, kitünő előszeretettel olvasá a bölcsészeti iratokat. De bámulva látta, mikép rabnője gyakran egyszerü észrevétellel megdönté a látszólag erős elveket; és egy fenhéjázó szóhalmaz ürességét kimutatta, vagy az erkölcsi igazságok magasabb felfogására, vagy gyakorlatibb életszabályokra figyelmeztetett, mint olly irók, kiket Fabiola rég csodálattal olvasott. Mindemellett nem fitogtatott valami elmeélt, vagy mély belátást; sem nagy olvasottság, mély gondolkozás, vagy valamelly kitünő nevelés nem látszaték őt erre képesiteni: mert jóllehet Syra szavai, elméje, s magaviselete illyesmit gyanittatának, mégis a könyvek, és tanulmányok, mellyeket most olvasott, előtte egészen uj dolgok voltak. Ugy tetszett, hogy e rabnő elméje az igazságnak valami elrejtett, csalhatlan próbaköve birtokában van, birtokában egy az erkölcstudomány minden rejtélyeit megnyitó kulcsnak, vagy egy olly tiszta hangszernek, melly mindazzal, mi igaz és jó, a legtisztább öszhangzásban, ellenben azzal, a mi hamis, erkölcstelen, vagy csak nem biztos is,

a legkiáltóbb viszhangzásban van. Miféle titok légyen ez, szerette volna Fabiola tudni; azt inkább valamelly közvetlen benső látásnak tartván, mint talán valamelly betanult tehetségnek. Még nem tudhatá, hogy Isten országában a legkisebb, legcsekélyebb is, (és mi volt csekélyebb egy rabnőnél?) nagyobb a lelki bölcseségben, gazdagabb a lélek világosságában, és az égi malasztokban, mint maga keresztelő sz. János. Mát. 12, 11.

October hó egy szép reggelén a forrásnál ülve mindketten olvasással foglalkoztak. Azon könyv tartalmán, mellyet Syra olvasott, unatkozva, Fabiola egy ujabb-, s mulattatóbbat keresett, és egy kéziratot vonván elő, azt mondja Syrának: „vesd el azon ostoba könyvet, itt egy más, mellynek igen mulattatónak kell lenni, most nem rég jelent meg. Mindkettőnkre nézve uj esz.“

A rabnő teljesité a parancsot, átvevé az odanyujtott könyvet, s a czimre tekintve, elpirult. Átfutott nehány sort, és aggodalmát valósulva látta. Azon könyvek egyike volt ez, mellyekről sz. Jusztin panaszolja, hogy szabadon terjesztetnek, ámbár durva, erkölcstelen, s minden jobb érzést, és erényt aláásó művek: mig a keresztény iratok elnyomatnak, vagy számtalan akadályokkal kénytelenek küzdeni. Syra nyugodt elszántsággal letevén a könyvet, mondá: „Ne követeld tőlem kegyelmes urnőm, hogy neked e könyvből olvassak. Illetlen reám nézve, hogy olvassam, reád nézve pedig, hogy hallgasd.“

Fabiola bámult. Ő soha sem hallotta, vagy gondolta, hogy tanulmányaiban valami határ is lehetne. A mi napjainkban illetlennek tartatnék válogatás nélküli olvasásra, az akkor a közönséges, és kedvelt olvasmányt képezé. Ezt tanusitják minden classicus irók, Horácztól egész Ausoniusig. És valljon milly elv szerint lehetendett valamelly könyv olvasását illetlennek itélni, midőn ezekben csak azon erkölcstan adatott elé szavakban, mellyhez az ecset, és vésü által mindenki szemei hozzá szoktak? Fabiolának nem volt magasabb eszméje a jó és rosszról, mint azon rendszer adhatott neki, melly alatt neveltetett.

„Valljon mit árthat neked, vagy nekem ez a könyv?“ kérdé nevetve. „Megengedem, hogy sok gyalázatos vétkek, és gonosz tettek iratnak le benne; de azért a könyv olvasása nem fog minket arra birni, hogy hasonlókat kövessünk el. E mellett mulattató illyesmit másokról olvasni.“

„Képzelhetnél-e olly körülményeket, mellyekben illy tetteket magadnak megengednél?“

„Az egész világért sem.“

„Mégis olvasás alatt ezek képe foglalja el elmédet, és ha téged mulattatnak, ugy gondolataid kedvesen csüggnek rajtok.“

„Bizonyosan. De mi rossz van abban?“

„Az illy képzelet rossz; az illy gondolatok vétkesek.“

„Hogy volna az lehetséges? Nemde, hogy valami bün legyen, ahhoz cselekedet szükséges?“

„Bizonyára kegyelmes urnőm; de mi más az észnek, vagy mint én nevezem, a léleknek cselekedete, mint a gondolat? A harag, melly másnak halálát kivánja, e láthatlan lénynek cselekedete, magához hasonlólag láthatlan; az ütés, melly a halált okozza, csak puszta gépi müködése a testnek, ehhez hasonlóan külsőleg is észrevehető. De a kettő közül mellyik parancsol, a lélek, vagy a test? és mellyik engedelmeskedik? és mellyiket nyomja a tett felelőssége?“

„Értelek,“ felele Fabiola, miután nehány perczig kissé boszszusan hallgatott. „De felfogásod ellen egy nyomatékos észrevétel van. Te állitod, hogy az ember mind benső, mind külső tetteiért felelős. És valljon kinek? Ha a belső tetthez a külső is járul, ekkor felelős az ember a társaságnak, a törvényeknek, az igazság alapszabályainak, és önnön magának; mert rossz következései lehetnek. De a puszta benső tettnél kinek lehet felelős? ki látja azt? felette ki biráskodhatik? ki itélhet?“

„Az Isten,“ komolyan és elfogulatlanul felelé Syra.

Fabiola nem volt kielégitve. Ő azt várta, hogy Syra valami uj rendszerrel, vagy valami csattanó elvvel fogja meglepni; mig odáig látja őt leereszkedni, mit csupa előitéletnek volt hajlandó tartani: jóllehet most már nem olly megvetőleg itélt fe-

lőle, mint azelőtt. „Mit, Syra?" kérdé; „hiszesz te igazán Jupiterben, Junóban, vagy talán Minervában, ki mégis a legtisztességesebb személy az olympusi családban? hiszed te, hogy ezeknek valami befolyásuk volna a mi ügyeinkbe?"

„Távol legyen tőlem; még neveik is undort gerjesztenek bennem, s utálom azon istentelenségeket, mellyek történeteik, és meséik által jelképezvék. Nem, én nem szóltam istenekről, és istennőkről, hanem az egy igaz Istenről."

„És mikép nevezed te őt rendszeredben?"

„Neki más neve nincs, mint „Isten:" és ezt a nevet az emberek adták neki, hogy róla szólhassanak; ez nem fejezi ki az ő lényét, eredetét, és tökélyeit."

„Millyek azok?" kérdé Fabiola, kiben a tudvágy most ismét fölébredt.

„Lénye egyszerü, mint a világosság; ehhez hasonlóan egy, és ugyanaz mindenütt, megoszolhatlan, változhatlan, mindent átható, de körül nem fogható, mindenhol jelenlevő, és határtalan. Ő volt, mielőtt valami kezdet lett volna. Ő lészen, miután mindennek vége leend. Hatalom, bölcseség, jóság, szeretet, igazság, és csalhatlan itélet képezik tulajdonait, s ezek véghetetlenek, határtalanok, mint ő maga. Egyedül ő teremthet, egyedül ő tarthat fön, egyedül ő semmisithet meg!"

Fabiola sokszor olvasott Sibylla, és más jósnők átszellemült pillantásairól, de most először látott illyeket. A rabnő arcza lángolt, szemeit egy nyugodt fény világitá, egész teste mozdulatlan vala; a szavak ugy folytak ajkáról, mintha ez egy fuvola nyilása volna, mellyből egy másnak fuvása által csalatnak ki a hangok. Kifejezése, és tartása elevenen emlékezteté Fabiolát azon elragadtatott, titokszerü tekintetre, mellyet Agnesen sokszor észrevett, és a mennyivel gyengébb és kedvesebb volt ez azon gyermeknél, annyival bensőbbnek, büvésziebbnek tünt fel e szüznél. „Milly lelkesült, és gyulékony mégis egy keleti véralkat!" gondolá magában Fabiola, midőn Syrára tekintett. „Nem csoda, hogy a kelet a költészet, és elragadtatás hazája." Midőn látta, hogy Syrának szokott nyugalma visszatért,

olly közönyösséggel, mint csak teheté, azt mondja neki: „De Syra, gondolod, hogy azon lény, kit te magasztosabban irtál le, mint bármelly régi mese tehetné, foglalkozhatik-e olly sok millió teremtmények tetteivel, vagy épen együgyü gondolataival?"

„Oh urnőm! az nem foglalkozás, sőt még nem is tárgya a szabad választásnak. Én őt világosságnak neveztem. Valljon foglalkozás, és munkába kerül-e a napnak, midőn sugárait ez ugrókut kristálytiszta vizén keresztül a feneken levő kövecskére bocsátja? Nézd, mikép nem csak a szépet, de a rutat is láthatóvá teszik a sugarak; nem csak azon szikrázó cseppeket, mellyek lehullanak, nem csak azon gyöngyszerü buborékokat, mellyek feltünve pillanatig csillognak, és azonnal összetörnek, nem csak az arany halacskákat, mellyek világánál sütkéreznek, — hanem azon fekete, undok férget is, melly ott a homályos sarokban magát elásni, elrejteni igyekszik, és nem teheti, mert a világosság őt követi. Valljon foglalkozás, vagy munkájába kerül-e ez a napnak, melly is mindenhová behat? Inkább akkor látszanék munka- és erőködésnek, ha a nap sugarait egy átlátszó test szinén visszatartva, és azt meg nem világitva, szemlélnénk. És a mit itt tesz, ugyanazt teszi a legközelebbi folyóban és azon folyóban is, melly tőlünk ezer mérföldre esik, — és ugyanazon könnyüséggel; és ha a folyók száma, s kiterjedése még olly nagy volna is, tudjuk, hogy a sugárokban nem leend rövidség, s elegendő világosság lesz mindezek áthatására."

„A te állitásaid mindig szépek, Syra; és ha igazak is, ugy csodálatra méltók," jegyzé meg Fabiola hosszabb szünet után: mialatt szemeivel szüntelen az ugrókutat vizsgálta, mintha Syra szavainak igazságát abban keresné. — „És ugy hangzottak, mint az igazság," tevé hozzá; „mert valljon szebb lehetne-e a hamisság az igazságnál? De milly felséges gondolat, hogy mi soha sem voltunk egyedül, hogy soha egy vágyunk, egy gondolatunk sem volt elrejtve, hogy soha egy büszke, vagy gyermeki sziv legbalgább képzelgései sem valának titokban azon lény szemei előtt, ki tökéletlenséget nem ismer! Borzasztó gondolat, hogy mi, ha szavaid igazak, olly szemnek áthható, és állandó nézése

alatt élünk, mellyhez képest a nap, csak árnyék: — valljon nem hatja-e ez át a lelket? Ez maga elegendő arra, hogy az ember minden estve önmagát megsemmisitse, e kinzó felügyelet alól menekülendő. És mégis olly igaznak látszik, a mit mondasz!"

Fabiola tekintete majdnem vad zordonságot ölte, midőn e szavakat mondá. Pogány szivének büszkesége megborzadt azon gondolatra, hogy elmélkedésében többé maga soha sem lehet, és hogy létezik egy hatalom, melly legtitkosabb vágyait, ábrándjait, és szeszélyeit szüntelen látja. De azon gondolat ismét visszatért: „és mégis olly igaznak látszik!" Nemes lelke küzdött az őt körülszoritó indulattal, mint a sas a kigyóval, melly inkább szemeivel, mint erős orrával, és körmeivel győzi le a pulya ellent. Egy nehéz küzdés után, melly arczán, és vonásain látható volt, végre nyugodt lőn. Most először látszék érezni egy lénynek jelenlétét, ki nálánál nagyobb, egy lénynek, kit ő félt, de kit szeretni is ohajtandott. Meghajtá lelkét, megalázta elméjét: még szive is csak most ismeré meg először, hogy létezik egy ura, és parancsnoka.

Syra némán aggályos, de nyugodt figyelemmel kisérte urnője benső küzdelmét. Ő tudta, milly sok függ ettől, milly nagy lépés leend vallásos kiképeztetésében annak, ki most tudta nélkül tanitványa lett, — ha az előadott igazságokat megismeri; és e kegyelemért buzgón imádkozott.

Végre fölemelé Fabiola fejét, melly a lélekkel együtt meghajolni látszott, és gyengéd, és szelid hangon mondá: „Syra, meg vagyok győződve, hogy tudományodnak mélységét még nem közelitettem meg; te még sokat tudsz, mit velem közölhetsz." A szegény rabnő megindulását egy kicsordult köny, és arczának elpirulása árulá el. „Ma gondolatimnak egy uj világot, és uj életet nyitottál. Az erkölcsnek egy hatásköre, melly az emberek véleményét, és itéletét felülmulja; elismerése egy mindenre felügyelő, és visszafizető hatalomnak, — nemde?" (Syra igenlőleg intett,) „melly velünk van, ha más senki nem lát is, és bennünket fékez, vagy lelkesit; azon érzet, hogy mi, bármilly magányba temettetnénk, mindig ugyanazok maradnánk, mert

az emlitett befolyásnak sokkal erősebben kell reánk hatni, mint minden emberi elveknek, és e befolyás minket el nem hagyhat: — ez ama magasztos erkölcsi állás, mellyet a te rendszered, ha jól értettem, minden egyes embernek kitüz. Ezen alul sülyedni, még a külsőleg erkölcsös élet mellett is, merő képmutatás, és határozottan bünös. Ugy van-e?"

„Oh kegyelmes urnőm!" felkiálta Syra, „mennyivel jobban tudod te mindezt kifejezni, mint én?"

„Te még eddig nekem soha sem hizelegtél, Syra," monda Fabiola; „azt most se tedd. De uj világot öntél te más tárgyakra is, mellyek eddig előttem homályosak voltak. Nem azt értetted-e, midőn nekem egyszer azt mondád, hogy a te rendszered értelmében nincs különbség ur, és rabnő között? nem azt értetted-e ezzel, hogy a kettő közti különbség csak külső, testi és társadalmi, melly épen nem gátolja a te legfőbb lényed előtti egyenlőségöket, valamint azt sem, hogy nagyobb erkölcsi tökélyeket fedezzen talán fel azon legnagyobb lény azokban, kik külső állásuk szerint itt a csekélyebbekhez számittatnak?"

„Minden bizonynyal nemes urnőm; jóllehet akkor más is volt szemem előtt, mi téged most alig érdekelne."

„És mégis állitásod olly különcznek, olly bolondnak látszott, hogy büszkeségem, és haragom elragadott. Jól tudod még Syra?"

„Oh nem, nem," válaszolá gyengédeden Syra; „kérlek, ne emlitsd azt többé."

„Megbocsátottál-e az nap nékem Syra?" Ezt olly felindulással kérdé Fabiola, melly eddig előtte ismeretlen volt.

Ez már a jó Syrának sok volt. Felugrott, urnője előtt térdre esve, kezét igyekezett megfogni; de ez nem engedé, s éltében először zokogva ölelé át Fabiola egy rabnő nyakát.

Könyei sokáig folytak. A sziv legyőzte az észt; mi csak akkor történhetik, ha lágyabb és gyengébb lesz. Végre lecsendesült, és Syrát karjai közül elbocsátva, mondá: „Még egyet kérdek Syra! valljon azon lényt, mellyet leirtál, szabad-e imád-

va megszólitani? nem felette nagy, felette fönséges, nincs-e igen messze tőlünk, hogy mi ezt tehessük?"

„Oh koránsem nemes urnő," felelé Syra. „Ő nincs távol tőlünk; mert mint a nap világában, ugy élünk, mozgunk, és vagyunk mi az ő hatalmának, jóságának, és bölcseségének látkörében. Azért nem ugy kell őt szólitanunk, mint ki távol van, hanem mint ollyant, ki körülöttünk, és bennünk létezik, mint mi ő benne; nem füllel hall ő minket, hanem szavaink keblébe hatnak, és szivünk fohászai egyenesen szivének isteni mélyébe öntetnek."

„De van-e," kissé aggódva kérdé Fabiola, „olly valami ünnepélyes cselekedet, melly az emberek véleménye szerint azon áldozat lenne, mellyel őt külsőkép bevallani, s imádni lehet?"

Syra vonakodott a felelettel; mert a társalgás egy titokteljes, és szent térre látszék átcsapni, mellyet az egyház a rajta kivül levők előtt mindig szorgosan elrejtett. S igy egyszerü, határozatlan igen-nel felelt.

„És valljon én," még aggódóbb, és alázatosabb hangon kérdé Fabiola, „tehetnék-e tanitásod által olly előmenetelt, melly képesitene illy magasztos hódolat bemutatására?"

„Tartok tőle, nemes urnő, hogy nem! Ehhez szükségkép olly áldozat kell, melly az Istenséghez méltó."

„Bizonyosan," felele Fabiola, „Jupiternek egy bika, Bacchusnak egy kecske igen is elég jó lehet; de hol találtatik olly áldozat, melly méltó lenne ama lényhez, mellyet te velem megismertettél?"

„Kétségkivül minden tekintetben hozzá méltónak kell lenni; szükség, hogy szeplőtelen tiszta, véghetetlen nagy, hasonlithatlanul drága legyen."

„És mi lehet az Syra?"

„Csak ő maga."

Fabiola arczát kezeivel takarta el; azután Syrára komoly tekintetet vetve, mondá: „Mivel meg vagyok győződve, hogy a felelősség mély öntudata, mellyet olly világosan festél előttem, vezérli minden szavaidat, és tetteidet; ugy hiszem, e rettenetes

szavakkal is egy valódi fogalmat kötsz össze, ámbár én nem értelek."

„A milly bizonyos, hogy szavaim mindegyikét hallád, gondolatim mindenikét felfogtad: olly bizonyos, olly igaz ez is, mit most mondék."

„E tárgy felett most tovább elmélkedni képtelen vagyok; lelkem nyugalmat szükségel."

XVII.

A keresztény háztartás.

Ezen társalgás után Fabiola eltávozott, s a nap hátralevő részét hullámzó érzelmek között, már ingerülve, már nyugodtan tölté. Ha az erkölcsi élet azon nagyszerü felfogását, mellyet most ismerni tanult, tekinté, ugy ezen elmélkedésben egy eddig szokatlan megnyugvást talált; ugy látszék, mintha valamelly nagyszerü fölfedezést tett volna, melly által egy uj, s fönséges térre vezettetett, honnét az emberi hibákat, és ferdeségeket megfoghatja. Ellenben, ha azon felelősséget forgatta elméjében, melly ez uj világosságból folyik, azon önuralkodást, mellyet ez követel, azon az emberek által láthatlan, jutalmazatlan benső küzdést, mellyre ez felhivni meg nem szünik, — egy erkölcsöt, melly az emberek bámulata, sőt elismerése nélkül homályban marad: — akkor visszaborzadt egy olly élettől, melly előtte megnyilt. — A nélkül, hogy valódilag tudná, miért, elismeré, hogy e szép rendszer testesitésére nála erő, és eszközök hiányzanak. Ugy tünt ez előtte fel, mint egy nagy, elhagyatott csarnokban sugárzó lámpa, melly annak egyedül pusztaságát mutatja. Mire való illy nagy világosság vesztegetése?

A következő nap egy látogatásra volt szánva, mellyet évenkint a szomszédságban szokott tenni, az előbbi városkormányzó-, Chromatiusnál. Az olvasó emlékezni fog, hogy ez, midőn keresztény lett, hivatalát letéve, Campaniában mezei lakába viszszavonult, és a Sebestény által megtéritettek egy részét sz. Polykarp áldozárral magához vevé, hogy ez által további oktatást

nyerjenek a hit ágazataiban. Erről azonban Fabiola mit sem tudott; ámbár Chromatius házáról sok különös hirek szárnyaltak. A többi közt beszélték, hogy sok vendégei vannak, és oly lyanok, kiket azelőtt nála senki sem látott; hogy ünnepélyeket nem tart, hogy rabszolgáit mind szabadon bocsátotta: de sokan közülök szándékosan ott maradtak, s a mezei lak számos lakói igen boldogoknak látszanak, jóllehet lármás vigságokról mit sem hallani. Mindez Fabiola kiváncsiságát nevelé; s e látogatás által az udvariasság kedves kötelességét teljesité, egy olly férfiu iránt, kinek gyermek-korától fogva sok jó akaratjában részesült; végre ohajtá ezen, mint ő képzelé, platói kisérletet, — ezen Utopiát — saját szemeivel látni.

Egy könnyü kocsiban gyors lovakkal korán indulva, sebesen repült a boldog Campania egyenes utján; mellynek porát egy őszi zápor csak most verte le, s a szőlőlugasokat tündöklő gyémántokkal hinté be. Nem sokára elérte azon csendesen emelkedő helyet, — dombnak alig lehetne mondani, mellyen a gyalogfenyő, s egyéb facsemeték között felnyuló cyprusfák mögött a nagy mezei kastély fejérlő falai mutatkoztak. Azonnal észrevett valami változást, mellyet hirtelen meghatározni nem tudott: mig a csarnok alá hajtatva, látá az üres fülkéket, és puszta alapzatokat, s igy az épületet sajátságos, és legszembeötlőbb ékszereitől megfosztva, — t. i. azon sok gyönyörü szobroktól, mellyek a mindig zöld lugasok előtt álltak, és mellyektől a már most reá nem illő nevet, „ad statuas“ (a szobrok villája) vette.

Chromatius, kit ő utoljára csúzban szenvedve bénának látott, most egy erőteljes, koros ur, igen udvariasan fogadta, és résztvevőleg kérdezősködött atyjáról, ha valljon való-e a hir, mikép nem sokára Ázsiába készül? Ez Fabiolát kissé megzavarta; mivel atyja őt e szándékáról nem értesité. Chromatius az egészet hihetőleg álhirnek mondá, és vendégét kerti sétára vezeté. Itt Fabiola mindent a régi szokott fényben találta, minden a legnagyobb rendben, tele gyönyörü virágokkal; csak a régi szobrok hiányzottak. Végre egy barlanghoz értek, hol gyönyörü ugrókut volt, melly az előtt nymphák és tengeri istennők

szobraival ékeskedett, most pedig mindezektől megfosztva pusztán állott. Már tovább nem állhatva, megszólitja Chromatiust: „Valljon mi jutott eszedbe Chromatius, hogy minden szobraidat eltávolitottad , s igy e gyönyörü kastélyt jellemző ékszerétől megfosztottad? Valljon mi birt erre?"

„Kedves ifju hölgy," felele a jó szivü öreg ur, „ne háborodj ugy fel. Mit használtak a szobrok?"

„Ha te igy gondolkozol," viszonzá Fabiola, „hát mások másként gondolkoznak; mégis mondd meg, hová tetted őket?"

„Igazat mondva, én kalapács alá bocsátottam."

„Mit! és nem adtad tudtomra? Midőn mégis sok ollyasok voltak közöttök, mellyeket örömest megvettem volna."

Chromatius hangosan felkaczagott, és azon bizodalmas hangon, mellyen ő Fabiolával, kit kisded korától ismert, mindig beszélt, mondá: „Mennyire repül fiatal képzelődésed, sokkal sebesebben, sem mint az én öreg nyelvem utolérhetné. Nem értém én az árverő, hanem a kovács kalapácsát. Az istenek és istennők mind össze, és porrá törettek. Ha talán egy fenmaradt lábszárt, vagy kezet, mellynek nehány ujjai elvesztek, birni akarnál, még találhatnék; de egy arczot, mellynek még orra van, vagy egy fejet, melly betörve ne lenne, — nem igérhetek."

Fabiola egészen elbámulva, felkiált: „Milly borzasztó vadember lettél te, bölcs öreg birám! Az okoknak csak árnyékával is mentheted-e durva eljárásodat?"

„Im látod, a mint öregebb, ugy bölcsebb is lettem; s igy belátom, mikép Jupiter ur, és Juno asszony, olly kevéssé istenek, mint te, vagy én; és azért illy rövid uton elbántam velök."

„Igen, ez mind ugy lehet; és én bár sem öreg, sem bölcs nem, de igen is rég e véleményben vagyok. Azonban müvészeti érdekből kelle azokat megtartanod."

„Itt nem azon minőségben, hanem mint istenek álltak. Ők mint csalók álnév alatt foglalták a helyet; és mint te, minden szobrot és képet eltávolitnál házadból, melly őseid ábrái közé tolakodnék, s egészen más családhoz tartoznék: ugy tettem én is ezen szobrokkal, mellyek velem egy magasztosbb összeköt-

tetést követeltek, miután ezen kapcsot alaptalannak ismertem. Azért el sem is adhatám őket, — mert csalásukat másoknál folytathatandnák."

„De leglelkiismeretesebb öreg barátom, valljon nem csalás-e az, midőn te mezei lakodat tovább is „ad statuas," (a szobrokhoz) nevezed, miután minden szobrot eltávolitál?"

„Igazad van," mondá Chromatius ez élczeskedésen mosolyogva; „de meglátod, hogy én körüle pálmafákat ültettem, és a mint ezek kissé magasabbak lesznek, mint az örökzöld, akkor mezei lakom „ad palmas," (a pálmafákhoz) fog neveztetni."

„Ez igen szép név," mondá Fabiola; távolról sem sejtvén e név mély értelmét. Ő természetesen nem is álmodá, hogy e mezei lak jelenleg egy iskola, mellyben sokan, mint a vivók, és küzdők az ő müvészetökhez, a hit bajnokivá, és vértanukká képeztetnek. Kik ide beléptek, vagy a kik innét kimentek, bátran állithaták, hogy a győzelmi pálmaág szedésére indultak, mellyet a világ feletti győzelmök jeléül az Isten itélőszéke elébe visznek. És a pálmaágak száma, mellyek e helyen nem sokára elnyerettek, nagy volt.

Helyén találjuk itt Chromatius szobrai pusztulásának történetét elmondani; ez sz. Sebestény életirásának egy különös szakaszát képezi.

Chromatius, mint Roma városa főnöke, midőn Nicostratus által, foglyai szabadon bocsátása, és Tranquillinusnak a keresztség által lett meggyógyulása felől értesitve lőn, miután a dolgot alaposan megvizsgálá, Sebestényt magához hivatván, kinyilatkoztatta, mikép ő is kész kereszténynyé lenni, ha csúzbajából kigyógyittatik. Ez természetes uton nem történhetett; s igy más eszköz ajánltatott neki, melly által ő uj, és a kereszténység igazságairól személyes meggyőződést nyerhetne, s igy a keresztség szentségében igazi előkészület után részesülhetne. Chromatiusról tudatott, hogy a hamis istenek szobrait töméntelen mennyiségben birja, és Sebestény biztositá őt, hogy ha ezeket mind összetöreti, egészséges leend. Kemény föltétel volt: de beleegyezett. Tiburtius, a főnök fia, dühös lett, és fenyege-

tődzött, hogy ha a megigért gyógyulás be nem következik, ő Sebestényt és Polykarpot égő kemenczébe vetteti, — mit valóban a főnök fia könnyen meg is tehetett.

A meghatározott napon kétszáz pogány szobor töretett darabokká, a mezei lakban ugy, mint romai házában. — A szobrok összetörettek: de Chromatius meg nem gyógyult. Sebestényt eléhivták, s keményen megtámadták. De ő nyugodt, s rettenthetlen maradt. „Meg vagyok győződve," mondá, „hogy nem mind törettek össze; valamit elrejtettetek." — Ezt a következés igazolá. Nehány kisebb képeket, műdarabokul inkább, mint vallási tárgyakat tekintve, Achanként (Jos. 7.) elrejtének. Ezek eléhozatva összezuzatának, és Chromatius azonnal meggyógyult. Mire nem csak ő maga, hanem fia Tiburtius is megtért, és a legbuzgóbb keresztény lett. (Ő mint vértanu halt meg, és egy katakomba tőle veszi nevét). Tiburtius azért esdeklett, hogy Romában maradhasson, ott a kitörendő üldözés alatt a többi keresztényeket bátoritandó; mire a császári palotáhozi viszonya, elhatározottsága, és tevékenysége igen is alkalmassá tevék. Igy ő Sebesténynyel és Pongráczczal bensőbb viszonyba, és barátságba lépett.

E kis kitérés után, forduljunk ismét Chromatius- és Fabiolához. Az ifju hölgy folytatá: „Üljünk le Chromatius e kedves helyre, hol elébb a szép Bacchus állt;— tudod-e, milly különcz hirek szárnyalnak háztartásodról?"

„Valóban? ugyan millyek? mondd el nekem."

„Azt beszélik, hogy nálad sok ember tartózkodik, kiket senki sem ismer; hogy látogatásokat el nem fogadsz, magad soha azokat vissza nem adod, hogy egészen bölcsészi életet éltek, egy plátói köztársaságot képezve."

„Ez reám igen hizelgő," szakasztá félbe Chromatius, mosolyogva hajtván meg magát."

„De még több is van," folytatá Fabiola; „azt is mondják továbbá, hogy ti rendkivül korán keltek, semmi mulatságot sem élveztek, az ételben igen mértékletesek vagytok, mi több, majd agyon koplaljátok magatokat."

„Azonban remélem, hogy olly igazságosak az emberek, mikép azt is hozzáteszik, hogy ez életmód mellett senki sem szenved,“ jegyzé meg Chromatius. „Vagy talán azt is mondják, hogy fizetetlen adósságaink volnának a sütők-, és egyéb árusoknál?“

„Azt már nem,“ felele Fabiola nevetve.

„Az mégis igen szép az emberektől,“ folytatá jó kedvvel az öreg. „Ugy látszik az emberek, — értem az egész közönséget, — igen érdekesen foglalkoznak a mi dolgainkkal; de valljon nem csodálatos-e az, kedves gyermekem, hogy mig az én kastélyomban minden vigan, és lármásan ment, mig késő éjjelekig poharaztunk, mig néha-néha a fiatal szilajság, a szomszédok háboritásával fonák kicsapongásokat üzött, itt ugy, mint a többi mezei lakokban, — engedj meg, hogy illyeket emlitek, de igy van; mig mi, én és barátim sem mértékletesen, sem hibák nélkül nem éltünk, — senkinek sem jutott eszébe, rólunk csak beszélni is: — és most, midőn nehány emberrel visszavonulva, nyugalmat élvezendő, mértékletesen, és szorgalmatosan dolgozunk, minden nyilvános ügyektől távol, sem politika-, sem napi ujdonságokkal nem bibelődve, — azonnal kiváncsiak lesznek az emberek, és mindenki kedvét találja a fürkészésben, s ügyeinkbe akar tolakodni. Igy származnak a hamis hirek, igy a gyalázatos rágalmak. — Valljon nem csodálatos tünemény-e ez?“

„Valóban, de mikép fejted ezt meg?“

„Ez a kis lelkek azon tulajdona, mellynél fogva ők féltékenyek minden olly czélra, melly az övékénél magasztosabb; azért öntudatlanul kisebbitenek mindent, a miről tudják, hogy sokkal jobb, sem mint ők elérhetnék.“

„De mégis, édes barátom, mondd meg nékem, mi a ti valódi czélotok, s éltetek módja?“

„Mi az időt fensőbb tehetségeink kiképezésére forditjuk. Mi rendkivül korán kelünk, — alig mondhatom neked, milly korán; azután nehány órát vallási gyakorlatokra használunk; később különböző módon foglalkozunk: nehányan olvasnak, mások irnak, egyebek a kertben dolgoznak, és mondhatom, sem-

mi fogadott napszámos sem dolgozik jobban, és szorgalmasabban, mint ezen önkénytes kertészek! Időnkint összejövén, szép énekeket éneklünk, de csak jámbor, és szent énekeket; igen jó könyveket olvasunk, és jeles szónoklatu tanitóktól felolvasásokat hallgatunk. Asztalunk igen egyszerü, többnyire növényekkel táplálkozunk; de tapasztalásból mondhatom, mikép az ázalék mellett is igen jól lehet nevetni; és a jó vig kedélyhez nem mellőzhetlenül szükséges a dús teriték."

„Ti egészen Pythagoras tanitványai vagytok. Azt hittem, hogy ezek már egészen elenyésztek. De igen olcsó lehet ez életmód," gúnyosan jegyzé meg Fabiola.

„Oh te kis gonosz !" felele a biró; „te csakugyan azt hiszed, hogy itt a gazdálkodásra törekszünk? Tévedsz; mert mi egy egészen kétségbe ejtő feladatot tüztünk ki magunknak."

„És valljon mi volna az?" kérdé a fiatal hölgy.

„Nem kevesebb, mint az: hogy oda fogunk törekedni, mikép környékünkben többé szegények ne találtassanak. E télen igyekszünk minden mezitelent felruházni, az éhezőket táplálni, és a betegeket ápolni. E czélra majd elfogy megtakaritott öszszegünk."

„Ez már igazán nagyszerü, ámbár honunkban egészen uj eszme; kétségkivül igyekezetetek ki fog nevettetni, és minden részről gúnyoltatni. Még rosszabbat is fognak beszélni rólatok, mint most — ha még rosszabb is lehetne; mi alig lehetséges."

„Hogy-hogy?"

„Ne bosszonkodj reám, ha megmondom, mikép már annyira mentek, hogy gyanujokat nyilvániták, miszerint ti keresztények volnátok. De e rágalomnak mindig borzalommal ellene mondottam."

Chromatius mosolyogva mondá: „Miért borzalommal, kedves gyermekem?"

„Mert téged, Tiburtiust, Nicostratust, és a néma jó Zoet sokkal inkább ismerem, sem hogy föltehetném, mikép ti azon

ostobaság és gonoszság keverékét fogadtátok volna el, melly ama nevezet alatt értetik."

„Engedj egy kérdést tehetnem. Valljon olvastál-e már egy keresztény iratot, mellyből kiismerhetted, hogy igazán mit hisznek, és mikép élnek ezen megvetett emberek?"

„Oh bizonyára nem; arra ugyan időmet nem vesztegetem: én róluk semmit sem akarok tudni. Én utálom őket, — mint a szellemi előhaladás ellenségeit, mint gyanus polgárokat, a legnagyobb mértékben hiszékeny, és olly embereket, kik minden gyalázatos bűnt szabadnak tartanak, — s azért ismerni sem kivánom."

„Édes Fabiolám! én is szinte igy vélekedtem felőlök; de később nézeteim megváltoztak."

„Ez valóban felötlő; mert te mint város főnöke e nyomorultak közül sokat büntetél meg az ő szünteleni törvény-áthágásuk miatt."

Egy komoly felhő vonult az öreg férfiu víg arczára, s egy köny gördült ki szemeiből. Sz. Pál jutott eszébe, ki egykor az Isten egyházát üldözte. Fabiola látván arczának e változását, zavarba jött; s engesztelő hangon mondá: „Félek, hogy igen gondatlanul beszéltem, és talán ollyasmire emlékeztettelek, a mi jó szivednek éles fájdalmat okoz. Bocsáss meg édes Chromatius, és beszéljünk másról. Látogatásom egy oka, téged megkérni, valljon nem tudnál-e valakit, ki mostanában a városba menne? Több oldalról hallék már atyám szándékolt utjáról, s e tárgyban szeretnék neki irni;*) hogy ismét ugy ne tegyen, mint elébb, — értem, hogy el ne utazzék a nélkül, hogy tőlem búcsut vegyen, engem a fájdalomtól kimélendő."

„Igenis," felele Chromatius, „holnap reggel indul egy fiatal ember innét Romába. Jöjj a könyvtárba, ott megirhatod a levelet, hihetőleg az utast is ott találjuk."

Bemenvén a házba, földszint egy könyvekkel telt terembe

*) Még posták nem létezvén, csak alkalmilag, vagy különös ember által küldettek a levelek.

lépt.ek. Ennek közepén az asztalnál egy fiatal ember ült, és irt egy nagy könyvből, mellyet, idegent látván belépni, bezárt, és félre tett

„Torquatus," megszólitá őt Chromatius ; „e hölgy atyjának egy levelet akarna Romába küldeni."

„Mindig nagy szerencsémnek fogom tartani," felele az ifju, „a nemes Fabiolának, vagy nagy nevü atyjának szolgálhatni.

„Hogyan, ismered te őt?" kissé csodálkozva kérdé az öreg főnök.

„Ifjabb koromban nekem, s azelőtt atyámnak volt szerencsénk Ázsiában a nemes Fabiust szolgálhatni; betegségem miatt valék kénytelen őt elhagyni."

Az asztalon több, egyformára metszett szép pergamen levelek hevertek, bizonyára valamelly könyv lemásolására készitvék. A jó öreg ur egyet Fabiola elébe tett, mellé tintát, és irónádat: mellyel Fabiola nehány gyengéd sorokat irt atyjának. Összegöngyölgetvén a lapot, fonállal köté körül, mellyre viaszt teve, s erre nyomá pecsétjét, mellyet egy himzett erszénykéből vett ki. A sziveskedő ifjut, később, midőn majd legjobb módját fogja tudni, a legillendőbben megjutalmazandó, veve egy más pergamen levelet, s erre annak nevét, és lakását felirván, keblébe rejté. — Egy kis csemegézés után szivélyes bucsut véve Chromatiustól, kocsijába ült. Tekintetében olly valami megható atyai érzet vala észrevehető, mintha azt gondolná, hogy többé őt soha sem látandja. Igy látszott Fabiolának; azonban Chromatius szivét egészen más érzet foglalkoztatá. — Mindig igy maradjon-e? Engedheti-e, hogy kedves látogatója e nyakas tudatlanságban veszszen el? Nemes szive, és tiszta esze a keserü pogányság iszapjában merüljön-e el, midőn mégis minden érzelmei, minden gondolatai erős, de e mellett finom szálakból látszának szövődni, mellyekből az igazság legdrágább szövetje képeződhetnék? — Lehetetlen; és mégis ezer tekintetek tartóztaták most még neki az igazságot bevallani; átlátta, mikép most csak gátoltatnék ez által a hithez közeledhetni. „Járj szerencsésen kedves gyermekem," mondá Chromatius; „légy száz-

szorosan megáldva azon áldásokkal, mellyeket te még most nem ismersz ;" s midőn kezét a magáéból kibocsátá, elforditá arczát, és sebesen eltávozott.

E titokteljes gyengéd szavaktól Fabiola is elfogult ; — kellemetlenül lepetett meg, midőn még a kaput sem érve el, Torquatus által feltartóztatott. A fiatal ember könnyü, kissé otthonos, ámbár tiszteletteljes magaviselete, és az öreg főnök szende, s vigsággal elegyitett komolysága közötti ellentét, kellemetlenül hatott reá.

„Bocsáss meg nemes hölgy!" mondá Torquatus : „de kérlek, — kivánod-e, hogy e levél mielőbb kézbesittessék?"

„Bizonyára igen szeretném, ha lehető leghamarább atyám kezeibe jutna."

„Ugy tartok tőle, hogy nem fogok kivánságod szerint szolgálhatni ; mert gyalog kell mennem : ha csak valami alkalom nem kinálkozik, olcsó móddal gyorsabban haladhatni ; másként utam nehány napig megtart."

Fabiola vonakodva mondá : „A sebesebb utazásra ajánlhatnék-e szükséges költséget?"

„Oh igenis," felele gyorsan Torquatus ; „ha nemes családodnak ez által jobban szolgálhatok."

Fabiola oda nyujt neki egy erszényt, s a benne lévő pénz nem csak az út költségét fedezé, hanem még fáradságát is dúsan jutalmazá. Torquatus barátságos mosolylyal sebesen elvette az erszényt, és egy mellék fa-sor közt eltünt. Magaviseletében olly valami volt, mi Fabiolára kellemetlen benyomást tett : s az ötlött elméjébe, milly kevéssé illik e fiatal ember, az ő kedves öreg barátjához. Ha Chromatius azt látja, milly sebesen nyult a pénz után, bizonyára Judásra emlékezett volna. Fabiola azonban örült, hogy e pénz által az ifju ember irányában minden tartozását leróhatta. Az igy már hasztalanná vált jegyzéket kebléből elővette, hogy elszakitsa, de akkor vevé észre, hogy a pergamen másik oldala be van irva. A nagy könyv másolója épen akkor kezdé e lapot irni, midőn ő belépett, s alig volt még

nehány sor irva, midőn azt félre tette. Egy előtte eddig ismeretlen könyvből most először olvasá e következő szavakat:

„Én pedig mondom nektek: szeressétek ellenségeiteket; jót tegyetek azokkal, a kik titeket gyülölnek; és imádkozzatok azokért, a kik üldöznek, és rágalmaznak titeket: hogy legyetek fiai Atyátoknak, ki mennyekben vagyon, ki napját fölkelti a jámborok-, és gonoszokra, s esőt ád az igazak-, és hamisakra.“ (Máté 5, 44.)

Egy indiai pór ingadozását képzelhetjük magunknak, midőn ő a patakban egy fejér, átlátszó követ talál, melly homályos és durva másutt, de szétzuzott oldala szikrákat szór. Ő nem tudja, havalljon drága követ, vagy értéktelen kavicsot talált-e? ollyasmit-e, mi a királyok koronájába illik, vagy mit a koldus is lábbal tapod? Ingadozásának mikép vessen véget? eldobja-e a követ, vagy egy ékszerészhez menve, kérdezősködjék, és talán magát kinevettesse? — Fabiolánál hasonló érzelmek válták fel egymást haza mentében. „Kitől származhatnak e tételek? Sem görög, sem romai bölcsektől. Vagy igen hamisak, vagy igen igazak; ezekben vagy valami fenséges erkölcstan, vagy aláváló jellemtelenség foglaltatik. Követi-e valaki e tanitmányt, vagy csak egy fényes ellentét? Én többé nem aggódom felettök. Vagy talán Syrát megkérdhetném; e tételek majd ugy hangzanak, mint az ő szép, de valósithatlan eszméi. Nem; jobb, ha őt nem kérdem. Az ő magasztos tanitása, ha neki könnyünek látszik is, engem egészen eltörpit, s követnem lehetetlen. Elmémnek nyugalom kell. Legegyszerübb, ha nyughatatlanságom okát eltávolitom, s a különös szavakat feledékenységbe temetem. Tehát el vele! Hordja el a szél e lapot, vagy zavarjon meg mást, ki az uton véletlenül megtalálandja. — Megállj, Formio! állitsd meg a kocsit, vedd fel azt a pergament, mellyet elejtettem.“

A rabszolga teljesité a parancsot; de ugy vélte, hogy az a lap szándékosan dobatott el. Fabiola ismét keblébe rejté azt, melly szivén, mint pecsét nyugodott, mert most a sziv nyugodt volt hazáig.

XVIII.

A kisértetés.

Másnap igen korán Chromatius mezei lakának ajtajánál egy öszvér, és vezetője állott. A nyeregkápához egy kis utitáska volt kötve, melly Torquatus kis holmijét tartalmazta. Sokan a ház tagjai közül már felkeltek, elindulásakor a bucsucsókot tőle veendők. Bár ne ollyan csók lenne, mint a gethsemani kertben adatott! Némellyek szeretetteljes gyengéd szavakat sugának fülébe, és inték, hogy a nyert kegyelmet hiven őrizze meg; mit ő ünnepélyesen, és hihetőleg jó lélekkel igért. Mások, kik szegénységét ismerték, egy kis ajándékot nyomtak kezébe, s kérték, hogy a régi ösvényt, és ismerőseit kerülje. Polykarp, a társaság lelki vezére, félré hiván őt, könyek között a legszivrehatóbb szavakkal inté, hogy a talán csekélyeknek látszó, de mégis veszélyes rendetlenségeket, mellyek magaviseletében gyakran mutatkoznak, igyekezzék elhagyni, a könnyelmüséget legyőzni, és a keresztény erkölcsöket buzgóbban gyakorolni. Torquatus szinte könyezve igérte, és fogadta, hogy engedelmeskedik; s térdelve csókolta a jó pap kezeit, és vette áldását; ki neki ajánló-leveleket, és egy kis utiköltséget adott.

Végre minden készen volt; az utolsó „Isten hozzád" és áldás-kivánat is elhangzott: Torquatus az öszvéren, vezetője pedig mellette csendesen lépdelt a hosszu fasoron keresztül, melly a kapuhoz vezetett. A többiek már mind visszatértek a házba, csak Chromatius állt még a kapuban, és gondolatokba merülve, nedves szemmel nézett a távozó utas után, olly szomoru tekintettel, millyel atyja a tékozló fiut nézhette távoztakor.

Minthogy a kastély nem a nagy országut mellett feküdt, azért béreltetett öszvér, hogy Torquatust Fundiba, (most Fondi,) mint az uthoz legközelebb eső helyre vigye: s ott gondoskodjék maga további utjáról. Azonban Fabiola erszénye őt e tekintetben minden aggodalomtól felmenté.

Utja a legváltozatosabb gyönyörű vidéken vezeté. Egy ide-

ig a Liris folyó parthosszában ment, mellyet szép mezei lakok, és gunyhók ékitének. Tovább az Apennin hegy ágai egy torkolatához ért, melly myrthus, aloë, és vad szőlőtőkék által borított nagy szikláktól volt elzárva: közben fejér kecskék legelvén, millyek a távolban ugy tüntek fel, mint a hó. Az ösvény mellett morajjal zúgott egy kis csermely, melly azt látszék képzelni, hogy ő egy hegyi folyó, — olly nagy zajjal törtetett előre; még habzani is készült, s öntetszőleg hizelge magának, mintha egy vizzuhatagot képezne, midőn két kövön lecsurogva, egy mélységbe hullott, mellyet egy nagy acanthus levél egészen betakart. E torkolatból ismét egy szabad térségre vezetett az ut, honnét tágas kilátás nyilt Campania nagyszerü kertjére; háttérben a cajetai kékelő öböl, fejér vitorláival, mellyek a távolból, mint a vizimadarak csillogó szárnyai tündöklének, midőn ezek a viz szinén repdesnek a nap sugáriban.

Mit gondolt utasunk élte uj szakának e változatos tüneményei közt? mulattatók, vagy elragadók voltak-e ezek reá? vig, vagy szomorú érzetre hangolták-e őt? Az őt környező jelenetek keveset foglalák el figyelmét; gondolatai Roma zajos utczáin és árnyékos oszlopcsarnokain csatangoltak. A poros kert, a mesterséges ugrókutak, a márvány fürdő, és festett csarnokok sokkal szebbben tüntek fel szemei előtt, mint az őszi szőlőhegyek, a tiszta patakok, a biboros tenger, és a kékelő ég. Ő természetesen nem forgatá elméjében Roma gyalázatos tetteit, istentelen erkölcstelenségét, pazarlását, kicsapongásait, hitetlenségét, romlottságát, árulását, tisztátalanságát: oh nem; ő, mint keresztény, illyesekre nem gondolhatott. De néha, midőn gondolatainak szabad tért engedett, a fürdők teremének egy sötétes sarkában látott egy asztalt, melly körül bosszus, de heves játszók ültek, és csont koczkáikat pergeték; és érzé, mikép benne egy rég elfojtott indulat gerjed: de mintha egy pár, a Polykarpuséhoz hasonló szelid szem tekintene reá, és az indulat hallgatott. Azután látott gondolatban egy juharfa asztalt, mellyen falernumi veres borral tölt arany billikomok álltak, és féktelen, kicsapongó kedvben sorra járt a pohár: de Chroma-

tius komoly arcza jelent meg az asztal tulsó részén, és szigoruan tiltá az asztalhozi közeledést.

Valóban ő a császári város ártatlan mulatságait forgatta elméjében: csak a séták, a zene, a festmények, a fény, s a város szépsége foglalkoztaták elméjét. Megfeledkezett, hogy mindezen dolgok az emberek indulatit tüzelik, gonosz vágyaikat felgyujtják, büszkeségöket emelik, jó feltételeiket megingatják, akaratjokat gyengítik. Szegény ifju azt hitte, hogy e lángok közt átmehet, a nélkül, hogy megégesse magát! Szegény pille, melly azt hiszi, mikép szárnyai elégetése nélkül keresztül szállhat a tüzön! — Egy pillanatban, midőn illy gondolatokban el volt merülve, egyszerre magát egy mély ut végén látja, mellyen lovagolt; közel maga előtt látja a tengert, és benne egy magányosan álló mozdulatlan sziklát. E pillanat akaratja ellen emlékezteté őt egy történetre, mellyet gyermek-korában hallott; ugy rémlett előtte, mintha annak egy tüneményét látná.

Déli Olaszország tengerpartján lakott egy vakmerő halász. Egy setét zivataros éjen atyja, és testvérei, erős és izmos hajójokkal nem mertek a tengerre menni: de ő minden intések daczára, a hajóhoz kötött kis csónakban egyedül, elhatározá a nyilt tengerre bocsátkozni. Erős vihar dühöngött, de könnyü kis ladikja keresztül küzdé magát a hullámokon; mig a nap felkelve, meleg sugáraival özönlé el a tengert. A fáradság-, és hőségtől erejéből kimerülve, elaludt; rövid idő mulva egy közeli kiáltásra felébredt; s körülnézve, látta a nagyobb hajót, mellyről kiáltának, és integetének, hogy térjen vissza, a nélkül azonban, hogy hozzá közelednének. Mit akarhatnak? Megragadja az evezőt, és egész erejével igyekszik hozzájok jutni; de csak hamar legnagyobb bámulatára látja, hogy a hajó, melly felé ladikja orrát forditá, háta mögött van: és ámbár egyenesen hozzájok igyekezett, tüstént ismét az ellenkező oldalon találta magát. Meggyőződött, hogy a ladikkal egy körutat tett, de ugy, hogy a kör vége, annak középpontjához közelebb volt, mint az eleje; — és most egy más, az előbbinél szükebb körben kezdett forogni. Egy borzasztó sejdités ébredt lelkében; felső ruháját levetve,

kétségbeesetten dolgozott az evezőkkel; de ámbár itt-ott néha a közt kissé áttörte, mégis folytonosan a körben forgott, és e középponthoz mindig közeledett, hol egy sziszegő, és habzó örvényt látott. Akkor kétségbeesve, az evezőt eldobta, s felugorván, borzasztó rettegésében törte kezeit; és egy vizimadár, melly károgva felette repült, hallá őt felkiáltani: a Charybdis! *) És most már a kör, mellyet ladikja csinált, csak párszor haladta meg ennek hosszát: ő a ladikba levetette magát, szemeit bezárta, füleit kezeivel fedezvén, lélekzetét visszatartá, mig érzé, mikép,a hullámok felette összecsapnak, és ő a mélységbe temettetik.

„Valljon veszett-e el illy módon valaki?" mondá magában Torquatus; „vagy ez egy puszta példázat? — és ha ez; valljon mit jelent? valljon ragadtathatik-e valaki illy módon erkölcsi veszélybe? valljon az én elébbi gondolatim nem elsője-e az illy köröknek, és —"

„Fundi!" kiálta a vezető, egy városkára mutatván, melly előttük feküdt, s mellyet csakhamar elértek.

Torquatus levelei közül egyet elővett, melly itt vala kézbesitendő. A vezető egy kisszerü, s a legszegényebb sorsuak szállodájában elhelyezvén őt, miután illendő bérét megkapta, az utas fösvénységén morogva, és káromkodva távozott. Torquatus azonnal Cassian iskolatanitó lakását kereste; mellyet feltalálván, a levelet átadta. Itt olly szivesen fogadtatott, mintha saját házába érkezett volna. Cassian meghivá őt szerény ebédjére, s ezalatt elmondá neki saját történetét.

Ő Fundiban született, s később Romában egy iskolát tanitott, kitünő eredménynyel, mellyről már az első szakaszokban emlékeztünk. De látván, hogy egy üldözés következend, és ő mint keresztény ismeretes, iskolájával felhagyva, szülő városába visszaköltözött; itt szándékozék iskolát nyitni, s már a város előkelő lakosai megigérték, hogy a szünidők után gyermekeiket hozzá küldendik. Ő egy keresztényben nem mást, mint testvért látott: azért mondá el olly nyiltszivüséggel nézeteit, és

*) Egy Olaszország, és Sicilia közt levő örvény.

történetét. Torquatusnak azonban különcz eszmék villantak fel elméjében, hogy t. i. ezen ismereteit még talán pénzzé is tehetendi.

Torquatus korán bucsut vett Cassiantól, s azon szin alatt, hogy még a városban teendői vannak, mellőzé gazdájának társaságát. Azután jobb ruhákat vásárlott, és a legelső vendéglőbe ment, ott egy pár lovat, és vezetőt rendelt: mert Fabiola kivánsága szerint sietnie kellett, s minden állomáson fris lovakat váltva, egész éjjel utazott. Folyvást ment egész Bovillae-ig, melly az albanoi dombok oldalán fekszik. Ott kinyugodott, és utazó ruháját változtatván, vigan kocsizott a sirok sorai között, egészen kapujáig a fővárosnak, melly több jót, és több rosszat foglalt magában, mint a birodalomnak bármelly egész tartománya.

XIX.

A bukás.

Torquatus csinosan öltözködve ment Fabius házához, kézbesité a levelet, minden tudakozódásra felelt, és sok kérés nélkül elfogadá az asztalhozi meghivást. Erszényének mostani állapotjához illő szállást keresvén, csakhamar talált is.

Mint mondtuk, Fabius nem kisérte leányát a mezei lakba, és csak ritkán látogatá meg. A zöld mezők, és habzó források iránt nem nagy előszeretettel viseltetett; a városi szórakozást, és társaságokat inkább kedvelé. Leánya jelenléte némi feszességet követelt; de midőn ez környezetével Campaniába utazott, házában olly jelenetek voltak láthatók, s olly emberek fordultak meg, kiket leányával érintkezésbe hozni épen nem akart. Vásott férfiak környezék asztalát, a borozás, és játék késő éjjeleken folyt, s a kéjelgés minden neme követé rendesen dús estebédjeit.

Miután Torquatust asztalához meghivta, még nehány vendég keresésére indult. Az általa látogatott helyeken csakhamar talált nehány naplopó arszlánokat, kik az illyes meghivásokra vártak. Midőn Titus fördőiből haza menne, egy templom

lugasában lát két férfit heves szóváltásban. Pillanatig őket vizsgálva, feléjek indul: egy kis távolságban várva társalgásuk félbeszakitását, melly hozzávetőleg igy folyt:

„Tehát a hir egészen való?“

„Bizonyosan. Igaz, hogy Nicomediában a nép fellázadt, és a palota mellett, s irányában levő, ugy nevezett keresztény templomot felgyujtotta. Atyám ma reggel magától a császár titkárától hallotta.“

„De miként jutott a bolondoknak eszökbe, — a főváros legnépesebb részében templomot épiteni? Tudhatták, hogy a nemzet vallási érzete ellenök felébred, és a templomot lerombolja, melly ugyis tövis volt szemében, valamint minden idegen vallás feltünése.“

„Bizonyára, mint atyám is mondá, ha ezen keresztényeknek eszök volna, eldugnák fejöket, s valami szegletbe bujnának, midőn jámbor fejedelmek által illy leereszkedőleg eltüretnek. Hogy pedig azt nem teszik, és nyilvános templomokat épitenek; és nem rejtődznek el, mint hajdan, szűk utczákban, — részemről nem igen bánom a történteket. Talán még valami nevet, és hasznot is huzhat az ember e gyűlölt faj elnyomása-, és lehető megsemmisitéséből.“

„Meglehet; de hogy a dologra jöjjünk, köztünk áll az egyesség: igazságosan osztozunk, ha felfedezzük azon gazdag keresztényeket, kik egyelőre nem lesznek nagyon hatalmasok. Egymás segitségére leszünk. Te vakmerő, s erős terveket készitesz, én az enyimről még gondolkozom. Kiki az általa felfedezettekből az egész hasznot huzza, és az illető részt azon esetekben, hol együtt működünk. Nemde?“

„Igen.“

Most elé lépett Fabius, hangos, szives szavakat intézve Fulviushoz: „Hogy vagy; már rég nem láttalak. Légy ma vendégem, több barátokat meghivtam, és a tied, — Corvinus, ha nem tévedek, (ez ügyetlenül meghajtja magát) remélem, szinte velünk tart.“

„Köszönöm, viszonzá Fulvius; de én már félig eligérkeztem.“

„Bolondság, barátom!“ mondá a jószivű lovag, „alig maradt még valaki a városban, kinél te ebédelhetnél. Talán valami ragály van házamnál, hogy te annyira kerülöd, mióta Sebestény-nyel nálam ettél, és vele czivakodtál? vagy valamelly bűvész varázsolt el?“

Fulvius elhalaványult, és Fabiust félre vonván, mondá: „az igazat megvallva, — majd nem ugy van.“

„Nem hinném,“ némi csudálkozással felele Fabius, „hogy az a fekete boszorkány belőled tréfát űzött; igazán örülnék, ha házamtól elpusztulna. De jöjj,“ folytatá vigan, „én azt hiszem, hogy azon estve téged más bűvölt meg. Nekem jó szemeim vannak, s ugy vettem észre, hogy te szivedet Agnes unokámnál felejtetted.“

Fulvius elbámulva, némi szünet után mondá: „Ha valóban ugy volna is; de ugyanakkor azt is észrevettem, mikép leányod elhatározta, hogy abból semmi se legyen.“

„Azt hiszed? Ugy már tudom, miért kerülöd annyira házamat. Egyébiránt Fabiola egy bölcsésznő, s az illyesekhez épen nem ért. Jobban szeretném valóban, ha könyveit félre téve, inkább házasságról gondolkodnék, mint hogy abban másokat gátol. Én azonban neked jobb ujságot mondhatok; Agnes irányodban olly hajlamot érez, millyet te csak érezhetsz irányában.“

„Lehetetlen; és mikép tudhatod te azt?“

„Ezt neked rég megmondhattam volna, ha engem olly hidegen nem kerülsz; e titkát ő maga ugyanazon napon közlé velem.“

„Veled?“

„Igenis velem; a te drága köveid egészen megnyerték szivét. Nekem ollyasmit mondott; s tudtam, hogy csak téged érthetett; sőt egészen biztos vagyok benne, hogy csak téged értett.“

Fulvius azon drága köveket értette, mellyeket ő viselt, mig a lovag képzeletében az Agnesnek ajándékozottak forgottak. Most Fulvius, őt feszessége daczára megnyerve hitte; gazdaság-

ra, és rangra tágas tér nyilt előtte, ha dolgát okosan viszi. Ezen álmában Fabius e szavakkal zavará: „Csak légy állhatatos, és győzni fogsz; — bizzál, — tegyen Fabiola bár mit. Egyébiránt most nincs mit tartani tőle: rabnőivel együtt elutazott; a háznak azon része, mellyben lakott, be van zárva, és mi egy hátulsó ajton megyünk a ház kellemesb részébe."

„Bizonyosan eljövök," felele Fulvius.

„És Corvinus veled," tevé hozzá Fabius, midőn eltávozott.

Az estebédről csak azt jegyezzük meg, mikép a ritka finom borokból annyi elfogyott, hogy minden vendég többé, kevésbbé feltüzelve, s ingerülve volt. Egyedül Fulvius tartóztatá magát. A társalgás csakhamar a keleti ujdonságokra tereltetett. A nicomediai templomrombolást a császári palotában gyakori gyujtogatások követték. Semmi kétség sem volt, hogy azt Galerius császár rendezte: ez által az üldözést ellenző Diocletiánt a keresztények ellen ingerlendő; s átalában várták, mikép az üldözést elrendelő parancs néhány hó alatt Romába érkezend, és Maximianus azt erélyesen gyakorlatba teszi.

A vendégek átalában hajlandók voltak a sebzett vad üldözésére; mert azok irányában, kiket a közvélemény és nép dühe üldöz, nagylelküséget mutatni: ehhez hősies, és nem közönséges bátorság szükséges. Még a legszabadelvüebbek is találtak szinleges okot, melly a keresztények iránti jó akaratot elfojtá. Egyik titkolódzásaikat nem türheté, mást vélt haladásuk bántá, — ez a birodalom dicsősége gátlóit, amaz idegen elemet láta bennök, s igy kiirtandóknak hitte; egyik szertartásaikat állitá utálatosaknak, a másik erkölcseiket gyalázatosaknak. E szóváltás alatt, ha annak lehet mondani, midőn mind a két fél ugyanazon eredménybe egyez,— Fulvius a vendégeket egyenkint vizsgálván, szemét Torquatusra függeszté.

Az ifju ember hallgatott, de arcza majd halavány, majd vörös szinbe változott. A bor felhevité őt; de mégis magán uralkodni törekedett. Majd öklét szegezte mellének, majd ajkait harapta, egyszer ujjai közt morzsolá a kenyeret, máskor egy poharat ürített gondolataiban.

„E keresztények gyülölnek minket, és ha tehetnék, megsemmisitenének,“ mondá az egyik. Torquatus előrehajolt, ajkait megnyitá, de nem szólott semmit.

„Igen! Nero alatt Romát felgyujták; és most Ázsiában a császár feje felett a palotát lángba boriták,“ mondá a másik. Torquatus felemelkedett a kerevetről, kinyujtá kezét, mintha felelni akarna, azonban visszavonta azt.

„De a mi még rosszabb, tanitásaik a társaság alapját ássák alá; e mellett olly borzasztó bünöket követnek el: sőt egy szamárfej undok imádására sülyednek,“ folytatá egy harmadik. Torquatus dühében reszketett, felállt, és karját emelé; akkor Fulvius hidegen, és keserű, gúnyos hangon tevé hozzá: igen, és minden összejövetelnél egy gyermeket ölnek meg, s annak husaés vérével táplálkoznak.“ *)

Torquatus karja olly erővel csapott az asztalra, hogy a billikomok ugráltak, és csörögtek, s dühtől elfojtott hangon kiálta: „Ez hazugság, egy átkozott hazugság!“

„Mikép tudhatod te azt?“ lehetőleg hideg, és nyugodt hangon kérdé Fulvius.

„Mert én magam is keresztény vagyok, kész, hitemért meghalni,“ egész felindulással felelé Torquatus.

Ha az érczfejü szép alabastrom szobor, melly egy fülkében az asztal mellett állott, a márvány padozatra esve darabokra törik, nem indit nagyobb felindulást, mint ez önkénytes vallomás. Mindnyájan megrezzentek: erre egy hosszu csend következett; ezután kezdé kiki érzelmeit arczán mutatni. Fabius egészen megzavarodott, mintha érzené, mikép vendégeit rossz társaságba hozta. Calpurnius tajtékozott, és magát sértve érzé, hogy egy vendég találkozott, kiben talán szerencsétlenül a keresztények bensőbb ismerését hihetnék, mint ő benne, feltalálhatni. Egy ifju ember tátott szájjal szegzé szemeit Torquatusra; és egy bosszus öreg ur szemlátomást készült valakit, bárki legyen az, földhez ütni. Corvinus fél ostoba, és fél vad vigyorral nézé

*) A pogányok illy véleményben voltak a szent áldozásról.

a szegény keresztényt, mint egy pór a vakandokot, mellyet reggel csapójában talál; látszott rajta a készség, mikép a kinpadra fesziteni, vagy rostélyra tenni őt azonnal kész, s erre csak a parancsot várja. De Fulvius vonásai tulhaladák a többiekét. Ha valaha alkalma volt egy vizsgálónak nagyitó üvegen, a pók vonásainak kifejezését láthatni, midőn hosszu éhezés után egy, más állatok vérén meghizott legyet hálójához közeledni lát, s minden szárnymozdulatra élesen figyel, és számit, mikép kerithetne csak egy fonalkát ohajtott tárgya körül, egész biztossággal levén azután a teljes sikerről; — ez volna, ugy hiszszük, arczvonásai, és érzelmi kifejezésének leghűbb mássa. Egy keresztényt körmei közé foghatni, ki övéi iránt áruló is lehetne, — ez volt régi vágya, és törekvése; most e vágya teljesült, egy illyen volt előtte, és csak azt ohajtá, hogy czéljaira kellőleg használhatná őt fel. De hogyan gyanithatá, hogy emberére talált? Azt jól tudta, hogy egy valódi keresztény sem sokat inni, sem a vértanuságrai készségével dicsekedni nem szokott.

A társaság feloszlott; a keresztényt, mint bélpoklost kerülték mind. Torquatus egyedül, és kellemetlen helyezetben érzé magát, midőn Fulvius, ki Fabius és Corvinus fülébe nehány szót sugott, hozzá közeledett, s kezét megfogva udvarias hangon mondá: „Restelem, hogy gondatlanul beszélve, neked egy vallomásra adtam alkalmat, melly reád nézve még veszélyes lehetne“

„Én semmitől sem félek,“ hevesen felele Torquatus; „zászlómhoz halálomig hű maradok.“

„Csitt, csitt!“ félbeszakitá Fulvius; „a rabszolgák elárulhatnának. Jöjj egy más terembe, hol biztosan beszélgethetünk.“

E szavakkal egy szép terembe vezeté őt, hová Fabius poharakat, és legjobb falernumi borral tölt üvegeket vitetett azok számára, kik a romai szokás szerint, a comessatio (poharazás) barátjai voltak. De egyedül Corvinus követte őket Fulvius intésére.

Egy ékesen kirakott szép asztalon hevertek a koczkák. Fulvius ezeket kezébe vevén, s miután Torquatust még nehány

pohár kiüritésére birta, közönyösen elperdité azokat; mi közben érdektelen dolgokról beszélgetvén, mondá: „Ej, ej! milly rosszul esnek a koczkák nekem ma! Jó, hogy senkivel sem játszom; mert ma mindenemet elveszteném. Kisértsd meg te egyszer Torquatus!“

A játék volt, mint már elébb emlitők, Torquatus veszedelme; az ebből eredt veszekedés miatt jutott a tömlöczbe is, hol őt Sebestény megtérité. Midőn ő a koczkát kezébe vette, — játszás szándéka nélkül, mint gondolá, — szemmel tartá őt Fulvius, mint egy hiuz az ő prédáját. Torquatus szemei égtek, ajkai mozogtak, s keze reszketett. Fulvius ezekben, valamint keze tartásában, ügyes kézhajlitásában, s azon éles pillanatban, mellyel az elvetett koczkára nézett, azonnal felismeré az első kisértet erejét, melly egy legyőzött, és elhagyott vétek ismétlésére vezet.

„Ugy látom, neked sem sokkal több szerencséd van ezen ostoba foglalkozásnál, mint nekem,“ mondá egykedvüleg; „de talán Corvinus megkisérti veled, ha csekély pénzre megy.“

„De egészen kicsinyben, hogy pusztán mulatságból koczkázzunk; mert én feltettem magamban, többbé nem játszani. Azelőtt, — de az mindegy.“

„Jöszte,“ mondá Corvinus, kinek Fulvius intett.

Csekélységre kezdettek koczkázni, és többnyire Torquatus nyert. Fulvius időnkint kényszerité őt az ivásra; s igy nagyon beszédes lett.

„Corvinus, Corvinus,“ mondá végre, mintha valamiről gondolkodnék,“ nem azon név-e ez, mellyet Cassian emlitett?“

„Ki?“ kérdé csodálkozva a másik.

„Igen, igen, ez volt az,“ folytatá magában Torquatus, „veszekedő, durva, ügyetlen; — te voltál az,“ kérdé Corvinusra tekintve,“ ki Pongráczot, azt a szép keresztény ifjut megverted?“

Corvinus fel akart ugrani; de Fulvius egy intés által visszatartá, s megelőzé egy kérdéssel: „Ez a Cassian, kit te emlegetsz, egy kitünő iskolatanitó; hol lakik most?“

Ezt szerette volna Corvinus tudni: azért nyugtatta meg

Fulvius őt e kérdéssel. Torquatus felelt: „Ő lakik, — várj csak — de nem, nem; én nem leszek áruló. Nem, én kész vagyok a kinokra, vagy máglyára hitemért; de senkit el nem árulok, — azt nem teszem!“

„Majd játszom én helyetted Corvinus,“ mondá Fulvius, ki látta, hogy Torquatus növekedő figyelemmel, és tüzzel játszik; azért is még ügyesebben dobá a koczkát, hogy ellenének figyelmét még inkább fokozza. Azután valamivel nagyobb összeget tett be. Torquatus pillanatig gondolkozott, és — betette a hasonló összeget; meg is nyerte, mi Fulviust bosszontani látszott. Torquatus az egész nyereséget betette: Fulvius vonakodott; de azután megtette, és ismét elveszté. Most szótlanul, csendben folyt a játék; már egyik, már másik nyert, de az egészet véve, Fulvius volt előnyben; ő magát jobban mérsékelheté, mint Torquatus.

Egyszer föltekint Torquatus, és összeborzad. Ugy rémlett, mintha a jó Polykarpot ellenfele háta mögött látná állni. Megdörzsöli szemeit, és látja, hogy Corvinus az, ki szemeit rámereszti. Most egész ügyességét fel kelle használnia. A lelkiismeret elnémittatott, a hit ingadozott, a kegyelem távozott; a birvágy ördöge, a becstelenség, a vakmerőség visszatért, és hét, magánál gonoszabb lelket hozott a megtisztitott, de rosszul őrzött hajlékba: — és a mint ezek befészkelték magukat, onnét minden jó, és szent eltünt.

Az ismételt veszteség, és gyakori ivás által az őrültségig hevülve, végre, midőn már a többszöri vesztés által ürülni kezde az erszény, mellyet neki Fabiola adott, ezt egészen az asztalra dobá. Fulvius nyugodtan felnyitja, kiüríti, s megolvasá a pénzt, és szinte olly öszveget tesz hozzá. Mindketten készülének az utolsó vetéshez, — a koczka el volt dobva, mindketten szótlanul néztek reá, Fulvius behuzta a pénzt, Torquatus az asztalra rogyott, s arczát kezeivel födé el. Fulvius intett Corvinusnak, hogy távozzék.

Torquatus lábaival tombolt a földön, fohászkodott, fogait harapta össze, és bőgött, végre kezeivel haját tépte, és szaggatta.

Egy hang sugá fülébe: „Keresztény vagy te?“ A hét közül mellyik lélek volt ez? Bizonyára a leggonoszabbik.

Ugyanazon hang folytatá: „Már számodra nincs remény többé; hitedet meggyaláztad; még több: elárultad.“

„Nem, nem!“ orditott kétségbe esve a nyomorult.

„Igenis; részegségedben nekünk mindent elmondtál; — elég, lehetetlen többé azokhoz visszatérned, a kiket elárultál.“

„El, el innét!“ kiáltott keservesen a kinzott bünös. „Ők még megbocsátanak nekem. Az Isten —“

„Csitt, ne mondd ki nevét! Te becstelen, hitszegő lettél, te remény nélkül elvesztél. Koldus vagy, és holnap kenyeredet koldulnod kellend. Te utálatos pazarló játékos vagy; ki fogja pártodat? Keresztény barátid? És miután méltatlanságod daczára mégis keresztény vagy, ezért halálra fogsz kinoztatni; de ők nem fognak mint vértanut tisztelni; te egy képmutató vagy, Torquatus! és semmi egyéb.“

„Ki ez, ki engem kinoz?“ feltekintve kiált. Fulvius, karjait egymásra téve állt mellette. „És ha ez mind igaz is, mi közöd hozzá? mi mondani valód van még?“

„Sokkal több, mint gondolnád; egészen kezemben vagy. Pénzed, (Fabiola erszényét mutatá neki,) becsületed, békéd, sőt életed is hatalmamban van. Csak tudassam a keresztényekkel mai tettedet, beszédedet, és azt, mi voltál ma? többé szemeik elé nem mehetsz. Csak azt a veszekedő, durva ügyetlent, mint te nevezted, a város főnökének fiát, bocsássam ellened, (mert rajtam kivül őt, miután annyira ingerletted, más vissza nem tarthatja,) ugy holnap atyja itélőszéke előtt fogsz állni, s meghalni hitedért, mellyet elárultál, meggyaláztál. Kész vagy-e most, mint részeg játékos oda tántorogni, hogy mint a te kereszténységed hitvallója, a forumon az itélőszék előtt állj?“

Az elesettnek nem volt bátorsága az elveszett fiut megtérésében követni, kit a bünben követett. Benne minden remény elhalt, mert főbünébe esett vissza, és alig érzette a lélekismeret furdalását. Ő hallgatott, mig Fulvius e kérdéssel ébreszté fel merengéséből: „Mire határoztad magadat? Visszatérsz-e azon-

nal a keresztényekhez, a mai estve büneivel fejeden, vagy holnap a forumra akarsz menni? E kettő közül mellyiket választod?"

Torquatus felveté szemeit, tompa, s elfásult tekintettel, gyenge hangon felelé: „Egyiket sem."

„Hát mit akarsz?" átszegő karvalytekintettel kérdé Fulvius.

„A mit te," mondá Torquatus; „csak e kettőt nem."

Fulvius mellé ült, és most szelid, barátságos hangon mondá neki: „Tehát figyelj reám Torquatus; tedd azt, a mit én mondok, és még minden jól üthet ki. Lesz lakásod, élelmed, ruhád, még pénzed is játékra, ha nekem szót fogadsz."

„De hát mit tegyek?"

„Te a mint holnap felkelsz, ismét keresztény képet öltesz, barátjaiddal szabadon társalgasz, mintha semmi sem történt volna; de minden kérdéseimre felelsz, és nekem mindent megmondasz."

Torquatus nyögve hallatá: „Tehát mégis árulás?"

„Nevezd, a minek akarod; de ezt kell tenned, vagy meghalsz, — még pedig kinos halállal. Corvinust hallom az udvarban nyugtalanul fel s alá járni. Csak hamar, mit akarsz?"

„Meghalni nem! oh nem; inkább akármit!"

Fulvius kiment, és barátját a bor- és dühtől égve találta, s sok fáradságába került őt csillapitani. Corvinus más dolgok által Cassiant már majd el is felejtette; de most elébbi haragja ujra fellobbant, s a bosszu vágyától égett. Fulvius megigérte, hogy Cassian mostani tartózkodását ki fogja tudni, s ez által Corvinust az azonnali erőszakoskodástól feltartóztatá.

Miután Corvinus bosszusan, és kedvetlenül haza ment, Fulvius visszatért Torquatushoz, kit haza akart kisérni, hogy lakását megtudja. Midőn ez elment, a nyomorult fölkelt, és fel s alá járás által igyekezett öntudatát visszanyerni. De hasztalan; feje a bortól, és az erre következett izgatottságtól, szédelgett, a szoba vele forogni, és ingadozni látszott; egészen betegnek érzé magát: szive majd hallhatólag vert. Szégyen, lelkiismeret

furdalása, önmaga megutálása, megrontói s maga iránti gyülölet, reményvesztés, és a fekete kétségbeesés hánykódtak sötét hullámokként a nyomorultnak lelkében: mintegy versengve egymással a kinzás hatályosságában, a mint egyik, vagy másik a felszinre jutott. Többé lábain nem állhatván, arczczal egy selyem párnára dült, tüzes homlokát jéghideg kezeivel takarta el, és jajgatott. Még mindig forgani látszott vele minden, és egy szakadatlan zugás hangzott fülében.

Ezen állapotban találta őt a visszatérő Fulvius, és vállát érinté, hogy fölkeltse. Torquatus összerezzent, és megborzadott; azután felkiálta: „Ez volna a Charybdis?“

Második Rész.

A KÜZDÉS.

I.

Diogenes *).

z eddig elmondott események egy békés szakban, vagy jobban mondva, két üldözés közötti fegyverszünetben történtek. Azonban már előhirek, és harczi készületek nem hiányzottak. A szinkör melletti orditása az oroszlánoknak, melly Sebestényt meglepte ugyan, de meg nem ijesztette, a keleti hirek, Fulvius példázgatása, Corvinus fenyegetései, — ezek mindannyi előjelei a közelgő üldözés félelmeinek, és hogy nem sokára keresztény vérnek kellend folyni, s nagyobb, és nemesebb mértékben patakzani, mint eddig az uj-törvény paradicsomát öntözé. Az egyház az ő nyugodt, s folytonos gondoskodásával nézte a keletkező harcz feltünő jeleit, és az előkészületet el nem mulasztá. Elbeszélésünk második szaka ott veszi kezdetét, midőn az egyház magát erősen fegyverezni kezdi. Ez a küzdés nyitánya.

*) A fönebbi sirkö-rajz sz. Sebestény temetöjéböl van véve, s a fölirat ekkép olvasandó: „Diogenes sirásó, békében elhunyt october elsöje elött nyolcz nappal." (L. Boldetti, I. 15. 60. l.)

October vége felé járt az idő, midőn egy fiatal ember, kit már ismerünk, — köpenyébe burkoltan, — mert meglehetősen setét, és hideg volt, — Roma azon kerületének szük utczáin ment, mellyet Suburrának neveztek. E városrész kiterjedése, és fekvése, most vita tárgya: annyi azonban bizonyos, hogy a forumhoz igen közel feküdt. Minthogy a bün, fájdalom! igen gyakran karöltve jár a szegénységgel, azért itt mindkettő közös menhelyet talált. Pongrácz, ugy látszott, e városrészben nem igen otthonos: többször elhibázta az utat, mig végre meglelé az utczát, mellyet keresett: azonban az ajtók nem levén számozva, a keresett ház feltalálása, ha nem is megoldhatlan, de nagy feladat volt. Ő a legcsinosabb ház után vizsgálódott; és midőn egy a többi közül tisztasága, és jó karban tartása által észrevehetőleg kitünt, minden további gondolkozás nélkül annak ajtaján kopogtatott: mellyet egy öreg ember, kinek nevét már szinte tudjuk, Diogenes, nyitott fel. Magas, széles vállu férfiu; meglátszott rajta, hogy teherhordáshoz szokott, minek következtében termete előre hajlott; ezüst szinü ősz haja, nagy, s kemény fejének két oldalán göndörödött le. Arczának mély komolysága nyugodt, de ünnepiesen szomoru; s világosan mutatá, hogy ő egyike azoknak, kik a halottak között sokat forgottak, s kiknek társaságában magát legboldogabbnak érzi. Két szép sudár fia, Majus és Severus laktak vele: az első egy régi márványdarabra irt, vagy inkább vakart egy sirverset; a márvány más oldalán még látható volt egy pogány emlékirás nyoma, mellyet a mostani tulajdonos levakart. Pongrácz midőn az irást látta, felnevetett, mert alig volt egy szó jól irva. A felirás igy hangzott:

DE BIANOBA
POLLECLA QVE ORDEV BENDET DE BIANOBA. *)

A másik fiu egy durva rajzon dolgozott, mellyen Jónást, midőn a hal elnyelé, s Lázárt, midőn feltámad, lehete megkülönböztetni, — s melly arra látszott készitve korommal egy deszkán,

*) De via nova — Pollecla, quae hordeum vendit de via nova. — „Az uj utczáról; Pollecla, az árpaárulónő az uj utczán." E felirás Callistus temetőjében találtatott.

hogy későbben más tartósb anyagon a vésü képpé alakitsa. Midőn az ajtón kopogtattak, az öreg Diogenes épen egy fejszének uj nyelén dolgozott.

A család tagjainak illy különféle foglalkozása minket talán meglep; de az ifju látogatót ez épen nem lepte meg: ő tudta, mikép e család, a jámbor és tisztes Fossores, vagyis sirásók társulatához tartozik, a keresztény temetőkben, s a testvérületnek elnöke az öreg Diogenes.

Egy szent Jeromos korabeli iróra hivatkozva, némellyek az ujabb régiségbuvárok közül azt álliták, mikép az ős egyházban a Fossores a kisebb rendü papok közé tartoztak, mint a Lectores, vagy olvasók; s ámbár e vélemény alaptalan, azonban igen valószinü, hogy az e hivatalt viselő egyének az egyházi előljáróság által választattak, és erősittettek meg. Azon egység a rendszerben, mellyet a kiásások, elrendezések, a Roma körüli számtalan temetkezési helyek betöltése mutat, — a rendszer, melly már kezdetben olly tökéletes, hogy később az idők folytában minden javitgatást, és változtatást kizárni látszott, — azon biztos állitásra jogosit, mikép e csudálatra méltó tisztes müvek, hihetőleg egy e czélra alakult társulat vezetése alatt készültek. De az nem ollyan volt, mint most Angliában valamelly temetkezési társulat, melly a holtak eltakaritásával nyerészkedik: hanem egy jámbor, s az egyház által elismert testvérület, melly e czélra állt össze.

A sz. Agnesről nevezett temetőben talált érdekes sirversek egész sora mutatja, mikép e foglalkozás némelly családokban örökös volt: a nagyatya, fia, s unokái folytatták azt.*)

Innét lehet megfejteni azon nagy ügyességet, és egyenlő gyakorlatot, melly a katakombákban látható. E földalatti világban a Fossores egy magasabb feladat-, vagy joghatósággal birtak. Ugyanis az egyház minden gyermekei számára birt sirokkal: de igen természetes volt, hogy némellyek a sirhelyért

*) L. Marchi atya munkáját: „A földalatti keresztény Roma épitészete" (megjelent 1844.), melly itt igen gyakran használtatik.

valamicskét fizettek, ha halottjaikat valamelly különösen kedvelt helyen, p. o. egy vértanu sirja közelében, akarták eltemetni. Az illy vételeket, mellyekről a régi temetőkben gyakori emlék van, a sirásók eszközlék. Igy p. o. a következő felirat a Capitoliumon őriztetik:

EMPTV LOCVM AB ARTEMISIVM VISOMVM HOC EST ET PRAETIVM DATVM FOSSORI HILARO IDEST FOL NOOD PRAESENTIA SEVERI FOSS ET LAVRENTI. *)

Pongráczot Majusnál hagytuk, kinek a képfaragásban tett durva kisérletei őt mulatták; s kihez e kérdést intézte: „Az efféle felirásokat mindég te magad készited?"

„Oh nem," mondá mosolyogva a müvész, „én csak a szegényeknek készitek feliratokat, kik gyakorlottabb müvészeket nem fizethetnek. Ez egy jó asszony volt: az uj utczában egy kis boltja lévén, képzelheted, hogy abból meg nem gazdagodhatott; ő maga a becsületesség vala; és mégis midőn sirkövét készitém, különös gondolat ötlött elmémbe."

„Valljon mit gondoltál Majus?"

„Azt, hogy talán ezer, vagy több évek után majd tisztelettel olvasandják a keresztények az én vakarásomat, mellyet a szegény öreg Pollecla-, és árpaboltocskájáról irtam: mialatt talán már egyetlen felirását sem olvassák, vagy ismerik egy olly császárnak, ki az egyházat üldözte."

„Én nem képzelhetem, mikép tünhetnének el a fejedelmek nagyszerü sirboltjai, és mikép maradhatna fel egy boltosnő emléke a késő századokra. Hogy gondolod azt?"

„Csak ugy, hogy én inkább óhajtanám egy szegény jámbornak emlékét átadni az utóvilágnak, mint egy istentelen gaz-

---

*) Emptus locus ab Artemisio bisomus hic est, et pretium datum fossori Hilaro, id est folles ... in praesentia Severi fossoris, et Laurentii.

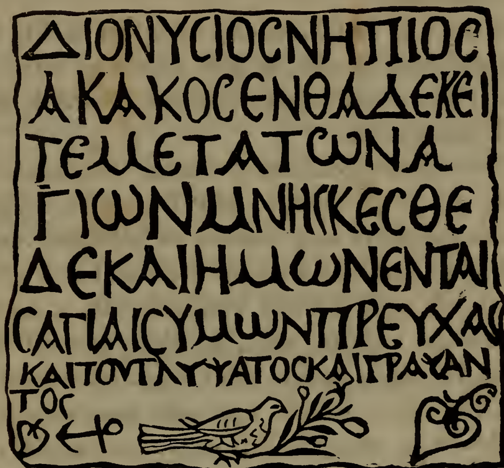
Azaz: „Két hullának való hely, mellyet Artemisius vett, és az árát Hilarus sirásónak lefizette, ugyanis ... zacskót, (a szám, fájdalom! ismeretlen jegygyel van irva) Severus és Lőrincz sirásók jelenlétében." — Hihetőleg ez utóbbi a vevőnek, Severus az eladónak tanúja. Azonban bár miként legyen is, mi az olvasót megismertettük mindazzal, mi az öreg Diogenes, és fia mesterségéről tudatik.

dagét. Az én egyszerü feliratom lehetőleg olvasható leend még, midőn már a diadalivek romban hevernek. De mégis borzasztóan rosszul van irva; nemde?"

„Mit sem tesz; az igaz, hogy egyszerü, de azért olly jó, mintha szépen lenne irva. És ez a falhoz támasztott lap miféle?"

„Ez már valóban szép irat, mellyet felállitás végett hoztak hozzánk: ezen láthatod, mikép más volt, a ki szerkeszté, és más véste. Ez Agnes hölgynek a nomentani uton fekvő mezei lakában létező temetőbe van rendelve. Ugy vélem, ez egy gyermekre vonatkozik, mellynek elholtát jámbor szülői mélyen gyászolják."

Pongrácz vevé a mécset, és olvasá, mint következik *):

„Dionysius az ártatlan gyermek nyugszik itt a szentek között. De emlékezzetek meg rólunk is szent imáitokban, arról, a ki ezt irta, és arról, a ki ezt véste."

---

*) *Διονύσιος νήπιος ἄκακος ἐνθάδε κεῖται μετὰ τῶν ἁγίων· μνήσκεσθε δὲ καὶ ἡμῶν ἐν ταῖς ἁγίαις ὑμῶν προσευχαῖς καὶ τοῦ γλύψαντος καὶ γράψαντος.*

„Kedves, szerencsés gyermek!" folytatá Pongrácz, midőn a felirást átolvasta; „emlékezzél meg rólam is, ki e felirást olvastam, ugy mint arról, a ki irta, és bevéste azt, a te szent imáidban!"

„Amen," felelé az ajtatos család.

Pongrácznak feltünő volt azon elfojtott hang, mellyen Diogenes e szót kimondá. Megfordult, és látta, hogy az öreg erősen dolgozik egy ék végének elvágásával, mellyet ő fejszéje nyelének végébe vert, hogy a vasban erősen álljon; — s e munkája közben, szüntelen, mintha nem jól látna, kemény kezével szemei előtt hadarázott. „Mi bajod kedves jó öreg barátom?" kérdé barátságosan az ifju; „miért lágyit meg téged ez ifju Dionysius emlékirata?"

„Nem maga az emlékirat az; de mivel ez olly sokra emlékeztet, mi már megtörtént, és igen sokra, mi talán csakhamar történni fog: olly annyira, hogy csaknem borzadok, ha az egyik, vagy másik eszembe jut."

„Miféle szomoru gondolatid vannak, Diogenes?"

„Lásd, egy jó gyermeket, mint Dionysius, ki gyolcsba takarva, illatos szerekkel meglocsolva, és pólyázva van, karjaimra venni, és a sirba tenni, ez könnyü. Mert ámbár a szülők sirnak, és zokognak, de igen könnyü átmenete volt a fájdalomból az örömre. Azonban egészen más, és ollyan sziv kell hozzá, mint az enyim, melly már a szokás által megkeményedett, (kezeivel ismét szemeit törülve,) midőn egy más gyermeknek széttépett testét, és összetört csontjait kell sietve összeszedni, és sebesen halotti lepelbe takarni, azután ismét egy másik takaróba, mellybe balzsam helyett mész van gömbölyitve, lélekszakadva a sirba dugni. *) Milly örömest óhajtana az ember, egy vértanu testével másként bánni!"

*) Sz. Agnes temetőjében mészdarabok találtattak az emberi test különféle tagjainak benyomásaival, mellyeknél világosan látható, hogy a tagok belülről finom, kivülről vastag vászonba voltak takarva. A balzsamot, és illatos szereket illetőleg megjegyzi Tertullian, mikép az arabok, és sabaeusok jól tudták, hogy a keresztények holtjaikra évenkint többet felhasználtak, mint a pogányok az ő isteneikre.

„Igenis, Diogenes; azonban egy hős tiszt többre becsüli a csatatéren elesett közvitéz egyszerü sirját, mint az appiusi uton diszlő, bármilly faragványokkal ékitett sirboltot. És az általad mondott eset, az üldözés alatt eléfordul-e gyakran?"

„Kedves ifju ur, az illy eset nem ritka. Meg vagyok győződve, hogy olly jámbor ifju, mint te, Hermes temetőjében Restitutus sirját évfordulati napján már egyszer meglátogattad."

„Azt megtettem; és korai vértanuságát majd csaknem irigylettem. Te temetted el őt?"

„Igen, és szülői egy szép sirt csináltattak neki. Ez sirboltjának Arcosoliuma.*) Atyám, és én készitők azt sietve összekeresett hat márványtáblából; az irást én véstem, s ez most is meg van. Nemde jobban irtam, mint itt Majus?" egészen vidáman tevé hozzá az öreg.

„Az nem sokat tesz, édes atyám," szinte olly vidáman viszonzá a fiu; „hanem azon feliratnak, mellyet késziтél, mássa itt van," egy csomag pergamenlevél közül egyet elővonván.

„Én igen jól emlékszem azon feliratra," mondá Pongrácz, mialatt a lapot nézé, s átolvasá; a helyesirási, de nem a nyelvtani hibákat kiigazitván:

AELIO FABIO RESTVTO
FILIO PIISSIMO PARI N
TES FECERVNT QVIVI
XIT ANNI. S XVIII MENS
VII INIRENE.

Aelius Fabius Restitutus jámbor fioknak készitteték szülői (e sirt); ki élt 18 évet és hét hónapot. Békeségben. **)

„Milly felséges ifju!" folytatá Pongrácz, ki már illy korában Krisztust nyilván vallotta!"

„Bizonyosan," válaszolá az öreg; „te azonban azt hitted

*) E kifejezések később fejtetnek meg.

**) Aelio Fabio Restituto, filio piissimo, parentes fecerunt. Qui vixit annis XVIII. mensibus VII. In irene.

ugy-e, hogy sirjában egyedül az ő szent teste fekszik? — és a felirat szerint mindenkinek azt kell tartania."

„Természetesen azt hittem. Hát másként van a dolog?"

„Igen, nemes Pongrácz; vele egy nálánál fiatalabb nyugszik. Épen midőn Restitutus sirját be akartuk zárni, akkor hozták egy tizenkét, vagy legfeljebb tizenhárom éves gyermek tetemét. Akkori érzésemet soha sem felejthetem el. Ő tüz fölé volt függesztve, feje, dereka, és tagjai egészen térdeig leégetve a csontról; rajta arczvonás nem vala ismerhető. Szegény gyermek, milly borzasztó kinokat szenvedett! — De miért szánjam őt? Mi akkor igen siettünk, és azt gondoltuk, hogy a 18 éves ifju, vértanui társának, a 12 éves gyermeknek, mint ifjabb testvérének helyet ád koporsójában: s igy Aelius Fabius lábaihoz tettük. De nem volt más véredényünk, mellyel a második vértanut megjeleljük, mert a tüz vérét ereiben kiszáritá." *)

„Milly felséges gyermek! az első öregebb, a másik fiatalabb volt nálamnál. Mit gondolsz Diogenes, lehetséges-e, hogy nekem e napokban hasonló szolgálatot teendesz?"

„Nem remélem," felele az öreg sirásó; kinek hangja ismét komoly lett. „Kérlek, erről hallgassunk. Az én órám bizonyosan elébb fog ütni. Miért is kiméltetnek a vén fák, mig a fiatal sarjadék lemetszetik?"

„Bocsáss meg édes öregem, nem akartalak megszomoritani. De majd el is felejtem, hogy miért jöttem. Holnap korán jöjj anyám házába, hol a bekövetkező üldözés tekintetéből a temetők rendezése tárgyaltatik. Ott lesz szent pápánk a kerület áldozáraival, a diaconusokkal, és jegyzőivel, kik most ismét teljes számmal vannak, és te, mint a Fossorok elöljárója, hogy mindeneket előre rendezzetek."

---

*) E sir 1823-ik évi april 22-ik napján sértetlenül találtatott. A benne talált csontok, fényesek, simák, és elefántcsont fejérségüek voltak. A fej felett volt a véredény. Lábainál egy 12 éves gyermek csontváza, elégve feketén a fej, és a test felső része egészen a lábszárig, honnét lábig a csontok mindig fejérebben tüntek elö. E két ereklye gazdag foglalatban most a lorettoi jezuiták templomának oltára alatt nyugszik.

„Meg fogok jelenni, Pongrácz.“

„És most még egyre kérlek,“ mondá az ifju.

„Engem kérsz?“ csudálkozva kérdé az öreg.

„Igen; ugy hiszem, munkádat azonnal meg kell kezdened. Én ugyan szent temetőinket sokszor meglátogattam ajtatosságból, de még igazán soha sem vettem szemügyre: s ezt társaságodban szeretném tenni, mert te e szent helyeket legjobban ismered.“

„Édes örömest,“ felele Diogenes, némileg megtisztelve érezvén magát; de inkább azon örülve, hogy Pongráczot érdekli az, mi neki annyira kedves. „Miután nálam a rendeleteket kiadják, azonnal Callistus temetőjébe megyek: a Capena kapu előtt várakozz reám, dél előtt valami fél órával, s majd együtt menjünk.“

„De én nem egyedül jövök,“ folytatá Pongrácz; két nem rég keresztelt ifju igen óhajtja temetőinket ismerni, mellyekről még igen keveset tudnak, s megkértek, hogy vezetném el őket.“

„Barátjaidat, bár kik legyenek, örömest látom. Mi nevök — hogy tévedés ne történjék?“

„Az egyik Tiburtius, az előbbi városfőnöknek, Chromatiusnak fia, a másik egy fiatal ember, neve Torquatus.“

Severus gyanakodólag mondá: „Meg vagy-e győződve Pongrácz, hogy e másodiknak hinni lehet?“

Diogenes rosszalta fiának a kérdését, és mondá: „Ha ő Pongrácz társaságában jön hozzánk, ez elég biztosság.“

„Megvallom,“ közbe szóla Pongrácz, „hogy én őt annyira nem ismerem, mint Tiburtiust, ki igen jámbor, és nemes ifju. Egyébiránt Torquatus nagyon igyekszik mindent alaposan kitanulni, s komolyan látszatik venni a dolgot. Severus, mi ébresztett gyanut benned irányában?“

„Igaz, hogy csekélység. Midőn ma reggel a temetőbe mennék, betértem Antonius fürdőjébe.“ *)

---

*) Közönségesebb neve: „Caracalla fürdöi.“

„Hogyan?“ nevetve szakitá félbe Pongrácz; hát te olly előkelő mulató-helyekre jársz?“

„Nem épen,“ felele a szerény müvész; „de te talán nem tudod, hogy Cucumio, a Capsarius, *) és felesége keresztények?“

„Lehetetlen! hol nem talál az ember keresztényeket?“

„Pedig ugy van; ők a Callistus temetőjében sirboltot készittetnek maguknak, és én a felirást, mellyet Majus készitett, mutattam meg nekik; ime itt van,“ mondá, és e következőt mutatá:

CVCVMIO ET VICTORIA
SE VIVOS FECERVNT
CAPSARARIVS DE ANTONINIANAS. **)

„Igen helyes!“ mondá Pongrácz, az iráshibákon gyönyörködve; „de Torquatust majd el is felejtők.“

„A mint tehát az épületbe jöttem,“ folytatá Severus, „legnagyobb bámulatomra, olly rendkivüli órában ott találtam egy sarokban ezt a Torquatust, a legélénkebb társalgásba merülve a mostani városfőnök fiával Corvinussal, a szinlett bénával, ki Agnes házába lopódzott, midőn egy névtelen jótévő, (az Isten fizesse meg neki) olly igen gazdag alamizsnát osztatott. Nem igen szép társaság egy keresztényre, gondolám magamban, — és még hozzá illy rendkivüli időben.“

„Az már igaz, Severus,“ egészen elpirulva felele Pongrácz; „de ő még ujoncz a hitben, és hihetőleg régi ismerősei még nem tudják megtérését. Legyünk jó reményben.“

Pongrácz haza készülvén, mind a két ifju ajánlkozott, hogy őt e szegény, és rossz hirü városrészen kisérjék. Ajánlatukat örömmel fogadván, az öreg sirásónak csendes jó éjszakát kivánt.

---

*) Ez volt neve a fürdö-vendégek ruhái örének, — a Capsa-, vagy szekrénytöl.

**) „Cucumio és Victoria késziték maguknak éltökben e sirt. (Ki) Capsarius volt az antonini fürdökben.“ E felirat a Callistus temetöjében találtatott, és elöször P. Marchi által ismertettetett meg; de hibásan állitja, hogy Praetextatus temetöjében fedeztetett föl.

II.

A temetök.

M. ANTONI VS . RESTVTV S. FECIT . YPO GEVSIBI . ET SVIS . FIDENTI BVS . IN DOMINO

*)

A jámbor Lucináról, kinek jellemét, és gondolatit történetünk elején láttuk, majd meg is feledkeztünk. Az ő erényei ugyanis azon elrejtett szerény erkölcsök, mellyek a nyilvánosságot nem keresik. — Háza, melly a városrész czime, vagy plebánia-temploma volt, vagyis inkább ezt magában foglalta, most a pápának is lakásul szolgált. Egy kemény üldözés bekövetkezése, mellyben Krisztus lelki országának vezérei biztosan számithatának rá, hogy őket, mint a császár ellenségeit, legelőször kémlelik ki, — kényszerité a főpásztort szokott lakának elhagyására, s egy biztosabb menhely elfogadására. Erre Lucina háza választatott; és az ő legnagyobb örömére a mostani, valamint a következő pápának is lakásul szolgált: s ez alatt történt, hogy a vadállatok oda hozattak, és Marcellus pápának saját szállásán kellett azokat etetni; — melly kegyetlen büntetés csakhamar életébe került.

Lucina negyven éves korában **) a diaconissák közé felvé-

*) M. Antonius Restitutus fecit hypogeum sibi, et suis, fidentibus in Domino. ‚Marcus Antonius Restitutus készité e földalatti sirboltot magának, és övéinek, kik az Urban hisznek.' E felirat nem rég sz. Nereus és Achilleus temetöjében találtatott. Különös, hogy az elöbbi fejezetben emlitett sirkövön, valamint ezen is, a vértanu nevének két betüje kihagyatott, melly a kiejtésnél könnyen elenyészik.

**) Hatvan évesek vétettek rendesen föl; azonban kivételkép negyven évesek is.

tetett, s e hivatala teljesitésében elég foglalkozást talált. Az asszonyokrai felügyelés a templomban, a beteg, és szegény nők ápolása, a szent öltönyök készitése, és jó karban tartása, a vászon készitése az oltárra, a szent keresztséghez készülő gyermekek és nők tanitása, s az ezek keresztelésénéli szolgálattétel, — ez mind a diaconissák kötelessége volt, és elég foglalkozást adott az ő házi gondjaikon kivül. E kettős kötelesség teljesitésében Lucina nyugodtan élt. Fő feladatát elérni látszatott: fiát Istennek szentelé, s kész volt vérét a hitért kiontani. Fiára felügyelni, s érette imádkozni, reá nézve inkább öröm, mint foglalkozás tárgya volt.

Az előbbi fejezetben emlitett összejövetel, a kitüzött nap kora reggelén megtartatott. Elegendő megemlitenünk, mikép itt egyenes utasitások adattak, az alamizsna beszedéséről, hogy a temetők nagyobbittassanak, — a holtak temetéséről, — azok tartásáról, kik az üldözés alatt rejtve kénytelenek maradni, — a foglyok tartásáról, és a hozzájok férhetés megnyerhetéséről, — végre a vértanuk hulláinak megvételéről. Továbbá minden kerületbe jegyző rendeltetett, ki a vértanuk történetét összeszedje, és a nevezetességeket följegyezze. A cardinalisok, vagyis czimplebániai áldozárok, utasitást vettek a szentségek kiszolgáltatására, nevezetesen az Oltári-szentségre nézve, az üldözés alatt; és mindeniknek egy, vagy több temető jelöltetett ki, hogy ott a földalatti kápolnákban végezzék a szent szertartásokat. A pápa magának választá Callistus temetőjét: mi Diogenest, mint annak első sirásóját nem kevéssé, ámbár egészen ártatlan módon, büszkévé tette.

A jó öreg inkább vig, mint szomoru volt, a közelgő üldözés borzasztó előjeleinek látására. Egy tüzér tiszt, kinek ügyességére bizatott valamelly bekeritett város védelme, nem oszthata erősb, és határozottabb parancsokat, mint Diogenes az alatta levő többi temetők felügyelőinek, kiket házához rendelt, hogy az emlitett összejövetel rendeleteit érvényesitse.

A Porta Capena napórájának árnyéka épen delet mutatott, mikor két fiával az öreg odaért; és a három ifju embert már

ott találta. Az Appius-ut hosszában párosan mentek, és közel két mérföldnyire a kaputól, *) különféle utakon haladtak, mig az ut mentében fekvő többféle sirok közt bujkálva, ugyanazon mezei lakban jöttek össze, melly az ut jobb felén feküdt. Itt mindent találtak, mi a földalatti sirboltokbai lemenethez szükségelteték, gyertyát, lámpát, tüzszerszámot. Severus tanácslá: mivel a vezetők ugy, mint az idegenek többen vannak, tehát párokra oszszák magukat; e felosztásnál ő társul Torquatust választá: miért? azt könnyen gondolhatjuk.

Hihetőleg fárasztó lenne a szives olvasóra e társaságot mulatása egész terjedelmében követni. Diogenes minden kérdéseikre nem csak megfelelt, de időről-időre rövid értelmezését is adá azon tárgyaknak, mellyeket leginkább vonzóknak tartott. Mi érdekesebb- és tanulságosabbnak látjuk az egészet öszhangzásban elmondani; azért is, mivel a szives olvasó, e csudálatra méltó helyeknek, hová ifju vándorainkat levezettük, későbbi történetét is óhajtja tudni.

A keresztény temetőhelyek, coemeteriumok, vagy katakombák, (mint közönségesen neveztetnek) történetét három szakaszra lehet osztani: kezdetöktől elbeszélésünk idejeig, vagy pár évvel később; ez időtől a nyolczadik századig; végre innen korunkig, mellyben alaposan hiszszük, hogy egy uj időszak kezdődik.

Mi a „Katakomba" nevet szándékosan mellőztük, mert ez azon balvéleménybe ejthette volna az olvasót, mikép ez lett legyen az eredeti, és átalános neve a régi keresztény kryptáknak. A mi nem áll; Roma körül van véve közel hatvan temető-helyekkel, mellyek a benne fekvő szent-, vagy szentekről neveztetnek: igy sz. Nereus és Achilleus, sz. Agnes, sz. Pongrácz, Praetextatus, Priscilla, Hermes, stb. temetője; néha azon helyről is neveztettek, mellyen álltak. **) Sz. Sebestény temetője több

*) Most sz. Sebestényé. A régi Porta Capena majd egy angol mérfölddel közelebb volt a városhoz, mint a mostani.

**) Például: ad Nymphas, — ad Ursum pileatum, — inter duas lauros, — ad Sextum Philippi, stb.

nevei mellett, még „Ad Catacumbas" *) is nevezteték. E szó értelme egészen ismeretlen; talán azon körülményre vonatkozik, hogy sz. Péter és Pál ereklyéi egy ideig azon kryptába voltak letéve, melly e temető közelében van. Tehát ezen temető neveztetett először e néven; később nyert csak átalánosabb értelmet e szó, és most mi közönségesen e földalatti temetkező helyeket „katakombáknak" nevezzük.

Eredetökről a mult században vitáztak. Némelly tudós régiségbuvárok, két, vagy három határozatlan, s kétértelmü kifejezések által tévutra vezettetve, álliták: hogy a katakombák hajdan pogányok által készitett üregek voltak, mellyekből az épitkezésekhez homokot hordottak. E homokbányák Arenariáknak neveztettek: és ugyane néven neveztetnek néha a keresztény temetők is. Azonban tudományos, és közelebbi kémlet után, mellyet nevezetesen a szorgalmas Marchi atya tett, az egész állitás alaptalansága kiviláglott. A katakombák bejárása gyakran, mint még most is látható, a homokbányákba nyilt, mellyek, minthogy föld alatt vannak, kétségkivül igen alkalmasak voltak a temető elfedésére: de több körülmények bizonyitják, hogy ezek soha keresztény temetkezésekre nem használtattak, sem ezekké át nem változtattattak.

A ki homokot akar, az a föld felszinéhez lehetőleg közel nyit bányát, s az anyag kihordásához könnyíti a bejárást, a gödröt olly terjedelmessé teszi, mint ezt a boltozat biztossága, és az anyag, mellyre szüksége van, követeli. Mindezt feltaláljuk az Arenariákban, mellyek Roma körül máig is léteznek. De a katakombák egészen ellenkező alapon épittettek.

A katakomba közönségesen meredek lépcsőn, porhanyós, és könnyen szétmorzsolható homok-rétegen át **) egyenest lefelé, egészen egy puha, de tartós kő-rétegbe vezet, mellynek felső részén még most is minden csákányvágás látható. E mélységet

*) Hihetőleg a görög elöszó κατα, és deák ige cumbere, van összeragasztva.

**) „Puzzolana" a neve, veres, vulcanicus homok, melly a hires romai caementum készitéséhez szokott használtatni.

elérve, a temető első osztályában van az ember: ebből egy lépcső vezet a másikba, innét a harmadikba, s ez mind ugyanazon egy szervezet szerint.

Minden katakombát három részre lehet osztani: boltozatok-, vagy utczák-, termek-, vagy piaczok-, és templomokra. A boltozatok, hosszu, szük folyosók, meglehetős csinnal kivágva; ugy hogy az alja, tető és falak élcs szöget képeznek: sokszor olly keskenyek, hogy két személy alig mehet együtt. Néha egyenes vonalban hosszan terjednek, más ágak által keresztül metszve; mellyeket ismét több helyen vágnak ketté hasonló folyosók: ugy hogy az egész egy labyrinth, vagy földalati ivek hálózatát képezi. Itt eltévedni, veszedelmes.

E folyosók, mint a névről valaki gyanithatná, nem csupán arra szánvák, hogy bizonyos helyekre vezessenek; ezek maguk a katakombák, vagyis temetők. Ugyanis a falak, valamint a lépcsők oldalfalai, egészen sirokkal telvék; azaz: egész sorban vannak kisebb, és nagyobb nyilások vésve, mellyek elegendők egy ember, vagy gyermek hullájának elfogadására. A test oldalt fekszik a folyosó hosszában. Néha egész tizennégy, néha csak három-négy sorban vannak egymás fölé helyezve ezen sir-üregek. A sirok nagysága olly szigoru pontossággal van készitve, mikép valószinüleg a hulla már ott volt, midőn a sir a kőbe vésetett.

Midőn a vászonba burkolt test, mint Diogenestől hallók, a kivésett szük üregbe tétetett, ez légmentesen elzáratott; vagy egy márványlap-, vagy közönséges, széles tégla-darabokkal, és czementtel bevakoltatott. A felirás vagy a márványba vésetett, vagy a fris vakolatba iratott. Az előbbiekből sok ezer példány gyüjtetett össze, s részint a muzeumokban, részint templomokban őriztetnek; az utóbbiakból igen sok leiratott, és nyilvánosságra bocsáttatott: azonban a legtöbb siroknál hiányzik a fölirat.

Az olvasó még azt kérdhetné: milly időszakba esik az e katakombákbani temetkezés? és mikép lehet e korszak kezdetét, és végét meghatározni? Ezt röviden akarjuk megfejteni.

Semmi adat sem tanuskodik, hogy a keresztények valamelly más temetőhelylyel birtak volna a katakombák épitése előtt.

A kereszténységgel egy idős két ok mutatja az efféle temetkezési módot. Az egyik azon mód, mellyel Krisztus urunk eltemettetett: ő egy sziklába vágott koporsóba tétetett, gyolcsba takartatott, illatos szerekkel megkenetett, és egy kő, melly megpecsételtetett, zárta be koporsóját. És mivel sz. Pál az Urat, mint föltámadásunk előképét annyiszor elénkbe állitja, és mondja, hogy mi vele a keresztségben eltemettetünk: igy igen természetes volt, hogy tanitványai is az ő példájaként kivántak temetkezni; hogy készen legyenek, vele ismét föltámadni.

A második ok e nyugvó-, vagy temetőhelyek épitésére, volt a föltámadás várása. Minden erre vonatkozó kifejezések a föltámadásra czéloznak. Ez a szó „eltemetni," a keresztény föliratokban nem fordul elő. „Békében letétetett;" „N. N. letétele (depositio);" — ezek a közönséges kifejezések. A holtak egy időre letétetnek, mig majd ismét fölhivatnak; a sirnak átadatnak, mint midőn valami zálog, vagy drágaság, biztosan, de csak ideiglenesen, valahol letétetik. Maga a név „coemeterium, nyughely," arra mutat, hogy ez olly hely, hol sokan nyugszanak, mint egy alvó-teremben; ideiglenesen szunnyadnak, mig a hajnal pirkadni fog, és a trombita harsogása őket fölkelti. Azért neveztetik a sir közönségesen „hely-," vagy inkább „helyecské"-nek (locus, loculus).

E két eszme, melly a katakombák épitésénél együttvéve működött, a keresztény szervezetbe nem később csusztattatott be, hanem már a legrégibb időkben különös elevenséggel birt. Azért a hullák megégetését, mint pogány szokást, a keresztények megvetették, s legkisebb nyoma sincs, hogy ezt valaha elfogadták volna.

Magukban a katakombákban igen sok bizonyságait találjuk az ő régi keletkezésöknek. A még most is fönlevő festmények olly időre mutatnak, mellyben még a müvészet virágzott. Maguk a jelvények, és a képes jellem, határozott tanui az ős időnek; mert a képes ábrák iránti előszeretet később szünni kezdett. És ámbár az idő pontos följegyzésével ellátott fölirások ritkák, mégis azon 10,000 közül, mellyeket a tudós, és éles látá-

su Rossi lovag összeszedett, és ki akar adni, közel 300 a consulok idejéből való; még pedig minden korszakból, az első császároktól, egész a negyedik század közepéig (350. Kr. u.). — Egy más sajátságos, és érdekes szokás további adatokat nyujt a sirok felől. Midőn a sir bezáratott, ismertető jelül a rokonok, vagy barátok a még nedves vakolatba egy pénzt, egy faragott követ, közbe egy csigát, vagy egy kövecset nyomtak: hihetőleg, hogy a sirt föltalálhassák, ha emlékirása nem volna is. Illy tárgyakat folyvást találnak, és már igen sokat gyüjtöttek. Gyakran a pénz már le van esve, azonban világos, és tiszta kinyomatát hagyta a vakolaton, mellyen az időjelelés még fölismerhető. Ezen adatok néha Domitian, vagy más, első császárok korát mutatják.

Azt lehetne kérdeni, valljon mit helyeztek a keresztények abba, hogy a sirt ismét megtalálhassák? A természeti tisztelet ösztönén kivül, rendesen a siriratokban emlittetik egy ok. Ha most valamelly sirkövön a tér köre gátolna egy holtnak kimulási adatait tökéletesen leirni, inkább a napot, mint az évet hagynók el. Ez rendesebb; és senkit sem érdekel, tudni a napot, mellyen valaki meghalt, ha az évet nem tudja: az év azonban, a nap nélkül is, fontos adat. Mégis csak igen kevés keresztény fölirások mutatják a halálozás évét: mig azok biztosan, és egész pontossággal adják a napot, mellyen valaki elhalt, akár a hivők reményében az örök életre, akár mint vértanu. És ezt könnyü megfejteni: mindkét rendbeli kimultakért, halálozásuk évfordulati napján megtartatott az emléktisztelet: azért kellett a halálozás napját biztosan tudni, s azért jegyeztetett ez föl különösen.

Egy illy temetőben, közelében annak, mellyben három ifju barátunkat Diogenessel, és két fiával hagytuk;*) nem rég egymás mellett találtattak mindkét rendbeli elholtakra vonatkozó fölirások. Egyik görög nyelven, említi „Augenda letételét, a tizenharmadik napon junius kalendái (az első nap) előtt.“ Azután ez egyszerü intést teszi hozzá:

*) Sz. Nereus, és Achilleus temetőjében.

ZHCAIC ENKω KAI
EPωTA YΠEPHMωN

„Elj az Urban, és imádkozzál érettünk.“ *)

Egy másik töredék következőleg hangzik:

.....N. IVN-
......IVIBAS-
IN PACE ET PETE
PRO NOBIS

„Junius . . . napján. Élj békében, és imádkozzál érettünk.“ **)

Egy harmadik igy hangzik:

VICTORIA . REFRIGERER [ET]
ISSPIRITVS . TVS IN BONO

„Victoria, nyugodjál, és lelked legyen boldogságban.“ ***)

Ez utóbbi fölirás emlékeztet minket egy másik, igen sajátságosra, melly egy sir mellett Praetextatus temetőjében, (nem messze a Callistusétól,) találtatott, a vakolatba bevakarva. Először is azért nevezetes, mert latinul fogalmazva, görög betükkel van irva; továbbá azért, mert Krisztus Istenségéről tesz tanuságot; és végre, mert könyörgést foglal magában, hogy Isten a holtakat nyugasztalja. Mi kiegészitjük a hiányokat, melylyek némelly vakolat-darabkák lehullása által támadtak: ****)

BENE MERENTI SORORI BON
VIII KAL NOB
ΔE
OYC CΠI
XPIC PIT ουμ
TOYC TOY ουμ
ONN PEΦ ρ
ΙΠΟ ΙΓΕΡΕ τ
TEC IN ☧

---

*) Ζήσαις ἐν κυρίῳ καὶ ἐρώτα ὑπὲρ ἡμῶν.

**) ... Nonas Junii .. Vivas in pace, et peto pro nobis.

***) Victoria, refrigereris (et) spiritus tuus in bono.

****) Bene merenti sorori Bon.... VIII. Kal. Nov. Deus Christus omnipotens spiritum tuum refrigeret in Christo.

„Az igen érdemes Bon... nénének,... a nyolczadik napon november kalendái előtt. Isten Krisztus, a Mindenható, nyugasztalja lelkedet Krisztusban."

A sirok fölötti imádságok tárgyában tett eltérésünk daczára, át fogja látni a szives olvasó, mikép azt kivántuk bebizonyitani, hogy a keresztény temetők Roma körül, a legrégibb időben vették eredetöket. Még csak az van hátra, hogy: melly ideig használtattak? Miután az egyháznak visszaadatott a béke, némelly keresztényekben azon vallásos érzet gerjedt, mikép az előbbi idők vértanui, s jámbor hivei mellett ohajtának eltemettetni; de közönségesen megelégedtek azzal, hogy hulláik a padozat alá tétessenek. Azért azon sirkövek, mellyek gyakran a katakombák romjaiban, és nem ritkán még a maguk helyén találtatnak, s mellyeken a negyedik századbeli consulok neveztetnek, — vastagabbak, nagyobbak, rajtuk az irás jobban be van vésve, és kevésbbé egyszerü az ir-módor, mint a korábbi időkbeli sirköveken, mellyek az oldalfalakba vannak illesztve. Ezen emlékkövek, még a negyedik század vége előtt már ritkábbak; és legkésőbb az ötödik században, egészen megszüntek a katakombákba temetkezni. Damasus pápa, ki 384-ik évben halt meg, tartózkodott, mint ő maga sirversében mondja, a szentek társaságába betolakodni.

Igy Restitutus, kinek sirversét e fejezet elején közlöttük átalánosan az ős keresztények nevében szól, midőn mondja hogy ő magának és övéinek épitette ezen földalatti sirt; ez oknál fogva a régi keresztények kizárólagosan saját müvök-, és tulajdonuknak tekinthetik azon földalatti várost, mellynek utczái összesen ezer angol mérföldet tesznek, és mellynek hat millio szunnyadó lakosa van, kik az Urban hisznek, és általa várják föltámadásukat. *)

---

*) E számokat Marchi atya, mint a leggondosabb vizsgálat eredményét adja. Megjegyzendő, hogy e temetők épitésénél az egyik folyosóból kitakaritandó homok a másikba hordatott. Azért most némellyik egészen betemetve találtatik.

III.

Az, mit Diogenes a katakombákról el nem mondhatott.

Diogenes a temetőhelyek történetének első szakában, kevéssé annak vége előtt élt; ha ezeknek bekövetkező végzetébe egy pillanatot vethetett volna, ott egy közelálló korszakot, melly szivét örömmel töltené, de szinte egy másikat, az erre következőt, melly elszomoritaná, látandott. Azért, ámbár e jelen fejezet tárgya közvetlenül nem vonatkozik elbeszélésünkre, mégis lényegesen szolgál arra, hogy annak jeleneteit, a mostani földleirattal öszhangzásba hozzuk.

Miután az egyháznak a béke, és szabadság visszaadatott, e temetőket sok jámbor, és ajtatos hivek látogatták. Elneveztettek a vértanukról, kiknek ereklyéi ott nyugodtak; s az illy vértanuk évfordulati napjain seregenkint tódultak a polgárok, és zarándokok szent sirjaikhoz, hol az isteni titkok végeztettek, emlékökre szent beszédek tartattak. Innen támadtak az első martyrologiumok, vagy kalendariumok; mellyekben a vértanuk napjai föl levén jegyezve, a hivek tudhatták, hogy hova kellessen menniök. „Romában a Salaria-, vagy Appia-, vagy ardeatini uton.“ Illyfélék azon utasitások, mellyeket majd minden nap olvasunk a romai martyrologiumban: melly most természetesen a későbbi idők adataival bővitve, sokkal nagyobb terjedelmü. *)

---

*) Némelly adatok szolgáljanak például a régi kalendarium romanumból:

III. Non. Mart. Lucii in Callisti.

VI. Id. Dec. Eutychiani in Callisti.

XIII. Kal. Febr. Fabiani in Callisti, et Sebastiani ad Catacumbas.

VIII. Id. Aug. Systi in Callisti.

Szándékosan választottuk e fönebbieket, mellyek Callistus temetöjére vonatkoznak; mert épen midön e fejezet leirásával foglalkozunk, veszszük a hirt, mikép a nevezett négy pápának sirjai, és fölirásai, sz. Antheruséval együtt Callistus temetöjének egy kápolnájában föltaláltattak, egy sz. Damasus pápa által versben készitett fölirattal együtt. — Más példák a régi kalendariumból:

Prid. Kal. Jan. Sylvestri in Priscillae.

IV. Id. (Aug.) Laurentii in Tiburtina.

III. Kal. Dec. Saturnini in Thrasonis.

E kalendariumot l. Ruinartnál. Acta Mart. t. 3.

A martyrologium közönséges olvasói alig gyanitják ezen utasitások értékét; mellyek arra szolgáltak, hogy más kétséges temetők kimutattassanak. E mellett az értékes irásoknak egy más neme szolgál segitségünkre; de mielőtt ezt emlitenők, vizsgáljuk azon változásokat, mellyek ezen ajtatosságok következtében történtek a temetőkben. Először is kényelmesebb bejárások, és tágasabb lépcsők készittettek, továbbá falak huzattak, hogy a düledező folyosókat tartsák; helyenkint tölcsér-alaku nyilásokat alkalmaztak a boltozatokban, világosság és levegő okáért; végre a bejárások fölé templomokat épitettek, mellyekből a lejárás közönségesen a legnevezetesebb sirhoz vezetett: melly a templom „Confessio-"jának neveztetett. A vándor, ki a szent városba jött, meglátogatta, — mint most is szokás, — rendre az illy templomokat, lement a Confessio-ba, és a tisztán tartott folyosón egyenesen a legnevezetesebb vértanu sirjához, onnét tovább a másikhoz, melly talán szinte tisztelet tárgya volt.

Ez időszakban, mellyről most szólunk, nem volt szabad, valamelly sirt fölnyitni, s onnét ereklyét kivenni. A sir oldalfalába véstek kis nyilásokat, mellyen kendők, és fátyolok, ugy nevezett Brandeák, érintettek az ereklyékhez; s az illy kendők messze tartományokba vitettek, és nagy becsben tartattak. Nem csuda tehát, hogy sz. Ambrus, sz. Gaudentius, és más püspökök olly nehezen nyerhettek nagyobb ereklyéket templomaik számára.— Más neme az ereklyéknek volt, az ugy nevezett martyrok olaja. Ez olly (gyakran balzsammal kevert) olaj volt, melly a vértanu sirja melletti lámpában égett. Többször látni egy gömbölyü kő-oszlopot, három láb magasságban fölül kivésve, valamelly emlék mellett állni, hihetőleg ezen állt a lámpa, vagy ennek tartalma elosztására szolgált. Sz. Gergely pápa irá Theodelinde királynőnek, hogy azon pápák olajának gyüjteményét küldi neki, kik vértanuk voltak: a hozzá mellékelt névsort Mabillon a monzai kincstárban irta le; mint az Ruinartnál ki van nyomva (Acta Mart. t. 3.). Még most is ott van, azon üvegekkel, mellyekben ércz-csövecskékben az olaj lepecsételve őriztetik.

A szentek nyughelyének háborgatásátóli borzadály, egy

esetben, mellyet toursi sz. Gergely beszél el, igen erélyesen tünik föl. Azon vértanuk közé, kik az egyházban legkitünőbben tiszteltettek, tartoztak Chrysanthus, és Daria. Ezek sirjánál számos betegek meggyógyultak; és igy az olly hiressé lett, hogy a keresztények, fölibe igen szép ivezetes termet épitettek, vagyis vágtak a sziklába, hova a könyörgők sereglettek. A pogányok ezt megtudván, a császár az ott imádkozókat bezáratta, a nyilást befalaztatta, fölülről, hihetőleg a Luminare-, vagy szellőző nyiláson földet, és köveket hányatott reájok, és igy az ott imádkozó gyülekezetet elevenen eltemettette: kik hasonló halállal haltak meg, mint előttük a két vértanu. Midőn az egyház viszszanyeré a békét, e hely nem tudatott, mig később egy isteni intés által fölfedeztetett. Azonban a zarándokoknak nem engedtetett meg e szent helyre a bemenetel; hanem azt csak egy, a falba vágott ablakon át szemlélheték, mellyen nem csak a vértanuk sirja, hanem azoknak, kik ott elevenen eltemettettek, hullái is láthatók valának: és mivel e kegyetlen betemetés épen akkor történt, midőn a vérontásnélküli áldozatot bemutatnák, szerte heverni látszottak az ezüst edények, mellyekben a bor, a szent áldozathoz odahozatott. *)

Az idegeneknek, a kik Romába utaztak, a temetőkre nézve egy vezérkönyv szükségeltetett: hogy tudják, mit hol keressenek; valamint az is természetes, hogy az onnét visszatérő zarándokok, kevésbbé szerencsés ismerőseiket, a látottak elbeszélése által lelkikép oktatni igyekeztek. És még most is vannak sok olly értesitések (itineraria), mellyek ránk nézve nem kevésbbé érdekesek, mint azokra, kik nem utaztak. Ezek közül első helyen állnak a negyedik századbeli jegyzetek; mellyek egyikében a romai pápák temetőhelyei, másikban a vértanukéi iratnak le. **)

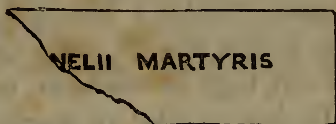
Ezekhez járul három különböző utmutató a katakombákban,

*) S. Gregor. Turon. de gloria Mart. l. 1. c. 28. Marchinál a 81. l. Sz. Damasus pápa e vértanukat megénekl é Carm. 28.; ez esetre vonatkozólag.

**) Bucherius 1634. évben adta ki.

mellyek annál érdekesebbek, mivel ámbátor három különböző sorozatot tartalmaznak, de az adatokban egészen megegyeznek.

Eme régi iratok becsét kellőleg méltányolva, a katakombák második korszakában történt változások leirásában meg kell emlitenünk egy ritka követ; mellyet azon temetőben találtak, hol a mi kis társaságunkat hagytuk. Egy katakomba (mellynek neve kétséges volt, és mellyet Praetextatusénak tartottak) nyilásánál, a törmelékben találtak egy márványlap-darabot, melly rézsut balról jobbra volt eltörve, s mellyen következő betük valának irva: *)

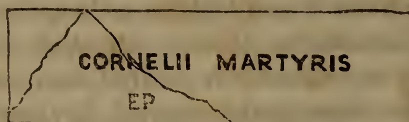

Az ifju lovag Rossi azonnal nyilvánitá, hogy ez sz. Cornelius pápa sirkövének darabja; s hihetőleg sirja alant, valami különös formában fog találtatni: és mivel a fönebb emlitett itinerariumok e sirt mind Callistus temetőjébe teszik, ugy ez, nem pedig a sz. Sebesténynél levő, melly nehány száz lépésnyire fekszik ettől, igényelheti e tisztes nevet. Ő még tovább menve állitá, hogy mivel ezen iratok azt tanusitják, mikép sz. Cyprian Cornelius mellé van temetve: ugy még a sir mellett kell valamit találni, mi ezen állitást fölvilágositsa; mert tudva volt, hogy az elsőnek teste Afrikában nyugodott. — És nem sokára mindezen gyanitások alaposakul mutatkoztak. Ugy találták, hogy a nagy lépcső egy tágas térre vezetett,**) melly az üldözés utáni időben téglafallal volt bekeritve; világosságot, és levegőt fölülről nyervén. Balra a másikhoz hasonló sir volt a sziklába vésve, a nélkül, hogy kivülről fölibe ivboltozat tétetett volna. Széles volt, és tágas; sem alatta, sem fölötte, de oldalt sem volt semmi más sir: egyedül egy, de igen magasan fölötte. Ott találtatott a márványtábla másik darabja; s az előbb megtalált rész Kircher mu-

*) . . . nelius vértanué.

**) A krypta, mint hiszszük, elöbb föltedeztetett, hogy sem a lépcsö.

zeumából, a hol őriztetett, elhozatván, összeillesztetett, és a sirt egészen befedé, következő módon:

E kőnek alsó sarkától lefelé egészen a földig, egy beirt márványtábla volt, mellynek csak bal részéből létezett még egy darab; a többi letöredezvén, elveszett. A sir fölött egy más tábla homok-kőbe volt illesztve; de egyedül a jobb vége maradt fön: a többi lehullván, ámbár a törmelékben megtaláltatott, összeállitani, vagy az irást olvasni, többé nem lehetett; annyi azonban kivehető volt, hogy az versekben, még pedig Damasus pápától iratott. De hogyan lehet azt megmutatni, hogy e versek, Damasus pápa által irattak? — Igen könnyen. Mi nem csak azt tudjuk, hogy az emlitett szent pápa örömest irt sirverseket, hanem azt is, hogy azon számos fölirások, mellyek tőle jelenleg még föntartatnak, sajátságos, és igen csinos betükkel vannak irva; és a régiségbuvárok előtt, mint Damasus-félék ismeretesek, és igy is neveztetnek. E márvány-töredékeken pedig illy betükkel irt vers-szakaszok vannak.

Ugyanazon helyen, a sir jobbján, a falra, áldozár-öltönyben két alak volt festve, fejökön szent sugárzattal: tagadhatatlanul görög mü, a hetedik századból. Az alakok alatt, balra a falon, voltak irva neveik; mellyek betüi egymás alá valának helyezve: ezek közül már nehány elenyészve. Mi fekvő betükkel egészitjük ki az irást:

SCI + CORN*E*L*I* PP. SCI + *C*IPRI*A*NI. *)

Az idegen ezt olvasván a két kép mellett, és tudván, mi-

*) „Sz. Cornelius pápáé, — sz. Cyprianusé (t. i. a kép).“ Hasonló két kép van tul, egy keskeny, egyenes szögbe ütközö falon; de csak az egyik betüt lehet kitalálni, sz. Sixtus, vagy mint itt, és máshol is iratik: Sustus pápáét. — A legnevezetesebb szentek képein lehet a hetedik századbóli betükkel azok neveit olvasni, kik e sirokat meglátogatták. P. o. két áldozár következö módon irta a vakolatra nevét:

kép az egyház, e két vértanu emlékét ugyanazon napon tartja, könnyen azon gondolatra jön, hogy mindkettő e helyen nyugszik. Végre a sirnál jobb felől egy, körül-belül három lábnyi magas oszlop áll, mint már emlitők, tetején kivésve: s az illy oszlopkák czélja felőli gyanitásunkat az is erősiteni látszik, hogy sz. Gergely a lombardiai királynénak küldött olajok között sz. Cornelius olaját (oleum S. Cornelii) is említi.

Innét látjuk, mikép a második korszak alatt, a kezdetben egyszerü temetők, valamint ékesebbekké, ugy kényelmesbekké is tétettek. De azért nem kell tartani tőle, hogy e későbbi ékesitések, az őskor müveivel összezavartathatnak; a különbség olly nagy, hogy épen csak ugy lehetne egy Rubens képét Beato Angelico-énak állitani, mint egy byzanti alakot a két első századnak tulajdonitani.

Most már e szent temetők harmadik korszakába jövünk, az ő rombolásuk szomoru korszakába. Midőn a lombardok, később a saracenusok Roma környékét pusztitani kezdék, és a katakombák megszentségtelenitési veszélynek valának kitéve, a pápák a legnevezetesebb vértanuk ereklyéit a város basilikáiba vitették. Ez a nyolczadik, és kilenczedik századig tartott; mellyekből még adatok léteznek, hogy a pápák a temetőket kijavittatták. Ezután már nem látogatták az ajtatoskodók e helyeket, és a bejárások fölé épitett templomok leromboltattak, vagy összedültek. Csak azok maradtak fön, mellyek megerősittettek, és védelmeztethettek; ezek közé számitandók a város falain kivül levő basilikák: Sz. Pálé az Ostiába vezető uton, sz. Sebestényé az Appia-uton, sz. Lőrinczé a tiburtini uton, vagy az Ager Veranuson, sz. Agnesé a nomentani uton, sz. Pongráczé az aureliáni uton, és sz. Péteré a Vaticánon, melly mindnyájánál nagyobb. Sz. Péter és Pál basilikái körül falvak, vagy elővárosok voltak, és a többiek némellyike mellett még erős falak romjai láthatók most is.

+ LEO PRB IOANNIS PRB.

A régi romai kalendariumban ez áll sz. Cyprianusról: XVIII. kal. Oct. Cypriani in Africa: Romae celebratur in Callisti; „14-ik sept (letevése) sz. Cypriánnak Afrikában; Romában sz. Callistus temetőjében tartatik.“

Bámulandó, hogy az ifju régiségbuvár, kiről már dicsérettel emlékeztünk, a Callistus temetőjének bejárásánál két basilikát, még majd egész épségben talált ismét föl; az egyik istállóvá, és sütőházzá, a másik borpinczévé volt átalakitva. Az egyik hihetőleg Damasus pápa épitménye. — A szellőnek hagyott nyiláson beomlott föld, a századokon át tett pusztitások, mellyeket olly egyének tettek, kik a szőlőkből védetlen nyilásokon betolakodhattak, az időnek mindent megemésztő foga, a viharok dulása, a katakombákból nekünk csak romokat hagytak. Azonban mégis sok fönmaradt, a miért a gondviselésnek hálával tartozunk. A fönmaradott rész elegendő arra, hogy a nekünk hagyományozott értesitések a jobb időkből igazoltassanak: ezek pedig segitségül szolgálnak a romok ujra épitésénél. A most uralkodó pápa, nehány év alatt többet tett e szent helyek érdekében, mint azelőtt századok alatt történt. A választmány, mellyre ezt bizta, bámulandó erélylyel müködik; jelentéktelen összeggel bár, de folytonosan dolgoztat: minden azon helyen marad, a mellyen találtatik, és lehetőleg helyre állittatik, a mint eredetileg volt; a festvények pontosan lerajzoltatnak, és minden részekről, mellyek megvizsgáltattak, terv készittetik. E szép eredmény létesitésére a pápa sajátjából szőlőket, és földeket vásárolt össze: nevezetesen, a hol sz. Nereus és Achilleus temetője fekszik, és a Callistus temetőjén levőket. — A francz ia császár is küldött müvészeket Romába, kik egy diszes munkát készitének a katakombákról; — egy valóban császári vállalat.

De ideje már, hogy a mi társaságunkat ismét fölkeressük, és a mi barátink, a sirások vezetése mellett, az elhunyt szentek csodálatos városában látogatásunkat bevégezzük.

IV.

Az, mit Diogenes a katakombákról elmondott.

Mindazt, mit olvasóinknak a földalatti Roma, mint a régiségbuvárok szokták nevezni, történetének első korszakáról mondottunk, Diogenes hihetőleg ifju hallgatóinak sokkal jobban

elmondotta, midőn lassan, gyertyákkal kezeikben, egy hosszu folyosón, melly sok más által keresztbe metszetett, de mellyről el nem tértek, — csendesen végig mentek. Ő különböző, egyes szünetek által félbeszakitott előadásokban elbeszélte nekik azt, mit mi a második fejezetben egyszerüen összefoglaltunk.

Végre Diogenes jobbra fordult, és Torquatus aggódva tekintett maga körül: „Valljon hány illy keresztuton jöhettünk már át," kérdé, „mielőtt e fő folyosót elhagytuk?"

„Már sokon," szárazan felelé Severus.

„Hányat gondolsz, tizet, vagy huszat?"

„Legalább is ennyit; de én soha sem olvastam."

De Torquatus megolvasta, és csak azért kérdezte, hogy valljon jól olvasta-e? Még mindig állva, folytatá: „Miről tudod, midőn az első iránytól el kell térned? — Oh hát ez mi?" kérdé tovább, tettetvén magát, mintha a sarkon egy kis fülkét vizsgálna. De Severus erősen szemmel tartá őt, és látta, hogy a homokban egy jelt csinált.

„Csak menjünk tovább," mondá: „mert elvesztjük a többieket, és nem tudjuk, melly utra térnek. E kis fülkébe egy lámpa jön; illyet minden sarkon fogsz találni. Mi itt minden utat ugy ismerünk, mint te ott fön a város utczáit."

Torquatus megörült annak, mit a lámpákról hallott, (azon apró cserép lámpák voltak ezek, mellyek egyedül a katakombák számára készittettek, és mellyekből ott olly sokat találnak,) de ezzel meg nem elégedve, pontosan olvasta a sarkokat, mellyek mellett elhaladtak; ismételve megállt különféle ürügy alatt, és egyes helyeket figyelemmel vizsgált. Azonban Severus hiuz-szemekkel kisérte, és az ő figyelmét sem kerülé el semmi.

Végtére egy kapun beléptek egy négyszögü terembe, melly gazdag festésekkel volt ékesitve.

„Mikép nevezitek ti ezt?" kérdé Tiburtius.

„Ez egy krypta, vagy cubiculum: millyen temetőinkben sok van," felelé Diogenes; ezek közönségesen családi sirboltok, de többnyire van bennök valamelly vértanu ereklyéje, s en-

nek évfordulati napján itt jövünk össze. Nézd, ott átellenünkben ama sirt, melly a fallal ugyan egybe van kötve, de beboltozva; olly alkalommal ez szolgál oltárul, mellyen az isteni titkok végeztetnek. Ismeritek ti e szokást?"

„Talán e két barátom," közbeszóla Pongrácz, „kik nem rég kereszteltettek meg, eddig nem igen hallottak valamit róla; de én igen is ismerem. Valóban a vértanuk legnagyobb megtiszteltetése, hogy Jézus szent teste, és drága vére, az ő hamvaik fölött áldoztatik föl, és hogy ők a Mindenható lábainál nyugszanak." *)

„De lássuk e kryptának festéseit közelebbről."

„Épen e festések miatt vezettelek titeket inkább ide, mint e temető más illy teremeibe; ez egy a legrégiebbek közül, és a festések tökéletes sorozatát foglalja magában, a legrégibb időktől, egész a mi korunkig: mert a legutóbbiak, az én fiam munkái."

„Azért is Diogenes! magyarázd meg rendre az én barátimnak," monda Pongrácz; „én ugyan többnyire ismerem, ha nem is mind: de minden esetre örömest hallom leirásodat."

„Én nem vagyok tudós," felele az öreg szerényen; „de ha valaki hatvan évet, mint gyermek, és férfiu, bizonyos tárgyak között eltölt, ugy azokat bizonyára jobban ismerheti, mint mások, mert inkább megszereti. Az itt jelenlevők mind be vannak ugyis a szent titkokba avatva," tevé hozzá, s kissé várakozott.

„Igenis," felele Tiburtius; „habár mint uj-megtértek, még

---

*) Sic venerarier ossa libet,
Ossibus altar et impositum;
Illa, Dei sita sub pedibus,
Prospicit haec, populosque suos
Carmine propitiata fovet.
Prudentius, Peristeph. 3, 43.

‚Igy tiszteljük mi csontjait, és az azokra tett oltárt; mig ö az Isten lábánál fekszik, és reánk tekint, és dicsérö énekeinket elfogadja.'

Azon kifejezés, mikép egy „vértanu az Isten lábánál" fekszik, Jézus Krisztusnak az Oltári-szentségbeni valóságos jelenlétére vonatkozik.

nem olly tökéletesen oktatvák; Torquatus, és én a szent áldozásban is részesültünk."

„Ugy jól van," folytatá a sirásó. „A boltozaton levő festések, természetesen legrégiebbek: ezek akkor készültek, midőn a krypta kivésetett, a falak pedig a sirok készitésekor ékesittettek. A boltozat, a mint látjátok, a rácsozat egy neme, szőlőfürtökkel festve, hihetőleg azon szőlőtő ábrázolására, mellynek mi vesszei vagyunk. Ott látjátok Orpheust ülve, kedvesen játszani, nem csak saját nyája, hanem a vad állatok részére is, mellyek megbüvölve körülötte állnak."

„Hogyan lehet ez; hisz ez egészen pogány kép?" bámulva, és némileg gunyolódva szólt közbe Torquatus; „mi köze ennek a kereszténységhez?"

„Ez egy hasonlatosság, Torquatus," válaszolá barátságosan Pongrácz; „még pedig igen kedves. A pogány képek, ha azok nem botrányosak, megengedettekül tartattak. P. o. ott a boltozaton álarczokat is látsz, és máspogány diszitményeket; és illy festések közönségesen igen régi időkből valók. Maga a Megváltó is Orpheus ábrája alatt festetett: hogy szent képe a pogányok gunyja-, és megszentségtelenitésétől megőriztessék, és védessék. Nézd ama boltozaton ugyanezen tárgy egy ujabb képben ábrázoltatik."

„Ott látok," monda Torquatus, „egy pásztort, vállain egy báránynyal; — ez a jó pásztor, azt értem; emlékszem a példabeszédre!"

„De miért ismételtetik e tárgy annyiszor?" kérdé Tiburtius; „én emez ábrázolatot más temetőkben is láttam."

„Ha ott azon Arcosoliumon *) tul tekintesz," felele Severus, „e jelenetnek tökéletesebb ábráját látod. Azonban folytassuk

*) Igy neveztettek a boltozattal ékesitett sirok, mellyek egy három láb magasságu tüzhelyhez hasonlitanak: a festéseket belül a boltozaton kell képzelnünk. E könyv czimlapján is látható egy illy Arcosolium, valamivel magasabb boltozattal; a képek a temetőből valók. A boltozaton van a jó pásztor, és Mózses, midőn a sziklára csap vesszejével.

ott, a hol elkezdettük, mig a boltozaton végig megyünk. Látod azon alakot jobbra?"

„Igen," felele Tiburtius; „egy férfi látszik valami szekrényben ülni, egy galambbal, melly feléje repül. Talán az özönvizet ábrázolja?"

„Eltaláltad," monda Severus; „ez a vizből, és Szentlélektől való ujraszületés ábrázolatja, valamint a világ megváltásának képe. Ez a mi kezdetünk, és itt a mi végünk: Jónás a hajóból kidobva, a haltól elnyeletve, s végre nyugodtan gunyhójában ülve, — a feltámadás az Urban, és az örök nyugodalom, mint ennek gyümölcse."

„Milly természetes ezen ábrázolat egy illyen helyen!" monda Pongrácz. „És itt," folytatá, másik oldalra mutatva, „ugyanazon vigasztaló tanitásnak egy másik ábrázolatját szemléljük."

„Hol?" közönyösen kérdé Toquatus; „én csak egy egészen betakargatott álló alakot látok, melly ollyan, mint egy nagy gyermek, — égy kis templomban, és egy másik személyt vele szemközt."

„Egészen helyesen," mondá Severus; „igy ábrázoljuk mi mindig Lázár feltámasztását."

„Itt ismét az üldözésekben atyáink reményeinek érzékeny kifejezését látod: a három babyloni ifjut az égő kemenczében."

„Már most," mondá Torquatus," az Arcosoliumhoz mehetnénk, hogy e szobát bevégezzük; miféle képek ezek az Arcosolium körül?"

„Balra látod a kenyér, és halak szaporitásának csodáját. A hal*), a mint tudod, Krisztust jelenti."

„E jelvény eredetére nézve a vélemények két felé ágaznak," monda egész készséggel az ifju; „némellyek az értelmét magában a szóban találják: mert a hal görög nevének öt betüi, azon görög szavak első betűi, mellyek azt fejezik ki, hogy: Jézus

*) Közönségesen a görög szó használtatik, és Krisztus átalában ἰχθύς-nek mondatik.

Krisztus, Isten fia, Üdvözitő; *) mások azon jelvényben találják, hogy valamint a hal a vizben születik, és él, ugy a keresztény a sz. keresztségben a vizből ujraszületik, és Krisztussal abban eltemettetik. **) Azért láttuk utunkban több sirokon a hal ábráját, vagy e szót: hal, bevésve. Most folytasd Severus."

„Továbbá a kenyér, és hal egyesülése a megsokasitásnál, mutatja nekünk, mikép Krisztus az Oltári-szentségben mindnyájunk eledelévé válik." ***)

„Túl, látod Mózsest a sziklából vizet bocsátani, mellyből mindnyájan isznak. A szikla Krisztus; ő a mi italunk, és eledelünk." ****)

„Végre a jó pásztorhoz jövünk," mond Torquatus.

„Igen," folytatá Severus, „az Arcosolium közepén látod őt, egyszerü tunica- és alsó ruhájában, vállán az eltévedt juhot vive; más kettő oldala mellett áll, a lomha ürü jobbján, balján a szelid bárány, — a bünbánó a tisztesebb helyet foglalja el. Egy felől látsz állni egy személyt, kit az ige hirdetésével látszik megbizni. Mindketten előre hajolva szólnak a juhokhoz, mellyek nem a nyájhoz tartoznak. Mindkét felől látszik egy, melly szavaikra nem figyel, hanem nyugodtan tovább legel: mig egy másik, fejét és szemeit fölemelve, figyelemmel nézi, és hallgatja őket. Termékenyitő, bő eső hull; ez az Isten kegyelme. Ennek értelmét nem nehéz fölfogni."

„De miért fordul e kép olly gyakran elő?" kérdé másodszor Tiburtius.

---

*) Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτήρ. Igy magyarázzák szent Optatus (adv. Parm. l. 3.), és sz. Ágoston (Civ. D. 18. 23.)

**) Ez Tertullian magyarázata (de bapt. l. 2. c. 2.).

***) Ugyanazon temetőben van még egy más igen érdekes festmény: az asztalon egy kenyér, és egy hal van; ezek fölé kiterjeszti kezeit egy áldozár: szemközt egy nőalak, imádkozó helyzetben áll. Az áldozár ugyanaz, ki egy közel álló képen keresztel. Egy más teremben, mellyből a törmelék csak most hordatott ki, igen régi diszitményeket találtak, álarczokat stb., ezek között uszó halakat, mellyeknek hátán kenyérkosarak, és boros edények voltak.

****) Mózses képe alatt a temetőkben gyakran ábrázoltatik sz. Péter. Egy üvegfestésen, melly e jelenetet ábrázolja, azon egyén feje fölött, ki a sziklára csap, ez áll: Petrus.

„Mi azt tartjuk," felele Severus, „hogy ez, és a hasonló képek azon időből valók, midőn az egyházban Novatian eretneksége olly nagy pusztitásokat tett."

„Miféle eretnekség az?" kérdé Torquatus közönyösen; mert a dolog nem igen látszék őt érdekelni.

„Ezen eretnekség állitá, vagyis inkább állitja," felelé Pongrácz, „hogy olly bünök is vannak, mellyektől az egyház föl nem oldhat; mellyek nagyobbak, hogysem az Isten megbocsáthatná."

Pongrácz nem vette észre azon benyomást, mellyet e szavak tettek; de Severus, ki szemeit Torquatusra szegezte, látta, mikép változott el ennek szine: már vörös, már halavány lett.

„Tehát eretnekség ez?" kérdé megzavarodva az áruló.

„Bizonyára ez egy borzasztó eretnekség," felele Pongrácz, „midőn valaki annak irgalmasságát akarja korlátozni, ki nem az igazakat hivni, hanem a bünösöket tériteni jött. A katholika egyház mindig azt tanitotta, hogy a bünösnek, bármilly nagyok, és számtalanok lennének is vétkei, csak igazán bánja meg azokat, a poenitentiatartás szentsége által megbocsáttatnak. Azért becsülte, és szerette mindig e jó pásztor képét, ki mindenkor kész a pusztába menni, hogy az elveszett juhot fölkeresse."

„De föltéve," láthatólag mélyen megilletődve mondá Torquatus, „ha valaki keresztény lett, és a szent áldozásban részesült, azután elszakadt, és a bünökbe mélyen sülyedt, és — és" — — (szava reszketett) — „testvéreit már-már elárulta, valljon az illyentől nem tagadna-e meg az egyház minden reményt?"

„Nem, nem!" felele az ifju; „épen ezen vétségekről van itt szó; — mert a katholikusok azt hiszik, hogy ezek is bocsánatot nyerhetnek: azért üldöztetnek a novatianusoktól. Az egyház olly anya, kinek karjai mindig tárva vannak, hogy eltévelyedett gyermekeit ismét átölelje."

Torquatus szemeibe könyek tolultak, ajkai reszkettek, és a bünvallomás tevésére már-már megnyiltak, melly pillanatnyira szivében emelkedett: de ugy tetszett, mintha ezzel egy fekete mérges csepp is föltolakodott, és ezt megfojtotta volna; — és egy

percz mulva arczvonása kemény, és megátalkodott lett; — mig közönyösséget erőtetve, ajkaiba harapván, mondá: „igen vigasztaló tanitás annak, a ki rászorult.“

Csak Severus vette észre, hogy ezen ember szivében a kegyelem látogatása eljátszatott, és egy kétségbe ejtő gondolat által a remény sugára elfojtatott. — Diogenes és Majus, kik közelében egy uj folyosó kivágásához alkalmas helyet mentek keresni, most tértek vissza; és Torquatus az öreg sirásónak mondá: „Már most a folyosókat, és termeket láttuk; még a templomot, mellyben majd összesereglendünk, ohajtanám látni.“

Diogenes semmi rosszat sem gyanitván, oda akarta vezetni; de fia, e szavakkal tartóztatá vissza: „Azt hiszem atyám! hogy ma már késő. Tudod, hogy még dolgunk van. Ifju barátink megengednek: ugyis a templomot nem sokára, még pedig jobb karban fogják látni; minthogy szent pápánk ott misézni szándékozik.“

Mindnyájan helyeslék; és midőn ismét azon helyre jöttek, hol az első egyenesen menő folyosót elhagyták, ama diszes terembe menendők, megállitá őket Diogenes, és egy átellenben levő folyosóba nehány lépésre menvén, mondá:

„Ha e folyosón végig mentek, jobbra fordulván, a templomban lesztek; ide csak azért vezettelek, hogy e szép képpel ékeskedő Arcosoliumot lássátok. Itt szemlélitek a B. Szűzet, s karján isteni magzatját, mikép a napkeleti bölcsek imádják; itt négy ábrázoltatik, jóllehet mi közönségesen csak hármat ismerünk.“ *)

Mindnyájan csudálták a képet; de a szegény Severus aggódott, hogy jó atyja vigyázatlanul Torquatusnak megmutatta az utat, melly a templomba vezet, és megkönnyité annak feltalálhatását, midőn őt illy emlékezetes képre figyelmeztette.

Az idegenek távozása után közölte észrevételeit testvérével, és figyelmezteté őt, mondván: „Ezen ember nekünk még kel-

*) E kép a temetökben többször fordul elö. Egy példánya nem rég, ha jól emlékszem, a sz. Nereus, és Achilleus temetöjében találtatott. (E könyvecske czimlapja mutatja a rajzát.) Sokkal régibb a chalcedoni sz. gyülekezetnél, mellynek idejéböl származnak közönségesen az efféle képek.

lemetlenségeket okoz; én nem hiszek neki." — Rövid idő alatt a Torquatus által tett jegyeket megsemmisíték. Azonban ez mit sem használt; mert ő a kereszt-utakat megszámlálta: azért elhatározták, mikép a mostani utat, melly a templomba vezet, el, és betöltik, és egy más bejárást készitenek. E végre az uj épitkezésből minden homokot azon folyosó végére hordtak, melly a fő bejárást keresztül vágta, és alacsony volt. Egyelőre a homokot rakásokban hagyták, hogy a hivőket a tervezett változtatásról értesitsék.

V.

A földön fölül.

E földalatti hosszabb kirándulás után az olvasót üdülés végett másodszor is elvezetjük a szerencsés, vagy áldott Campaniába;*) mint azt a régi irók nevezhették volna. Mi Fabiolát elhagytuk, a mint ő a pergament-lapon talált sorok által bámulatra ragadtatott. Ezek, mint egy tulvilági levél, tüntek föl előtte; ő azonban nem foghatta meg, milly jellemet tulajdonitson nekik. Többet kivánt volna felőlök tudni: de kérdeni alig mert valakit. Más, és a következő napokon sok látogatói voltak; gyakran ötlött elméjébe, ezen titokteljes tételeket egyiknek, vagy másiknak megmutatni: de bátorsága elhagyta.

Többi között meglátogatá egy urhölgy, ki az övéhez hasonló, bölcseleti, tiszta, és hidegen erényes életet élt: s ők a napi véleményekről folytaták társalgásukat. Fabiola elévoná a pergamentszeletet, hogy az által bámulat-, és zavarba hozza az idegent: de nem vala képes azt megmutatni; ugy tetszett neki, mintha ez által megszentségtelenitené. Egy tudós, ki a tudományok minden ágában jártas volt, hosszabb ideig volt nála látogatásban, és a régi iskolák fönséges nézeteiről igen szépen beszélt: Fabiola kisértetbe jött, hogy a találtak értelméről kérdezősködjék; de ismét magasabbnak vélte azok értelmét, semhogy a bölcs utólérhette

*) Campania felix; mint Arabia felix.

volna. Csodálatos, hogy ezen nemes, és büszke romai hölgy, midőn bölcseséget, és vigaszt keresett, akaratlanul az ő keresztény rabnőjéhez fordult! Igy most is. Midőn több napok után, a látogatás- és társalgásoktól menekült, és Syrával egyedül volt, elévoná pergament-darabját, és ennek megmutatá. A benyomást, mellyet az igék olvasása Syrában előidézett, urnője észre nem vevé; s midőn elolvasá, egész nyugalommal fölpillantott.

„E pergamentet," mondá Fabiola, „Chromatius mezei lakából, hihetőleg tévedés következtében hoztam el. E szavak értelmét ki nem vethetem fejemből, és egészen megzavarnak."

„Miért, nemes urnőm? Értelmök egészen világosnak látszik."

„Igen; de épen ez nyugtalanit. Természeti érzelmem egészen fölzudul e nézet ellen; én ugy hiszem, hogy gyülölnöm kellene azon férfit, ki a megsértést nem bosszulná meg, és a gyülölséget nem gyülölséggel fizetné vissza. Megbocsátani, már magában is sok; de a rosszért még jót is tenni, ez az emberi természet irányában tulságos erőtetésnek látszik. Azonban annak daczára, hogy mindezt érzem: tudom, mikép kényszeritve láttam magamat, azon viseletedért becsülni téged, melly egészen ellenkezője annak, mit természetesen tőled várnom kellett."

„Oh édes urnőm! ne szólj én rólam: csak tekintsd ez egyszerü alapszabályt; te azt másoknál is becsülöd. Valljon megvetede, vagy becsülöd Aristidest, mivel ő maga irta egy durva ellenségének, csupa kedvezésből, saját nevét egy táblácskára, mellyel ez hazájábóli számüzetésére szavazott? Valljon megvetede, mint romai hölgy, vagy tiszteled Coriolan nevét, azon nagylelküségeért, mellyet várostok irányában tanusitott?"

„Bizonyára tisztelem mindkettőt, Syra! Azonban tudod, hogy ezek hősök, és nem közönséges emberek voltak."

„És miért ne lehetnénk mi mindnyájan hősök?" kérdé nevetve Syra.

„De kérlek gyermekem! mellyik világban kellene ugy laknunk? Az illy csodalények tetteit olvasni igen mulatságos; de

mégis naponkint illyeket, és közönséges emberektől látni, nem volna kellemes."

„Miért nem?" ismétlé a rabnő.

„Miért nem? Szeretnéd-e azon gyermeket, ki gondviselésedre bizatott, bölcsőjében kigyókkal játszani, vagy azokat megfojtani látni; mint Hercules tőn? Én nem szeretném, ha egy férfi, kit asztalomhoz hivtam, nekem hidegen elmondaná, hogy azon reggel egy Minotaurust ölt meg, vagy egy Hydrát megfojtott; — vagy ha egy barátom ajánlkoznék, a Tiberist istállóimon keresztül vezetni, hogy azokat kimossa. Az ég őrizzen minket egy hős-fajtól." És Fabiola kedélyesen nevetett e gondolatnál.

Ugyanazon vig szeszélylyel folytatá Syra: „De föltéve azon szerencsétlenséget, hogy olly tartományban laknánk, hol afféle szörnyek léteznek, minők a Centaurus, Minotaurus, Hydra és sárkány, valljon nem volna-e jobb, ha léteznének olly közönséges emberek is, kik elég hősiességgel birnának, mind e szörnyek legyőzésére: mint ha más világrészből kellene e végre egy Theseust, vagy Herculest hozatni? Valóban, ez esetben semmivel sem érdemlené meg jobban egy ember, ki e szörnyeket legyőzné, a hős nevet, mint hazámban egy oroszlán-vadász."

„Mind igaz Syra! de nem látom át, mit akarsz ezzel bizonyitani?"

„Azt, hogy a harag, gyülölség, irigység, nagyravágyás, fösvénység, szintolly szörnyetegek, mint a kigyók, sárkányok, és csak ugy megtámadják a közönséges embereket, mint a nagyokat. Miért ne igyekezném én ezeket hasonlóan legyőzni, mint Aristides, Coriolan, vagy Cincinnatus? Miért engednők mi azt át egyedül a hősöknek, mit magunk is épen olly jól megtehetünk?"

„És te ezt valóban olly átalánosan érvényes erkölcsi szabálynak tartod? Ha ezt teszed, félek, hogy igen magasra repültél."

„Nem, kedves urnőm. Te meg voltál lepve azon állitás kimondása által, hogy a belső, és láthatatlan erény szinte olly

szükséges, mint a külső, és látható; tartok tőle, hogy még jobban meg kell téged lepnem."

„Csak folytasd, és ne vonakodjál nekem mindent megmondani."

„Ám legyen; azon rendszernek, mellyhez én tartozom, alapelve ez: hogy mi mindennapi, és közönséges erénynek, sőt egyszerü kötelességnek tekintsük, és gyakoroljuk azt, a mit más törvények, még a legtisztábbak, és fönségesebbek is, mellyek csak lehetnek, mint hősi, és rendkivüli erény tanuságát tekintik."

„Ez már valóban igen magas fogalom; de mellette meg ne feledkezzél egy igen fontos körülményről. A hős gyámolittatik, és emeltetik a világ dicsőitése által; tette följegyeztetik, és az utóvilágnak átadatik, ha indulatait fékezi, vagy ollyasmit tesz, mit a világ fönséges tettnek néz. De ki látja, ki méltányolja, vagy ki jutalmazza meg a szegény közönséges embert, ki csendes rejtekében követi őt?"

Syra ünnepélyes, és tiszteletteljes tekintettel szemeit, és jobb kezét az ég felé emelé, és csendesen mondá: „Az ő Atyja, ki az égben van; ki az ő napját fölkelni engedi a jókra, és gonoszokra, s ki esőt ád az igazaknak, és bünösöknek!"

Fabiola egy ideig tiszteletteljes bámulattal hallgatott; azután szendén, és tisztelettel mondá: „Bölcsészetemet Syra ismét legyőzted; a te bölcseséged épen olly következetes, mint magasztos. Te a hősi erényt, ha rejtekben van is, mint közönségest, és mindennapit követeled mindenkitől. Az embereknek, hogy ezt megkisérthessék, mindenesetre többnek kell lenniök, mint közönséges hit szerint, maguk az istenek; de már maga e gondolat, fölér egy egész Philosophiával. Valljon vezethetsz-e engem még magasabbra?"

„Oh, még sokkal, sokkal magasabbra!"

„S végre hova vezetnél?"

„Oda, hol szived mondaná: most megtaláltam a békét."

VI.
Tanácskozások.

Keleten már egy idő óta dühöngött az üldözés Diocletian, és Galerius alatt; és már Maximianus is vette a parancsot, mellyben ennek megkezdése a nyugoti tartományokban elrendeltetik. Elhatároztatott, mikép az üldözés ne csak a keresztények elnyomatását, hanem e névnek tökéletes kiirtását eszközölje. Senki sem vala megkimélendő. A vallás tanitóin akarák kezdeni, s ugy a szegényebb sorsuak tökéletes lemészárlásával végezni. E czélra szükséges volt arról is gondolkodni, hogy a különböző pusztitó eszközök kegyetlen öszhangzásban müködjenek; hogy minden lehető eszközök mozgásba tétessenek, a siker tökéletes elérésére; s hogy a császári parancs méltósága is segitse e megsemmisítő csapást nagyszerübb-, és borzasztóbbá tenni.

A türelmetlen császár azonnal meg akarta a vérengzést kezdeni; de tanácsosai szavára a parancsot titokban tartá, mig az minden nyugoti tartományokban egyszerre kihirdettetheték. Igy egy ideig kellemetlenül, és rejtélyesen lebegett egy vészteljes felhő áldozatai fölött, mig hirtelen megrohaná őket, és zugó vészben szakadt a tűz, eső, hó, és jég. (Zsolt. 148, 8.)

Maximianus Herculeus novemberben tanácskozást rendelt, mellyben a szükséges utasitások véglegesen megállapittassanak. A legfőbb udvari, s állami hivatalnokok valának egybegyüjtve. A város főnöke, köztük a legelső, fiát, Corvinust is magával hozta; őt egy szakasz fegyveres rendőr századosául ajánlva: hogy a keresztények után folytonosan kémlelődve, nyomukba jöhessen; és e czélra azoknak legdühösebb ellenségei választattak. Sicilia, Olaszhon, Spanyolország, Afrika, és Gallia helytartói szinte jelen voltak, utasitásaikat veendők. Ezen kivül voltak tudósok, philosophok, és szónokok is meghiva: köztük a mi régi ismerősünk, Calpurnius is; sok pogány papok jöttek Romába, a birodalom különféle tájairól, és ezek mind parancsot kaptak, hogy a tanácskozásban részt vegyenek.

A császárok szokott lakása, mint láttuk, a palatini dombon

volt; de ezen kivül más palota is létezett, hol örömest tartózkodtak, és mellynek nevezetesen Maximianus Herculeus elsőséget adott. Ugyanis Nero alatt a gazdag Plautius Lateranus senator felségárulásról vádoltatván, halállal büntettetett. Temérdek vagyonát a császár lefoglalta; e közt volt e ház is, mellyet Juvenal, és más irók, mint rendkivüli nagyságut, és dúsan ékesitettet emlitenek. A város délre hajló végén gyönyörűen feküdt Coelius dombján, olly szép kilátással, mellyhez hasonlót Roma környékén sem lehetett találni. Egész nagyszerüségében terült el a szem előtt, az óriási vizvezetésektől átmetszett, és márvány sirboltokkal szegélyzett utaktól hasitott Campania; mellyen a borostyán, és cypressus sötétzöld szőnyegére, mint drága-kövek, szórva fénylettek mindenütt a dús mezei lakok. Ezen túl a távolban azon biboros domb-sorozaton legelt a szem, mellyen fekszenek, kedvesen csoportozva, Alba, és Tusculum, az ő „leányaikkal,“ egy keleti kifejezést használván; a lenyugvó naptól fényesen megvilágitva. A nézőnek balján a sabinumi hegyek sziklás lánczolata, jobbján a tenger aranyozott tükre zárá be e tökéletes szépségü tájékot.

Azt téve föl, hogy Maximianus e palotát a szép iránti izlésből kedvelé, tévednénk, s neki ollyasmit tulajdonitanánk, a mivel nem birt. Az épület nagyszerüsége, mellyet ő még inkább szépitett, és talán az tette előtte érdekessé, hogy innen igen kényelmesen rándulhatott ki a városból vadkan-, és farkas-vadászatra. — Születés-helye Sirmium volt Slavoniában: azért a romaiak véleménye szerint egy barbar volt, egészen alacsony származásu, csupán szerencsés katona, minden miveltség, minden kitünő tulajdonság nélkül, kivéve állati erejét, melly Herculeus melléknévre érdemesité. Egy másik barbar, Diocles (ki mint Diocletianus császár ismeretes) által biborba öltöztetett (császárrá tétetett). Mint ez, ragadozó volt ő is az alávalóságig, pazarló a gondatlanságig, rabja a durva kicsapongások-, és gyalázatos vétkeknek, mellyeket egy keresztény toll nem rajzolhat; szenvedélyeinek legkisebb fékezése, igazságérzet, és az emberiség érzelme nélkül, meg nem szünt e szörnyeteg mindent elnyomni, el-

tiporni, és megsemmisíteni, mi utjában volt. Rá nézve a bekövetkező üldözés az volt, mi egy tobzódó kéjenczre a lakmározás, ki napontai kicsapongásának egyformaságát valami rendkivüli által akarja türhetővé tenni. Óriási termete, fajának ismeretes vonásaival, inkább sárga, mint vörös, és egy csomó szalmához hasonló borzas hajjal benőtt feje és arcza; a vad, nyugtalanul forgó szemeiből tükröző gyanu, kicsapongás, és vadság:— Maximianust, a romai tyrannusok e majdnem utolsóját, puszta tekintetre is mindenki előtt borzasztóvá tevék; reszketett előtte mindenki, csak a keresztény nem. Csoda-e hát, hogy ő e népét, sőt még nevét is gyülölte?

Maximianus összeszedett tarka tanácsát a laterani palota nagy basilikája-, vagy teremébe gyüjté *); a titoktartás halálbüntetés alatt parancsoltatott. A terem felső végén, a félkör Apsisában, dúsan ékesitett elefántcsont-széken ült a császár; előtte álltak alázatos, és majdnem reszkető tanácsosai. A testőrség egy válogatott szakasza őrzé a bejárást, és ennek vezére, Sebestény, hanyagul az ajtó belső oldalához támaszkodott: figyelt azonban mindenre, a mi mondatott.

A császár nem álmodta, hogy a terem, mellyben ül, és melylyet később a mellette levő palotával együtt, leánya Fausta jegyajándékául Constantinnak adott, ez által azon vallásnak, mellyet ő megsemmisíteni akart, fejére szálljon; és hogy a laterani basilika nevének megtartása mellett, valaha Roma cathedralisa, a város, és világ anyja, és főegyháza legyen. (Omnium urbis, et orbis ecclesiarum mater, et caput. Igy neveztetik a lateranumi basilika a bejárás fölötti iratban, és az érmeken.) Nem álmodta, hogy azon a helyen, hol most trónja áll, nem sokára egy szék emelkedik, mellyről egy halhatatlan faj, papi, s világi fejedelmeknek parancsokat oszt: mellyek olly tartományokba is elhatnak, hol a romai hatalom ismeretlen.

A vallás iránti bizonyos tekintetből először a papoknak engedtetett a szólás. Itt egy folyó öntötte el a szomszéd róna-

*) Aedes Lateranae.

ságot, és nagy károkat tett; amott a földrengés, a város egy részét romba döntötte; az éjszaki határokat fenyegetik a barbarok; a déli széleken a jámbor nép közt dühöng a pestis: mindezen szerencsétlenségeknél kijelenték az oraculumok, mikép ezeknek okai a keresztények, kiknek eltürése fölháboritja az isteneket; és a keresztények gonosz büvölései idézik az országra e csapásokat. Sőt több oraculumok, a jámbor hivek szomoruságára, világosan kimondák, mikép ők többé feleletet nem adnak, mig a gyülölt nazarenusok ki nem irtatnak; a delphii nagy oraculum pedig nem kételkedett kimondani: hogy „az Igaz" nem engedi az isteneket szólni.

Ezek után kezdék a bölcsek, és szónokok hosszu, s mesterkélt beszédjeiket; mellyek alatt Maximianus kétségtelen jeleit adá unatkozásának: de mivel keleten is a császárok hasonló gyülekezeteket tartának, ő is minden unatkozása daczára, kötelességének tartá azokat végig hallgatni. A szokott gyanusitások tizezredszer ismételtettek, és a gyülekezet által megtapsoltattak: hogy a keresztények gyermekeket ölnek, és azokat fölemésztik, hogy gyalázatos vétkeket követnek el, hogy a vértanuk hulláit imádják, hogy egy szamárfőt tisztelnek, és — a mi ugyan nem igen illett oda, — hogy ők hitetlenek volnának, és az isteneknek nem szolgálnak. E mesék mind hitelre találtak; ámbár maguk az elbeszélők hihetőleg jól tudták, mikép e pogány hazugságok csak arra számitvák, hogy a kereszténységtőli rettegést elaludni ne hagyják.

Végre fölállt egy férfi, kiről azt hitték, hogy a keresztények tanait alaposan tanulmányozta, s ezek kártékonyságát legjobban ismeri. Róla azon átalános vélemény uralkodott, hogy ő a keresztények könyveit mind olvasta, tévelyeiket mind megczáfolta. Olly tekintettel birt az övéinél, hogy bármilly hihetetlen elvet állitván föl, maga a pápa mondana is ellene: mindenki nevetségesnek tartaná, a pápának saját vallása tárgyábani állitását igazabbnak hinni, mint azt, a mit Calpurnius állít.

Egészen máskép tárgyalta ő a dolgot, mint az előbbi szó-

nokok, és tudományossága által a többi tudósokat, és sophistákat bámulatra ragadta. Ő állitá, mikép nem csak a keresztények, hanem elődeik, a zsidók eredeti irásait is olvásta. Ezek Ptolemaeus Philadelphus alatt, hazájokat az éhség miatt elhagyván, Egyptusba jöttek; és ott vezérök, József tanácsa szerint, ki nagy történetirójok volt, minden gabonát összevásároltak, és haza küldötték. Erre Ptolemaeus őket fogságba vetette, és mondá: ha minden gabonát fölemésztettek, most szalmával éljenek, és azzal égessenek téglát egy nagy város épitéséhez. Demetrius Phalereus, eldődeikről sok érdekes történetet hallott tőlök; azért Mózsest, és Áront, két legtanultabb embereiket, félig leberetvált szakállal egy toronyba zárta, hogy régi hagyományaikat ott görög nyelven leirják. E ritka könyveket ő látta, s előadása kizárólag ezeken alapszik. E zsidó, vagy keresztény nép, minden utjában álló királyokat, és népeket legyőzött, és megsemmisitett. A keresztények elve, valamelly város bevételénél minden lakost kardra hányni. Ez onnét van, mivel uralkodásra vágyó áldozáraik befolyása alatt vannak; innen történt, hogy egyszer bizonyos Saul király, kit Pálnak is neveznek, egy szegény fogoly uralkodónak, névszerint Agagnak megkegyelmezett, de az áldozárok előhivatták, és darabokra vagdaltatták. „Már pedig,“ folytatá, „e keresztények most is ugyanazon papság hatósága alatt állnak; és ezek vezetése mellett most is készek a nagy romai birodalmat megdönteni, mindnyájunkat a forumon megégetni, sőt szentségtörő kezeiket isteni császárunk szent, és tisztelt feje ellen is fölemelni.“

E szavaknál a borzadás hangján orditott a gyülekezet. Azonban csakhamar csend lett, mivel a császár megnyitá száját, hogy szóljon.

„Mi engem illet,“ mondá, „egészen más, és erősebb okom van a keresztényeket gyülölni. Ők a birodalom szivében, itt e városban egy legfőbb vallási tekintélyt bátorkodtak alapitni, mi azelőtt nem volt; melly az állam kormányától független: és semmivel sem kisebb hatalma, mint ezé. Előbb a császár fejedelmi hatalma a vallási ugy, mint a polgári dolgokban átalánosan el-

ismertetett; azért viseli e czimet: Pontifex Maximus; melly czimet most ezen emberek tőle felségárulólag el akarnak rabolni; mert ők ezzel ellenkező hatalmat alapitottak, és igy az ő jobbágyi hüségök megoszlott. Azért gyülölöm jobbágyaim fölött e papságot, mint jogaimba ütközőt; és megvallom, inkább hallanék egy uj vetélytársról hireket, ki koronámra vágyik, mint egy illyen pap választásáról Romában"*).

A császár e szavakat durva, rekedt hangon, közönséges, idegen hangejtéssel mondá; s rendkivüli tetszéssel fogadtatott. Uj tervek készittettek, hogy a parancs minden nyugoti tartományokban egyszerre kihirdettessék, és a keresztények tökéletes kiirtásával végeztessék.

Végre a császár Tertullushoz fordulva, mondá: „Főnök! te ajánlottál valakit, ki e rendeleteket vezetni, s az árulókat irgalom nélkül üldözni tudná."

„Itt van, uram! ez az én fiam, Corvinus." E szavaknál Tertullus a fiatal embert a trón zsámolyához vezette, hová ez letérdelt. Maximianus élesen megnézé, s vad nevetésbe törve ki, mondá: „Szavamra mondom, ez arra való. De főnök! nem hittem volna, hogy illy csunya fiad legyen. Ugy látom, ő épen ollyan, minőre szükségünk van; egy gyökerében megromlott, lelkiismeretlen feslett ember minden tulajdonai mutatkoznak arczán."

Azután Corvinushoz fordult, ki a düh, rettegés, és szégyen miatt lángvörös lett, és monda neki: „Suhancz! összeszedd magadat; én rendes munkát kivánok, és nem kontárkodást. Én jól fizetek, ha a szolgálat jó; de én akkor is fizetek, ha a munka rossz. Most takarodjál; és ne felejtsd, hogy a kisebb hibákért hátaddal, a nagyobbakért fejeddel lakolsz. A lictorok Fasces-eiben bárd is, bot is létezik."

*) Szórul-szóra igy fejezte ki magát Decius császár sz. Cornelius pápa választásakor. „Cum multo patientius audiret levari adversum se aemulum principem, quam constitui Romae Dei Sacerdotem." (S. Cypr. Ep. 52. ad Antonianum. p. 69. ed. Maur.) Lehet-e ennél erösebb bizonyság arra, hogy a pápák hatalma a pogány császárok alatt külsöleg is nyilvánult: ugy annyira, hogy még a császárok féltékenységét is ébren tartaná?

A császár fölkelt, hogy távozzék: akkor pillantá meg Fulviust; ki mint fizetéses udvari kém, szinte hivatalos volt, de kitelhetőleg a háttérben tartózkodott. „Te, keleti barátom!“ kiálta; „jöjj közelébb!“

Fulvius szinleg örömmel engedelmeskedett; de benső tartózkodással, körül-belül ugy, mint ha fölszólittatnék egy tigrishez igen közel lépni, a nélkül, hogy biztos volna, valljon elég erős-e annak láncza? Már kezdetben észrevette, hogy az ő tartózkodása Romában Maximianusnak nem kedves; ámbár ennek okát nem igen tudta. Ez nem egyedül abban rejlett, mivel a zsarnoknak ugyis elég kegyenczei, kiket gazdagitani, s elég kémjei voltak, kiket fizetnie kellett, ha Diocletian Ázsiából többet nem küld is. Ez minden esetre egy ok volt; de ehhez járult a császárnak azon gyanuja, hogy Fulvius főképen azért küldetett Romába, mikép őt magát szemmel tartva, mindazt, a mi udvarában történik, Nicomediába megirja. Most ugyan türni, s neki foglalkozást kellett adni; de a császár idegenkedett, és nem hitt neki: mi nála a gyülölséggel egy volt.

Egy kis elégtétel volt Corvinusra nézve, midőn müvelt czinkosát, szintolly durván, mint magát, ekkép szólittatni hallá: „Maradj sima, és képmutató pofáddal távol, ember! Én tetteket kivánok, nem mosolygást. Te, mint hires vadásza az összeesküvéseknek, jöttél ide; mint egy neme a menyétnek, az összeesküvőket fészkeikből kitépni, s tojásaikat helyettem kiszivni. De még eddig semmit sem láthattam; pedig már pénzeket előlegeztem, hogy munkádat megkezd. Most elég munkád lesz e keresztényekkel; azért készen légy, és mutasd meg, mit tudsz. Ismered az én szokásomat; azért élesen nézz magad körül: vagy te fogsz valami éleset magad előtt látni. — Az elitéltek vagyona a föladó, s az államkincstár közt fog elosztatni, azon esetben, ha különös okaim nem leendnek az egészet magamhoz venni. Most elmehetsz.“

Legtöbben gondolák, hogy „e különös okok“ tettleg majd igen átalánosokul fognak mutatkozni.

VII.
Egy sötét halál.

Nehány nap mulva, Fabiolának mezei lakábóli visszatérte után, Sebestény kötelességének tartá őt meglátogatni, s neki Corvinus, és a fekete rabnő beszédjéből azt, mit az illetőkre nézve kellemetlenség nélkül közölhetett, elmondani. Már emlitők, hogy mindazon fiatalok közt, kiket Fabiola atyja házában ismerni tanult, egy sem nyeré meg annyira figyelmét és bámulatát, mint Sebestény. Olly fesztelen, olly nemes szivü, olly vitéz: és mégis olly szerény, beszédében, és tetteiben olly megelőző, olly önzéstelen, olly szorgos másokért; olly tökéletes nemesség, és egyszerüség, magas bölcseség, és tapasztalati ész olvadt egygyé e jellemben: — hogy az előtte a férfias erény tökéletes képét tünteté föl, melly az idő folytában változni, vagy tartósságában kifáradni, nem egy könnyen tudna.

Azért midőn jelentetett neki, hogy Sebestény százados a ház egyik alsó teremében magánosan kivánna vele szólni, illy szokatlan hirre szive dobogott; és ezer különféle gondolatok cikáztak elméjében e látogatás lehető céljáról. E fölindulás nem szünt meg akkor sem, miután Sebestény, látszólagos tolakodását mentegetve, mosolylyal mondá, mikép jól tudja, menynyire ostromoltatik ama sok kérők által, kik kezeért esdekelnek; és igen sajnálja, hogy ő is kénytelen azok számát szaporitni egy uj imádó nevével, ki még eddig nem nyilatkozott. Ha e kétértelmü beköszöntésen Fabiola bámult, és azt talán hizelegve vevé, annál kellemetlenebb meglepetés volt hallania, hogy itt a durva, és ostoba Corvinusról van szó; mert maga az atyja, ki másként, midőn nem saját ügye forgott kérdésben, épen nem nagy emberismerő volt, mégis azon ebédnél, mellyre Corvinust meghivá, eléggé átlátta, hogy őt leányának e melléknevekkel jellemezheti.

Minthogy Sebestény Afra bűitalának nem erkölcsi, hanem physikai hatásától tartott, jónak találta Fabiolát a Corvinussal tartott összebeszélésről értesiteni; de hozzá tette, mikép az

egésznél fő czélnak látszik: Corvinustól pénzt kicsalhatni. Arról, mit ezek ketten a keresztényekről beszéltek, természetesen semmit sem szólt. Tanácslá Fabiolának, mikép rabnője árulásától őrizkedjék; és ő megigérte, hogy az éjjeli csavargást neki megtiltja. S valóban nem hitte, hogy Afrának szándéka volna megkisérteni azt, a mit Corvinusnak igért: a büvészettől épen nem tartott, s azt utálattal megvetette. Afra végső szavai elegendő tanuságul szolgáltak neki, mikép a fekete rabnő csak Corvinust akarja kizsebelni; azonban természetesen igen bántotta őt, hogy illy alávaló két egyén ekkép alkudozott rajta, s őt olly kabzsi nőnek tartják, ki aranynyal megvásárolható.

„Igen jól megismerem," monda végre Sebesténynek, „milly szivesség tőled, hogy eljöttél engem figyelmeztetni; s csudálom azon gyengéd módot, mellyel egy illy kellemetlen dolgot velem tudattál, valamint azon jó akaratot, mellyet minden érdeklettek irányában tanusitál."

„Csak azt tettem," felele a vitéz, „mit minden ember irányában tennék; őt, a mennyire lehet, a szerencsétlenség-, és veszélytől megmentendő."

„Minden barátjaid irányában, akarod talán mondani;" viszonzá mosolyogva Fabiola: „másként ugy vélem, egész éltedet csak ez önzéstelen jó akarat müveiben tölthetnéd el."

„Mindegy! jobban soha sem tölthetném el."

„Ez bizonyára nem komoly szándékod Sebestény. És ha valakit, ki téged mindég gyülölt, és utánad leskelődött, valamelly veszély fenyegetne, melly őt ártalmatlanná tenné: valljon kinyujtanád-e kezedet, hogy őt megmentsed, vagy rajta segits?"

„Bizonyára. Ha Isten az ő napját, és az esőt egyenlőn bocsátja elleneire, s barátjaira, valljon a gyenge ember más szabályát kövesse-e az igazságnak?"

E szavak meglepték Fabiolát: egészen akkép hangzának, mint az ő rejtélyes pergament-darabján irvák, és mint az ő rabnőjének erkölcsi szabályai. „Ugy hiszem, te keleten jártál," kérdé hirtelen; „ott tanultad ezen elveket? Az én szolgálatomban is van egy személy, ki szándékosan rabnő marad, és ritka erköl-

csi bölcseséggel bir; ő ugyanezen elveket hozá föl előttem: és ő ázsiai.“

„Én ezeket nem valamelly messze tartományban tanultam, hanem anyám tejével szoptam; azonban eredetileg mindenesetre keletről származnak.“

„Ezen elvek magukban véve, bizonyára igen szépek,“ mondá Fabiola; „de ha éltünk zsinórmértékeül választanók, meglepne a halál, mielőtt félig bevégeznők.“

„A halál nem találhatna jobbkor, mint igy, kötelességünk teljesitésében: habár azt tökéletesen nem teljesithetnők is.“

„Mi engem illet,“ folytatá a hölgy, „én az epicureusi költővel tartok. A világ egy étkekkel rakott asztal, mellytől örömest fölkelek, ha már megteltem — ut conviva satur; — de előbb nem. Én az élet könyvét egészen végig akarnám olvasni, azután nyugodtan bezárni, ha már az utolsó lapot átolvastam.“

Sebestény mosolyogva rázta fejét, és mondá: „A világ könyvének utolsó lapja a kötet közepén van, hol e szó, „halál,“ iratott. De a következő lapon, már egy uj élet könyve kezdődik, és annak nincs utolsó lapja.“

„Értelek,“ felele Fabiola vidoran; „te egy vitéz bajnok vagy, és mint ollyan beszélsz. Neked a halálra mindég készen kell lenned, és ez ezer alakban közeledhetik hozzád; mi ritkán látjuk őt hirtelen jönni, az erőtlenekhez gyengéden, és lopva közeledik. Te bizonyára egy fönséges végzetre gondolsz, midőn az ellenség nyila szivedet átfurandja, s te dicsőséggel fedve fogsz lerogyni: neked a bajnok győzelmi jelekkel fedett sirja lebeg szemed előtt; és neked a halál után kezdődnek a dicsőség könyvének fényes lapjai.“

„Nem, nem, szép hölgy!“ élénken szóla közbe Sebestény! „Én nem ugy értem! Én olly dicsőséget, melly csak a jövőbe pillantó képzelődésben élvezhető, semmire sem becsülök; én a közönséges halálról beszélek, melly engem ugy, mint a legszegényebb sklávot érhet; azon halálról, melly egy hosszas, sorvasztó láz, egy alattomos száradás, fájdalmas emésztő daganatok, vagy ha gondolod, még kinosabb, az emberi gonoszság által kigondolt

kegyetlen kinzások kiséretében jöhet. Bármilly alakban jöjjön a halál, az olly kézből jön, mellyet én szeretek."

„És valóban gondolod, hogy illyen halált is kedvesen fogadhatnál?"

„A milly örömmel látja a dőzsölő szárny-ajtaját megnyilni az étteremnek, a vigan lobogó lámpákat, a gazdagon megrakott asztalt, a drága étkeket, az ékesen öltözött szolgákat; a mint örvendhet valaki rajta, midőn vőlegényét bejelentik, ki gazdag ajándékokkal jöve, őt egy uj hazába vezetendő: ugy örvend az én szivem is, midőn a halál, bármilly alakban, megnyitja az ajtót, — mellynek innenső fele vas, de a tulsó arany; melly uj, és örök életre vezet. Engem nem érdekel bármilly csunya, és komoly legyen is a hirnök, ki nekem annak közeledését jelenti, ki mennyei, és mindenek fölött szép."

„És ki az?" kérdé Fabiola feszülten. „Nem lehet őt másként, csak a halál után látni?"

„Nem," felele Sebestény; „mert ő az, a kinek jutalmaznia kell minket nem csak életünkért, hanem halálunkért is. Boldogok, a kiknek legbensőbb szivök, mellybe ő mindig belát, szintolly tiszta, és ártatlan, mint tetteik erényesek voltak: ezek reménylhetik, hogy őt szemlélhetik; kiknek igazi jutalmuk csak azután kezdődik."

„Egészen Syra véleménye!" gondolá magában Fabiola. De mielőtt szóhoz jöhetne, s erről tovább kérdezősködnék, egy skláv lépett be, s a küszöbön megállva, tiszteletteljesen mondá: „Bajaeből *) egy hirnök érkezett."

„Engedelmeddel Sebestény," monda Fabiola. „Jöjjön be azonnal."

Porosan, és egészen kimerülve lépett be a küldött, ki fáradt lovát a kapunál hagyta. Egy lepecsételt csomagot nyujtott át Fabiolának.

Midőn átvenné, kezei reszkettek; s a kötést leszakitván, huzódva kérdé: „Atyámtól van?"

*) Igen látogatott fürdő Nápolynál.

„Legalább őt érdekli,“ volt az aggályos felelet.

Fölnyitván a levelet, bele tekintett; és elsikoltva magát, összerogyott. Sebestény hirtelen megfogta, mielőtt földre esnék, és egy nyugágyra helyezvén, szolgálói keze közt hagyta: kik a sikoltást hallván, azonnal beszaladtak.

Egy pillanat a levélbe mindent fölfedezett. Atyja meghalt.

VIII.

Még sötétebb.

Sebestény az udvarban egy csoport rabszolgát talált, kik a jövevényt körülvették, hogy urok halálának körülményeit tőle hallhassák.

Azon levélnek, mellyet Fabiola Torquatus által atyjának elutazása előtt küldött, következtében, ez csakugyan mezei lakába rándult, és nehány napot leányánál töltött. Szokásán kivül igen szives volt iránta, s midőn elbucsuztak, mindkettő érzeni látszék, hogy most utoljára ölelik egymást. Fabius csakhamar ujra fölvidámult, midőn Bajaebe jött, hol őt egy előkelő dőzsölők társasága várta, s hol addig maradandott vala, mig hajója fölszerelve, s nevezetesen a legjobb borok- és élelmi szerekkel, mellyek Campaniában találtattak, dusan ellátva leendett. Azonban itt mértékletlen élvezetvágyának tömjénezvén, midőn egy pazar ebéd után fürdenék, a guta megüté, s huszonnégy óra alatt meghalt. Minden vagyonát egyetlen leányának hagyta. Midőn a hirnök elindult, teste akkor balzsamoztatott be, hogy saját hajóján Ostiába vitettessék.

Midőn Sebestény e szomoru elbeszélést hallá, csaknem fájlalá, hogy a halálról ollyan kifejezésekkel szólt; és szomoru gondolatok közt távozott a házból.

Fabiola azonnal aléltságig elmerült a gyász sötét mélyében. Fiatalsága, s lelki ereje fölemelék ugyan őt ismét a szinvonalra; s most ugy tetszett neki az élet, mint egy fekete, forró hullámu, megmérhetlen tenger, mellyen semmi más élő lény sem látható, csak ő maga. Szerencsétlensége határtalannak lát-

szott; borzadva zárá be szemeit, és ismét ájulásba esett. Másodszor is fölébredt: és igy még nehányszor hányatott az ideiglenes halál, és élet közt, mig rabnői minden telhető gyógyszereket alkalmazának a nyugtalanitó görcsrohamok ellen, mint ők vélték. Végre fölegyenesült; halaványan maga elejbe mereszté könytelen szemeit, és a gyógyszert nyujtó kezet szendén félretolá. Ez állapotban sokáig maradt; egy erős, és halálos ridegségtől látszaték meglepetni: szemei a világosság irányában majdnem egészen érzéketlenekké lőnek; és félelmesen suttogák, hogy elméje megháborodott. Az orvos, kit oda hivtak, világosan, és hangosan kiáltá fülébe: „Fabiola! tudod-e, hogy atyád meghalt?" Mire összeborzadva, rogyott vissza a nyugágyra, s egy megeredt könyár megkönnyité szivét, és fejét. Atyjáról beszélt, hangos csuklással kiáltozá őt; vad, összefüggetlen, de benső szavakat intéze hozzá. Néha azt látszaték hinni, hogy él még; azután emlékezék, hogy meghalt; és igy sirt, és jajgatott, mig a jótévő álom, átvéve a könyek föladatát, kimerült lelkét és testét megpihentette.

Euphrosyna, és Syra egyedül virrasztának mellette. Az első időnkint a közönséges pogány vigasztalásokat ismétlé, s gyakran fölemlité, milly jó ur, milly tiszteletes férfiu, milly szeretetteljes atya volt Fabius. A keresztény nő ellenben csendesen ült, és csak azért nyitá föl ajkait, hogy urnőjéhez szende, s enyhitő szavakat intézzen; olly gyengéd figyelemmel forgott körülötte, melly még a jelen körülmények közt sem maradt észrevétlenül. E fölött nem tehetett egyebet, mint imádkozott. Mit remélhetett egyebet, mint hogy ezen látogatásból, egy uj kegyelem, mint virág bimbódzék? hogy e sötét felhőből egy fényes angyal tünjék elő, ki legyötört urnőjét beárnyékozza?

A mint a fájdalom éle enyhült, az elmélet mindinkább visszanyeré rendes foglalkozását, és igy Fabiola lelkében aggasztó kérdések tolták föl magukat. Mi lett az ő atyjából? Hová jutott? Megszünt-e lenni, s egészen megsemmisült-e? Valljon ama láthatatlan szem, melly a láthatlant is látja, átvizsgálta-e életét? Valljon kiállta-e ama vizsgát, mellyről Sebestény és

Syra beszéltek? Lehetetlen: tehát mi lett belőle? Visszaborzadott, és e gondolatot igyekezett elméjéből kiverni.

Oh vajha egy ismeretlen világosság sugára hatna a sirba, s neki megmutatná, mi az! A költészet megkisérté megvilágositani, és magát dicsőiteni; de valóban csak a küszöbre támaszkodva maradt, mint egy genius, lecsüggő fejjel, és megforditott fáklyával. A tudomány belépett; de csakhamar kijött, rémülten, beszennyezett szárnyakkal: lámpáját a fojtó lég eloltotta; mivel ott mást ő nem talált, csak egy csontváz-házat. A bölcsészet alig mert a sir körül járni, remegve betekinteni, s azután visszaugorva hebegni, vagy csevegni, és vállat vonitva megvallani, hogy e föladat még nincs megoldva; ezzel a fátyol nincs föllebbentve. Oh vajha valaki, vagy mi, e kinos bizonytalanságot jobban megfejtené, mint ő!

Mialatt e gondolatok Fabiola szivét sötét éjként elhomályositák, rabnője halandó alakba öltözködött, átlátszó, és sugárzó világosságot lát a sirból kijönni, mint valamelly görebből (retorta): mellyben az anyag vastagabb tulajdonai visszamaradtak, a nélkül, hogy az valódi természetét elvesztette volna. Átszellemülve, és szabadon, kedvesen, és dicsősséggel emelkedik az enyészet- és rothadásból az első sugár, majd egy második, és egy harmadik, és még számtalan több a száraz földről, a tengerből, a temetőhelyek- és szent oltárokról, az erdők sűrüjéből, hol titkos gyilkosság követtetett el ártatlanokon, a csatatérekről, hol Izrael Istenért küzdött .... Mint a szökőkutak kristálytiszta sugárai, emelkednek a légbe; mint fénylő jeltüzek lobognak föl az ég felé: mig egy, milliók csatlakozásából nőtt véghetetlen nagy sereg, az egész világot örömdus, és végnélküli élettel betölti. — De honnét tudja ő ezt? Mivel Egy, ki nagyobb, és jobb volt, mint a költők, a tudósok, és bölcsek, ezt tettleg bebizonyitotta. Ő először a halál homályos nyugágyára feküdt, és azt megszentelte: mint azelőtt a bölcsőbe feküdt, és a gyermekséget szentelte meg; ő általa a halál is valami szent dolog-, és a sir, szentélylyé lett. Ő a legsötétebb alkonyatkor zállt a sirba; és a legfényesebb reggelen támadt föl abból.

Ő drága füszerekkel takarva tétetett a koporsóba: és saját illatozó enyészhetlenségébe öltözötten, ismét föltámadott abból. És ama naptól fogva, a sir megszünt rettenetes lenni a keresztény léleknek; mivel az maradt, a mivé ő tette: egy barázda, mellybe a halhatatlanság magvának vettetnie kell.

Még nem volt ideje e tárgyakról Fabiolával szólni. Még gyászolt, és pedig ugy, a mint gyászolnak azok, kiknek reményök nincsen. Egy nap a másik után ment, a halál titkának sötét feszegetésében; mig ebből más gondok jótevően fölébresztették. A hulla megérkezett: és olly temetés rendeztetett, minőt eddig Romában is ritkán láttak. A temetkezési menetnél, melly fáklya-világnál tartatott, az ősök viasz ábrái hordoztattak; illatos fából nagy máglya rakatott, arabiai drága szerekkel behintetett: és végre nehány maroknyi üszkös csont, egy alabastrom hamvvederbe tétetett, s az elholtnak nevével megjegyeztetve, a családi sirbolt egyik fülkéjébe helyeztetett.

A gyászbeszédet Calpurnius tartá; mellyben az uralkodó közvélemény értelmében megdicsérte a vendégszeretet-, és ügyérségben jeleskedő polgári erényt: s ellentétül fölhozá némelly emberek azon álerényességét, kik magukat keresztényeknek nevezik, és kik egész napokon böjtölnek és imádkoznak, alattomban pedig veszélyes elveiket minden nemesebb családokba becsempészik, és minden körökben erkölcstelenséget és méltánytalanságot terjesztenek. Ha van egy jövő élet, miben a bölcsek nem egyeznek, ugy bizonyosan Fabius most egy nektárral tölt billikomot üritve, az elysium zöldelő padján ül. „Bár siettetnék," tevé hozzá a vén képmutató, ki bizonyára egy pohár falernumit nem adna ama hires itallal tölt amphoraáért; *) „bár siettetnék az istenek ama napot, mellyen én, alázatos védencze, árnyékos nyughelyére, s elysiumi asztalához juthatandok!" E nemes ohajtás határtalan tetszést aratott.

E gondokat mások követték. Atyjának bonyolódott ügyeit kelle átvizsgálni és rendezni. Fájdalommal tapasztalá, hogy

*) Nagyobb cserép-edény, mellyben a pinczékben a bort tartani szokták.

egy olly ember ügyeiben, kit a világ legbecsületesebb- és szabadelvübbnek tartott, kit az állam bérlői között dicsőitettek, sok ollyasmire talált, mit igazságtalanságnak, csalásnak, mások kárositása-, és elnyomásának kellett ismernie.

Később, nehány hetek mulva, fekete gyászruhában meglátogatá Fabiola ismerőseit, és ezek közt először is unoka-öcscsét Agnest.

IX.

Az álnok testvér.

Torquatus történetében tekintsünk egy kissé vissza. Szerencsétlen eleste után, reggel fölébredvén, Fulviust látja ágya előtt ülni. Fulvius olly sólymos volt, ki most egy jó sólymot fogván, azért jött, hogy őt megszeliditse, és megtanitsa, jól ellátott szolgaságában számára galambokat fogni. Egy az illyekben gyakorlott ember hidegvérüségével emlékezteté őt tegnapi kicsapongására, tökéletes megromlására, s egyedüli mentőszerére. Lelketlen következtetéssel erősité meg az előbbi estén szőtt hálónak fonalait, és azon uj csomókat kötött.

Torquatus helyezete ollyan volt, hogy ha csak egy lépést tesz is, és a kereszténységhez vissza akar térni, mi Fulvius szerint egészen hasztalan: ugy azonnal átadatik a birónak, és kegyetlenül kivégeztetik; mig ha áruló igéretéhez hiv marad, semmiben hiányt nem szenved.

„Te egészen hevült, és lázas állapotban vagy,“ mondá végre Fulvius; „egy séta, és fris levegő enyhiteni fogna.“

Torquatus elfogadta az ajánlatot: és alig érnek a forumra, véletlenül Corvinussal találkozának. A szokásos üdvözlések után, mondá az utóbbi: „Örülök a találkozásnak; elvezetnélek titeket, és megmutatnám atyám mühelyét.“

„Mühelyét?“ kérdé Torquatus meglepetve.

„Igen, ahol ő eszközeit tartja; most épen gazdagon föl van szerelve. Itt van: és a mérges vén bojnyik, Catulus a neve, imént nyitja föl az ajtókat.“

Egy tágas udvarba léptek, melly körül félszin terült el; ez

egészen telve volt a kinzó-eszközök minden nemével. Torquatus visszaborzadt.

„Jöjjetek be urak, és ne féljetek;" mondá a vén bakó: „még nincs meggyujtva a tüz, és senki sem bánt; ha csak az istentelen keresztényekhez nem tartoztok. Ezekért ékesitettünk föl a napokban mindent."

„Már most Catulus," mondá a főnök fia, „magyarázd meg ez idegen uraknak, mire valók e szép játékszerek."

Catulus egész készséggel vezeté őket körül borzasztó muzeumában, és olly benső kedélylyel, és olly sok ide épen nem illő vastag tréfával füszerezé magyarázatát, hogy elragadtatásában Torquatusnak csaknem gyakorlati fölvilágositást is adott; midőn egy éles fogóval majd fülét csipte el, majd egy kalapácscsal fogaitól alig egy ujnyira hadarászva, mutogatta az eszköz czélszerüségét.

A kinzó eszközök, egy nagy vas rostély, egy vas szék, mellyben tüzhely volt, hogy izzóvá tetessék, nagy üstök, mellyekben olaj, vagy viz forraltatott, nagy kanál ólom-olvasztás- és szájba öntésre, harapó-fogók, bárdok, különféle alaku vas fésük, mellyekkel az oldalakról szaggattatott le a bőr, ugynevezett obeliskek, azaz: olly eszközök, mellyekkel a hus a testen, vagy tagokon égettetett, scorpiók, vagy ostorok, vas, vagy ólom golyócskákkal, vas nyakravalók, kézpereczek, és a legborzasztóbb nemü bilincsek, végre pallosok, kések, és bárdok a legizletesebb változatosságban.... mindez valódi elégültséggel lőn megmutogatva; s Catulus már előre örült a gyönyörüségnek, hogy ezen szerszámokat a keményfejü, és vastag bőrü keresztényeken megpróbálhatja. *)

Torquatus egészen megmerevült. Innen az Antoninus fürdőibe vezettetett, hol a ruhatárnok Cucumio, s neje Victoria figyelmét vonta magára, kik őt a templomban látták. Miután frisitőkkel ellátattott, egy játszó-terembe vezették; hol természetesen vesztett. Fulvius kölcsönze neki pénzt: de minden fillér-

*) Az elszámlált kinzó-eszközök a vértanuk, és egyház történetében megemlittetnek.

ről irást adatott magának. Az illy bánás által a két gazficzkó őt kevés napok alatt egészen sklávvá tette.

Korán reggel, és késő estve tarták összejöveteleiket; különben egész nap szabadon engedték: nehogy a keresztények gyanuját fölébreszsze, s e miatt használatlanná váljék. Corvinus el volt határozva, a parancs kihirdetése után, azonnal egy borzasztó csapást tenni a keresztények ellen. Miért is azt kivánta Torquatustól, hogy ez kémlelje ki, mellyik temetőben szándékozik a pápa isteni-tiszteletet tartani. Ez Torquatusnak nem sok fáradságába került; a Callistus temetőjében tett látogatása ezzel egybefüggött. Midőn a kegyelem és bün küzdött, mit Severus észre vőn, akkor Catulus-, és az ő százféle kinzó eszközei-, Fulvius-, és száz adósság-leveleinek emléke, mélyen lenyomta a romlás mérlegét. Ő Corvinust mindenről értesitette: ki is e szerint készité el a temetői tervet; és elhatározta azt, az üldözési parancs kihirdetése után, mindjárt a legelső napon megrohanni.

Fulviusnak más terve volt. Ő az előkelő papok-, és Roma legtekintélyesebb keresztényeivel kivánt megismerkedni; remélvén, hogy ha őket személyesen ismeri, éles szemei előtt semmi álöltöny alá sem rejtőzhetnek, és igy könnyü lesz őket egymás után elfogni. Azért Torquatust kényszerité, hogy őt a legelső egyházi ünnepélyre, mellyen a pápa körül sok áldozárok és szerpapok gyülnek össze, vezesse el. Torquatusnak semmi kifogásai, s ellenvetései sem használtak; és erősen állitá, hogy ha egyszer az ő szavára bejuthat a keresztények gyülekezetébe, bizonyosan ugy fogja magát egészen viselni, mint a többi keresztények. — Rövid idő mulva értesité őt Torquatus, hogy tervének kivitelére legjobb alkalom leend a legközelebbi ordinatio (papszentelés), melly még december hóban megtörténik.

X.

A decemberi ordinatio.

A legrégibb pápák történetének olvasója előtt ismeretes, hogy kivétel nélkül majd mindnyájan tartottak ordinatiot decemberben, és ennyi s ennyi áldozárt, szerpapot, ennyi, s ennyi

püspököt szenteltek különféle helyekre. Az áldozárok, és szerpapok Roma város czimére szenteltettek; mig a püspökök más megyék kormányzására voltak rendelve. Későbbi időkben a sz. Lucza napja utánra eső quatemberi napokban nevezé ki a pápa presbyter cardinálisait, és a diaconus cardinálisokat, és a világ minden részéből való püspököket praeconisálta; s ámbátor jelenleg e foglalkozás az ordinatio idejével nem esik össze, mégis az folytonosan főképen e czélra fordittatik.

Marcellinusról, kinek pápasága alatt történtek az itt elmondottak, irják, hogy decemberben két ordinatiot tartott, természetesen különböző években. Ezek egyike az, mellyről, mint készülőben levőről tettünk emlitést.

Fulvius első kérése az volt, hogy hol fog az ünnepély tartatni. A felelet bizonyosan érdekli a keresztény régiségbuvárt; és a régi romai egyházat tökéletesen nem ismernők, ha azon emlékezetes helyet nem tudnók, hol pápa pápa után predikált, s az isteni titkokat ünneplé, hol gyülekezeteit, ordinatioit tartá; nem csak püspököket, de vértanukat is küldve más egyházak kormányzására, s egy sz. Lőrincznek szerpapi méltóságot, egy sz. Novatus-, vagy Timotheusnak áldozárságot advány. Ott kereste föl egy Polykarp, vagy Irenaeus sz. Péter utódját; ott nyerték amaz apostolok küldetésöket, kik a mi (angol) királyunkat, Luciust, az igaz hitre téritették.

Azon ház, mellyben a romai pápák laktak, és ama templom, mellyben szolgáltak, mig Constantin nekik a laterani palotát, és basilikát átadta, a dicső vértanu pápák székhelye s főtemploma, mellyben az első három század előtt székeltek, nem lehet érdek és hiresség nélküli hely. Ennek fölkeresésénél, nehogy nemzetiségi, vagy személyes tekintetből félrevezettessünk, egy még élő tudós régiségbuvárt követendünk, ki egy más tárgy vizsgálata mellett, mindazon adatokat összegyüjtötte, mellyek e kérdésre vonatkoznak. *)

---

*) D. Bertolini, 1852-ben megjelent munkájában: „Sopra l' antichissimo altare di legno, rinchiuso nell' altare papale, etc." Az ősrégi faoltárról, melly a lateranumi főtemplomban a pápai oltárba van helyezve.

Agnes szülőinek háza, mint már emlitők, a Vicus Patricius ugyane nevü utczájában feküdt. Ezen utczának volt egy más neve is: Vicus Corneliorum; és a Corneliusok utczájának is neveztetett: mivel e hires család is itt lakott. A százados, kit sz. Péter megtéritett *), e családhoz tartozott: és talán ez vezette az apostolt Romába családja fejéhez, Cornelius Pudenshez. E senator vette nőül Claudiát, egy előkelő britt hölgyet: és csudálatos, mikép a tisztátalan nyelvü Martialis költő, ez erényes házasok lakodalmi versezetében a legjámborabb költőkkel vetélkedik.

Ezek házában lakott sz. Péter; és apostoltársa sz. Pál is barátjai közé számitja őket: „Eubulus, és Pudens, és Linus, és Claudia, s a többi testvérek tisztelnek téged" **). Tehát e házból indultak ki a püspökök mindenfelé, az apostolok fejedelme által küldetve, a szent hitet hirdetni, s azért meghalni. Pudens halála után házát gyermekei, vagy unokái öröklék ***). Két fia, s két leánya volt: az utóbbiak ismeretesek; mert neveik az egyház szenteinek névsorába irvák, és mivel Roma leghiresebb két temploma rólok neveztetik, ugy mint sz. Praxedes-, és sz. Pudentianáról. Ez utóbbi, mellyet Butler Alban ****) a világ legrégibb templomának mond, ugyanazon helyen fekszik, mellyen előbb a Vicus Patritius, és Pudens háza volt.

Kezdetben, valamint más városokban, ugy Romában is csak egy helyen mutattatott be áldozat, és pedig a püspök által. Még miután több templomok épittettek is, azonegy oltárról vitetett a diaconusok által a szentség, és ugy osztatott ki az áldozárok által. Evaristus, sz. Péter után negyedik pápa, különösen érdekes körülmények közt szaporitá Romában a templomokat.

Evaristus pápa tudnillik két külön rendeletet bocsátott ki: először, hogy ezentul minden oltár kőből legyen, és fölkenessék; másodszor, elosztá a czimeket, azaz: Romát plebániákra osztá, s a plebánia-templomoknak czimeket adott. E két rendelet egy-

*) Act. Ap. 10.
**) II. Tim. 4, 21.
***) Egy második, vagy ifjabb Pudens is emlittetik.
****) Az általa irt szentek életében, majus 19-ére.

befüggése világos, ha a Teremtés könyvének 28-dik fejezetét átolvassuk: ott Jákobnak, midőn fejét egy kőre téve, aludnék, angyalok jelentek meg; és ő fölébredvén, reszketve mondá: „Milly rettenetes ezen hely! Nem egyéb ez, mint Istennek háza, és a mennynek kapuja.“ S tovább: „Reggel tehát fölkelvén Jákob, azon követ, melly feje alatt volt, emlékjelül (czimül) fölállitá, s olajat öntött rá.“ *)

Azon templom, vagy imaház, hol a szent titkok ünnepeltettek, bizonyára minden keresztényre nézve, „Isten háza“ volt; és a benne lévő kő-oltár olajjal megöntve fölkenetett: mint ez mai napig is történik; mert Evaristus rendelete most is teljes erejében fönáll; és igy lett egy titulus- (czim), emlék-, vagy jellé.**)

Ez értesitésből két érdekes dolgot tanulunk: először, hogy eddig Romában csak egy templom, és pedig az is csak egy oltárral létezett; és hogy soha kétségbe nem vonatott, mikép ez nem más, mint melly később sz. Pudentiana templomának neveztetett, és mai napig is igy neveztetik: továbbá, hogy az abban létező oltár nem kőből volt. Azon fa-oltár volt ez, mellyet sz. Péter használt, és melly e templomban őriztetett; mig sz. Sylvester azt a lateranumi basilikába vitette, hol az főoltár***). Tovább ebből azt következtetjük, hogy Evaristus rendelete visszaható erővel nem birt, és hogy a pápák fa-oltára azon templomban maradt, mellyben először felállittatott: ámbátor időnkint más helyre is átvitetve használtatott.

Tehát a Vicus Patriciuson levő templom, melly a plebániákra történt felosztás előtt már létezett, nem volt czim-, vagy plebánia-templom, hanem püspöki, vagy inkább pápai templom maradt Romában. — Két oknál fogva igen érdekes I. sz. Pius pápasága történetének szaka. (142—157.)

---

*) I. Mózs. 28, 17. 28.

**) A titulus szó értelmét, mellyben a classicusok vették, itt nem feszegetjük.

***) Ez oltáron egyedül a pápa, vagy egy különös bulla által engedélyt nyerő cardinalis misézhet. Utóbbi időkben igen ékesen földiszittetett. Sz. Pudentiana templomában e fa-oltár egy deszkája őriztetett sz. Péter oltárában. Nem rég összehasonlittatott ez, a lateranumi oltár fájával: és ugyanannak találtatott.

Először is ő egy Oratoriumot ragasztott e templomhoz; a nélkül, hogy ez jellemét változtatta volna, s ezt ő czimmé, vagy plebániává alakitá. *) S mivel ezt testvérére, Pastorra bizá, innét Pastor czimének neveztetett; és az ezzel összekapcsolt cardinálisság sokáig e nevet viselte. Ez mutatja, mikép maga e templom több volt, mint plebánia.

Másodszor: ezen pápa alatt jött másod izben Romába a szent, és tudós védiró Justinus, és ott vértanuságot szenvedett. Iratainak a vértanuk Actáival tett összehasonlitása némelly érdekes fölvilágositást nyujt az üldözés alatti keresztény istenitisztelétről.

„Melly helyen gyülekeznek össze a keresztények?" kérdé tőle a biró.

„Azt véled," felele ő, „hogy mi mindnyájan egy helyre jövünk? Korán sem." Midőn azonban kérdetnék lakása felől, hol tanitványai hozzá gyülekeznek, azt felelé: „Eddig bizonyos Márton háza közelében, egy fürdőben, mellyet Timotinnak mondanak, laktam. Most másodszor vagyok Romában, és semmi más helyet nem ismerek, mint a nevezettet." A timotini, vagy timotheusi fürdő pedig sz. Pudens családi házának egy része volt: ugyanaz, hol, mint emlitők, egy reggel Fulvius, és Corvinus igen korán találkoztak. Novatus, és Timotheus, testvérei voltak a két sz. szűz-, Praxedes-, és Pudentiának; azért neveztetett a fürdő Novatus, vagy Timotheus fürdőjének, mivel ezek egymás után birták.

Tehát sz. Justinus itt lakott; mivel Romában más helyet nem ismert: az isteni-tiszteleten is ott jélent meg: mit maga a vendégszeretet is magával hozott. Midőn a keresztény szertartást leirja, természetesen ugy, a mint látta, Apologiájában a szertartást végző áldozárról olly kifejezésekkel szól, mellyek elég világosan a püspökre, vagy a város főpásztorára vonatkoznak; ő ugyanis nem csak azon czimmél illeti, mellyet az ős

*) Ez Oratorium ott állt, hol jelenleg a caetani kápolna.

korban a püspökök viseltek *), hanem akkép irja le, mint az özvegyek, és árvák gondnokát, ki a betegeket, szegényeket, foglyokat és idegeneket táplálja, a jövevényeket befogadja, szóval, ki minden szükölködőkről gondoskodik: ez csak a püspök, vagy maga a pápa lehetett.

Továbbá megjegyzendő, hogy sz. Piusról mondatik, mikép ő egy keresztelő-kutat állitott a templomban, melly egy más előjoga volt a püspöki templomnak, és melly később a pápai oltárral együtt a lateranumi basilikába vitetett. Sz. István pápáról mondatik, hogy 257-ik évben Nemesius századost családjával, és sok másokkal együtt a pásztor czimü plebániában megkeresztelte **). Ugyane helyen osztotta el sz. Lőrincz az egyház drágaságait a szegények közt.

Idővel e czim ‚Pastor,‘ egy mással, „S. Pudentiana“ cseréltetett föl ***): de a hely ugyanaz; és minden kétségen kivül van, mikép az első három század alatt sz. Pudentiana temploma volt Roma főegyháza.

E helyre, ámbár sok küzdés után, igérte Torquatus Fulviust elvezetni; hogy ott a decemberi ordinatión jelen lehessen.

A sirversekben, a vértanuk éltében, valamint az egyháztörténet-irókban sok nyomait látjuk ama szenteléseknek, mellyekkel a kath. egyház mai napig él. A fölirások leggyakrabban említik a Lectorok, vagy olvasók, és Exorcisták szenteléseit. Mindkettőre egy érdekes példát említünk. Egy Lectorról:

---

*) Ὁ προεστῶς, praepositus, elöljáró. (l. Hebr. 13, 17.) Ugyane czimmel illeti Eusebius Victor pápát: ὁ των Ρωμαιων προεστῶς Βικτωρ. (H. eccl. 5, 24.)

**) A tudós Bianchini azon valószinü véleményt állitja föl, mikép Husvét napon a „statio“ azért nincs a Lateranban, a főtemplomban, sem a sz. Péterben, hol a pápa misez (ámbár az volna várható, hogy e két templom egyikében legyen), hanem a Liberiusféle basilikában: mivel e napon sz. Pudentiana templomában keresztelés volt, e templom pedig ama basilikától csak egy kőhajitásnyira van.

***) Jelenleg sz. Pudentiana czimét Wiseman bibornok viseli. A forditó.

CINNAMIVS OPAS LECTOR TITVLI FASCIOLE AMICVS PAVPERVM QVI VIXIT ANN. XLVI. MENS. VII. D. VIII. DEPOSIT IN PACE X. KAL. MART.*)

Egy Exorcistáról :

MACEDONIVS
EXORCISTA DE KATOLICA.**)

Az előbbi gyakorlat abban különbözött a mostanitól, hogy hajdan valamelly alsóbb rend, nem volt mellőzhetlen lépcső egy más nagyobbra; hanem sokszor ugyanazon alsóbb rendben életök hosszáig megmaradtak. Azért ezek nem olly gyakran, és hihetőleg nem is nyilvánosan adattak föl a nagyobb rendekkel.

Torquatus a szükséges jelszót kitudta; s igy Fulviussal bement: ki is csakhamar megmutatta, mikép igen gyakorlott mások utánzásában, kiknek társaságába jutott. A gyülekezet nem nagy volt. Ez a ház egy teremében sereglett össze, melly templommá, vagy oratoriummá alakittatott. A jelenlevők többnyire papok, vagy ollyanok, kik fölszentelendők valának. Ezek közt voltak két ikertestvér, Marcus, és Marcellianus is; kik Torquatussal tértek meg, és kik Diaconusokká szenteltettek, atyjok pedig, Tranquillinus, áldozárrá kenetett föl. Fulvius arczvonásaikat, és termetöket megjegyzé, s még nagyobb figyelemmel az ott egybegyült előbbkelő papjait Romának. Azonban éles szemeit leginkább egyre függeszté: minden mozdulatára figyelt, kinézését, hangját, vonásait tanulmányozta. Ez a pápa volt, ki a szertartást végzé.

Marcellinus az egyházat már hat év óta kormányzá, s egy tisztes öreg volt. Barátságos, szelid arcza alig mutatott annyi erőt, melly a vértanusághoz kivántatik, és mellyet halálakor tanusitott. E szomoru üldözés napjaiban minden külső, kitüntető jelek eltávolittattak, mellyek a főpásztort üldözői előtt eláru-

*) „Cinnamius Opas, Fasciola (most sz. Nereus, és Achilleus) czim Lectora, a szegények barátja ; élt 46 évet, 9 hón. 7 nap. Letétetett békeségben, tizedik napon martius elsője előtt.“ E fölirat sz. Pál temetőjéből való.

**) „Macedonius, a katholika egyház Exorcistája.“ Sz. Thraso, és Saturnin temetőjéből a salariai uton.

landották. Az áldozár egy tisztes férfiuhoz illő, közönséges ruhát viselt; az oltári szolgálatnál azonban egy különös öltönyt, mellyből később a bő casula eredt, vett szokott ruhái fölé: a püspök ezenkivül egy koronát, vagy infulát viselt; mellyből később a mitra származott; kezében pálczát, mint főpásztori hivatala, s tekintélye jelét viselvén.

A pápa szemközt a néppel, sz. Péter oltáránál, melly a nép, és ő közte volt, állott. A keleti kém legélesebb pillanatait veté rá: legnagyobb figyelemmel vizsgálá nagyságát, haja, s arcza szinét, fejének minden mozdulatát, járását, hangját, csaknem leheletét; — és végre mondá magában: „Ha magát mutatja, bármilly álöltönyben, ő az enyim; és én tudom, mennyit ér ő."

XI.

A szűzek.

PRIE IVN PAVSA
BET PRAETIOSA
ANNORVM PVLLA
VIRGO XII TANTVM
ANCILLA DEI ET XPI
FL. VINCENTIO ET
FRAVITO. VC· CONSS *)

Ha a tudós Tomassin e mostanában talált fölirást ismerte volna, midőn nagy tudományossággal bizonyitá be, hogy az ős egyházban a szüzességi fogadalmat már tizenkét éves korban is le lehetett tenni **): ugy bizonyosan erre is hivatkozandik. Mert kétséget nem szenved, hogy „egy csak tizenkét éves szüz, Isten-

*) „Pridie (Kal.) Jun. pausavit Praetiosa, annorum puella virgo XII tantum, ancilla Dei et Christi. Fl. Vincentio, et Fravito viro Consulari, Consulibus. Junius elseje elötti napon megholt Praetiosa, csak 12 éves szüz, Istennek, és Krisztusnak szolgálója, Flavius Vincentius, és Fravitus consularis consulok alatt." Ez Callistus temetöjében találtatott.

**) Vetus, et Nova Ecclesiae disciplina circa beneficia. Lucca, 1727. P. 1. l. 3.

nek, és Krisztusnak szolgálója," szüzességét Istennek szentelte: máskép ugyanis, minél gyengébb volt korra, annál kevésbbé tünendett föl szüzessége.

Azonban jóllehet az egyház átnézte, mikép e korban, mellyben a romai törvények a nősülést megengedték, a szüzek magukat Istennek szenteljék: mégis az ünnepélyes fölavatást, mellyben a püspök (közönségesen Husvét vasárnapján) a szüzesség fátyolát általadá, csak érettebb korra halasztotta. Azon első szertartás hihetőleg csak abban állott, hogy a szűz rokonaitól egy fekete öltönyt nyert. Ha pedig valamelly veszély közelgett, akkor az egyház megengedte, hogy a szüzek fölavatása több évekkel előbb is ünnepélyesen megtörténjék, és az ünnepélyes áldás által Krisztus jegyesei szent fogadásaikban megerősittessenek *).

Most az üldözések egyik legborzasztóbbika volt kitörő félben, melly alatt félni lehetett, hogy az a nyáj leggyengébb báránykáit sem kimélendi; azért nem csudálhatni, ha azok, kik szivökben a Báránynak, mint tiszta Jegyesöknek magukat fölajánlák, haláluk előtt menyegzői asztalához kivántak jutni, s vágytak az egészen nyilt liliomot pálmára füzve hordhatni, ha talán ez utóbbiban részesülnének.

Agnes már gyermek korában választá magának e legszentebb állapotot. Azon rendkivüli bölcseség, melly szavaiban, és tetteiben nyilvánult, és melly nála egy ártatlan, és gyanumentes gyermek egyszerüségével olly élénken párosult: minden fiatalsága daczára érdemesité őt, s átalában azon sziveket, melylyek a szeplőtelen menyegző pillanatára vágytak, eme kedvezésre; s ő örömmel ragadá meg az előnyt, mellyet neki a fenyegető veszély egy, a szokottnál nagyobb enyhitésével a törvénynek, nyujtott: egyébkint kivánságának teljesitése a törvény által még több, mint tiz évek utánra levén határozva. Hozzá még egy más fátyolt-kérő is csatlakozott.

Könnyen elgondolhatjuk, hogy az Agnes, és Syra közt első találkozásuk óta képződött szent barátság, köztük mindég szoro-

*) Thomass. l. c. p. 792.

sabbá füződött. Agnes szeretete Syra irányában mindazon dicséretek által erősbült, mellyeket Fabiola szeretett rabnőjéről mondott.

Ezek, és a rabnő szerény tudósitásai, meggyőzték őt róla, mikép a munka, mellyre ez magát szánta, tudnillik urnőjének megtéritése, egészen az ő kezére bizathatik: a dolog szép sikerrel haladt előre, hála azon okosság- és szeretetnek, melly azt eszközlé. Azért is Agnes Fabiolánál tett gyakori látogatásánál csak arra szoritkozott, hogy csudálja, és helyeselje mindazt, a mit neki nénje, Syra beszédeiről mondott; és szorgosan mellőzött minden olly kifejezést, melly a Syra, és ő közötte levő egyetértés gyanuját ébreszthetné.

Fabius halálakor Syra mint rabnő, és Agnes mint rokon, gyászruhát öltének: igy a megholt leányában e ruha-változtatás semmi gyanut sem kelthetett, hogy ezek ketten, egy titkos, és közös lépést tettek. Ez okból minden aggodalom nélkül kérhették, hogy azonnal az örökös szüzesség ünnepélyes fogadására bocsáttassanak. Kérésök nem tagadtatott meg; de a dolog közellevő okok miatt titokban tartatott. Csak e szellemi menyegző boldog napját megelőző napok egyikén szólt Syra vak barátnéjának a titokról.

„Tehát,“ mondá ez, felháborodást szinlelve, „minden jót csak magadnak tartasz? Ez is szeretet?“

„Kedvesem!“ mondá Syra, őt csillapitván, „ne vedd rossz néven; az egészet titokban kellett tartani.“

„S azért hihetőleg én jelen sem lehetek?“

„Oh igenis Caecilia! te jelen lehetsz; és tetszésed szerint mindent végig nézhetsz,“ felele Syra nevetve.

„Ne aggódj látásom miatt. Csak mondd el, mikép fogsz öltözködni? és mit kell előleg tenned?“

Syra tökéletesen elmondá ruhája, s fátyola szinét, és alakját.

„Milly szép!“ mondá; „s akkor mi teendőd van?“

Syrát mulattatta Caecilia szokatlan tudvágya, s egészen leirta neki a rövid szertartást.

„Jó: de még egy kérdésem van,“ folytatá a vak leány; „mi-

kor, és hol történik mindez? Te azt mondod, hogy én is megjelenhetek; tehát az időt, és helyet tudnom kell.“

„Az ünnepély,“ monda Syra, „a Pásztor czimben, harmad napra leend, nap keltekor. De kedvesem! miért vagy illy kémkedő? Nálad ezt soha sem tapasztaltam; tartok tőle, hogy egészen elvilágiasodol.“

„Semmi közöd hozzá,“ felele Caecilia; „ha mások előttem titkolódznak, nem látom át, miért ne lehetne nekem is valamit titokban tartani?“

Syra nevetett az ő mesterkélt akaratosságán; mert jól ismerte szivének alázatos egyszerüségét. Megölelték egymást, és elváltak. Caecilia egyenesen a jó Lucinához ment: ő ott, mint egyéb házakban is, szivesen láttatott. De alig lépett be a jámbor delnő teremébe, midőn hozzá futva, ennek ölébe veté magát, és sirva fakadt. Lucina édesgeté, és vigasztalá őt; s csakugyan rövid időre lecsillapult. Néhány percz mulva ismét vig, és élénk lett, és a szives delnővel mély beszédbe eredt, melly láthatólag valami kedves titokra vonatkozott. Midőn eltávozott, legnagyobb mértékben boldog volt. Agnes házában, az ápoldába ment, hol Dionysius áldozár lakott. Ezt honn találta, s lábaihoz borulva, olly érzékenyen és nyomatékosan szólott vele, hogy őt könyekre fakasztá: s vigasztaló szavakat intézett hozzá. A ‚Te Deum‘ még akkor ugyan nem volt szerkesztve, de valami hasonló hangzott a vak leány szivében, midőn szegény lakába visszatért.

A szerencsés reggel földerült. Még nap kelte előtt ünnepeltettek a sz. titkok, és a hivők elszéledtek. Csak az érdeklettek, és hivatalosok maradtak. Ezek közt volt Lucina, fiával, Agnes agg szülői, és Sebestény; de Syra szemei hasztalan keresték vak barátnéját: hihetőleg a többi hivekkel eltávozott; és Syra tartott tőle, hogy őt utóbbi alkalommal megsértette.

A teremet még egy téli reggel kétes világa tölté be; jóllehet a fényes kelet odakint szép decemberi napot igért. Az oltáron nagy illatos gyertyák égtek, nagy értékü arany, és ezüst lámpáktól környezve, mellyek szende világosságot terjesztének. Az oltár előtti szék, szint olly tiszteletes, mint amaz, (ugyanaz, melly

most is a Vaticanban őriztetik) sz. Péter széke. Ezen ült a tiszteletre méltó pápa; kezében főpásztori botja, fején a korona, körülötte szolgái, nem kevésbbé tiszteletesek, mint ő maga.

A kápolna háttérébőlédes, angyalokéhoz hasonló hangok jövének, mellyek szelid változatokban fejezék ki ugyanazon érzelmeket, mellyek később a „Jesus Corona Virginum" hymnus alakjába lőnek öltöztetve. Erre a szentély világosságába ért a már beavatott szüzek körmenete; vezetve áldozárok, és szerpapok által, kiknek kormánya alatt áll. E sereg közepében, két egészen fehér, és a többi közül annál kitünőbb alak látszott. A két ujoncz volt ez, kik, mialatt a többiek két sorba váltak szét, az oltár zsámolyához vezettettek, két, már felavatott szüztől, és ott a pápa lábaihoz térdeltek; vőfeleik, vagy keresztatyáik mellettök állván.

Mindkettő ünnepélyesen kérdeztetett, mit kivánna? s ők a fátyolt kérék · igérvén annak kötelességeit teljesiteni, keresztanyjok vezérlete alatt.

A felavatott szüzek már korábban közös társaságban éltek; de sokan külön házakban is laktak: mert az üldözés alatt az együttlakás nagy nehézségekkel járt. Azonban a templomban különös helyök volt a felavatott szüzeknek; és ők gyakran különös tanitások-, és ajtatos gyakorlatokra sereglének össze.

A pápa szives szavakkal üdvözlé az ujonczokat. Elmondá, milly fönséges hivatás, már e földön az angyalok életét élni, kik sem nem házasodnak, sem nem adatnak házasságra"*); ugyanazon tiszta ösvényen vándorolni az égbe, mellyet a testté lett Ige anyja számára választott; és oda jutva azon választottak seregéhez csatlakozni, kik a Bárányt követik, a hová csak megyen**). Fejtegeté sz. Pálnak a korinthusiakhoz irt levelét, a szüzesség fönségéről, melly minden állapotot fölülmul; és elevenen leirá, milly nagy szerencse, nem ismerni a földön más szeretetet, egyéb azt, melly a helyett, hogy elhervadna, halhatatlanságra nyílik az égben; mert az örök boldogság, mondá, csak kinyilása azon virágnak, mellyet az isteni szeretet hozott e földön létre.

---

*) Mát. 22, 36. — **) Titk. jelen. 14, 4.

E rövid szavak, és az ujonczok kikérdezése után, megáldá a pápa öltönyük különféle részeit, azon imákkal, mellyek hihetőleg a mostaniakkal egyértelmüek voltak. Ruháik ezekután, keresztanyjaik segitségével felöltettek. Az ujon fölavatott szüzek fejeiket az oltárra tevék, önfeláldozásuk jeléül; hajuk a nyugoton nem vágatott le, mint ez a keleten szokásban volt. Virág-koszoru tétetett fejökre: s ámbátor tél volt, mégis Fabiola jól elzárt erkélyein e czélra gyönyörü illatos virágok találtattak.

Minden bevégzettnek látszék, és Agnes mozdulatlanul térdelt az oltár lépcsőjén, szokott elragadtatásában, merően nézve az égre: mig Syra lehajlott fővel mellette térdelt, alázatosság-, és bámulattól áthatva, hogy ő illy nagy kegyelemre méltattatott. Mindketten annyira el voltak merülve hálaimájokban, hogy észre sem vették, mikép a gyülekezetben olly mozgás keletkezett, mintha valami váratlan történt volna.

Csak akkor eszméltek föl, midőn a pápa ismétlé: „Leányom! mit kérsz?" De mielőtt körülnézhetének, mindketten kezöket megfogatni érzék, és e mindkettőjök előtt olly kedves hangokat hallák: „Szent atya! a fátyolt kérem, hogy Jézus Krisztus szolgálójává avattassam; ki egyetlen örömem e földön: e két szent szűz oltalma alatt, kik már az ő boldog jegyesei."

Az öröm elragadta őket: e szegény vak, Caecilia volt. Midőn ama szerencséről hallott, melly Syrára várt, azonnal mint láttuk, a jó Lucinához sietett; ki azon biztositással vigasztalá, hogy nem lehetetlen, mikép ő is hasonló szerencsében részesüljön. Ő e végre neki minden szükségest megadni igért: azonban Caecilia kéré, hogy az ő ruhája legyen durva, és szegényes, mint egy koldus nőhez illik. Dionysius áldozár e kérést a pápa elé terjeszté, s annak teljesitését kieszközlé; s mivel két barátnéját ohajtá tanuinak, az lőn határozva, hogy csak ezek beavatása után vezettessék oltárhoz. De ezt Caecilia mind titokban tartá.

Az áldás után öltönyét, és fátyolát fölvéve, kérdeztetett, ha valljon virág-koszorut hozott-e? Szerényen vevé elő ruhája alól a koszorut, mellyet magával hozott; — ez egy összefont meztelen tövisgally volt, mellyet e szavakkal nyujtott át:

„Jegyesemnek virágot nem adhatok; ő sem viselt érettem virág-koszorut. Én csak egy szegény leány vagyok: de vélitek-e, hogy megbántom azzal az én Uramat, ha szintazon koronáért esdek, mellyet ő maga viselt? A virágok erényeket is jelentenek azoknál, a kik azt viselik; de az én meddő szivem semmi jobbat nem termett, mint e töviseket."

Világtalan szemei nem látták, mikép mindkét barátnéja levette koszoruját, hogy az ő fejére tegye: de ettől őket a pápának intése eltiltá; s mialatt a körülállók szemeiből könyek csordultak, ő itt állt egész örömében tövis-koszorujával; élő jeleül annak, mit az egyház mindig tanitott, hogy az erények királynéja: a vezeklés koszorujával ékesitett ártatlanság.

XII.

A nomentani mezei-lak.

A nomentani ut Romából kelet felé visz; a salaria, s e közt egy mély torkolat létezik: tul rajta, a nomentani ut mellett, egy kedves hullám-alaku tájék terül el. Ennek közepén egy festői, gömbölyü templom, és közelében sz. Agnes gyönyörü basilikája fekszik. Ott volt az ő mezei-laka, mintegy másfél mérföldnyire a várostól. Elhatároztatott, hogy a két, vagy már most három, ujon fölesküdött szűz oda fog költözni; s a napot visszavonultan, csendes örömben töltendik. Ugyis illy napokat talán már csak keveset remélhetének.

E mezei-lakról egyebet alig mondhatunk, mint hogy ott minden megelégedést, és boldogságot lehelt. Fölséges szép nap volt, millyen csak a romai télben lehet. A sziklás Apenninek vékonyan hóval boritvák, a levegő tiszta, a nap meleg, az ég felhőtlen. Némelly finom, szürke füstfelleg, melly a gunyhókból emelkedett, és a leveletlen szőllőtő emlékeztet egyedül a decemberre. A helységben minden élő lény ismerni, és szeretni látszék a szelid urnőt. A galambok vállára, vagy kezére repültek, a bárányok ugráltak, és hozzá szaladtak, mihelyt közeledett, s különös kedvvel ették kezeiből az illatos füveket; de senki olly készség-

gel nem fogadta szende uraságát, mint az öreg Molossus, a nagy házi eb. A kapunál megláncczolva olly dühös volt, hogy csak némelly szolgák mertek hozzá közelitni. De mihelyt Agnes közelitett, azonnal lefeküdt, és bozontos farkát csóválva nyöszörgött, mig szabadon bocsáttatott: és most bármilly gyermek megsimogathatta. Többé urnője mellől pillanatig sem távozott; követte őt mint egy bárány: ha leült, azonnal lábaihoz feküdt; egyedül őt kisérék szemei, s örült, ha gyenge kezével nagy fejét simogatta.

Valóban a béke napja volt ez: majd csendes, és nyugodt, szende, és kedves, midőn hárman a reggel boldogságáról szólának, és ama még boldogabb reggelről, mellynek záloga a mai volt, tulszárnyalva az égboltozat világos kékjét; majd örömteli és vig, midőn Caeciliát ketten kérdőre vonák a velök üzött titkolódzásért. De ez, mint mindég, vigan nevetett: és mondá, hogy van egy még szebb szándéka is, és őket azon második reggelen meg akarja előzni; akkor nem utolsó, hanem első kivánván lenni.

E közben Fabiola a mezei-lakba jött, hogy Agnest atyja halála után először meglátogassa, és szives részvétét megköszönje. De hirtelen megállt, midőn ama hely közelébe ért, hol a boldog társaság mulatott. Mert midőn az ég külső fényét látó két egyént, a harmadikra borulni látta, ki az ég minden fényét szivében látszék hordani, akkor e jelenetben fölismerte álmának teljesültét. Nem akart véletlenül e három közt megjelenni; Agnessel egyedül akart szólni, nem saját rabnője, s egy vak leány jelenlétében: azért visszalépett, mielőtt észrevétetnék, és a kert más részébe indult. Azonban akaratja ellen tolakodott föl elméjében e kérdés: miért nem lehet ő is illy derült és boldog, mint ezek hárman? Miért van közte, s ezek közt olly mélység?

De e nap felhő nélkül nem tünhetett le; másképp tulboldog lett volna e földhez képest. Fabiolán kivül még egy más vendég is jött Romából, Agnesnél kevésbbé kellemes látogatását teendő. Ez Fulvius; ki nem felejté el Fabius biztositását, mikép az ő igéző külseje, s fénylő ékszerei Agnes gyenge fejét elkábiták. A gyász első napjait elmulni látván, mivel némi idegenkedést érzett ama ház irányában, hol egyszer nem igen barátságosan fogadtatott,

vagyis inkább rövid uton kidobatott, és most hallván, mikép Agnes szülői, s minden férfi-kiséret nélkül először ment a város közelében létező mezei-lakába, ezt legjobb alkalomnak vélte udvarlásának folytatására. A nomentani kapun kilovagolva, csakhamar a mezei kastély előtt állott Leszállván, azon ürügy alatt, hogy Agnessel fontos közlendői vannak, az ajtóőr által, nem minden gondolkozás nélkül, bebocsáttatott. Egy fasor mutattatott neki, mellynek végén találandja. A nap alkonyatra hajlott; két barátnéja elmaradt tőle, s Agnes egyedül ült egy szép napos helyen; az öreg Molossus lábainál hevervén. Egy csendes mozgása az ebnek, — mit vele levén ritkán tett, — okozá, hogy a téli virágokról, mellyeket amazok szedtek, és mellyeket ő koszoruba füzött, szemeit fölemelte. Fölemelé ujját; s ez által Molossus ösztönszerü haragját az idegen irányában fékezte, s lecsillapitá.

Fulvius tiszteletteljesen közelitett: de mellette fesztelenebb-, és bizodalmasabban, mint egyébkor; mint ollyan, ki kérése sikeréről biztos.

„Nemes hölgy! azért jöttem," mondá, „hogy őszinte nagyra-becsülésem kifejezését ismételjem; és jobb napot nem választhaték: mert fényesebb, és szebb napot még a nyár sem adhatna."

„Igenis, e mai nap rám nézve szép, és fényes volt," felele Agnes; elméjében a reggeli jelenetet forgatván; „és éltemben ennél szebbet még nekem nem adott . . . Csak még egyet adhat szebbet."

Fulvius hizelegve érzé magát: vélvén, mikép e szavak az ő megjelenésére vonatkoznak. És folytatá: „Te bizonyosan egybekelésed napját érted azzal, a ki talán szivedet megnyerte?"

„Az valóban megtörtént," felelt ő elragadtatva; és ma az ő dicsőséges napja."

E boldog órárai előkészületül vetted föl e koszoruzott fátyolt?"

„Igenis, ez azon jel, mellyet jegyesem arczomra tőn, hogy többé senkit mást ne szeressek, egyéb őtet“ *).

„És ki az a szerencsés? Némi reménynyel én is kecsegtetém magamat; és még most sem akarok egészen lemondani róla, hogy elmédben, vagy talán szivedben is egy kis helyecskével birok.“

Alig látszék Agnes e szavakból valamit hallani. Pillanata- és viseletében semmi tartózkodás, vagy félelem, még csak legkisebb zavar sem mutatkozott.

„Mint hószin öltönye, olly tiszta volt szive;
Vétket nem ismervén, veszélyt sem rettege.“

Gyermekies arcza derült mnradt, nyilt, és gyanu nélküli, szendén sugárzó szemei egyenesen Fulvius képére szegezvék: olly ártatlan egyszerüséggel, hogy ez előtte csaknem földre rogyott. Azután fölállván, bátor méltósággal mondá: „Tej, és méz folyt az ő ajkairól, midőn sebzett arczának vére az enyimet nedvesité.“ **)

„Tébolyodott,“ kezdé magában gondolni Fulvius. Azonban a bámulat, és tisztelet erőt vett rajta, arczának azon tulszellemült kifejezése, és szemeinek világitó fénye által, mellyel ő egy csak egyedül általa látható tárgyat látszott szemlélni. Azonban egy pillanat alatt magába tért, és elhatározta, kérését megujitni.

„Agnes,“ monda ő, „te gunyolod azt, a ki téged őszintén bámul, és szeret. Én a legjobb forrásból, a most elholt közös barátunktól tudom, hogy te irányomban kedvezően gondolkodtál, sőt nyilatkoztál is, és nem vetetted meg kezed utáni esdeklésemet. Azért most komolyan, és ünnepélyesen kérlek; mi, ha talán hirtelen-, és formaságok nélkülinek tetszenék is, de egy őszinte, és szerető szivből jön.“

„Távozzál tőlem, te, halál étke!“ mondá nyugodt méltósággal, Agnes; „már más jegyes birja az én szivemet: annak őri-

*) Posuit signum in faciem meam, ut nullum praeter eum amatorem admittam. (Sz. Agnes officiuma.)

**) Mel, et lac ex ejus ore suscepi, et sangvis ejus ornavit genas meas. (U. o.)

zem meg hűségemet; egyedül az ő tulajdona osztatlan odaengedésem. Az ő szeretete szűz, szerelme tiszta, és jegyesei szüzességi koszorujokat soha sem teszik le.“ *)

Fulvius, végszavainál letérdelt. E szigoru visszautasitás után fölállott, düh-, és bosszusággal telve, hogy ennyire csalatkozott. „Nem elég,“ mondá, „hogy megvetsz, miután te bátoritál föl: még meg is kell engem gyaláznod, és szemembe mondanod, hogy épen ma tettél elémbe egyet? Ez ismét nem más, mint Sebestény, az —“

„Ki vagy te?“ kiálta háta mögött egy bosszus hang; „ki vagy te, ki vakmerősködöl egy férfi nevét olly megvetőleg kimondani; annak nevét, kinek becsülete szeplőtelen, kinek erénye olly kétségtelen, mint bátorsága?“

Fulvius megfordult, és Fabiolát látja maga előtt állni. Ő egy ideig a kertben sétált, mig gondolta, hogy unokahugát egyedül találandja. Még épen elég korán jött, hogy Fulvius végszavait hallja. Ez megzavarodott, midőn őt látá, és hallgatott.

Nemes fölháborodással folytatá Fabiola: „És ki vagy te, ki nem elégedvén meg, már egyszer rokonom házába lopódzni, hogy terhére légy, most ismét vakmerősködöl mezei-lakának csendes magányába tolakodni?“

„És ki vagy te?“ viszonzá Fulvius; „hogy egy idegen házban parancsoló urnőül lépsz föl?“

„Én voltam oka,“ felele a hölgy, „hogy unokám veled először asztalomnál találkozott: ez ártatlan gyermekre czélzott gonosz szándékodat ott láttam át; és én becsületem-, és lelkiismeretemben kötelesnek érzem magamat, tervedet megsemmisíteni, s Agnest ellened védni.“

Agnest kezénél fogá, hogy elvezesse. Molossusnak egy gyenge ütés kellett, azon kéztől, — ő nem emlékezett, hogy

*) Discede a me, pabulum mortis; quia jam ab alio amatore praeventa sum. Ipsi soli servo fidem, ipsi me tota devotione committo. Quem cum amavero, casta sum, cum tetigero munda sum, cum accepero, virgo sum. (U. o.)

valaha e kéztől ütést kapott volna, de örömest vette, — hogy valami mást ne tegyen, mint morogjon, midőn Fulvius fogait csikorgatva, mondá: „Fölfuvalkodott romai nő! e napot, és ez órát keserüen meg fogod bánni. Tapasztalandod, mint tudja magát egy ázsiai megbosszulni."

XIII.

Az üldözési parancs.

Végre elérkezett a nap, mellyen a keresztények elleni parancs, a keresztény név tökéletes kiirtását rendelő határozat, Romában kihirdetendő vala. Corvinus rendeletet kapott, azt azonnal a forumon, az illető helyen fölragasztani. Nikomediából azon hir jött, hogy egy vitéz keresztény katona, neve György, egy hasonló császári parancsot leszakitott; és ebbeli vakmerőségeért a halált bátran kiállta. Corvinus gondoskodott, hogy Romában illyesmi ne történhessék; mert igen jól tudta, milly rossz következései lennének ő reá magára nézve. Azért is minden tőle telhető elővigyázatokat megtőn. A parancs összeragasztott pergament-levelekre nagy betükkel iratott, ezek egy deszkára szegeztettek, melly a Puteal Libonis, a forumon levő itélőszék közelében, egy oszlopra akasztatott. Mindez azonban csak akkor történt, midőn már egészen besötétedett, és a forum egészen üres volt: hogy a polgárok más nap reggel ott találják a parancsot, és igy ez annál mélyebb benyomást tegyen.

Nehogy éjjel a drága irat veszélyeztessék, Corvinus hasonló rendszabálylyal élt, mint a zsidók, midőn Urunk föltámadását akarák meggátolni. Ő kieszközlé, hogy a forumra őrök rendeltessenek, még pedig egy szakasz a pannoniai századból: ennek legénysége a legvadabb éjszaki népekből állott, daciai, pannoniai, sármata, és german fajokból, kik durva vonásaik, vad kinézésök, összefont szőke hajuk, és bozontos vörös szakállaik miatt a romai szemnek borzasztó látványul szolgáltak. Ezek alig tudtak latinul beszélni; saját nemzeti tisztjeik alatt állták, és a birodalom szétbomlása idejében az uralkodó zsarnokok leghűbb

testőrségét képezék, kik gyakran honfiaik voltak; semmi sem lehetett olly borzasztó, mit végbe nem vittek volna, ha parancsoltatott.

E vadaknak bizonyos száma ugy osztatott föl, hogy a forum minden bejárását elfoglalják, azon paranccsal, hogy mindent, ki a jelszó, vagy symbolum nélkül közeliteni merne, keresztül szurjanak, vagy levágjanak. A jelszó minden este a fővezértől minden katonának tribunja, vagy századosa által adatott tudtára; s hogy ez éjjel semmi keresztény se használhassa, habár megtudná is, az álnok Corvinus egyet inditványozott, mellyről biztos volt, mikép egy keresztény sem fogja kimondani: „Numen Imperatorum;" a császárok istensége.

Utoljára még ő maga is körutat tőn, és a legkeményebb parancsokat adá ki az őröknek; különösen azon katonának, ki a tábla mellett őrködött. Ez különösen választatott e helyre, nyers ereje, rendkivüli nagy teste, s tekintete- és jellemének szokatlan vadsága miatt. Corvinus a legszigorubb parancsot adá neki, senkit a sz. parancs közelébe nem bocsátani; senkit nem kimélni: a jelszót többször ismétlé előtte, és a már félig kábultat a sabaia-, vagy sertől *), végre elhagyá, olly állapotban, hogy még annyira gondolkodhatott, mikép neki reggelig valakit dárdájával, vagy kardjával meg kell ölni; mit ő épen nem valami kellemetlen dolognak tartott. Az éjjel hives és zivataros volt, időről-időre sürü hideg eső esett. A daciai köpenyébe burkoltan föl s alá járt, és egy edényből, mellyet titkon hoza magával, gyakran nagyot hörpentett: az ital, mint mondák, a thüringiai erdőben termett vad cseresnyéből készült. Időközben bosszusan gondolkodott, nem arról, hogy ifju barbárjai mellyik erdőben, vagy mellyik folyónál játszanak, hanem arról, hogy milly közel van az idő, mellyben császárjának nyakát szegni, s a várost kirabolni lehetne.

*) Est autem Sabaia ex hordeo, vel frumento in liquorem conversis paupertinus in Illyrico potus. A sabaia, árpából, vagy gabonából készitett itala a szegényeknek Illyriában. (Amm. Marcell. L. 26, 8. pag. 422. ed Lips.)

Időközben az öreg Diogenes, és fiai, ide nem messze, suburrai házacskájokban, szerény estebédjek készitésével foglalkoztak. Egy csendes kopogás az ajtón, félbeszakitá őket; s midőn ez megnyilt, két ifju lépett be, kiket Diogenes fölismert, és üdvözlött.

„Térjetek be nemes ifju urak! Milly szép, hogy szegény hajlékomat megtisztelitek. Alig mernélek egyszerü étkeinkkel kinálni; de ha tetszik, valóban ez a keresztény szeretet vacsorája leend.“

„Köszönöm jó Diogenes!“ felele a belépő idegenek korosabbika, Quadratus, Sebestény izmos Centurioja; „Pongráczczal együtt azért jöttünk, hogy nálad estelizzünk. De csak majd később; nekünk e városrészben előbb végzendőink vannak; és majd azután jól fog esni, ha kapunk valamit. Addig is egyik fiad elmehetne, számunkra valamit szerezni. Nekünk valami jó kell, és téged is egyszer majd fölvidít egy pohár nemes bor.“

Ezzel az egyik fiunak oda nyujtá erszényét, és parancsolá, hogy valami jobbat szerezzen, mint közönségesen a háznál szokott találtatni. Azután leülvén, Pongrácz, hogy valamit mondjon, az öreghez fordult: „Édes Diogenesem, én Sebesténytől hallám, hogy te a dicső Lőrincz szerpapot Krisztusért meghalni láttad. Ugyan beszélj nekem valamit róla.“

„Édes örömest,“ felelé az öreg. „Körül-belül 45 éve, hogy történt (258. Kr. u.); és minthogy én akkor öregebb voltam, mint te most vagy, gondolhatod, hogy még az egész történetre igen jól emlékezem. Ő valóban szép ifju volt, olly gyengéd és édes, olly kedves és bátor; olly barátságosan, és szeliden beszélt, különösen a szegényekkel! Mint szerették őt mindnyájan! Én mindenütt vele voltam; ott álltam, midőn a tiszteletes Sixtus pápát halálra vitték, és Lőrincz oda jövén, olly gyengéden, mint fiu atyjának, szemrehányást tőn, hogy őt nem fogadja társul maga föláldozásánál, ki őt az Ur teste és vére áldozásánál olly hűn szolgálta.“

„Felséges idők voltak azok, nemde Diogenes?“ közbe szóla

az ifju. „Milly elfajzottak vagyunk mi most? Mi egészen más faj vagyunk! Nemde Quadratus?“

A kemény harczfi mosolygott e panasz nemes őszinteségén, és kéré Diogenest, hogy tovább folytassa.

„Én akkor is láttam őt, midőn az egyház drágaságait a szegények közt kiosztá. Azóta sincs többé olly drága készületünk. Arany lámpák, és gyertyatartók, füstölők, kelyhek, és patinák, ezenfölül sok ezüst olvasztatott össze, és a vakok, bénák, és szegények közt osztatott ki.“

„De mondd meg, kérlek,“ folytatá Pongrácz, „mikép szenvedte végső kinjait; azok borzasztók lehettek.“

„Én mindent láttam,“ felele az öreg siráső; „másra nézve elviselhetlenül borzasztó leendett. Ő először a kinpadra feszittetett, és különféle módon kinoztatott; de ajkain egy fohász sem lebbent el. Végre parancsolá a biró, hogy azon rettenetes ágyat, a rostélyt készitsék el, és tüzesitsék meg. Midőn látta az ember, mint támadnak a tüz fölött, gyenge testén hólyagok, és pattannak szét, és mint hatnak a vas rostok szálai egészen a csontokig a piros nyilásokba; mikor a sürü gőzt, mint valamelly üstből emelkedni látta, s a tüzet sustorogni hallá, midőn nyaldosta őtet; midőn látta, mikép reszket időnkint bőre, s huzódnak össze minden egyes izmai, mint a halálküzdelemben, és tagjai görcsösen rángatódznak . . . . ezt látni, valóban borzasztóbb volt, mint mindaz, mit valaha éltemben láttam. Fejét fölemelte: s ugy tetszett, mintha valamelly égi tüneményt szemlélne; mint ama régibb szent Diaconus, István. Arcza lángolt a tüz hevétől, és a veriték szakadt róla; de a világosság, melly a tüzből fölfelé tört, és arany hajfürtjein keresztül látszott, szép feje körül egy gloriát képezett: ugy hogy már egészen dicsőültnek tetszett. És minden vonásaiban, mellyek, mint mindég, derültek és szendék voltak, valamint fölemelt szemeiben, olly benső vágy tündöklött, hogy az ember készséget érze magában, az ő helyére kivánkozni.“

„Ezt magam is örömest kivánnám,“ kiálta föl Pongrácz; „és pedig azonnal, ha Istennek tetszik. Arra ugyan nem szá-

mithatok, hogy annyit álljak ki, mint a mennyit ő szenvedett; mivel ő egy nemes, hőslelkü levita, én pedig gyenge, tökéletlen gyermek vagyok. Azonban hiszed-e Quadratus! hogy azon órában olly erő adatik, melly fájdalmainkhoz, bármilly nagyok volnának is azok, leend mérve? Hogy te mindent ki birnál állani, azt tudom; mert te egy hős, erőteljes vitéz vagy, ki a nehézségeket, sebeket megszokta: de én, — én csak egy készséges szivet adhatok. Valljon elegendő-e ez? Mit gondolsz?"

„Bizonyára elegendő, kedves fiam!" mondá egészen ellágyulva a Centurio, ki az ifjura egy kedves pillanatot vetett, midőn ez csillogó szemmel fölkelve, kezeit vállára tevé. „Az Isten erőt is fog neked adni, mint bátorságot adott. De nekünk még dolgunk van. Takard be jól magad köpenyeddel, és huzd fejedre a togát. — Igy! az estve esős, és hideg. Már most jó Diogenes! igazitsd a tüzet; és gondod legyen a vacsorára, mig visszatérünk. Sokáig nem időzünk: a kapu nyitva maradhat."

„Induljatok kedves fiaim!" mondá az öreg. „Isten vezéreljen benneteket! Bár mi legyen szándékotok: bizonyos vagyok róla, hogy az dicséretes."

Quadratus testéhez szoritá a chlamyst (katona-köpeny); és a két ifju a Suburra setét utczáin keresztül a forumra sietett. Ezek távozta után az ismert üdvözlettel: ‚Hála Istennek!' megnyilt az ajtó; és Sebestény belépve, sürgősen kérdé, valljon Diogenes nem látta-e a két ifjut, kiknek szándéka felől ő valamit hallott. Diogenes felelé, mikép azok nem sokára visszatérnek.

Alig mult egy óranegyed, és gyors léptek hallattak: az ajtó sebesen fölnyittatott, és ismét olly sebesen becsukatott és zároltatott, Quadratus és Pongrácz belépte után.

„Itt van," mondá az utóbbi; mialatt szivből nevetve, egy csomag pergament-lapot mutatott föl.

„Mi az?" kérdik mindnyájan figyelve.

„Mi egyéb, mint a nagy parancs," felele gyermekies elevenséggel Pongrácz. „Nézzétek: Domini nostri Diocletianus, et Maximianus, invicti, Seniores Augusti, Patres Imperatorum,

ct Caesarum *); és igy tovább. — El vele!" És a pergamentet bevető a tüzbe; Diogenes fiai darab fát tőnek rá, hogy lenyomják, és pattogását gátolják. Összezsugorodva, megrepedezve, lassankint elégett, — előbb egy betü, vagy szó, utána a másik, itt egy magasztalása a császároknak, majd egy rágalom a keresztényekre . . . . mig végre az egész, fekete hamuvá lett.

S mi egyéb, vagy több lesz nehány évek után azokból, kik most a kevély parancsot kibocsátották: ha egyszer hulláik a czédrusfa-máglyán, illatos szerekkel elégettetvén, egy maroknyi hamu fog összeszedetni, melly alig leend elegendő egy aranyozott hamvveder megtöltésére? S mi leend nehány év mulva azon pogányságból, mellyet a parancsnak védnie kellene? Legfölebb egy holt betü, s épen olly értéknélküli rakás hamu, mint minő ez itt, a tüzhelyen. És maga a birodalom, mellyet e győzhetetlen császárok, kegyetlenség, és igazságtalanság által tartanak fön, kevés századok után mennyire hasonlitand e megsemmisített parancshoz; midőn nagyságának emléke hamuban, vagy romokban heverve hirdetendi, hogy valódi ur csak egy van, ki hatalmasabb a Caesaroknál, Ő, az uraknak Ura; és hogy ellene bármilly ész, és hatalom mit sem tehetnek.

Talán illy gondolatok forogtak Sebestény elméjében is, midőn a kérkedő, s kegyetlen parancs hamujára mélázva tekintett. Ezt a két ifju nem negédességből, hanem azért tépte le; mivel Isten-, és legszentebb igazságainak káromlását foglalta magában. Tudták, hogy ha elfogatnak, tizféle kinzást kellend kiállniok. De a keresztények, kikre e napokban a vértanuság várt, mellyre készültek, nem igen aggódtak, valljon Krisztusért a halál korábbi és könnyebb, vagy későbbi, s fájdalmasabb leend-e? Mert ez volt a kitüzött czél, mellyre törekedtek; és mint vitéz harczosok, kik ütközetbe indulnak, nem gondoltak arra, hogy lándsa, vagy szablya találja-e, s egyetlen halálos csapás fogja-e őket érni, vagy megcsonkitva, s átszurva, órákig kinlódnak a

*) A mi uraink, Diocletian, és Maximianus, a győzhetlenek, az idősb Augustusok, az Imperatorok, és Caesarok atyjai.

földön, s az agyonvertek hullái között perczenkint kellend bevárniok a halál érkezését.

Sebestény csakhamar ismét összeszedve magát, alig volt képes e tettet rosszalni. Valóban az egésznek volt nevetséges oldala is; és ő maga hajlandó volt a lármán, melly reggel üttetni fog, nevetni. Ő a dolgot ez oldalról igyekezett fölfogni; mivel látta, hogy Pongrácz aggódva kémleli őt, és századosa is némileg megzavarodott. Azért nevetve ültek a vacsorához, mivel még nem volt éjfél, midőn az áldozás előtti böjt kezdődik. Quadratus e közös estebédet azért rendezte, hogy részint az öreg Diogenesnek némi jót tegyen; részint, hogy ha ott együtt találtatnának is, az ne legyen annyira föltünő; végre, hogy ifjabb társát, meg az öreg sirásót, és fiait fölviditsa, ha talán a merész tetten megdöbbennének, mi épen nem látszott rajtok. A társalgás csakhamar Diogenes fiatalsági korára tereltetett, a buzgóság jámbor korára, mikép Pongrácz nevezé. — Sebestény barátját haza vezette, s a forumot elkerülve, lakására ment. Ha valaki Pongráczot ez estén, hálószobájában, lefekvés előtt magánosan látta volna, rajta a nevetés többszöri kitörését veendé észre, egy különcz, de kedves csin sikerültén.

XIV.
A fölfedezés.

A reggel zordonsága daczára, Corvinus már első pitymallatkor a forumra sietett. A külső őröket helyökön találta, s azonnal gondjának főtárgyához sietett. Hasztalan kisértenők meg leirni bámulatát, bosszuságát, és dühét, midőn a deszkát üresen látta; csak a szegek körül lógott nehány rongyocska a pergament széléből, s mellette a daciai őr tompa közönyösséggel állott.

Tigrisként torkon ragadandja, ha a barbar pislogó szemeiben egy hyaenaféle kancsalitást nem vesz észre, melly azt tenni nem tanácslá. De azonnal a legindulatosabb szavakban tört ki: „Gazember! hova lett a parancs? Most felelj azonnal.“

„Lassan, lassan Kornweiner ur!“ rendithetlen nyugalommal felelé az éjszaki vitéz. „Itt van; ugy, a mint rám biztad.“

„Hol, te ostoba? Jöjj, és nézd.“

A daciai mellé lép, és most először tekint föl a deszkára; s midőn nehány perczig bámulna, mondá: „Hát nem az a deszka ez, mellyet tegnap ide akasztottatok?“

„Igen, te bolond; de rajta egy irás volt: és az eltünt. Pedig épen ezt kellett őrizned.“

„De lásd kapitány! mi az irást illeti, ahhoz semmit sem értek; mivel iskolába soha sem jártam. Azonban az egész éjjel esett; talán az mosta le.“

„És mivel zivataros idő volt, a szél vitte el a pergamentet, mellyre irva volt!“

„Kétség kivül Kornweiner uram! igazságod van.“

„Hallod-e! Ez nem tréfa. Valld meg tüstént, ki volt itt az éjjel?“

„Hát kettő.“

„Miféle kettő?“

„Két büvész, vagy kobold, vagy még valami rosszabb.“

„Hallgass az illy bolondsággal.“ — A barbár szemei ismét szikráztak. „No's Arminius! mondd meg, miféle emberek voltak azok, és mit csináltak?“

„Az egyik egy nyulánk, csinos, fiatal suhancz, egy gyermek volt; ez járt az oszlop körül, és ennek kellett elvinni, a mit kerestek; mig én a másikkal bajlódtam.“

„És mi történt vele? millyen volt?“

A daciai száját eltátva, mereszté szemeit nehány perczig Corvinusra; azután az ostobaság egy nemével mondá: „Millyen volt? ha nem maga volt személyesen a gonosz, de tőle nem igen különbözött. Olly erőt én soha sem éreztem.“

„Mikép mutatta ki neked erejét?“

„Először is hozzám jött, és barátságosan szólitott, hogy nem fázom-e nagyon; és több effélét. Végre eszembe jutott, hogy minden hozzám közeledőt le kell vágnom.“

„Hát,“ szóla közbe Corvinus, „miért nem tetted?“

„Mert nem hagyta magát levágatni. Én mondtam neki, hogy távozzék, vagy leszurom; és visszalépvén, neki szegeztem lándsámat: de ő egész nyugodtan, nem is tudom mikép, kicsavarta kezemből, és térdén ketté törte, mintha csak egy szinjátékos fakardja volt volna, és vas hegyét, amoda, mint látod, valami ötven rőfnyi távolságra dobva, keményen a földbe vágta."

„Akkor miért nem rohantad őt meg kardoddal; és miért nem döfted keresztül? De hol a kardod? hisz nincs a hüvelyben?"

A daciai egy buta mozdulattal a közel levő basilika tetejére mutatva, mondá: „Ott a cseréptetőn, nem látod fényleni a kelő napfényben?"

Corvinus oda nézett, és ollyasmit látott; de alig mert szemeinek hinni. „Hát te ostoba filkó! hogyan jutott az oda?" kérdé Corvinus.

A katona igen gyanusan simitá végig szakállát; ugy hogy Corvinus tanácsosabbnak tartá, kérdését szelidebb hangon ismételni; mellyre következő feleletet nyert:

„Ő, vagy akármi volt, egészen könnyeden, mint látszék, a boszorkányság bizonyos nemével kicsavarta kezemből; és olly könnyen dobta oda, hol látod, mint én egy hajitó tányért egy tuczat rőfnyire dobnék."

„És azután?"

„És azután ő, meg a gyermek, ki az oszlop megül jött elő, a sötétben eltüntek."

„Csudálatos történet!" mormogá magában Corvinus. „És e gaz ficzkó szavainak világos jelei itt vannak. Ezt nem mindenki tehette volna. — De miért nem ütöttél lármát, és a többi őrök által miért nem vétetted üzőbe?"

„Először is Kornweiner uram! mi ugyan honunkban minden élő emberrel megküzdünk, de koboldot nem üldözünk; másodszor, minek is lett volna ez? A deszka, mellyet őriznem kellett, nyugodtan itt függött."

„Ostoba barbár!" morgá Corvinus; de lassan, hogy a másik meg ne hallja; s azután hozzá tevé: „Ezért meglakolsz; tudd meg, hogy ez főbenjáró dolog."

„Mi?"

„Mi? Az, hogy te valakit közeliteni, s veled szólani engedtél, a nélkül, hogy a jelszót tudná."

„Lassan kapitány! ki mondja, hogy nem tudta? Én azt nem mondottam."

„Hát kimondotta? ugy nem volt keresztény."

„Bizonyosan; ő hozzám jött, és fönhangon mondá: Nomen Imperatorum" (a császárok neve).

„Mit?" orditá Corvinus.

„Nomen Imperatorum."

„Numen Imperatorum, volt a jelszó;" orditá dühösen a romai.

„Nomen, vagy numen, mindegy. Egy betü csak nem tesz különbséget. Te engem Arminius néven hivsz; mig én magamat Hermannak nevezem: és mind a kettő azonegyet jelent. Mit értem én nyelvetek szőrszálhasogatását?"

Corvinus önmagára bosszonkodott, és belátta, mennyivel czélszerübb leendett egy gondos, és előrelátó Praetorianust oda állitani, e vad, és elfogult külföldi helyett. Most legrosszabb kedvében mondá: „Te e miatt a császár előtt kérdőre fogsz vonatni. S tudod, hogy a megsértéseket ő nem szokta csak ugy könnyeden venni."

„Lásd Krummbeiner!" felele a katona, félig buta, félig ravasz tekintettel, „mi az egészet illeti, az mindkettőnket egyformán érdekel." Corvinus elsápadt; mert érzé, hogy a katonának igaza van. „Más módot kell kitalálnod, hogy engem kisegélj, ha magad is szárazon akarsz átesni. A császár téged tett felelőssé, ezért a . . . . mikép is nevezed e deszkát?"

„Igazad van barátom! Tehát azt mondom, hogy egy erős csapat megtámadott, és téged őrhelyeden meggyilkolt. Azért néhány napig maradj szállásodon; — sered lesz bőven: — mig a dolog feledékenységbe megy."

A katona eltávozott, és elrejtette magát. Nehány nap mulva a Tiberis folyó egy meggyilkolt daciai katona hulláját vetette ki. Azt hitték, hogy az ittas katonák közti verekedésben ütte-

tett agyon; és többé ki sem gondolt rá. S valóban ugy is volt: de Corvinus ennél még többet is mondhatott volna felőle.

Mielőtt a forumon e szerencsétlen helyet elhagyná, mindent figyelemmel megvizsgált, ha valljon nem találna-e valamit, a mi őt nyomba vezetné. Az oszlophoz közel egy kést talált, mellyet azonnal fölismert, hogy azt egyik iskolatársánál látta. Ezt magához véve, elsietett, hogy a parancsot ujra leirassa.

XV.

Fölvilágositások.

A mint egészen megvilágosodott, a kiváncsiak minden oldalról tódultak a forumra, hogy a régen hirlelt borzasztó parancsot elolvassák. Midőn az üres deszkát látták, átalános zavar támadt. Némellyek csudálták a keresztények bátorságát, kiket közönségesen gyávákul tartottak; mások elborzadtak a szörnyü vakmerőségen; némellyek nevették a parancs kihirdetésével megbizott hivatalnokokat; mások bosszonkodtak, hogy e miatt talán a várt üldözés el is halasztatik.

Már korán reggel szó volt e tárgyról mindazon helyeken, hol az előkelő világ találkozni szokott. Az antonini fürdőkben élénken vitázott e fölött a rendes látogatók egy csoportja. Ott volt a törvénytudó Scaurus, Proculus, Fulvius, a bölcs Calpurnius, ki nehány poros könyvvel igen elfoglaltnak látszott, és még több mások.

„Ez csudálatos történet," mondá az egyik.

„Vagyis inkább mondhatnád, fölségsértési bün az isteni császár ellen," felele Fulvius.

„Hogy történt?" kérdé a harmadik.

„Nem hallottad?" monda Proculus. „A daciai őr a Puteal mellett halva találtatott, és 27 sebei közül 19 halálos volt."

„Távol legyen; ez egészen álhir," szakasztá félbe Scaurus. „Az egész nem erőszakkal, hanem büvöléssel történt. Két nő közeledett a katonához, ő lándsáját az egyik után veté, de ez a nő testén keresztül hatott, és tul a földben megállt, a nélkül,

hogy a nőt megsebzené. Azután kardjával a másiknak vágott; de az visszapattant, mintha márványra csapott volna. Végre a nő valami port dobott szemébe: s az őr a levegőbe repült; és ma reggel sértetlenül, és alva, az aemiliani basilika tetején találtatott. Egy barátom, ki ma korán mellette elment, még látta a lajtorját, mellyen levezették."

„Csudálatos!" kiáltának többen. „Milly különös emberek lehetnek ezek a keresztények."

„Én egy szót sem hiszek az egészből," mondá Proculus. „A büvészet ennyire nem terjed; én meg nem foghatom, mikép birnának e nyomorult emberek több büvészi erővel, mint mások, kik náloknál jobbak. — Calpurnius, tedd félre azt a régi könyvet, és mondd el véleményedet; én egyszer egy ebédnél tőled többet tanultam e keresztényekről, mint azelőtt egész éltemben. Milly különös emlékező tehetségednek kell lenni, hogy te e barbár nép genealogiáját, és történetét olly pontosan elmédben tartod. Valljon az, a mit Scaurus imént mondott, lehetséges-e, vagy nem?"

Erre Calpurnius nagy ünnepélyességgel a következő beszédet tartotta: „Semmi alapos ok sem létezik, illyesmit lehetetlennek tartani; mivel a büvészet erejének határa nincs. Olly por készitésére, melly eszközli, hogy egy ember a levegőbe repüljön, csak olly füveket kell találni, mellyekben a levegő a három más elementumon tulsulylyal bir. Illy füvek pedig Pythagoras szerint, például a hüvelyesek. Ha ezek akkor szedetnek, mikor a nap a mérték jegyében van, mellynek természete, még nehéz tárgyakat is a levegőben föntartani, főleg azon pillanatban, midőn a Mercuriussal egyesül, kinek, mint tudjátok, szárnyas lénye van, — és ha ezen plánták fölött egy ügyes büvész bizonyos titokszerü szavakat elmond, azután pedig egy mozsárban összetöri, melly aërolith-, vagyis olly kőből készült, melly az égbe repült, és onnét ismét leesett: illy porral, ha jól használtatik, lehet valakit olly állapotba tenni, vagy kényszeriteni, hogy a levegőbe repüljön. Az is tudva levő dolog, hogy Thessaliában a boszorkányok tetszésök szerint a felhőkön egy hely-

ről másikra repülnek; mi szükségkép illy bűszer által eszközöltetik. — Már most, mi a keresztényeket illeti, emlékezni fogsz, kitünő Proculus! hogy én azon értekezésben, mellyet te dicséretemre valál szives emliteni,— melly, ha jól emlékszem, az istenekhez fölvett Fabius asztalánál történt, — hogy én akkor, mint emlitém, már megmutattam, miszerint e faj eredetileg Chaldaeából származik: tehát olly tartományból, melly titkos tudományáról mindég ismeretes volt. Azonban a keresztények bűvészeti erejéről igen fontos bizonyitványt találunk a történetben. Bizonyos ugyanis, hogy itt Romában, egy Simon nevezetü, kit néha Simon-Péternek, néha Simon magusnak is nevezték, az egész nép előtt magasan fölemelkedett a levegőben; de mivel bűvészi szerét öve mellől kiejtette, hirtelen lebukott, és mindkét lábát kitörte: ez okból kellett őt később fejjel lefelé fesziteni a keresztre."

„Tehát a keresztények mind bűvészek?" kérdé Scaurus.

„Bizonyosan; ez egy része az ő babonás hitöknek. Ők azt hiszik, hogy papjaik egészen rendkivüli hatalommal birnak a természet fölött; hogy például, ha ezek az embereket vizben megförösztik, ez által lelkök csudálatos ajándékokat nyer: ugy hogy ha bár sklávok is, mégis uraik, sőt maga az isteni császár fölé emeltetnek."

„Borzasztó!" kiáltának mindnyájan.

„Továbbá," folytatá Calpurnius, „mindnyájan tudjuk, milly borzasztó merényt követtek el nehányan közülök mult éjjel, hogy az isteni császár legfőbb parancsát letépték. De ha, mitől az istenek őrizzenek, gyalázatosságaikat még tovább folytatják, és még ha a császárok szent életére törnek is, azt hiszik, hogy ha papjaik valamellyikéhez elmennek, merényöket bevallani, és bocsánatot kérni, ha az nekik ezt megadja, ugy ők tökéletesen ártatlanokká lesznek."

„Rettenetes!" kiált föl a társaság.

„Egy illy tanitás," monda Scaurus, „meg nem fér az állam biztosságával. Ki azt hiszi, hogy neki egy más ember minden vétkeit elengedheti, az képes minden bünt elkövetni."

„S bizonyára," monda Fulvius, „ez az alapoka az uj, és szigoru parancsnak. Azok után, miket nekünk Calpurnius e kétségbeesett emberekről mondott, semmi törvény sem lehet elég kemény ellenök."

Fulvius Sebestényt, ki e társalgás alatt hozzájok érkezett, szemügyre vette; most hozzá fordulva, mondá: „Te is igy gondolkodol Sebestény, ugy-e?"

„Én azt gondolom," felele nyugodtan, „hogy ha a keresztények olly gyalázatos büvészek, mint Calpurnius állitja, ugy megérdemlik, hogy kiirtassanak. De még ekkor is egy föltételt szeretnék tenni."

„Valljon minőt?" kérdé Fulvius megvetőleg.

„Hogy kiirtásukban senki se vegyen részt, a ki nem tisztább a bünök szennyétől, mint ők. Kivánnám, hogy senki kezét ellenök ne emelje, ki be nem bizonyithatja, hogy soha házasságtörő, zsaroló, csaló, részeges, rossz férj, atya, vagy fiu, kéjelgő, vagy tolvaj nem volt *). Illy vétkekről ugyanis a szegény keresztényeket senki sem vádolja."

A vétkek ez elősorolásánál Fulvius dühös lett; s még inkább ingerlé őt Sebestény haragtelt, de nyugodt tekintete. E szónál „tolvaj" fölugrott. Látta talán a katona, hogy ő Fabius házában a drága kendőt fölkapta? Akármint áll a dolog, azon ellenszenv, mellyet Sebestény iránt első találkozásukkor érzett, a másodiknál gyülölséggé vált: és az ő szivében e szó, „gyülölet," vérrel volt irva. E gyülölség most még erősebb lett.

Sebestény odahagyá a társaságot, és gondolatai szüntelen e sokszor ismételt imaszókban törtek ki: „Meddig még, oh Uram! meddig? Mikép remélhetjük ennyi embernek, vagy ezen egész birodalomnak megtérését, mig látnunk kell, hogy becsületes, és tanult emberek is minden rágalomnak, melly ellenünk szóratik, hitelt adnak, és nemzedékről-nemzedékre mind e hazugságok,

*) Illy szavakat intézett Lucius azon biróhoz, a ki Ptolemaeus vértanut elitélte; mint sz. Justin, második védiratának elején irja. (Ugy szinte Eus. H. E. 4, 17., és Ruinartnál 1. K. 120. l.)

és mesék áthagyományoztatnak: és e mellett tanitásunkat vizsgálni sem akarják; mivel egyszer föltették magukban, hogy ez hamis, és utálatos?"

Azt hivén, hogy egyedül van, e szavakat hangosan mondá; azonban egy szelid hang felele: „Bár ki légy jó ifju! ki igy beszélsz,—és én vélem ismerni szavadat,— gondold meg, hogy az Isten fia megvilágositá a test sötét szemeit, midőn sarat tett rá, melly egy ember kezében inkább megvakitotta volna azokat. Ha mi eszközök akarunk lenni, mellyek által ő az emberek lelki szemeit megvilágositja, ugy lábai alatt porrá kell lennünk. Engedjük még kissé magunkat béketürőleg lábbal tapodtatni: talán hamvainkból támad a szikra, melly a tüzet meggyujtandja."

„Köszönöm, köszönöm Caecilia!" monda Sebestény, „a te igazságos, és kedves utba-igazitásodat! Hova sietsz olly derülten a vész emez első napján?"

„Nem tudod, hogy én Callistus temetőjében vezetőnéül neveztettem ki? Sietek, helyemet elfoglalni. Bár csak én lennék a bekövetkező tavasz első virágja!"

És ő derülten danázva tovább indult; de Sebestény kéré őt nehány percznyi maradásra.

XVI.

A farkas a nyájban.

Ifjaink az éjjeli eset után nem sokáig nyugodhattak. Nap kelténél sokkal korábban kellett a keresztényeknek czimeikben összesereglení, hogy még mielőtt egészen megvilágosodnék, szétoszolhassanak. Ez leendett utolsó gyülekezetök a czimekben; mire majd az imaházak bezáratnak, és e naptól az isteni-szolgálat a temetők földalatti templomaiban végeztetik. De nem vala remélhető, hogy még vasárnapokon is, mindnyájan a várostól nehány mérföldnyire mehessenek *). Azért illy veszélyes

*) Egy temető neveztetett Ad Sextum Philippi; s ugy tartják, hogy hat mérföldnyire volt a várostól. Sok, három mérföldre volt a város közepétől.

időben megengedtetett a hiveknek, hogy az Ur szent testét házaikban maguknál tarthassák, és reggel, „minden más étkezés előtt,“ mint Tertullian mondja *), magukhoz vehessék.

A hivek nem ugy érzék magukat, mint juhok, mellyek a vágószékre, vagy mint bünösök, kik a vesztő-helyre vitetnek, hanem mint harczosok, kik a csatába készülnek. Fegyverök, táplálékuk, erejek, bátorságuk, — mind e szentségben foglaltatott; maguk a lágymelegek, és félénkek is, az élet kenyere által uj erővel, és bátorsággal teltek el. A templomokban, mint a temetőkben most is látható, a gyóntató-atyák számára székek voltak: ezek előtt a bünösök letérdeltek, büneiket megvallák, és föloldozást nyertek. Illy veszedelmes időkben, mint a mostani, a poenitentiatartás szigora enyhittetett, és a nyilvános elégtétel ideje megrövidittetett. A buzgó papok egész éjjel szorgosan késziték a hiveket a szent áldozáshoz, melly sokakra nézve e földön utolsó nyilvános áldozás leendett.

Fölösleges emlékeztetni olvasóinkat arra, hogy az isteniszolgálat, mint akkor tartaték, minden lényeges, és sok egyes részében is ugyanaz vala, mellyet mindennap a katholikus oltáron láthat. A szent misc, nem csak Urunk szent teste-, és vérének áldozatául tartatott, valamint jelenleg; nem csak offertorium-, Ur fölmutatása-, és communioból állott, mint ma is: hanem még sok imádság ugyanaz most is; ugy annyira, hogy a katholikus, ki ezt mondani hallja, s még inkább az áldozár, a ki ezt mondja, — és pedig ugyanazon nyelven, mellyet a katakombák romai egyháza beszélt, — magát eleven, és benső egységben érzi azon vértanukkal, kik e fölséges titkokat ünneplék, és azon vértanukkal, kik azon jelen voltak.

Midőn e napon, mellyről szólunk, a szent misénél osztatnék a békeség csókja,— egy, a testvéri szeretet jeléül használt ölelkezés, — nagy zokogás, és sirás hallatott; mert ez sokakra nézve, végbucsu-vétel volt. Sok ifju átkarolá atyja nyakát; nem tud ván, ha nem e nap választandja-e el tőle, mig az égben pálma-

*) Ad uxorem. L. 2. c. 5.

ágakkal kezeikben találkozandnak. És mint szoríthatták az anyák keblökre leányaikat, fölujult szeretetökben, mellyet a hosszu elválás félelme gyujtott! . . . . Erre következett a szent áldozás, ünnepélyesebben, ajtatosabban, csendesebben tartva, mint valaha. —'Az áldozár, midőn a szent eledelt nyujtá, e szavakat mondá: „A mi urunk Jézus Krisztus teste;“ az áldozó pedig teljes hittel, és szeretettel mondá: „Amen.“ Azután kezében kiterített egy fejér gyolcs ruhát (orarium); és a szent eledelből neki adatott rész ebbe takartatott. E kendő gondosan, és ajtatosan összehajtogatva, a kebelbe rejtetett; és hihetőleg még más drága kendőbe takartatott, vagy arany edénybe tétetett *). Most először fájlalta Syra drága kendőjének elvesztét; mellyet rég a szegényeknek adandott, ha hogy illy alkalomra nem tartogatja: mivel urnőjétől is csak azon föltétel alatt fogadott el értékesebb ajándékot, hogy azt tetszése szerint, t. i. alamizsnára fordithassa.

A keresztények gyülekezetei a császári parancs megsemmisitésének hire előtt szétoszlottak; de csak azon szándékkal, hogy ismét nagyobb részt a temetőkben összegyüljenek. — Torquatusnak két pogány czimborávali gyakor összejövetele a Caracalla fürdőiben, nem kerülte ki Capsarius, és neje figyelmét; Victoria hallotta, mikép ők hárman elvégezték, hogy a parancs kihirdetése utáni napon Callistus temetőjét megrohanják. A keresztények azt hitték, hogy az első napon ott biztosan lehetnek, és e napon ünnepélyes isteni-tisztelettel akarák a katakomba templomát ujra·fölszentelni. Több évek óta nem használtatott az; most a sirásók által ismét kitisztittatott, és rendbe hozatott: némelly helyeken a festmények megujittattak, és minden elkészittetett, mi a szertartáshoz szükségeltetett.

De miután Corvinus első ijedségéből magához tért, és lehető leggyorsabban, egy más kisebb leiratát a parancsnak ki-

*) 1571-ik évben, a vaticani temető vizsgálatánál találtak a sirokban két négyszögü kis arany edényt, fedelén egy gyürüvel. Bottari, (Roma subterranea, tom. 1. fig. 11.) ugy véli, hogy ezekben nyakukon hordták a Szentséget; és erre Pellicia igen sok okokat hord föl. (Christ. Ecclesiae Politia. ed. Colon. 1838. t.2. p.19.)

szegeztette, világosabban átlátta, hogy ő császári urának haragját igen érzékenyen tapasztalhatná. A daciainak igaza volt; a parancsért Corvinus vala felelős. Ő tehát szükségesnek látta, hogy még az nap tegyen valamit, és a gyalázatot mossa le, mielőtt a császár szemei elébe menjen; azért elhatározá, a következő napon szándékolt megrohanását a temetőnek, azonnal most eszközölni.

Még elég korán sietett a fürdőkbe, hol őt Fulvius Torquatussal, kit mindég szemmel tartott, tanácskozásra várta. E három gonosz a következő tervet készité: Corvinus az akaratoskodó hittagadó által vezetve, egy válogatott csapat katonával melly rendelkezésére állott, betör a Callistus temetőjébe, s az ott levő papokat, és előkelő keresztényeket kihajtja, vagy hozza; Fulvius pedig egy más szakasz katonával kivül marad, elfogatásuk végett: hogy igy minden szökés lehetlenittessék. Fulvius leginkább vágyott a legérdekesebb személyeket keriteni kézre, nevezetesen a pápát, és főbb papokat, kiket az ordinationál látott. Terve ez volt: „Hadd kergessék a bolondok,“ mondá magában, „mint hörcsögök a házinyulakat lakaikból ki; én mint vadász várom majd a nyilásnál.“

E társalgásból Victoria eleget hallott, és alkalmat vőn magának a tisztogatás, és porozás közben, a nélkül, hogy figyelni láttatnék, mindent megtudni. Cucumionak mindent elmondott, és ez sok gondolkodás, és fejvakarás után egy jó módot talált a hallottak tovább adására.

Sebestény reggel jelen volt az isteni-szolgálaton; de a palotai hivatal miatt a temetőbe nem mehetett. A közös szokás szerint ő is a fürdőbe ment, hogy ez által magát felüdítse, és a reggeli távol léte miatti gyanut elháritsa. Mig ő fördött, az öreg Capsarius, mint magát előrekészitett sirversében nevezé, egy pergament-levélre mindent fölirt, mit nejétől a tervről hallott, hogy a temetőt megrohanni, s a pápát elfogni akarják. E pergament-darabot egy tűvel Sebestény tunicájára, melly gondviselésére bizatott, tüzte, minthogy a többiek jelenlétében vele nem szólhatott.

A fürdő után Sebestény azon terembe ment, hol a reggeli eseményekről beszéltek; és hol Fulvius várakozott, mig Corvinus tudósitást hozna, hogy minden készen van. Midőn onnét bosszusan haza menne, mellén valami karczolást érzett, és ruháit vizsgálván, megtalálta az irást. Olly forma ékes latinsággal volt az irva, mint sirirata Cucumionak: ő azonban eleget értett belőle, hogy a palatini hegy helyett az appiusi utra térjen, és a temetőben együttlevő keresztényeknek e fontos hirt megvigye. Minthogy azonban sokkal sebesebb-, és biztosabbnak látta a szegény vak leány általi kézbesitést, melly korán sem leendett olly feltünő, mint ha ő maga menne: azért föltartóztatván őt, átadá neki az irást, miután még a nála levő tintával nehány szót tett hozzá, s meghagyá neki a lehető legsebesebb kézbesitést. Sebestény alig hagyta el a fürdőket; már Fulviusnak jelenték, hogy Corvinus csapatjával elsietett, és a gyanu kikerülése miatt, a földeken keresztül ment a kitüzött helyre. Fulvius azonnal lóra ült, és az országuton nyargalt: mig Sebestény egy mellékuton adá utasitását a vak leánynak.

Midőn Diogenest társaságával a katakombákban követtük, nem mentünk egészen a földalatti templomig; mert Severus nem akarta, hogy azt Torquatus lássa. E templomban volt most a keresztény sereg, főpásztorával összegyülve. Ez szinte azon terv szerint rendeztetett, mint a többi illyféle kiásások; mivel épületnek alig mondhatnók.

Az olvasó képzeljen magának két olly teremet (cubicula), minőt már előbb leirtunk, mellyek egy folyosó mindkét oldalán feküsznek: ugy hogy az ajtók, vagy inkább széles bejárások, szemközt vannak. Ezek egyikének végén van az Arcosolium, vagyis oltár-sir; e részben valószinüleg a férfiak sereglének össze az Ostiarius, vagyis ajtónálló fölvigyázata alatt *); másikban a nők: kikre a Diaconissák ügyeltek föl. E nem-szerinti elkülönözés az isteni-szolgálat alatt az ős egyházban szigoruan megtartatott.

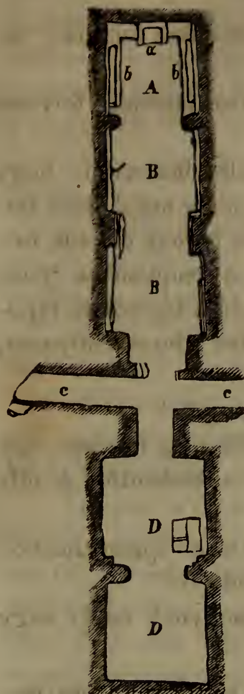
*) Egy a kisebb rendek közül neveztetik Ostiariatus-nak.

E földalatti templomok gyakran épitészi ékességekkel is birtak: a falak, különösen az oltár közelében, festésekkel ékesittettek; és a fél-oszlopok, disz-edények- és fejezetekkel, mellyek müvészileg vésettek homok-kőből, részint a különböző fölosztásokat jelölék, részint a bejárást diszesiték. A legnevezetesebb basilikában, mellyet eddig Callistus temetőjében találtak, van egy terem, oltár nélkül, melly a templommal egy tölcsér-alaku nyilással van összeköttetésben. E nyilás egy falon, melly mintegy tizenkét láb vastag, vezet az emlitett terembe: s ez mélyebben fekszik a templomnál, a földtől öt, vagy hat lábnyi magas, és rézsutos fekvésben; ugy hogy e teremben mindent, mi a templomban mondatik, meghallani, de azt, a mi ott történik, látni nem lehet. Alaposan föl lehet tenni, hogy e terem azon hely, hol a nyilvános vezeklők, kik Audientes-, vagy hallóknak neveztettek, és a még meg nem keresztelt katechumenek, sereglének össze.

A basilika, mellyben a keresztények összegyülekeztek, midőn Sebestény nekik a hirt küldé, hasonló volt ahhoz, mellyet sz. Agnes temetőjében fedeztek föl. A két osztály mindenike kettős volt, azaz: két teremből állott, mellyet a nők osztályában fél-oszlopok, a férfiakéban pedig alacsony rakatok választának el. Egy illyennek fülkéjébe kép, vagy lámpa helyezteték. Legnevezetesebb tulajdona a basilikának ama hosszabbitása, melly a Chorust, vagy Presbyteriumot képezi. Ez majdnem olly nagy, mint bármellyike a másik két osztálynak, mellytől két oszlop által választatik el. A Chorus nem is olly magas, mint a többi osztályok: minthogy ezekben először is egy magas boltozatos sir létezik a falban; e fölött pedig még négy, vagy öt sora a siroknak; mig a Chorus nem sokkal magasabb, mint az Arcosolium, vagy boltozatos oltár-sir. Végén a falnál egy szék van, mellynek háta, s oldalkarjai szikláből vágvák; ettől mindkét oldalon kő-padok nyulnak végig: mellyek igy a Chorus végét, és két oldalát foglalják el. Minthogy pedig az Arcosolium a szék mögött magasabb, mint ennek karjai, s mozdithatlan, igy a szent titkok ezen nem ünnepeltethettek; hanem egy mozgó

oltárt kellett a Chorus közepén a szék elejbe tenni: s ez, a hagyomány szerint, sz. Péter fa-oltára volt.

Tehát ugyanazon fölosztást látjuk itt, mellyet később az üldözések után épült minden régi romai basilikákban találunk: a püspök trónja az Apsis közepén van; a Presbyterium, vagy a papság ülései, két oldalon, és az oltár a trón és nép közt. Igy a régi keresztények földalatti templomaikban megelőzték az egyházi építészet formáját; vagy inkább letették az alapot, mellyen annak elvei nyugszanak.

*)

Egy illy basilikába gyülekezve kell gondolnunk a hiveket, midőn Corvinus csapatjával a temető bejárásához érkezett. A Torquatus által ismert ezen ut, egy düledező háztól lépcsőkön vezetett le, bokroktól fedve; s mivel minden őrizet nélkül találták, azonnal megtevék előkészületeiket: Fulvius tiz- tizenkét katonával a nyilásnál maradt, hogy minden kijövőt, vagy bemenni akarót elfogjon; Corvinus Torquatussal, és más nyolcz fegyveressel lemenni készült.

„Nekem ez a földalatti munka nem tetszik," mondá egy ősz szakállu fegyveres. „Én katona vagyok, és nem patkányfogó. Hozzátok ide a napvilágra emberemet: itt megküzdök vele; de ott lent a sirban, mint féreg, megfojtatni, vagy mérgeztetni magamat, semmi kedvem."

*) Sz. Agnes temetőjében levő földalatti templom rajza.
A. A Chorus, a püspöki székkel (a), és a papok üléseivel (bb).
B. Férfiak osztálya: a Chorustól két oszlop választja el; ezek tartják a boltozatot.
C. Folyosó, mellyből bejárás nyilik a templomba.
D. Nők osztálya; ebben egy sir áll.
Minden osztály a falból kiálló oszlop által két kisebbre oszlik.

Ez tetszett a katonáknak. „Itt lent,“ mondá egyik, „talán százával vannak e csalfa keresztények, és mi alig vagyunk többen egy tuczatnál.“

„Ez nem az a munka, mellyért mi zsoldunkat huzzuk;“ tevé hozzá egy másik.

„Én büvészetöktől, és nem vitézségöktől tartok;“ folytatá egy harmadik.

Fulviusnak egész ékesszólását föl kelle használni, hogy őket rá birja. Ő biztositá a fegyvereseket, hogy mitől sincs tartaniok; a gyáva keresztények, mint nyulak fognak előttök futni, s ők több aranyat és ezüstöt találnak a templomban, mint egész éven át zsoldul kapnak. Igy bátoritva a lépcsőkön tapogatózva mentek. Itt-ott lámpákat vettek észre a hosszu folyosón, melly előttük volt.

„Pszt!“ mondá egyik; „figyeljetek! hangok!“

A távolból gyönyörü szelid hangok üték meg füleiket; egy ifjunak fiatal hangja, melly nem reszketett a félelemtől, és olly tiszta, hogy minden szavát megértheték.

„Dominus illuminatio mea, et salus mea: quem timebo? Dominus protector vitae meae: a quo trepidabo?“

Azután egy erős Chorus hallatszott, mellynek éneke nagy viz zugásához hasonlitott:

„Dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas; qui tribulant me, inimici mei, ipsi infirmati sunt, et ceciderunt.“

Szégyen, és bosszuság fogta el a betörőket, midőn e nyugodt, bizalomteljes, egyszersmind kihivó szavakat hallák. Azután ismét azon egyes hang, de gyengébben hallatszott:

„Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum.“*)

---

*) Isten az én világosságom, és segedelmem; kitől féljek? Az Ur életem oltalmazója: kitől rettegjek?

Midőn a gonoszok ellenem közelitnek, hogy egyék husomat, üldözőim, és ellenségeim: ők maguk megbotlanak, és elesnek.

Ha tábort ütnek is ellenem egész hadseregek, nem retteg az én szivem. (Zsolt. 26.)

„Nekem ugy rémlik, hogy e hangot ismerem," mormogá Corvinus. „Igen, ezer közül is kiismerem. Ez ama gonosz lélek hangja, ki a mult éji egész szerencsétlenségnek egyedüli oka, valamint a mai nap fáradalmainak is. Ez Pongrácz szava, ki a parancsot letépte. Rajta, rajta legények! Nagy jutalma annak, a ki őt élve, vagy halva ide hozza."

„Csak lassan!" monda egyik; „gyujtsuk meg előbb fáklyáinkat."

S midőn ezzel foglalkoznának, monda a másik: „Vigyázzatok! Miféle zörej ez? Mintha lapátolást, és kalapács-ütést hallanék a távolban. Már egy ideje, hogy hallom."

„Nézd," tevé hozzá egy harmadik, „a távolabbi lámpák mind eltüntek: az ének elnémult. Mi el vagyunk árulva."

„Nincs mitől tartani," mondá Torquatus szinlett bátorsággal: „a zörgést a vén vakandok, Diogenes, és fiai teszik; ezek sirokat készitenek a keresztényeknek, kiket mi megfogunk."

Torquatus tanácslá, hogy ne fáklyákat, hanem viasz gyertyákat vigyenek magukkal, mint ő, vagy ollyan lámpákat, minőt Diogenes kezében láttunk. De a katonák kijelenték, hogy ők semmi esetre le nem mennek, ha a folyosó jól, és pedig fáklyák által nem világosittatik, mellyeket minden kis légvonal, vagy a karra irányzott ütés el nem olthat. A következés csakhamar érezhető lett. Mig ők lassan, és vigyázva az alsó, és szük folyosókba lementek, persegtek, és lobogtak a szurkos fáklyák vakitó fénynyel, melly igen alkalmatlan volt; és sürü fekete füst tódult a boltozatról vissza a vivőkre, melly őket csaknem megfojtá, s olly sürü felhőt képezett, melly a fáklyákat eloltással fenyegette. Torquatus elől ment; jobbra, és balra számlálgatá a folyosókat: jegyeire, mellyeket utóbbi itt létekor tett, már nem találta. Midőn még alig olvasott félannyi mellékfolyosót, a hányat számlálnia kellendett, legnagyobb bámulatára, s ijedségére az utat egészen elzárva találta.

Élesebb szemek őrködtek, mint ő vélte. Severus szakadatlanul vigyázott, hogy meg ne lepettessék. A temető bejárásánál alul volt ő, midőn a katonák fölül megérkeztek. A mint ezeket

látta, sietett azon helyre, hol az ut elzárására a homok már készen állott; testvére, nehány erős férfival, készen várta. Szokott csendesség- és sebességgel láttak a munkához; a szük és alacsony folyosót két oldalról csakhamar behányták, és jól irányzott vágás által az alacsony tetőről homokkő-darabokat ütöttek le, s igy az ut csakhamar elzáratott. Ezen uj fal megett állva, alig tarthaták vissza nevetésöket, midőn a másik oldalról az üldözőket oda érkezni hallák. Ők csinálták a zörgést, melylyet a katonák hallottak; s az ujon készült fal okozta, hogy azok többé a lámpákat nem látták, és az éneket nem hallották.

Torquatus zavarodását nevelte a katonák káromkodása, átkozódása, és fenyegetései, mellyekkel őt, mint bolondot, vagy árulót illették. „Várjatok egy pillanatig, kérlek," mondá; „meglehet, hogy nem jól számláltam. De egy nevezetes sirról megtalálom az igazi utat; és ez, az első folyosótól csak nehány rőfnyire van: én csak a végső folyosók egy-, vagy kettejébe nehány lépésre megyek, és meglátandom."

Ezzel balra, a legközelebbi oldal-folyosóba sietett: és alig ment nehány lépésre beljebb, midőn eltünt. Kisérői e mellék-ut nyilásaig követék; de őt nem láthatták, hova lett. Eltüntét büvészetnek tulajdoniták, mellynek hivésére a nélkül is igen hajlottak. Lámpája, valamint ő maga végképen eltünt. „Már most elég," mondának: „Torquatus vagy csalfa áruló, vagy elbüvöltetett."

Elfáradva, s a fáklyák tüze által majd meggyult levegő által föltüzesitve, füsttől feketén, megvakitva, s félig megfojtva, leverten fordultak vissza; s mivel utjok a bejáráshoz egyenest vezetett, azért égő fáklyáikat, hogy tőlök szabaduljanak, egyik egy, másik más oldal-folyosóba veté be, midőn mellettök elmentek. S midőn visszatekintének, az egész folyosó ünnepélyesen kivilágitottnak látszék. A sok oldal-folyosókból tüzes világosság ömlött, mellynél az egyébkint sötét homokkő világos vörösen fénylett; mig a füst ambraszinü felhőként tölté meg a boltozatot. A sirok, mellyeknek sárga téglái, vagy márvány táblái e szokatlan világosság miatt különös fényben usztak, akkép tün-

tek elő, mint a falak vörös selymébe illesztett ezüst-, vagy arany-táblák. Ugy tetszett, mintha e dühös pogányok az üldözés első napján a vértanuságot dicsőiteni akarnák; a fáklyák, mellyeket rombolásra gyujtottak, arra szolgáltak, hogy az erénynek emez emlékeit fénybe boritsák, melly az egyháznál soha sem hiányzott!

Azonban mielőtt, mint visszariasztott ebek, lecsüggő fővel a temető nyilásához érnének, egy sajátszerü tünemény ijeszté föl őket. Azt hitték, hogy már a napvilágot látják: de csakhamar meggyőződének, mikép az csak egy lámpa pislogása. Egy egyenesen álló, mozdulatlan alak tartá ezt kezében, ugy hogy ő maga általa egészen megvilágittatott. Egészen feketén vala öltözve, mint amaz érczszobrok egyike, mellyeknek feje, s kezei fejér márványból vannak, és annál különösebb benyomást tesznek, minthogy első pillanatra élő lényekhez hasonlitnak.

„Ki lehet ez? Mi ez?" suttogák egymás közt a katonák.

„Egy büvésznő," felele az egyik.

„Genius loci," (a hely őrlelke) monda a másik.

„Egy lélek," folytatá a harmadik.

Azonban midőn lassan közelednének, ugy látszott nekik, mintha az alak őket észre nem venné; szemei a látástehetségétől megfosztottaknak tetszettek: mert mozdulat, és félelem nélkül álltak. Végre ketten annyira közeledtek hozzá, hogy karjait megfoghatták.

„Ki vagy?" kérdé Corvinus dühösen.

„Egy keresztény nő!" felele Caecilia, szokott barátságos derültséggel.

„Hozzátok ki!" parancsolá Corvinus. „Valakinek legalább kell lakolni megcsalatásunkért."

XVII.
Az első virág.

Caecilia egy más, a megszokott mellett levő bejáráson ment a temetőbe. Azonnal megérzé a fáklyák füstjét. „Ez nem a mi tömjénünk," gondolá; „már az ellenségnek bent kell lenni." Azért sietett azon helyre, hol a keresztények együtt valának;

átadá Sebestény levelét, és elmondta saját tapasztalását. Sebestény fölszólitá levelében a keresztényeket, hogy oszlanának szerte, s a benső alacsony folyosókba rejtezkednének: nevezetesen kérte a pápát, hogy maradna a temetőben, mig ő maga elhozatja; minthogy utána különösen leskelődnek.

Pongrácz erőlteté a vak leányt, hogy ő is rejtse el magát· „Nem," felele ő; „nekem kötelességem a bejárást őrizni, s a hiveket vezetni."

„De az üldözők megragadhatnak."

„Az mit sem tesz," felele nevetve; „ha engem megtalálnak, talán ez által sok drága élet megmentetik. Adj nekem egy lámpát Pongrácz!"

„Minek? te ugy sem látsz;" monda nevetve Pongrácz.

„Bizonyosan nem; de másoknak világithat."

„De azok ellenségeid lehetnek."

„Mindegy," felele; „nem akarnék sötétben találtatni. Ha az én vőlegényem e temető éjjében hozzám jövend, nem szükség-e, hogy engem égő lámpával találjon?"

Ezzel elsietett, és elfoglalta helyét; s mivel semmi zörgést sem hallott, csak csendes lábdobogást, azt vélve, hogy ismerősök jönnek, föltartá lámpáját, hogy nekik világitson.

Midőn a katonák ezen egyetlen fogolylyal a temetőből kijöttek, Fulvius magán kivül volt dühében. Terve nem csak egészen, de a nevetségig meg volt semmisitve; a vajudó hegy egeret szült. — Olly dühhel rohanta meg Corvinust, hogy a nyomorult forrott, és tajtékzott mérgében. Azután kérdé hirtelen: „Hát Torquatus hol van?" — Ennek eltünte szintolly különféleképp beszéltetett el, mint a daciai katonának mult éji kalandja. De a dolog igen bosszontá őt; és nem kételkedett, miképp Torquatus, kit ő eszközül akart használni, őt megcsalta, s a temető végnélküli labyrinthjába rejtőzött. Mi ha ugy volna, a fogolynak erről tudnia kell; azért elhatározá őt kihallgatni. Azért is elejbe állván, élesen, és keményen szemügyre véve, nyers hangon mondá: „Asszony! nézz szemembe; és mondd meg az igazságot!"

„Uram! az igazságot neked meg kell mondanom; de szemedbe nem nézhetek," derült mosolylyal, és a leggyengédebb hangon felele a szegény leány. „Nem látod, hogy én vak vagyok?"

„Vak?" kiáltának mindnyájan egyszerre, s őt kiváncsian körülvéve. De Fulviusra e felelet igen csekély benyomást tett; mint egy gyenge szellő, az érett buzaföldeken átlebbenve. Valami ötlött eszébe, minek hasznát vehetni gondolta.

„Nevetséges volna," mondá, „a városon keresztül husz katonának egy vak leánynyal menni. „Térjetek szállástokra vissza; gondom lesz rá, hogy jól jutalmaztassatok. Te Corvinus! ülj fel lovamra, s nyargalj atyádhoz; vidd meg neki a tudósitást; én majd egy kocsin a fogolylyal menendek."

„Semmi árulás, Fulvius!" monda bosszusan Corvinus; „jaj neked, ha el nem hozod! E napnak nem szabad áldozat nélkül lemenni."

„Ne aggódj!" volt a felelet.

Fulvius abban törte fejét, valljon az elveszett kém helyett, nem használhatná-e Caeciliát. De a szegény koldus nő derült nyugalma őt inkább megzavará, mint a játékos Torquatus kérkedő buzgósága; s annak vak szemei inkább, mint ennek nyugtalan tekintete. Mindemellett meg akará kisérleni, ha Caeciliától nem tudhatna-e meg többet is. Midőn a kocsin vele egyedül ült, gyengéd hangon szólitá őt; tudván, hogy Corvinussal tartott beszélgetését ez nem hallotta.

„Szegény leány!" mondá; „mennyi ideje már, hogy megvakultál?"

„Születésem óta igy vagyok," felele a fogoly."

„Honnét való vagy? beszéld el nekem történetedet."

„Uram! nekem nincs történetem. Szegény szülőim négy éves koromban magukkal hoztak Romába, midőn Chrysanthus, és Daria vértanuk sirjához zarándokoltak, hogy fogadásukat teljesitsék, mellyet egykori betegségemkor tettek. Engem egy jámbor béna asszonynál hagytak a Fasciola czim ajtaja előtt, mig ők ájtatosságukat végezni mentek. Ez azon emlékezetre méltó napon tör-

tént, mellyen e boldog vértanuk sirjánál sok keresztények, föld, és kövek által, mellyek reájok hányattak, elevenen eltemettettek. Az én szülőim is e szerencsések közt lelték halálukat.“

„És az időtől fogva hogyan folyt dolgod?“

„Az Isten volt egyedüli atyám, és az ő katholika egyháza az anyám. Ő táplálja az ég madarait; és ez ápolja a nyáj gyenge báránykáit. Soha sem szenvedtem szükséget.“

„De te olly biztosan, és félelem nélkül tudsz az utczán járni, mintha látnál?“

„Mikép, és honnét tudod te azt?“

„Mert láttalak. Emlékszel, a mint őszszel, egy reggel igen korán a Patritius-utczán vezettél egy béna férfit?“

A szegény elvörösödött, és hallgatott. Talán látta, mikor a szegény öreg zacskójába tette a maga részére jutott alamizsnát?

„Te bevallottad, hogy keresztény vagy?“ kérdé közönyös hangon.

„Bizonyosan! mikép is tagadhattam volna ezt?“

„Ugy tehát ama gyülekezet, keresztények gyülekezete volt?“

„Természetesen; hát mi egyéb?“

Többet nem akart: tehát gyanuja alapos volt: Agnes, kiről Torquatus neki semmit sem mondott, vagy mondani nem akart, bizonyosan keresztény. Most már a dolog tisztában volt: övének kell lennie; vagy confiscáltatván jószága, ezt ő fogja elnyerni. Némi szünet után Caeciliára éles szemet vetve, mondá: „Tudod-e, hová mégy most?“

„Ugy vélem, a biró elejbe itt e földön; és ő engem jegyesemhez küld az égbe.“

„És mindemellett olly nyugodt vagy?“ kérdé meglepetve; mert vonásaiban semmi jelét sem látta a háborodásnak, hanem csak egy nyugodt mosolygást.

„Sőt inkább örülök,“ volt rövid válasza.

Miután czélját érte, az aemiliani basilika kapujánál foglyát átadta Corvinusnak, és sorsára bizta. A nap hideg, és esős volt, mint az ezt megelőzött éj. Az idő komolysága, s az éjjeli esemény okozá az átalános lehangoltságot.

A főnök nem a szabad ég alatt, hanem a teremben tartá a törvényszéket, hol nem nagy csoport gyülhetett össze ; mivel több órák elfolyta után sem történt sem elfogatás, sem elitélés, sőt még tudósitás sem érkezett: többen elhagyták a basilikát; csak néhány kiváncsi várakozott állhatatosan, és a délutáni szórakozás idejét a nyilvános kertekben tölték. Azonban a fogoly megérkezése előtt kevéssel egy uj bámuló csoport érkezett: ezek az egyik mellékajtóban álltak, honnan mindent láthattak.

Corvinus atyjánál már megtette a jelentést. Tertullus némi szánakozást érzett, és gondolá: nem igen nehéz leend egy szegény, tudatlan, vak koldusnő fejességét megtörni. Azért parancsolá a nézőknek, hogy csendesen legyenek; ez által kivánván elhitetni a vakkal, hogy ő egyedül van vele, s igy a rábeszélést könnyebben megkisértheti. Fenyegetett mindenkit, ki a csendet háboritaná.

Caecilia valóban azt hitte, hogy senki más nincs jelen, midőn a főnök őt szeliden szólitja: „Mi a neved, gyermek?"

„Caecilia."

„Ez nemes név. Családodtól birod ezt?"

„Nem; én nem vagyok előkelő családból. De szülőim, ámbár szegények, Krisztusért haltak meg. Azok, kik szánakozásból magukhoz vettek, mivel vak vagyok, Caeca-nak (vak) neveztek, és később barátságból e nevet Caeciliára változtatták, mint egy leghiresebb vértanunőnk neveztetett."

„De most hagyj föl a keresztényeknek mindezen bolondságaival, kik téged vakon, és szegényül hagytak. Tiszteld az isteni császárok parancsát; áldozz az isteneknek: akkor gazdag leendesz; szép ruhád, és jó táplálékod nem fog hiányzani: a leghiresebb orvosok megkisérlendik vakságod gyógyitását."

„Ezeknél erősebb okokat kell előhoznod; mert Istenemnek, és az ő egyszülött fiának épen azért adok legnagyobb hálát, a mit te tőlem elvenni akarsz."

„Hogyan érted ezt?"

„Én hálát adok Istennek, hogy szegény vagyok, s a ru-

hám szükségre mutat, és hogy nem lakmározok dúsan; mert csak igy közelithetek egyetlen jegyesem-, Jézus Krisztushoz.“

„Esztelen leány!“ szakitá félbe a biró, ki már türelmetlen kezde lenni; „e buta álmodozásokat már mind eltanultad? De már azért még sem adhatsz nagy hálát, hogy téged megvakitott?“

„Épen ezért áldom őt, és naponkint, s minden órában egész szivemből hálákat adok neki ezért mindenek fölött.“

„Hogyan? hát te szerencsének tartod azt, hogy soha emberi arczot, napot, vagy földet nem láttál? Ezek különcz képzeletek!“

„Oh nem, nemes ur! Mivel én abban, a mit ti sötétségnek neveztek, látok valamit, a mit világosságnak kell mondanom; annyira különbözik mindattól, a mi körülötte van. Rám nézve ez nem egyéb, mint nektek a nap; ő is egy helyre szoritkozik: érzem én ezt sugarainak változó irányában. Ugy tetszik, mintha ezen világosság csudaszépségü arczával nézne reám, és mindég felém mosolyogna. És én tudom, hogy az annak világossága, kit én oszthatlan szivvel szeretek. Semmikép sem kivánhatnám, hogy az ő fénye egy más világosabb nap által kisebbittessék, és csudateljes szépsége mások különféle vonásai által eltöröltessék, vagy tekintetem földi tárgyak által, mellyeket látnék, tőle elvonattassék. Sokkal inkább szeretem őt, sem hogy ne kivánjam, őt egyedül mindenkor látni.“

„Elég, Elég! ostoba csevegésedről én többet hallani nem akarok. Azonnal engedelmeskedjél a császárnak; vagy ollyasmit kellend megkisértenem, mi neked egy kis fájdalmat okozand. Az majd eszedre fog hozni.“

„Fájdalom?“ ismétlé ő elfogulatlanul.

„Igen, fájdalom. Nem érzettél te soha fájdalmat? Soha sem bántott éltedben senki?“

„Oh nem; a keresztények soha sem bántják egymást.“

A kinpad szokás szerint előtte volt, és intett Catulusnak, hogy a leányt fektesse rá. A bakó hátulról karjainál fogva le huz-

ta, s mivel nem ellenkezett, csakhamar ki volt nyujtva a faágyon. A mindég készen álló kötelek hurokjai egy pillanat alatt csuklóin voltak, és karjai feje fölé huzattak. A szegény vak leány nem látta, ki teszi mindezt; és azt vélte, hogy ugyanazon ember munkája ez, ki vele szólott. Eddig is csend uralkodott, de most még a lélekzetet is visszatarták a jelenlevők. Caecilia bensőleg imádkozva, mozgatá ajkait.

„Még egyszer fölhivlak, hogy az isteneknek áldozz, és magadat a rettenetes kinzástól megmentsd;" kemény hangon mondá a biró.

„Sem kinzás, sem halál," felele az oltárra kötött áldozat, „nem szakithat el engem Krisztus szeretetétől. Én csak az egy élő Istennek áldozhatok. Neki egész készséggel áldozom föl magamat."

A főnök intett a bakónak; és ez sebesen forditott egyet a kinpad kerekein, mellyekre a kötelek illesztvék. A leány tagjai egy hirtelen rántással kifeszittettek; a kerekek egy második forditása kirántandja azokat a csuklókból: de már e kifeszités is éles, és valóban sajátságos kinzó fájdalmat okozott. A fájdalom rá nézve annál érzékenyebb volt, mivel ennek okát, és a készületeket, mellyek ezt megelőzték, nem láthatta; és a sötétség átalában keményebbé teszi a fájdalmat. Azonban csak egy rángatódzás arczán, és egy hirtelen elsáppadás mutatá, mikép fájdalmat érez.

„Ha, ha!" kiáltott a biró, „érzed ezt? Tehát legyen elég! Engedelmeskedjél, és szabad vagy."

E szavakra nem látszék figyelni, s érzelmét egy imában fejezé ki: „Hálákat adok neked uram Jézus Krisztus! hogy éretted hagytál legelőször fájdalmat éreznem. Téged szerettelek a béke idejében, téged szerettelek a vigasztalás idejében, téged szerettelek az öröm idejében: és most a fájdalmakban méginkább szeretlek. Mennyivel édesebb nekem, hogy most hozzád hasonlitok, midőn te a kereszten kifeszitve valál; mint éltemben, midőn a szegénység- és alacsonyságban hasonliték hozzád!"

„Te engem gunyolsz," kiálta a biró mérgesen; „és vissza-

élsz szelidségemmel. Catulus, süss egy égő fáklyát az oldalára!" *)

Borzalom, és bosszuság fogta el a jelenlévőket, és a terem minden részéből egy elfojtott bosszús morgás zugott.

Caecilia csak most vette észre, hogy sokaságtól környeztetik. A szemérem sötét pirja futotta át homlokát, arczát és nyakát, melly eddig márványként fehérlett. A biró bosszusan inté csendre a közönséget; s midőn még bensőbben kezde beszélni, mint előbb, a legmélyebb csendben figyeltek:

„Oh uram, és jegyesem! hozzád mindég hű voltam; engedj éretted fájdalmat, és kinzást szenvednem: de kimélj meg a gyalázattól, az emberek szemei előtt! Végy azonnal magadhoz; hogy ne kénytelenittessem arczomat kezeimmel befedni, midőn elődbe megyek!"

A szánakodás uj moraja zugott.

„Catulus!" kiáltá dühösen a biró, „teljesitsd kötelességedet! Mit szuszogsz azzal a fáklyával?"

A bakó hozzá lépvén, kinyujtá ruhájára kezét, hogy azt levonván, a fáklyát oldalára süsse; de azonnal visszarántván, mondá gyengéd hangon a főnöknek: „Már késő; — meghOlt."

„Meghólt? kiálta föl Tertullus. „Meghólt? és te csak egyszer forditottad meg a kereket! Lehetetlen!"

Catulus a kereket visszacsavarta; de a test mozdulatlanul feküdt. Valóban megholt; a kinpadról a trónra, a kegyetlen biró fenyegetéseitől mennyei jegyesének ölelésére repült. Tiszta lelkét, talán mint édes illatot, imája tömjénében lehelé ki? Vagy vérét, mellyet első szüzességi pirulása arczába szöktetett, szive többé nem vala képes felfogni? **)

Midőn még mindenki csudálkozva, és tiszteletteljes bámulattal hallgatott, a tömegből, melly az ajtónál állott, egy tiszta, me-

*) A kinpad kétfélekép használtatott: mint már magában kinzás; és másodszor, a test kifeszitésére, hogy a többi kinzó eszközök alkalmaztathassanak. A legközönségesebb kinzás módjához tartozott, a fönebb emlitett.

**) Több esetekben a vértanúk halála az ö imájok következése volt; igy történt sz. Praxedessel, sz. Caeciliával, sz. Agatával, és többekkel.

rész hang kiált: „Istentelen zsarnok! látod, mikép egy szegény vak keresztény nő, több erővel bir az élet, és halál fölött, mint te, és kegyetlen uraid?"

„Mit! huszonnégy óra alatt már harmadszor állsz utamban? De most el nem surransz!" Ezt kiáltva Corvinus, borzasztó káromlás közt rohant atyja oldala mellől a tömegnek. De a mint vaktában szalad, egy tisztbe ütődik, ki, mint egy Hercules, olly erős, és ki kétségkivül véletlen, előre lép a tömegből. Erről visszapattant, és szédelgett; de a tiszt megragadván őt, mondá: „Ugy hiszem, nem sértetted meg magadat Corvinus?"

„Nem, nem! bocsáss el, Quadratus! bocsáss el!"

„Hová olly sebesen? kellek-e segitségedre?" kérdé a vitéz, őt még mindég erősen tartva.

„Bocsáss el, mondom; máskép kicsuszik kezemből."

„Ki az, a ki kezedből kicsuszik?"

„Pongrácz," felele Corvinus; „ki épen most atyámat gunyolta."

„Pongrácz?" mondá Quadratus, és széttekintett. Látván, hogy szerencsésen elsurrant. „Én sehol sem látom őt." Most elbocsátá Corvinust; de már késő volt: az ifju már bizonyosan Diogenes házában, a Suburrán pihent.

E közben bosszusan parancsolá a főnök Catulusnak, hogy a hullát vettesse a Tiberis folyóba; de egy más, köpenyébe burkolt tiszt, ki közel állott, Catulusnak intett; és ez megértvén, egy erszényt szoritott markába, melly neki alattomban odanyujtatott.

„A Capena-kapu előtt, Lucina mezei-lakán, napnyuot után egy órával." Súgá neki Sebestény.

„Bizonyosan ott lesz.," mondá a hóhér.

„Mit gondolsz, miben halt meg az a szegény leány?" kérdé a nézők egyike, vele menő társától.

„Ugy hiszem, ijedtében;" felele a kérdezett.

„Keresztényi szemérmességében," mondá egy idegen, ki mellettök elment.

XVIII.
Visszafizetés.

A város főnöke, jelentését a napi eseményekről megteendő, a palotába ment, lehetőleg ki akarván fiát menteni. A császár igen rossz kedvü volt. Ha Corvinus reggel szemei eléjön, ugy élte veszélyben forgandott. A temető vizsgálásának eredménye ujra fellobbantá haragját, midőn Tertullus a fogadó-terembe lépett. Sebestény állt őrt.

„Hol az a kölyök, a te fiad?“ Ez volt első üdvözlete a főnökhez.

„Az ajtó előtt várja alázatosan istenséged parancsát, és törődve ohajtja megengesztelni isteni haragodat, azon csapásért, mellyet a sors buzgóságára mért.“

„A sors?“ kiálta a zsarnok. „A sors? Az ő saját ostobasága és gyávasága! Valóban szép kezdet! De meglakol érette; vezessétek őt ide.“

A nyomorult reszketve, és sirva lépett be, s magát a császár lábaihoz veté. Ez őt visszarúgá; s mint egy vert eb, a terem közepébe repült. Ez hangos nevetésre készteté az isteni császárt, és sokat tett haragja csillapitására.

„Jöjj közelebb te gaz kölyök! Kelj föl, és beszéld el, mint tünt el a parancs?“

Corvinus egy zavart jelentést hebegett; melly helyenkint a császárt igen mulattatá: mert neki igen tetszett azon eszélyes mód, mellyel Corvinus kijátszatott. Ez jó jel volt.

„Tehát,“ mondá végre, „kegyes akarok irántad lenni. Lictorok, oldjátok fel Fasces-eiteket.“ Erre bárdjaikat kihuzák a pálcza-kötésből, és élét vizsgálák.

Corvinus ismét a császár lábaihoz veté magát, és felkiáltott: „Ne vedd el életemet; én fontos fölfedezéseket tehetek: csak élni engedj!“

„Ki kivánja a te haszontalan életedet?“ felele Maximianus. Lictorok bárdjaitokat tegyétek félre; ennek a bot is elegendő.“

Egy pillanat alatt meg voltak kezei kötve, vállairól a tunica

eltávolitva, és a botok sebes esőként pattogtak hátán ; gyakorlott kezek mutaták tehetségöket: — mig ő, császári urának nagy mulatságára, orditott, és hánykolódott a földön.

Fájdalom- és szégyentől gyötretve, ismét elébe kellett állnia.

„Tehát, Domine!" mondá a császár, „miféle csuda közlendőid vannak?"

„Az, hogy tudom, a mult éjjel ki vakmerősködött császári parancsodat letépni."

„S ki volt az?"

„Egy ifju; neve Pongrácz. Kését a deszka alatt találtam, mellyről a parancs levágatott."

„És miért nem fogtad el, és vitted a biró elébe?"

„E mai nap folytán már kétszer majd elfogtam; mert szavát hallottam : de mindkétszer kisurrant kezeimből."

„Vigyázz magadra, hogy harmadszor ki ne surranjon; mert te lakolhatnál érette. Honnét ismered őt, vagy kését?"

„Cassian iskolájában társam volt, és erről is később kisült, hogy keresztény."

„Egy keresztény bátorkodik alattvalóim tanitója lenni; hogy azokból saját hazájok elleneit képezzen, kik uralkodójok ellen lázadnak, és az isteneket megvetik! Bizonyosan ez ösztönzé a fiatal viperát, Pongráczot is, hogy császári parancsunkat letépje. Tudod te, hol van az a Cassian?"

„Igenis, uram! Torquatus, ki a keresztény babonának ellene mondott, tudatta velem."

„Ki az a Torquatus?"

„Egy fiatal ember, ki egy ideig Chromatiussal, és egy keresztény társasággal annak mezei-lakán tartózkodott."

„Hogyan! Hisz ez mindig gonoszabbul megy! Tehát a volt főnök is keresztény?"

„Igen; és ő e felekezet egész csoportjával együtt él Campaniában."

„Milly hűtlenség! milly árulás! Szeretném tudni, hogy még kiben bizhatok. — Főnök! küldj tüstént valakit, ki ezeket elfogja, az iskola-tanitóval, és Torquatussal együtt."

„Torquatus már nem keresztény," mondá a főnök.

„Mindegy," felele a császár csipősen. „Fogj el, a mennyit birsz, és ne kimélj senkit. Ragadd meg őket erősen; érted-e? Most takarodjatok! Itt az ebéd ideje."

Corvinus haza ment; de minden orvosi szer használata mellett is, egész éjjel fájdalmat, és lázt érzett. Másnap reggel kérte atyját, mikép őt küldené Campaniába, hogy magáról a gyalázatot lemoshassa, s bosszuját is kielégithesse; egyszersmind a szégyent, és gunyt, mellytől Romában félt, kikerülje.

Fulvius foglyát átadván, azonnal haza sietett; hogy szokása szerint kalandját Eurotasnak elbeszélje. Az öreg ember rendithetlen nyugalommal hallgatta, s végre hidegen mondá: „Ez igen keveset fog behozni, Fulvius!"

„Pillanatra ugyan semmit, de legalább jó kilátást nyit jövőre."

„Hogyan?"

„Ugy, hogy Agnes hatalmamban van. Most már bizonyosan tudom, hogy ő keresztény. Most tehát minden esetre megnyerhetem, vagy megronthatom; és mindkét esetben vagyona az enyim."

„Válaszd a második utat," mondá az öreg, éles pillanattal, és változatlan arczczal; „ez rövidebb, és kevesebb alkalmatlansággal jár."

„De ez becsületembe vág; én nem engedhetem magamat olly gunyosan elutasittatni, mint neked elmondtam."

„De te már elutasittattál; és ezt meg kell bosszulni. Gondold meg, hogy illy bolondságokkal időt nem vesztegethetsz. Pénzednek nem sokára vége van, és semmi sem jön hozzá. Neked merned kell valamit."

„Bizonyosan neked is kedvesebb leend Eurotas! ha én e vagyont tisztességes uton teszem sajátommá, mint ha azt gyalázatos eszközök által nyerem meg." E szónál „tisztességes," mosolygott Eurotas; különösnek látszék előtte, hogy közöttük illyesmi szóba is jöhet.

„Már akár hogyan, meg kell azt nyerned, még pedig a legrövidebb, és legbiztosabb uton. Te tudod egyezkedésünket: a család vagy gazdag, és hatalmas leend, vagy veled együtt kihal. Én nem akarok tovább szégyenben, azaz: szegénységben élni.“

„Tudom, tudom; ha azon keserü föltételre minden nap nem emlékeztetsz is,“ mondá Fulvius; kezét törve, s egész testében remegve. „Engedj csak időt: és minden jól fog menni.“

„Addig adogatok neked időt, mig minden reményünk eltünik. Dolgaink jelenleg épen nem állnak fényesen. — Azonban Fulvius! itt az idő, hogy neked fölfedezzem, ki vagyok én?“

„Hogyan? hát nem voltál te atyám hű szolgája, kinek ő engem gondjára bizott?“

„Én atyádnak öregebb testvére vagyok, Fulvius! és én vagyok a családnak feje. Éltemnek csak egy czélja, s egy törekvése volt: házunk fénye-, és gazdagságának visszaállitása, mellyet atyám, gondatlansága és pazarlása által elvesztett. Mivel atyádat, az én testvéremet, erre ügyesebbnek hittem, bizonyos föltételek alatt átengedtem neki jogomat, és vagyonomat: ezen föltételek egyike volt, hogy a te nevelésed, és tehetségeid irányzása kizárólag rám bizassék. Tudod, én téged ugy neveltelek, hogy a mi nagy czélunk eléréséhez az eszközök megválasztásában mindenen tul kell magunkat tenni.“

Fulvius, ki Eurotast bámulva, s mély figyelemmel hallgatta, összeborzadt e fölfedezésen. A sötét öreg ember őt még élesebben nézve, folytatá:

„Te emlékszel azon fekete, sokszorosan kúszált bünre, mellyel családunk gazdagságának megosztott maradványait a te kezedben összesítők.“

Fulvius a szégyentől földre szegezte szemeit, és összeborzadt; azután esdő hangon mondá: „Oh Eurotas! az egekre kérlek, légy kiméletes irántam!“

„Azért tehát,“ folytatá hidegen a másik, „rövid akarok lenni. Gondold meg, unokám! hogy a ki egy bün által nyerendő fényes jövendőtől vissza nem retten, annak egy multtól, mellyet

ő bün által készitett, sem kell borzadnia. Mert a jövő is, egykor mult leend. Azért legyünk mi kötésünkben őszinték, és becsületesek; mert még a bünben is van becsületesség. A természet téged önzéssel, és álnoksággal dúsan ellátott: nekem merészséget és lelkismeretlenséget adott ezek vezetésére, és fölhasználására. Sorsunk oldhatatlanul össze van füzve: mi együtt leszünk gazdagok, vagy együtt halunk meg."

Fulvius átkozta szivében a napot, mellyen Romába jött, vagy mellyen magát e kemény ur alá adta, kinek titkos bilincsei sokkal erősebbek voltak, mint a minőknek azelőtt tudta. De ő magát, mint valamelly büvölés által hozzá kapcsolva, s egészen tehetetlennek érzé, mint a bárány az oroszlán körmei közt. Sokkal nehezebb szivvel, mint valaha, ágyára vetette magát; mert mindég, midőn az éj bekövetkezett, ugy tetszék neki, mintha egy sötét, ijesztő végzet nyomná lelkét.

De már azt is ohajtaná tudni a szives olvasó, mi történt a hitehagyott Torquatussal. Midőn zavartan, és ijedten elszaladt, ama sirt keresendő, mellyről az utat ismét föltalálhatni vélte, az oldalfolyosóban, mellybe beszaladt, véletlenül nehány lépésre egy homokkőből vágott régi lépcsőre talált, melly a temető mélyebb osztályába vezetett. A lépcsők kopottak, és simák, a lejárás igen meredek volt. Torquatus, ki kezében gyertyával vigyázatlanul futott előre, lezuhant; s kábultan, és eszmélet nélkül maradt alul a lépcsőnél fekve, midőn társai már rég eltávoztak. Később magához térvén, egy ideig olly zavart volt, hogy nem tudta, hol van. Fölkelt, és maga körül tapogatott, mig végre öntudatát tökéletesen visszanyervén, eszébe jutott, hogy ő egy katakombában van, — a nélkül azonban, hogy fölfogná, miért van egyedül, és sötétségben. Azután eszmélt föl, hogy a gyertya, és tüzszerszám nála nem hiányzik. Meggyujtá gyertyáját, és örült, hogy világosságot lát. De a setétben tapogatózván, a lépcsőtől tovább ment, mellyre már nem is emlékezett, és mindég odább, és odább, mindég mélyebben tévedt e földalatti labyrinthba.

Remélé, hogy valamelly nyiláshoz jut, mielőtt ereje kimerül,

és gyertyája elég. De mindinkább komolyan kezde gondolkodni. Egyik gyertyát a másik után elégeté, s erejét kimerülni érzé; mert kora reggeltől fogva mit sem evett. Végre ugy találta, hogy ő ismét azon helyre jött vissza: miután, mint gondolá, órákig járt. Elsőben közönyösen néze körül, és olvasta a sirok felirásait; de midőn gyengébb lett, és szabadulási reménye eltünt, a halálnak ezen komoly emlékei olly hangon kezdének lelkéhez szólani, mellyet ő mellőzni, s nem hallani nem birt. „Letétetett békeségben" egyik sir lakója; Krisztusban nyugszik," volt a másik felirása; és azon sok ezerek, kiknek sirjai irásnélküliek, béke-; és nyugodalomban feküsznek itt, mindannyian az egyház anyai szeretetének jelével, az ő nyughelyeiken; mellyekben csontjaik az angyal trombitájának harsogását várják a boldog feltámadásra. „Én is," gondolá, „néhány óra mulva hozzájok hasonló holt leszek," — egy rakás törmelékre rogyott le, s utolsó gyertyáját gyujtá meg; — „de valljon én is jámbor kezek által, békeségben fogok-e letétetni, mint ők? E hideg földön fogok meghalni, egyedül, senkitől sem szánatva, sem gyászoltatva, ismeretlenül. Itt fogok elrohadni, itt emésztenek föl a férgek; és ha későbbi években csontjaim itt találtatnak, a nélkül, hogy egy keresztény sirba tétetnének: akkor majd gyanitani fogják, és elbeszélik, hogy ezek egy hittagadónak átkozott csontjai, ki a temetőben eltévedt. És akkor ki fognak szóratni a szent helyről, mint én magam ki vagyok taszitva az ő közönségökből!"

A halál gyorsan közelitett: ő ezt érezni vélte; feje szédelgett, szive erősen vert. A gyertya már annyira leégett, hogy kezében nem tartható, s egy mellette levő kőre tette. Még három perczig éghetett volna: de a boltozatról egy vizcsepp esett rá, s eloltotta. Még annyira szerette volna e három perczig a világosságot, annyira ohajtotta volna a piczinyi gyertya-darabot használni, — mint a földi örömek lánczának utolsó szemét, — annyira vágyott volna még a körülötte, s magán kivül levő tárgyakat látni, hogy bensőjébe ne kénytelenittessék nézni: hogy kováját, és aczélját elővéve, óra-negyedig fáradott taplója meggyujtásán, melly a hideg, és testét boritó verejtéktől megnedvese-

dett. S midőn gyertya-darabkáját csakugyan meggyujtá, a helyett, hogy a világosságot használva, maga körül nézne, szemeit buta tekintettel szegezé rá, s azt vizsgálta, miként ég el: mintha ebben rejlenék a büvészet, mellyhez van élete kötve; mintha neki vele együtt kellene meghalni. Csakhamar az utolsó szikra pislogott, mint fénybogár a vörös földön, és elhunyt.

„Én is meghaltam?“ gondolá magában. „Miért nem? Tökéletes, és örök setétség környez. Örökre elmetszettem az élők minden érintkezésétől; szájam többé semmi étket sem fog izlelni, fülem soha hangot nem hall; szemeim világosságot, vagy valamelly tárgyat nem látandnak. Én a halottak közé soroltattam. Csak hogy az én sirom sokkal nagyobb az övékénél; de szintolly setét, magányos, és elzárt örökre. Mi más a halál?“

„Nem; ez még sem lehet a halál. A halálra valami más következik. De ez is megjön. A féreg kezd már lelkiismeretemen rágódni; s ez egy vipera nagyságára nőve, szivemre tekerődzik.“

Megkisérté elméjét kellemes dolgokra forditani; s ezek elébe tüntek: a csendes órák, mellyeket a mezei-lakban Chromatius-, és Polycarpussal leélt, azok édes szavai, utolsó ölelései. De e szép képből emésztő láng tört ki: ő elárulta őket, ő róluk beszélt, — kivel? — Fulvius- és Corvinussal. A gonosz hur érintve volt, mint egy fognak gyenge izma, mellyből a fájdalom egyenesen a velő közepébe hat. A szilaj dorbézolás, a hamis-játék, az aljas képmutatás, a gyalázatos árulás, a ravasz hittagadás, az utóbbi napok fertelmes szentségtörései, és a ma reggeli gyilkos támadás, — mind e bünök, mint megannyi gonosz lelkek egymásba fogódzva a setétségben előtte tánczoltak, ujjongva, kaczagva, gunyolódva, sirva, zokogva, fogaikat csikorgatva; és a kezeikben tartott égő fáklyák tüzes szikrákat, mellyek szemei előtt csillogtak, látszának szórni. Ő lerogyott, és szemeit kezeivel eltakará.

„Én mégis meghaltam,“ mondá magában; „mert a pokol nem lehet borzasztóbb, mint ez.“

Szive gyengébb volt, hogy sem dühöngene; csak ájult két-

ségbeesést érzett. Ereje hirtelen elhagyta. — Ekkor a távolban egy hangot vélt hallani; de e gondolatot kivetette elméjéből: azonban ismét egy távoli ének üté meg fülét. Fölegyenesedik; és a hang kivehetőbb lesz. Az ének, mint angyali karok zengése, olly kellemesen hangzott; ugy hogy magában mondá: „Ki hitte volna, hogy a mennyország olly közel legyen a pokolhoz? Vagy talán ama rettenetes birót kisérik, a ki engem megitélni jön?"

Most ugyanazon távolságban, mellyből a hangok jöttek, egy gyenge sugára tünt föl a világosságnak, és az ének szavai világosan érthetők lettek:

„In pace in idipsum dormiam, et requiescam." *)

„E szavak nem nekem szólnak. Egy vértanu letételére igen is illenek: de egy gonosztevő temetésére épen nem."

A világosság mindig fényesebb lett, és a hajnal pirjához hasonlita, midőn abból a nap kibontakozik. A folyosóba jött, és azon keresztül ment; ő a világosságban, mint egy tükörben látta a tüneményt: melly eléggé kivehető volt, a nélkül, hogy igazi lenne. Elől a szüzek hosszu ruháikban, kezökben lámpával lépdeltek; ezek után négyen egy fejér gyolcsba takart alakot vittek, mellynek fején tövis-korona volt; a fiatal Acolythus, Tarcisius vitte utánuk a füstölőt, mellyből a tömjén illatos füstje fölfelé szállott: ezután több papok, és maga a pápa, kit Reparatus, és egy más Diaconus követtek. Diogenes, és fiai szomoru arczczal, és sok mások, kik közt Sebestényt is fölismerte, zárták be a menetet. Mivel sokan lámpát, vagy égő gyertyát vittek, a leggyengédebb világosságnak mindég egyformán maradó légkörében látszának az alakok mozogni.

Mellette elmenve, a zsoltár következő versét éneklék:

„Quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me." **)

„Ez," fölemelkedve kiálta, „ez nekem szól."

*) „Békeségben fogok aludni és nyugodni." (Zsolt. 4, 9.)

**) „Mivel te, Uram! különösen megerösitettél engem a reménységben."

E gondolatnál letérdelt, és a kegyelem munkálkodása által, az előbb hallott szavak viszhangként ismételtettek lelkében: olly szavak, mellyek e pillanathoz illettek; olly szavak, mellyekről érzé, hogy ki kell mondania. Bágyadtan, és erőtlenül vonszolta magát a folyosón végig, hol a temetkezési menet átvonult, mellyet észrevétlenül követett a távolban. A menet egy terembe ért, melly a fáklyáktól annyira megvilágittatott, hogy abban a jó pásztornak egy képe élesen reá sugárzott. De ennek küszöbét nem bátorkodott átlépni; hanem mellét verve, s irgalomért esdve, megállt előtte.

A hulla letétetett a földre, s még több zsoltárok és énekek, ugy szinte imák végeztettek, a reménynek amaz örvendetes hangján, mellyen az egyház a halálról szokott szólni. Végre az ereklye egy boltozat alatti sirba tétetett le. Ezalatt Torquatus a nézők egyikéhez lépett, és kérdé halkan:

„Kit temetnek?"

„A boldogult Caeciliát," felele a kérdett; „ama vak leányt, ki ma reggel itt a katonák kezébe esett, — és kit az Isten magához vett."

„Ugy ennek én vagyok a gyilkosa!" mondá mély fohászszal, és a pápához vánszorogva, annak lábaihoz rogyott. Hoszszabb időre vala szükség, mig érzelmeinek kifejezésére szavakat talált. Végre kimondá a szavakat, mellyeket mondani akart: „Atyám! vétkeztem az ég ellen, és te ellened; — s nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem."

A pápa fölemelé őt gyengéden, és melléhez szoritván, mondá: „Isten hozott, fiam! bár ki légy, atyád házába. De te erőtlen, és beteg vagy; nyugalomra van szükséged."

Némi frisítőkkel kináltatott; de Torquatusnak nem volt nyugalma, valamig egész vétségét nyilvánosan be nem vallotta, e nap büneivel együtt: mivel ez még ugyanazon nap estvéje volt. Mindnyájan örültek az elveszett fiu megtérésén, az eltévedt juh megtalálásán: Agnes a vak szüz sirjáról, mellyen szemei nyugodtak, az égre tekintett; mintegy látni vélvén őt mennyei jegyesének lábainál ülve, derültén, és tágasan nyilt sze-

mekkel, a megtérő fejére virágokat szórni, — égbeni közbenjárásának első zsengéjét.

Torquatus átadatott Diogenesnek, és fiainak. Egy közel lakó keresztény szegény hajlékába szállásoltatott, hogy az ujabbi kisértés és üldözés ellen védve lenne. A bünbánók közé fölvétetett, hogy évekig tartó vezeklés után, — melly egyébiránt a hitvallók, azaz: leendő vértanuk kérésére meg is rövidittethetett, — a kegyelmek, és jogok élvezését, mellyeket elvesztett, ismét visszanyerhesse.*)

XIX.

Kétszeres bosszuállás.

Sebestény nem egyedül azért ment a temetőbe, hogy az első vértanu ereklyéjét letevés végett oda vigye, hanem hogy Marcellin pápával ennek biztositása felől értekezzék. Élete sokkal drágább volt az egyházra nézve, hogysem azt illy korán föláldozhatta volna, és Sebestény tudta, mennyire leskelődnek utána. Torquatus mindezt megerősitette, közölvén Fulvius tervét: ki épen ezért tolakodott a decemberi Ordinatiohoz. Többé a pápa szokott lakában nem volt biztos; és Sebestény, „a keresztények védője" (e tisztelet-nevet nyerte a Martyr-acták szerint az egyházi előljáróságtól) a pápa megmentésére egy merész tervet adott: a pápát tudnillik ott kell elhelyezni, hol őt legkevesebbé gyanitják, vagy keresik, a császári palotában.**) Azért is a sz. püspök álöltönyben hagyta el a temetőt; és Sebestény őt Quadratussal egy előkelő keresztény delnő, Irene ter-

*) Az ös egyház bünbánati rendszeréröl czélszerübb leend egy más munkában, melly az egyháztörténet második korszakát tartalmazandja, értekezni. Az tudva levö dolog, fökép sz. Cyprian munkáiból, hogy azok, kik az üldözés alatt eltántorodtak, és nyilvános vezeklés alá estek, gyakran bünhödési idejek rövidítését, azaz: bucsút nyertek, ha hitvallók, vagy ollyanok, kik a hitért be voltak börtönözve, érettök esedeztek.

**) Igy tudósitanak erröl az imént emlitett Acták.

meibe vitte; ki a palota félreeső részében lakott, minthogy férje az udvarnál hivatalt viselt.

Másnap reggel Sebestény Pongráczhoz menvén, ezt megszólitja: „Kedves gyermekem! neked azonnal el kell hagynod Romát, és Campaniába menned. Számodra s Quadratuséra készen állnak a lovak, és nincs veszteni való idő."

„Miért Sebestény?" szomoru arczczal, és könyes szemekkel kérdé az ifju. „Talán valami rosszat tettem; vagy kételkedsz állhatatosságomban?"

„Sem ez, sem az nem oka, azt mondhatom. De te nekem azt igérted, hogy magadat egészen rám bizod; és én soha sem láttam szükségesebbnek, hogy engedelmeskedjél, mint most."

„Jó Sebestény! kérlek, mondd meg nekem, miért épen most."

„Ennek most még titoknak kell rád nézve maradnia."

„Megint egy ujabb titok?"

„Ez egy és ugyanazon titok, mint az előbbi, s vele egyszerre fedeztethetik föl. Azonban teendődet megmondhatom; és ez téged hihetőleg meg fog nyugtatni. Corvinus parancsot kapott, hogy Chromatiust, és a vele levőket elfogja; ezek még a hitben ujonczok, mint a szerencsétlen Torquatus példája mutatja. Tovább, a mi még gonoszabb, Corvinus megbizatott, hogy Fundiban a te régi tanitódat, Cassiant meggyilkolja. Te most sietve előzd meg az ő küldöttjeit, (talán maga fog menni,) s a veszélyben forgókat figyelmeztesd."

Pongrácz ismét derült lett; látván, hogy Sebestény benne bizodalmat helyez. „Nekem a te kivánatod elegendő ok," mondá mosolyogva; „de az én jó tanitóm Cassian, vagy bármelly más keresztény testvér megmentéseért, a világ végeig is elmennék."

Csakhamar készen volt, és anyjától gyengéd bucsut véve, mielőtt még Roma az álomból egészen kibontakozott, serény lovakon, jól megtölt nyeregtáskával elnyargalt Quadratussal, a romai Campanián keresztül, a kevesbbé járt, de biztosabb latini uton.

Mivel Corvinus a campaniai kirándulást, jövedelmező, ked-

ves megtiszteltetésnek vette, s maga kivánta eszközölni, ez, részint a vállain kapott sebek, részint a szükséges előkészületek miatt, nehány napig elhalasztatott. E czélra ő egy kocsit bérlett, és kiséretül egy szakasz numidiai csatlóst választott, kik a sebesen haladó kocsival menni győzzenek. Igy Pongrácz és Quadratus két napi uttal előzték őt meg, ámbár ő természetesen a rövidebb, és jártabb appiusi utat választá.

Midőn Pongrácz a szobrok kastélyához ért, az együtt levő társaság már értesülve volt a császári parancs kihirdetéséről. Őt mindnyájan igen szivesen fogadták, és Sebestény levele tisztelettel olvastatott. Ennek olvasása után imádkoztak, és tanácskozván, sokféle határozatokat hoztak. Marcus és Marcellianus, atyjokkal Tranquillinussal, Ordinatiora már elmentek Romába. Most Nicostratus és Zoë, más többekkel követék őket. Chromatius, kinek a vértanui korona nem volt rendelve, — ámbátor az egyház augustus hó 11-kén emlékét, fia- Tiburtiuséval ünnepli, — Fabiola kastélyában lelt menedéket: minthogy még egy ideig e tájon ohajtott maradni. Az erre szükséges utasitást Fabiolától kieszközlék; a nélkül, hogy okát tudná, miért kiván Chromatius az ő mezei-lakában tartózkodni. A szobrokhozi kastélyban csak nehány hű szláv hagyatott, kikben tökéletesen lehetett bizni.

Miután a két utas, és lovaik megpihentek, ugyanazon az uton indultak el, mellyen Torquatus ment Fundiba; s ott a városon kivül betértek a romai ut mellett egy kisebbszerü fogadóba. Pongrácz csakhamar föltalálta öreg tanitóját, ki őt gyengéden megölelte. Azután előadta küldetésének okát, és kérte, miszerint távozna, vagy legalább rejtené el magát.

„Nem," mondá a jó öreg; „azt nem teszem. Én már öreg vagyok, és sikertelen foglalkozásomat meguntam. Az egész városban csak én, és szolgám, ketten vagyunk keresztények. Igaz ugyan, hogy a legjobb családok gyermekeiket az én iskolámba küldték; mert tudták, hogy az erkölcsiségre szigoruan fölügyelek: de épen e szigoruságom miatt egy tanitványom sem szeret. Ide járul, hogy még a romai pogányoknak saját természeti kép-

zettség is hiányzik náluk; ők a tartománybeliek egész durvaságával vannak megverve. Ugy hiszem, a szülők közt találkoznak nehányan, kik készek volnának éltemtől megfosztani, ha azt büntetés nélkül tehetnék."

„Igy mindenesetre szomoru életed van Cassian! Tehát semmi hatást sem gyakoroltál rájok?"

„Keveset, vagy épen semmit, édes Pongráczom! De mikép is tehetém azt, midőn kénytelenittetém a romai, s görög irodalom veszélyes termékeit velök olvastatni; mellyekben annyi hazug, erkölcstelen, és mégis vonzó, s csábitó mesék vannak? Nem, én szavaimmal kevésre mentem; talán halálom több hatást teend rájok."

Pongrácz átlátta, hogy az öreggel semmire sem mehet; és majdnem hajlandó volt, annak halálrai elszántságában osztozni: de Sebesténynek megigérte, hogy az uton vigyázni fog életére. Azonban elhatározta magát, a város közelében maradni, s a dolog végét látandó, azt bevárni.

Corvinus megérkezett kiséretével Chromatius kastélya elé, s korán reggel hirtelen betört annak kapuján a házba. Ezt üresen találta. Mindent átvizsgált; de senkit, és semmi keresztény könyvet, vagy jelt sem talált. Ő igen meglepve, és boszszus volt. Tovább keresgélt, és egy rabszolgát talált a kertben dolgozva. Ezt kérdé, hol legyen ura.

„Az ur nem szokta mondani rabszolgájának, hova megy," felele rossz latinsággal.

„Te gunyt üzöl velem. Melly uton ment kiséretével?"

„Azon a kapun."

„És azután?"

„Nézz oda," felelt a rabszolga; „te látod azt a kaput nemde? De azon tul nem. Én itt dolgozok, és látom a kaput; de tovább semmit."

„Mikor mentek el? Azt csak mégis tudod."

„Miután azok ketten Romából megjöttek."

„Kik voltak azok ketten? Ugy látszik, mindég ketten vannak."

„Egy jó ifju; igen szép, nagyon kedvesen énekel. A másik igen vastag és erős; de nagyon. Látod azt a fiatal fát kiszakitva? Azt ő olly könnyen kirántotta, mint én ásómat a földből kihuzom.“

„Ugyanazok ketten!“ dühöngve kiálta Corvinus. „Az a nyomorult gyerek ismét megrontá tervemet, megsemmisíté reményeimet. De meglakol érte.“

Miután magát kissé kipihente, utját tovább folytatá; s föltette magában, hogy egész bosszuját öreg tanitóján töltendi: ha ugyan őt ott is az, kit ő gonosz szellemének tartott, meg nem előzte. Utjában tanitója, és iskolatársai ellen bosszuterveket forralt; és Fundiba érkezésekor hallá, legnagyobb örömére, hogy ez legalább ott van. A város főnökének megmutatá fölhatalmazását, mellynél fogva Cassiant, mint egy legveszedelmesebb keresztényt elfogni, és megbüntetni tartozik. De a hivatalnok, egy mivelt férfi, azon észrevételt tette, mikép egy illy fölhatalmazás mellett az ő rendes hatósága megszünik; azért is föladatát Corvinus maga teljesitse: ő egyedül a bakó segitségét, és ha egyébre szüksége volna, ajánlá föl. Corvinus ezt nem fogadá el; ő kiséretében elég erőt, és kegyetlenséget hozott magával. Mindamellett egy hivatalnokot magához vett.

Ezzel az iskolába ment, midőn a tanitványok jelen voltak; az ajtót bezárá, és Cassiant, ki barátságosan elébe ment, hazaáruló, álnok keresztények szidalmazta. Az ifjak nyersen kiáltozának; e lármából, és egész maguk-tartásából meggyőződött Corvinus, hogy köztük sokan ő hozzá hasonlók, — ifju medvék, de tökéletesen megnőtt hyaena-szivvel.

„Fiúk!“ kérdé lármával; „szeretitek ti tanitótokat, Cassiant? Ő azelőtt az én tanitóm is volt; és én adósa vagyok még a többszöri ütlegekért.“

Ismét vad lárma hallatszott.

„Ugy hát jó hirt hoztam nektek. Itt van az isteni császár Maximianustól egy irat, melly megengedi, hogy ugy bánjatok vele, mint kedvetek tartja.“

Erre a könyvek, irótáblák, és több effélék záporként repül

tek az ősz tanitóra; ki keresztbe tett kezekkel mozdulatlanul állott üldözője előtt. Azután fenyegető orditás közt rohantak rá·

„Lassan, lassan!“ kiálta Corvinus. „A dolgot rendesen kell kezdenünk.“

Ő magát visszaképzelé azon időbe, midőn maga is iskolásgyermek volt; — azon időbe, mellynek emléke a legtöbbeknél gyengédebb érzetet gerjeszt a szivben, mint a jelennek megfontolása. Ő a fiatal korra emlékezék, melly másoknál a szende, s boldog órákat idézi vissza; és azt forgatta elméjében, valljon mi szerzett volna neki akkor legnagyobb örömet: hogy most ezt, az őt körülálló reménydus fiúknak megadhassa. De nem jutott más eszébe, mi neki olly nagy örömére leendett, mint tanitójának minden ütést, mellyet ő, mint érdemlett büntetést kapott, viszszafizetni, és minden feddő szót, mellyben részesült, annak hátára vérbetükkel irni. S ezen örömet most élvezhette!

Nem szándékunk a szives olvasó gyendéd érzetét ama kegyetlen, és véres kinzások leirásával sérteni, mellyeket keresztény elődeink a pogány üldözőktől szenvedtek. Nem minden vértanuság volt kegyetlenebb, és e mellett hitelesebben leirva, mint Cassiané. *) Keményen megkötözve, a fiatal vad tigrisek közt állt az ő pulya kegyetlenségök áldozatja. Némellyek, mint a keresztény költő Prudentius irja, föladatukat az aczél vesszővel, melly a viaszszal bevont táblákon szokott használtatni, tanitójokra irták; mások minden kigondolható módon kinozták megszaggatott testét: és igy már korán kimutatták leleményes tehetségöket a baromiságban. A vérvesztés, és fájdalom alatt végre lerogyott, és többé nem kelhetett föl. Erre hangos örömrivalgás, és uj kegyetlenkedés következett; mig végre e fiatal ördögök csoportja szétszaladt, hogy bevégzett hős tettét otthon kérkedve elmondja. — Egy keresztényt illően eltemetni, soha eszökbe nem jutott a pogány üldözőknek; és Corvinus, ki e szomoru jelene-

*) Ruinartnál kinyomatva olvasható Prudentius költeménye Cassian vértanuságáról. Azonban Cassian, mint az előszóban érintetik, nem Fundi-, hanem Imolában holt meg. Emléke augustus 13-án ünnepeltetik. A forditó.

ten szemeit legelteté, s a fiúkat kegyetlenségre ingerlé, a haldokló Cassiant otthagyta: a nélkül, hogy többé vele törődne. Hű szolgája fölemelvén, ágyába fekteté, s korábbi értekezés folytán Pongráczot a történtekről tudósitá. Ez azonnal ott termett, mig társa az elutazásra előkészületeket tőn. A fiatal ember elborzadt a látottakon, és azon, mit tanitója kinoztatása felől hallott; de épült béketürésének elbeszélésén. Ajkairól egy szemrehányó szó nem lebbent el: szivét, és nyelvét csak az imádság foglalkodtatta.

Cassian fölismeré kedves tanitványát: feléje mosolygott, és kezét megszoritá; de többé nem szólhatott. Más nap reggel meghólt. A keresztények temetésénél szokott szertartások csendességben, saját házában végeztettek; és Pongrácz nehéz szivvel hagyta el Fundit, és nem kis nehezteléssel ama szivtelen vadak iránt, kik okai, s könyörtelen tanui voltak e szomoru esetnek.

Alig elégité ki Corvinus bosszuvágyát, azonnal szégyent, önmaga iránti visszatetszést érzett, és félt, hogy atyja, ki Cassiant mindég becsülte, a történteket meghallja; de félt a szülőktől is, kiknek fiait a kegyetlenségre, s egy olly bünre, melly az atyagyilkolásnál nem kisebb, ingerelte. Azonnal fogatni parancsolt; de mondatott neki, hogy a lovaknak még néhány órai pihenés szükséges. Ez még inkább lehangolá őt; lelkiismeretének furdalásai kinzák: azért leült, ivásban keresve szórakozást, és felvidulást. Végre elindult; csupán egy-két óráig állapodván meg ut közben, folyvást ment, még éjjel is. Az ut, melly a tartós eső által igen megnehezedett, kettős fasor közt, a nagy csatorna mentében huzódott, melly a pontini mocsárok vizét lecsapolja.

Corvinus ut közben ismételve ivott; s a bor-, méreg- és bosszutól egyészen kigyult. Fáradt lovainak lassu haladása még inkább bosszontá, s azért őket dühösen verte. Mire a lovak, megettök sebes dobogást hallván, őt elragadták. A kiséret a kocsitól meszire elmaradt, a lovak a fasoron keresztül a keskeny utra jutottak: mellyen nyargalva, hányták a kocsit egy oldalról a másikra. Midőn a lovasok a kocsi zörgését, és a katonák kiál-

tozását hallák, neki sarkantyuzván lovaikat, előre vágtattak. Már nagy távolságra hagyták a csatlósokat, midőn egyszerre ropogást, és erre vizbe-zuhanást hallottak. Egyik kerék egy élő fába akadt; a kocsi felfordult: és a félrészeg Corvinus a vizbe esett. Pongrácz azon perczben leugrott lováról, és társával a csatorna partján termett.

A felhőkből kibontakozó hold gyenge világánál, és hangjáról azonnal fölismeré az ifju Corvinust, ki az iszapos vizből erőködött menekülni. A viz ez oldalon nem volt ugyan mély, de az agyagos part nedves, és csuszós volt; s midőn arra felkapni iparkodott, mindannyiszor elcsuszott, és visszaesett a vizbe. E téli fürdő következtében már egészen megmerevedni, s kimerülni kezdett.

„Jól esnék neki, ha az ember itt hagyná,“ mondá a nyers Centurio.

„Hallgass Quadratus! Hogy mondhatsz illyest? Nyujtsd ide kezedet. Igy!“ mondá az ifju; mialatt ő a parton lehajolván, ellenségének karját azon perczben ragadá meg, midőn az, egy kis bokrocskát, mellybe kapaszkodott, eleresztve, eszméletlenül a vizbe esendett vissza, — mindenesetre utoljára. Igy kihuzván őt, az utra letették. Ugy nézett ki, hogy legnagyobb ellensége is megszánta volna. Halantékját, és kezeit fölmelegitették; és ő ismét magához kezde jönni, midőn kisérete megérkezett. Ezeknek átadván őt, és pénztárczáját, melly kihuzatásakor tüszőjéből kiesett: Pongrácz saját kését, melly szinte kiesett, és mellyet Corvinus magával hordott, hogy a parancs leszakitási merényben őt vele vádolhassa, magának tartá. A szolgák Corvinusnak, midőn magához tért, azt mondák, hogy ők huzták ki a csatornából; de tárczájának a vizbe kellett esni. Azután egy közel levő gunyhóba vitték: mig a kocsi összeigazittatott; és mig ő aludt, addig ezek az ő pénzén boroztak.

Igy állott bosszut azonegy napon mindkettő, — a pogány, és a hivő.

XX.
A nyilvános munkák.

Ha már a parancs kihirdetése előtt Diocletian fürdői keresztény foglyok által épittettek: ugy nem leend feltünő, hogy az üldözés fokozásával ezek számát és szenvedéseit is nagyobbodni látjuk. Kedvencz-épületének fölavatására magát a császárt is várták; azért kétszerezett erélylyel folyt a munka; hogy bevégzése siettessék. Naponkint érkeztek az ugynevezett törvénysértőknek ujabb csapatjai a lunai kikötőből, Sardiniából, Krimia-, vagy Chersonesusból, hol a kő- s egyéb bányákban dolgoztak; ezek mind azépités nehezebb munkáinál alkalmaztattak. Az anyagok hordása, a kő- és márvány-fürészelés, és faragás, vakolat-készités, és a falak rakása, voltak a vallás miatt elitéltek foglalkozásai; ezek közül sokan, illy kemény erőfeszitéshez nem valának szokva: s e munka dijjául csak azt kapták, mit a velök dolgozó öszvérek, és ökrök. Alvásra olly helyet, melly az istálótól miben sem különbözött; táplálékul csak annyit, a mennyi nélkülözhetlen volt életök fentartására; ruházatul, mit a keményebb évszak követelt: — ez volt minden, a mit várhattak. A bilincsek és lánczok lábaikon, mellyek a szökést lehetetleniték, szenvedéseiket nagyobbiták; a felügyelők, kik a hatóságnak annál kedvesebbek, minél esztelenebbek voltak, minden lépteiket ostor-, és bottal kisérték; mindég készek az erőtetést veréssel nehezitni: részint a védteleneken saját kegyetlenségöket gyakorolni, részint még kegyetlenebb uraiknak tetszeni vágyván.

Azonban a romai keresztények e hitvallókat, kik előttök különös tiszteletben álltak, buzgón ápolták. Diaconusaik, miután a felügyelőket pénzért megnyerték, gyakran meglátogatták; s a fiatalok merész bátorsággal közeledtek hozzájok: táplálóbb étkeket, melegebb ruhákat vive nekik; vagy pénzt nyujtva, hogy felügyelőiket szelidebb bánásmódra birják. Ez alkalommal a szent hitvallók imáiba ajánlák magukat; sebeiket, az ütések kékjeit, a bilincseket, mellyeket Krisztusért viseltek, csókolván.

De a nép ezen összegyüjtésének, melly azért itéltetett el, mivel isteni mesteréhez hü volt, még egy különös czélja is volt. A pazar Lucullus egy tóban mindég tartott hizlalt csíkokat asztala számára, a ketreczben ritka madarakat, és a csordákon kövér barmot áldozatra, vagy a császárok tiszteletére adandó ünnepélyekre; az Amphitheatrum közelében vad-állatok tápláltattak a nyilvános játékokra: — épen igy szolgáltak ama keresztények, kik a közmunkáknál használtattak, folytonosan kész anyagul a véres áldozatokra, s ünnepélyes alkalmakkor a kegyetlen játékok után sovárgó nép vágyának kielégitésére: ők mindig kész eledelül tekintettek a vad-állatok számára, valahányszor a romai nép ezek vadságát utánozni kivánta.

Illy alkalom adta most elő magát. Az üldözés még eddig nem volt heves: az előkelő keresztények közül egyet sem foghattak még el; az első nap tervei meghiusultak: és e csapás még semmi által sem volt egyensulyozva; azért valami nagyobbszerüt vártak. A nép több mulatságot kivánt: és a császár bekövetkező születés-napja jogositá kivánatát. A vad-állatok, mellyeket Sebestény és Pongrácz hallottak, orditának még prédájok után. Ha a nép azt kiáltozá: „Christianos ad leones! (A keresztényeket oroszlánok elébe!) ugy ezek azt nem magyarázhaták máskép, mint hogy a keresztények őket törvényesen illetik.

December vége felé egy délután Corvinus Diocletian fürdőibe ment Catulussal; ki ügyes szemmel birt, alkalmas küzdők választásában az Amphitheatrum számára: mint egy gyakorlott mészáros a vásáron a jó vágó-marha kiszemelésében. Magához szólitá Rabiriust, a foglyok fő-felügyelőjét, és mondá neki: „Rabirius! én a császár parancsából jövök; néhányat keresztényeid közül kiszemelni, kiknek szerencséjek leend a jövő ünnepélynél az Amphitheatrumban küzdeni.“

„De én valóban egyet sem nélkülözhetek,“ felele a felügyelő. „Nekem a munkákat határozott időre be kell végeznem; ez pedig lehetetlen, ha a munkások száma kevesbittetik.“

„Arról én nem tehetek. Te majd másokat fogsz kapni azok

helyett, kik tőled elvitetnek. Vezess engem, és Catulust körül, hogy kiszemeljük a nekünk valókat.“

Rabirius morgott; de engedett: és elvezeté őket egy nagy térre, melly épen beboltoztatott. Ebbe egy köralaku előteremen át lehete jutni, mellybe a világosság felülről hatott, mint a Pantheonba. Ez egy kereszt-forma tágas teremnek rövidebb ágába vezetett, mellybe számos kisebb, de mégis elég tágas szobák nyiltak. A terem minden sarkán, hol az ágak egymást keresztül metszék, egy darabból kivágott gránit-oszlop vala állitandó. Már kettő fel volt állitva; az egyik kötéllel körültekerve, csigába illesztetett, hogy másnap felállittassék. A munkások sokasága pezsgett körülötte, a végső előkészületeket végezvén be. Catulus oda inté Corvinust, és hüvelykével két fiatal emberre mutatott, kik, mint rabszolgák, övig meztelenek valának, ugy hogy athletai termetök egészen kitünt.

„E kettő az enyim, Rabirius!“ mondá a buzgó vadállat-szállitó; „ezek kitünőleg alkalmasak. Én meg vagyok győződve, hogy keresztények; olly örömmel dolgoznak.“

„De én őket most épen nem nélkülözhetem. Ezek nekem annyit dolgoznak, mint hat munkás, vagy mint két ló. Várj, mig a nehéz munkákat bevégzik: azután szolgálatodra lesznek.“

„Mi nevök? Meg akarom magamnak jegyezni; s ne felejtsd el, őket jó állapotban tartani.“

„Neveik: Largus, és Smaragdus; előkelő családbeli ifjak: de ugy dolgoznak, mint bármellyik pór. Ezek épen nem fognak vonakodni, hogy veled menjenek.“

„Legyen meg kivánságuk,“ mondá Corvinus nevetve.

— Ugyis történt később.

Tovább menve, még több foglyokat válogatának ki; sokaknál ellenszegült Rabirius; de átalában siker nélkül. Végre egy szobába jöttek, melly a terem hosszabb szárnyának nyugoti oldalán feküdt: ott nagy számmal találtak együtt foglyokat, kik épen pihentek. A csoportozat közepén egy igen tisztes, öreg ember ült, kinek fehér szakálla mellét egészen betakarta, és szelid arczkifejezése gyengéd vidorságot mutatott minden mozdulatá-

ban. Ez Saturninus hitvalló ; ki most éltének nyolczvanadik évét éli : s mégis nehéz bilincsek terhelik. Két oldalánál fiatalabb foglyok láthatók : Cyriacus, és Sisinnius ; kikről beszélik, hogy saját munkájok mellett, még az öregnek bilincseit is hordják : sőt még azt is, hogy feladott napi foglalatoságukat végezve, különös örömmel segitik gyengébb társaikat, és végzik helyettök a nehéz munkát.*) De az ő idejek még nem jött el ; mert mindketten, mielőtt a vértanui koronát elnyernék, a következő pápa alatt Diaconusokká szenteltettek. — Több más foglyok hevertek az ősz férfi előtt ; ki egy márvány-darabon ült: és hallgatták őt, midőn nyájas komolysággal szólott velök. Ők feledni látszának szenvedéseiket. Valljon miről beszélgetett velök? Talán azzal jutalmazá Cyriacusnak kitünő munkás szeretetét társai iránt, hogy megmondá neki, mikép annak emlékére, egy része ezen roppant épületnek, mellyen dolgoznak, az ő neve alatt fog az Urnak szenteltetni ; s egy czim leend, mellyben a cardinálisok sorát egy hires név fogja bezárni ? **) Vagy talán egy más fölséges látásról szólt : mikép a kisded oratorium helyén később egy fényes templom épülend , az angyalok királynéjának tiszteletére ; melly a leghatalmasabb müvészi lángész vezetése alatt, e diszes termet előcsarnokába foglalandja ? ***) Mi lehetett volna e szegény foglyokra vigasztalóbb, mint ama gondolat, hogy ők nem annyira fürdőket egy dobzodó népnek, vagy pazarló pogány császárnak, mint inkább egyikét épiték a legragyogóbb templomoknak ; mellyben az igaz Isten imádtatni , s az emberré lett Isten-fiának szűz anyja fog tiszteltetni?

Corvinus távolról nézte a csoportot ; megállt, és egyenkint kérdezte neveiket a felügyelőtől. Ez egész készséggel nevezé

*) Piazza a romai statiókról irt munkájában.

*) Egy része Diocletian fürdöinek sz. Cyriacus czime lett ; melly később meg lön szüntetve. Az utolsó cardinális, ki czimet viselte, a hires Bembo volt.

***) Michel Angelo alakitotta át a leirt termet, a kör-alaku csarnokkal együtt az angyalok Királynéjáról nevezett szép basilikára. A padozat később emeltetett föl ; mi által az oszlopok több lábbal megröviditettek, és az épület magassága vesztett.

meg őket; és mondá: „Azt az öreget vidd el, ha tetszik; mi munkáját illeti, nem érdemes a tartásra."

„Köszönöm szépen!" felele Corvinus. „Ez az Amphitheatrumban csinos alak lenne. Öreg, és elaggott teremtményekkel, kiket a medve, vagy tigris egy talpával agyon üt, a nép meg nem elégszik. Fiatal vérnek kell folyni, s erőteljes legényeknek sebek, és csapások ellen küzdeni, mielőtt a halál véget vet a viadalnak. De itt még egyet látok, kinek nevét nem mondád; ő arczát tőlünk elforditá: de nem is a foglyok ruháját viseli, és bilincs nélkül van. Ki ez?"

„Nevét nem tudom," felele Rabirius. „Ez egy csinos fiatal ember, ki gyakran meglátogatja foglyaimat: sokszor gyámolitja, sőt néha még munkáikban is segíti őket. Természetesen jól fizet; miért ezt neki megengedjük: és igy tovább nem is igen kérdezhetem."

„De én kérdezhetem," viszonzá Corvinus hevesen; és egyenest neki ment, hogy ezt tegye. Mit hallván az idegen, megfordult.

Corvinus neki ugrott, mint egy vad-állat; megragadá, s diadallal orditá: „Kötözzétek meg tüstént! Most legalább ki nem sikamlasz kezeimből, Pongrácz!"

XXI.

A fogház.

Ha egy keresztény napjainkban igazán tudni akarja, mit szenvedtek ősei a hitért három századok folytán az üldözések alatt, ugy nem elég őt a katakombákba vezetni, mint mi megkisértők, és neki megmutatni, milly életet éltek; hanem tanácsolnók, mikép azon enyészhetlen tudósitásokat, „a vértanuk történetét" olvassa: ott látandja, miképen kellett nekik meghalniok. Mi nem ismerünk iratot, melly érzékenyebb, meghatóbb, vigasztalóbb, és alkalmasabb volna a hit, és reménység erősbitésére, mint — a sugallott Isten igéjén kivül, — e tiszteletre méltó okmány. És ha a szives olvasó időhiány miatt sokat

e tárgyról nem olvashat, egyet legalább olvasson el: vegye kezébe sz. Perpetua, és Felicitas igazi történetét. A tudós ugyan kétségkivül legnagyobb élvezettel fogja egyszerü, afrikai latinságában olvasni; de remélhető, hogy ezt, és a hasonló ősi keresztény okmányokat nem sokára jó forditásban is olvasandjuk. Az emlitett Acták ugyanazok, mellyeket már sz. Ágoston ismert; ezeket megindulás nélkül senki sem olvashatja. Ha azon beteges érzelgést, és tulságos fölindulást, mellyet egy ujabb franczia iró valamelly elitélt naplójában közvetlenül egészen a kivégeztetés perczeig előtüntet, az olvasó összehasonlitja azon mesterkéletlen lélekfönséggel, és megragadó igazmondósággal, melly az erre vonatkozó tudósitásban Vivia Perpetua-, egy huszonegy éves gyengéd nőről mondatik, — minden további gondolkodás nélkül kénytelen lesz megvallani, hogy az egyszerü keresztény tudósitás, hasonlithatlanul természetesebb, lelkesitőbb, és vonzóbb, mint a románok legmerészebb költeménye. — S ha lelkünk szomoru, vagy napjaink terhe szivünket hajlandóvá teszi a zugolódásra: akkor nem tehetünk jobbat, mint ha e valódi a r a n y, mert igaz legendát, vagy a nemes vértanuk történetét, kik Vienne-, vagy Lyonban szenvedtek, vagy más hasonló, számunkra föntartott iratokat olvassuk: és bátorságunk ujra föléled annak szemlélésén, mit gyermekek és nők, katechumenek és sklávok, zugolódás nélkül szenvedtek Krisztusért.

De mi tárgyunktól eltértünk. Pongrácz megkötöztetett: és husznál több másokkal összeláncz olva, az utczákon keresztül fogházba hurczoltatott. Mig ekkép ingatag léptekkel botlások közt vánszorogtak, őreik, kik őket vezették, kegyetlenül ütötték; s még a mellettök elmenők is verték és taszigálták őket: a távolból pedig kővel, és sárral dobálták, s gyalázatos nevekkel illették*). Végre elértek a mamertini tömlöczhez; hova beloketvén, ott már mindkét nemen levő foglyokat találtak, kik a halált várták. Pongrácznak épen volt ideje, mig kezei bilincsbe

*) Tudósitás sz. Pothinus vértanuságáról. Ruinart, I. 145. (Eus. H. E. 5, 1.)

tétettek, erszényét egy katonának adni, s őt kérni, hogy anyját, és Sébestényt a történtekről értesitse.

A romai tömlöczök régente nem olly helyek voltak, hova, mint most megtörténik, némelly szegény kivánkozhatott volna; ott jobb táplálékot, és lakást remélvén, mint honn. Kettő, vagy három még most is áll; s a most emlitettnek egy kis leirása után fogalma lehet az olvasónak, mit kellett egy hitvallónak*) szenvednie, habár nem lett is vértanuvá.

A mamertini tömlöcz két, négyszögü, földalatti helyiségből áll; mellyek egyike a másik alatt létezik. Tetejének közepén egyetlen kerek nyilás szolgál a világosság, és levegő bebocsátására: valamint az élelem, és rabok leeresztésére. Ha a felső tér megtölt, lehet képzelni, milly kevés levegő, és világosság hathatott az alsóba. Más uton sem a levegőnek behatni, sem a tömlöczbe lemenni, nem lehetett. A falakban, mellyek tömör kőből épitvék, vas pereczek voltak, illetőleg vannak alkalmazva: ezekhez bilincseltettek a foglyok; kik közül sokan a földre fektetve, s lábaikat erősen szétfeszitve, lánczoltattak le. Az üldözők találékony kegyetlensége gyakran azzal tetézte a nedves, és kemény föld kellemetlenségét, hogy ezt, mint a megkinzott keresztények csonkitott tagjai, és sebzett testök egyedüli nyughelyét, cserép-darabokkal hinté meg. Innét fejthető meg azon tudósitás, hogy Afrikában a vértanuk egy csoportja, mellyhez sz. Saturninus és Dativus is tartozott, a tömlöczben kiállott szenvedések következtében holt el. A lyoni vértanuk története említi, mikép az ujon behozott foglyok közül sokan elhaltak a tömlöczben, mielőtt a kinzó-padra vonattak; mig mások, annyira elkinozva, hogy éltök kétséges volna, a tömlöczbe visszavezettetvén, minden orvosi, vagy más segély nélkül, ismét ép egészségesek lettek**). A keresztények ollykor meg is vásárlák az engedelmet, hogy e fájdalom, de nem szomoruság tanyáit

*) Hitvallóknak neveztettek, kik magukat keresztényeknek lenni vallák, s ezért büntetést szenvedtek, de életöket nem vesztették. A hitért meghalván, hitvallókból lettek vértanukká.

**) A lyoni vértanuk Actái. §. 8. Ruinartnál, I. 145.

meglátogathassák; és illyenkor, a mit e legkedvesebb és tiszteltebb testvéreiknek testi, vagy lelki enyhitésére alkalmilag hozhattak, bevinni el nem mulaszták.

A romai törvényszolgáltatás megkivánta, hogy a törvényes tárgyalásnak legalább külformája megtartassék. Miért is a keresztény foglyok a tömlöczből biró elejbe vitetve, kihallgatattak. Az illy kihallgatások érdekes példáit, a vértanuk proconsularis Actáiban találjuk, szóról-szóra, mint az itélőszék titkára által jegyzőkönyvbe igtattattak.

Midőn a lyoni, kilenczven éves püspök Pothinus kérdeztetett: „Ki a keresztények Istene?“ egyszerü méltósággal felelé: „Ha méltó leendesz rá, meg fogod ismerni“ *). Sokszor a biró vitatkozásba is bocsátkozott a vádlottal; melly rá nézve természetesen nem sok dicsőséggel végződött: ámbátor a vádlottak ritkán bocsátkoztak mélyebben, mint hogy egyszerüen keresztényi hitvallásukat ismétlék. Többször azonban, mint ezt Justinus Ptolemaeusról olly szépen irja, ugy szinte sz. Perpetuának is, a biró azon egyszerü kérdést tette: „Keresztény vagy-e?“ S ha igennel felelt, kimondta rá a halál-itéletet.

Pongrácz társaival a biró előtt állott: már csak három nap volt hátra a Munus, vagy viadal-játék tartásának idejéig; mellynél nekik „a vad-állatokkal küzdeniök“ kellendett.

„Ki vagy te?“ kérdé az egyiket.

„Isten kegyelméből én keresztény vagyok;“ volt a felelet.

„És te ki vagy?“ mondá a főnök Rusticusnak.

„Én mindenesetre sklávja vagyok a császárnak,“ felelé a fogoly; „de miután keresztény lettem, maga Krisztus szabaddá tőn engem: s az ő kegyelme, és irgalma által én is részese lettem ugyanazon reménynek, valamint a többiek, a kiket magad előtt látsz.“

Azután a biró Lucian áldozárhoz fordult, egy kora, s erényei által kitünő férfihoz; és mondá neki: „Engedelmeskedjél az istenek-, és császári parancsoknak.“

*) Si dignus fueris, cognosces. Ruinartnál, id. h. T. I. 145.

„Senkit sem lehet azért megfeddeni, és kárhoztatni, ha a mi Megváltónk Jézus Krisztus parancsainak engedelmeskedik;“ felele az ősz férfi.

„Milly tudománynyal foglalkozol?“

„Én iparkodtam minden tudományt sajátommá tenni, és sokkal foglalkoztam; de végre a kereszténységet vettem föl: ámbátor ez azoknak nem tetszik, kik hamis véleményeket követnek.“

„Nyomorult! e tudományban örömet találsz te?“

„A legnagyobbat; mert én a keresztényekkel az igaz tudományt követem.“

„És miféle tudomány az?“

„Az igazi tudomány, mellyet mi keresztények követünk, a következőkben öszpontosul: Mi hiszünk egy Istenben, minden látható, és láthatatlan dolgok teremtőjében; mi hiszünk Jézus Krisztusban, az Isten egyszülött Fiában: ki a próféták által jövendöltetett; ki eljövend itélni az embereket; ki az üdvösséget hirdeti, és tanitója azoknak, a kik általa oktattatni akarnak. Én ugyan, mint gyarló ember, gyengébb, és kisebb vagyok, sem hogy az ő végetlen Istensége felől valami nagyot mondhassak: ezt csak a próféták tehetik.“ *)

„Ugy látom, te terjesztője vagy e tévelynek; és igy keményebb büntetést érdemelsz a többinél. Fektessétek őt kinpadra; lábait az ötödik izig kell kifeszitni.**) És ti ketten asszonyok! kik vagytok?“

„Én egy keresztény nő vagyok; és nincs más jegyesem, mint Krisztus. Nevem Secunda;“ felelé az egyik.

„Én pedig egy özvegy vagyok: Rufina a nevem; ugyanazon üdvözitő hitet vallom;“ mondá a másik.

Hasonló kérdéseket intézett a főnök a többiekhez is, és mindnyájától ugyanazon feleletet kellett hallania; csak egy nyomorult ingadozott, és a többiek fájdalmára, késznek nyilat-

*) E feleletet sz. Justin adta az öt vallató birónak. L. Actáit Ruinartnál, I. 129.

**) Ezt emlitik, a lehető legnagyobb kifeszités gyanánt.

kozott, áldozni az isteneknek. Végre Pongráczhoz fordulva, mondá: „És te vakmerő fiu! ki az isteni császár parancsát letépni nem irtóztál, még neked is megkegyelmezek, ha az isteneknek áldozol. Most mutasd meg, hogy engedelmes, és okos vagy; te még ugyis csak gyermek vagy."

Pongrácz keresztet vete magára, s nyugodtan mondá: „Én Krisztus szolgája vagyok. Őt vallom számmal, Őt tartom szivemben, Őt imádom szüntelen. Ha előtted gyermek vagyok is, az ősz kór bölcseségét birom, midőn egy Istent imádok; de a te isteneid, imádóikkal együtt a kárhozat rabjai." *)

„E káromlásért üssétek őt szájon, és vesszőzzétek meg;" kiálta a biró mérgesen.

„Köszönöm neked," viszonzá szendén a nemes ifju; „hogy a büntetés illy nemében részesitesz, mellyet az én Üdvözitőm zenvedett." **)

Azután a biró szokott mód szerint kimondá az itéletet: „Lucian, Pongrácz, Rusticus, és mások, Secunda és Rufina nők, kik mindnyájan bevallották, hogy keresztények, és nem akarnak a szent császárnak engedelmeskedni, s Roma isteneit imádni, a flaviusi Amphitheatrumban vad-állatok elejbe vettessenek."

A nép orditott öröm-, és dühében, s a hitvallókat vad lármával kisérte vissza a tömlöczbe; de az ő méltóságteljes magatartásuk, és az arczaikról sugárzó nyugalom mégis benyomást tett a dühöngőkre. Némellyek állitták, hogy a foglyoknak illatos szerekkel kellett magukat füszerezni, minthogy légkörükből kedves illat látszék terjedni. ***)

---

*) Igy válaszolt Alexander, sz. Felicitas egyik fia. L. az utóbbinak Actáit, Ruinartnál I. 56. §. 3.

**) L. sz. Perpetua Actáit. Ruinartnál, I. 220. 18. §.

***) Ez a lyoni vértanuk történetében a 10. §.; és sz. Perpetua életében a 42. §. emlittetik. (Ruinartnál, I. 146, és 219.)

XXII.

A végső vacsora.

A tömlöczön kivül tomboló nép dühe, és vad lármája éles ellentétet képezett azon jelenettel, melly annak belsejében történt. Ott békeség, nyugalom, vidámság, és öröm uralgott. A vakolatlan falak, és boltozatok zsoltárok zengedezésétől hangoztak vissza, mellyeket Pongrácz csengő szavával kezdett meg: és mint a látnok énekes mondja: „a mélység fölhivta a mélységet.“ (Zsolt. 41, 8.) Az alsó tömlöczben levők feleltek a felsőben éneklett versre; s igy váltogatva mondák el a zsoltárokat, mellyek a körülményekhez illettek.

A viadal előtti napon, mellyen „a vad-állatokkal küzdeniök,“ vagyis ezektől szétszaggattatniok kellett, mindig valamivel több szabadság adatott a foglyoknak. Barátjaik őket meglátogathaták; és a keresztények ez engedelmet fölhasználták. Számosan jelentek meg a tömlöczben; és magukat a hitvallók imáiba ajánlák. Alkonyatkor e foglyok kihozattak a tömlöczből, és az állam költségén jobb, sőt dus estebéddel, ugy nevezett szabad vacsorával (coena libera) láttattak el. A pogányok csoportosan összetódultak, hogy lássák a következő nap küzdőit, és azok tartását. De e keresztényeken sem ama kérkedő, és durva magaviselet, sem azon elcsüggedés és szomoruság nem vala észrevehető, melly más elitélteken látszik. Ezekre nézve az valódi Agape, vagyis szeretet-lakoma volt: ők nyugott vidámsággal, édes beszélgetés közt étkezének. Pongrácz azonban egy-, vagy kétszer a csőcselék érzéketlen kiváncsiságát, és durva észrevételeit rendre utasitá; mondván: „Nektek a holnapi nap nem is elegendő; ti örömet találtok benne, ha láthatjátok azokat, a kiket gyülöltök. Ma barátjaink vagytok, holnap ellenségink. De jól megjegyezzétek arczvonásainkat: hogy majd az itélet napján ránk ismerjetek.“ E szavakra a nézők közül sokan eltávoztak; és azok többeknél indokul szolgáltak a megtérésre.*)

---

*) Vö. sz. Perpetua Actáit, §. 17. (Ruinart. I. 219.)

Azonban mig az üldözők áldozataik testéről ekkép gondoskodtak, azalatt az egyház, az ő anyjok, egy sokkal fölségesebb táplálékot készitett lelkeik számára. A Diaconusok rendesen meglátogaták őket, nevezetesen Reparatus; ki örömest leendett társuk, ha őt ebben most hivatala nem gátolja. Miután testi szükségeikről lehetőleg gondoskodott, a jámbor Dionysius áldozárral, ki még mindég Agnes házában lakott, abban egyezett meg, hogy estve felé elküldi az élet kenyerét; miszerint másnap korán, a küzdés reggelén, Krisztus bajnokai áldozhassanak. Mivel ámbátor a Diaconusok szokták a főtemplomból a kisebbekbe vinni a Szentséget, hol a czimpapok azután kioszták: azért az alsóbb rendü egyházszolgák is alkalmaztattak; és ezek által is küldetett az többször a tömlöczben sinlődő vértanuk- és más haldoklóknak. Most pedig annyi keresztények bekövetkező mészárlása által rendkivül föl lévén a pogányság ingerülve, igen veszedelmes feladat volt, e szent foglalkozás teljesitése. Ugyanis Torquatus vallomásából tudatott, hogy Fulvius minden papot jól megjegyzett, és számos kémeinek az egyházszolgák tökéletes személy-leirását adta. Azért nappal csak álruhában mutathaták magukat.

Az angyalok eledele már elkészittetett az elküldésre, s az áldozár az oltártól körülnéze, valljon ki vihetné azt legbiztosabban. Mielőtt még valaki más előléphetett volna, Tarcisius, az ifju Acolythus lábaihoz térdelt. Kinyujtva kezét, hogy a szent zálogot átvegye, ártatlan szép arczczal, mint egy angyal, kérni, sőt igényelni látszék, hogy az ő rá bizassék.

„Te igen gyenge vagy még, fiam!“ mondá bizodalmasan az áldozár, midőn megindultan a fiu arczára tekintett.

„Szent atyám! ifjuságom leend legjobb védőm. Oh ne tagadd meg tőlem e nagy tiszteletet!“ Könyek csillogtak a fiu szemében, és arcza égett az ájtatos megindulástól, midőn e szavakat mondá. Esdekelve nyujtá ki kezeit; és kérése olly megható, olly bátor volt, hogy a pap meg nem tagadhatta. Ő kezeibe vevé a szent titkokat: mellyek gondosan egy gyolcs ruhába takarva,

még más kendővel is befedettek; s midőn kezeibe tevé, igy szólott hozzá:

„Gondold meg Tarcisius! milly kincs bizatott gyenge erődre. Kerüld a nyilvános helyeket; és fontold meg, hogy a szentet nem szabad a kutyáknak adni, s gyöngyöket a sertések elejbe vetni. (Mát. 7, 6.) Meg akarod-e őrizni az Istennek szent adományát?"

„Készebb leszek meghalni, mint azt elárulni:" felele a gyermek; s az égi kincset keblébe rejtve, örömteljes tisztelettel indult utnak. Arczán korához képest szokatlan komolyság ömlék el, midőn könnyü léptekkel a városon keresztül sietett, szorgosan mellőzve a tulnépes, valamint rejtettebb utczákat.

„Midőn egy nagy ház közelébe ért, megpillantá őt annak urnője, egy gyermektelen gazdag hölgy: szépsége, arczának kedves kifejezése, midőn kezeit mellén keresztbe téve előtte elhaladt, igen feltünt neki. „Megállj egy pillanatra kedves fiam!" mondá, utjába állva; „mondd meg nekem, mi neved, és szülőid hol laknak?"

„Én egy árva gyermek vagyok. Nevem Tarcisius;" felele a fiu, midőn mosolyogva föltekintett; „nekem nincs lakásom; egyéb egy ollyan, minőről te talán nem örömest hallanál."

„Ugy jöjj be házamba; pihend ki magadat: valami beszédem van veled. Oh bárcsak nekem volna gyermekem, illyen, mint te!"

„Most nem, nemes hölgy! most nem. Nekem nagy, és szent feladatom van; és egy pillanatig sem lehet elhalasztanom."

„Tehát igérd meg, hogy holnap meglátogatsz; ez az én házam."

„Ha még élek, bizonyosan eljövök," felele a fiu bizodalmas pillantással. Neki ugy tetszett e fiu, mint valamelly fensőbb lény küldöttje. Sokáig nézett utána, s egy gondolat után elhatározá, őt követni. De csakhamar erre lármát, és borzasztó kiáltozást hallott; megállt, mig az elnémult: azután ismét tovább indult.

E közben Tarcisius tova sietett; gondolatai valami jobbal, mint egy gazdag delnő öröksége, foglalkoztak. Egy szabad tér-

re ért, hol az iskolából épen kibocsátott gyermekek játszani kezdtek.

„Még egy hiányzik; hol veszünk egyet?“ kiálta egy közülök.

„Épen jókor!“ kiált egy másik. „Itt jön Tarcisius, kit már száz éve nem láttam. Ő azelőtt minden játéknál igen jó társ volt. Jer Tarcisius!“ őt karjánál fogván; „hova olly sebesen? Játszál velünk; ebben te is ügyes vagy.“

„Most nem lehet, Petilius! Bizony most nem lehet; igen szorgos dolgom van.“

„De kell játszanod!“ kiálta egy másik, ki legelső szólott: egy erős, veszekedő fiu; s megragadá őt. „Én semmi ellenkezést sem türök, ha valamit akarok; jöjj tüstént, és játszál velünk!“

„Kérlek, bocsássatok el!“ mondá szorongva a szegény fiu.

„Nem,“ viszonzá a másik. „Mit rejtegetsz olly szorgosan kebeledben? Bizonyosan egy levelet? Az el nem romlik, ha egy fél-óráig fészkén kivül lesz is. Add ide; el fogom tenni, mig a játék tart.“ Ezzel a Szentség után nyult.

„Nem, nem!“ felelé a gyermek, az égre tekintvén.

„Én akarom látni,“ mondá a másik nyersen; „én akarom tudni, miféle csodálatos titok az.“ És kezdte a fiut durván rángatni. Erre nagy csoportozat vevé őket körül; mindenki kiváncsian kérdezvén, hogy mi az? És egy gyermeket láttak, ki keresztbe tett kezekkel, mintha valami természetfölötti erő védné, egy más, sokkal erősebb, és nagyobb fiu minden erőködésének, mellyel tőle valamit elvenni akart, ellentállt. Ütés, verés, rángatás, lökés, — mind hasztalannak látszott; mindezt panasz nélkül türte, s a nélkül, hogy megkisértené, ellenfelét visszaütni: de semmit sem engedett magától elvenni.

„Mi az? de mi lehet az?“ kérdé egyik a másiktól; midőn Fulvius véletlen mellettök elment, és oda lépett. Ő megismerte Tarcisiust, kit az Ordinationál látott; és mivel ő is, mint jobban öltözött ember, kérdeztetett, hogy mi lehet az? midőn

megfordulna, megvető hangon felelé: „Mi az? Semmi egyéb, mint egy keresztény szamár, ki titkokat visz."*)

Ez elég volt. Fulvius illy csekély prédát megvetett; de tudta, hogy szavainak milly következése leend. A pogányok kiváncsisága föl volt izgatva, hogy a keresztények titkát láthassák, és gunyolhassák: minden felől orditának rá, hogy mutassa meg, a mit visz. „Soha, mig élek," volt egyedüli felelete. Egy kovácsnak kemény ököl-csapása megszédité, s vére kezdett folyni. Erre ütés ütést ért; mig végre sebekkel fedve, de kezeit mindig erősen melléhez szoritva, összerogyott. A csőcselék hozzá tolakodott, és épen szent zálogát akarák tőle elrabolni, midőn e nyomorékok hirtelen valami óriási erő által jobbra, és balra szétszóratni érzék magukat. Némellyik félre tántorgott, mások, maguk sem tudták miképen, földre terittettek: a többi elszaladt. Egy nagy, izmos tiszt okozá e zavart; ki midőn a tért ekként megtisztitá, letérdelt, és könyes szemmel, és olly gyengéden, a mint csak egy anya tehetné, vette föl az összeroncsolt, és ájult fiut; azután a legszivélyesebb hangon kérdé: „Nagyon meg vagy sebesitve Tarcisius?"

„Az mit sem tesz, Quadratus!" felelé a fiu, midőn szemeit mosolyogva fölnyitotta: „de nálam az isteni titkok vannak; vidd biztos helyre."

A vitéz most a fiut tizszeres tisztelettel vette karjára; — hiszen nem csak egy fiatal áldozatot vitt, egy vértanu ereklyéjét; hanem magát a vértanuk királyát, és urát, az örök megváltás isteni áldozatát. A gyermek lehajtá fejét az izmos vitéz széles mellére: de kezeivel erősen tártá a rábizott kincset, és a kettős szent terhet könnyen vivé a hős. Utjában senki sem tartóztatá föl; mig egy delnővel találkozott, ki őt bámulva nézé Ez közelebb lépve, figyelmesen vizsgálá, mit vinne. „Valljon lehetséges-e?" kiálta visszaborzadva. „Tarcisius ez; a szép, és kedves gyermek, kit csak imént láttam? Ki cselekedte ezt?"

*) ‚Asinus portans mysteria;' latin közmondás.

„Nemes hölgy," felelé Quadratus; „meggyilkolák őt, mert keresztény volt."

A delnő megnézte arczát a fiunak; és ez fölvetvén szemeit, mosolyogva nézett rá: és megholt. E pillantás által nyerte a hit világosságát; — és ő is nem sokára keresztény lett.

A tisztes Dionysius alig látott a könyektől, midőn a Szentséget sértetlenül kivette a gyermek kebeléből; ugy tetszett neki, hogy a fiu most, midőn a vértanu álmát aluszsza, még inkább hasonlit egy angyalhoz, mint egy óra előtt, midőn még élt. Quadratus maga vitte őt Callistus temetőjébe: hol az öregebb hivők bámuló csudálkozására letétetett; sirversét később irta sz. Damasus pápa: mellyből mindenki világosan látja, hogy Krisztus Urunk valóságos szent testének jelenlétét az Oltáriszentségben akkor is épen ugy hitték az egyházban, valamint most.

Tarcisium sanctum Christi Sacramenta gerentem,
Cum male sana manus peteret vulgare profanis,
Ipse animam potius voluit dimittere caesus,
Prodere quam canibus rabidis coelestia membra.*)

A romai Martyrologium sz. Tarcisius emlékét augustus 15-kére teszi, midőn az Callistus temetőjében ünnepeltetett; onnan, mint egy régi fölirás említi, később sz. Sylvester templomába vitettek ereklyéi.

A foglyok ezen esetet csak bevégzett estebédjek után hallák: és a félelem, hogy talán e lelki-eledelt nélkülözniök kellend, mellytől ők erősitést vártak, volt egyedül, mi lelki nyugalmukat háborgatta. E pillanatban lép be Sebestény; és azonnal észrevette, hogy valami kellemetlen hir kering: és szintolly

*) „Tarcisiust, a szentet, az Ur Szentsége vivőjét
Megrohaná vad nép, kincsét megbecstelenitni kivánván:
S ő készebb lelkét odaadni, veretve halálig,
Mint hogy ebek dühinek tenné ki az isteni testet."

Vö. Baronius jegyzeteit is a Martyrologiumhoz. Midőn itt az Oltári-szentség, Krisztus testének, „mennyei tagjai"-nak neveztetik, ezzel egy esetleges, de ellenmondhatlan bizonyitvány nyujtatik azon hit megerősitésére, hogy az Oltári-szentségben Krisztus urunk valósággal jelen van.

hamar eltalálta, mi legyen az; mert Quadratus őt mindenről értesitette. Ő felvidítá a hitvallókat azon biztositással, mikép az ohajtott eledelt nem kellend nélkülözniök; és Reparatus diaconusnak nehány szót sugott, ki őt azonnal megérté, a mint vidor arczáról látszott, és azonnal elsietett.

Az őrök ismervén Sebestényt, ő naponkint minden tartózkodás nélkül bejárt a foglyokhoz, és fáradhatlanul gondoskodott róluk. De most azért jött, hogy legkedvesebb barátjától, Pongrácztól, ki őt ohajtva várta, végbucsút vegyen. Kissé félre vonultak, és az ifju szólott: „No's, emlékszel-e Sebestény amaz estvére, midőn ablakaidból a vad-állatokat orditani hallók, és az Amphitheatrum tágas bolt-iveit szemléltük, mintha a keresztények diadal-menetére nyilnának meg?"

„Igen, kedves gyermekem! igen jól emlékszem azon estvére; s ugy érzém, mintha szived azon jelenetek előérzetével foglalkozott volna, mellyek holnap reád várnak."

„Valóban ugy volt; én szivemben meg valék győződve, hogy szinte egyike leendek az elsőknek, kiknek az orditó állatok dühét csillapitania kellend. Most azonban, midőn az idő megjött, alig hihetem, hogy illy nagy tiszteletre legyek méltó. Valljon mit tettem én, Sebestény! nem hogy ezen kegyelmet kiérdemeljem, hanem hogy illy kegyelemre választassam?"

„Te tudod Pongrácz! hogy nem az, a ki akar, sem az, a ki fut, hanem az irgalmas Isten az, a ki választ. (Rom. 9, 16.) De kedvesem! mondd meg nekem, mikép érzed magadat, ha a holnapi napra gondolsz?"

„Igazán megmondva, rendeltetésem olly fényesnek, reményeimet annyira tulszárnyalónak látszik, hogy időnkint mindezt inkább álomnak, mint valóságnak hiszem. És valljon nem szinte hihetetlennek tetszik-e neked is, hogy én, ki e mai estvét egy hideg, sötét, és nyomorult tömlöczben töltöm, mielőtt a nap még egyszer leáldozna, az angyalok hárfáinak hangját halljam, a szentek seregében, fejér köntösben megjelenjek, a mennyei tömjén illatát élvezzem, és az élet kristály-tiszta forrásából enyhitsem szomjamat? Nem ugy hangzik-e ez, mint ollyasmi, mit

ugyan egy más valakiről tudunk olvasni, vagy hallani, de miről gondolni is alig merjük, hogy azt kevés óra mulva magunkon tapasztaljuk?"

„És nincs-e itt még több is, mint a mit emlitél, Pongrácz?"

„Oh igenis, még sokkal több; sokkal több, mint az ember elgondolhatná: hogy én, egy gyermek, ki csak most bocsáttattam ki az iskolából, ki még Krisztusért mit sem tettem, mégis elmondhatom: holnap szinről-szinre fogom őt látni, őt imádni, tőle egy pálmát és egy koronát nyerni; igen, és szeretetteljesen öleltetni... Mindez ugy tünik föl előttem, mint egy szép remény; és én alig gondolhatok rá, hogy ez csakhamar nem puszta remény lesz többé. S mégis, Sebestény!" folytatá lelkesülve, mi előtt barátjának mindkét kezét megfogá, „s mégis ugy van; ugy van."

„És még több, Pongrácz!"

„Igenis, Sebestény! még ennél is több. Nekem be kell szemeimet zárnom az emberek képe előtt, és ismét fölnyitnom, hogy az Isten arczát nézzem; be kellend szemeimet zárnom tizezer emberi arcz előtt, kik az Amphitheatrum minden polczáról harag-, megvetés-, és dühhel telve tekintenek le reám: és ismét föl kellend azokat nyitnom, hogy azon egy, napnál dicsőbb lényt lássam, kinek fényessége minket megvakitana, megsemmisitene, ha az ő sugárai nem környeznének, át nem karolnának, nem ölelnének... Egyszerre az isteni sziv égő lángjába, vagy inkább kegyelmének, és szeretetének lángoló tengerébe leszek helyezendő, a megsemmisítéstőli rettegés nélkül... Valóban, Sebestény! követelésnek látszik, ha mondom, hogy holnap, — nem, hallgasd! a capitoliumi őr éjfélt kiált, — hogy én ma, ma mindezt élvezni fogom!"

„Szerencsés Pongrácz!" monda a vitéz; „te már eleve élvezed a boldogságot, melly nehány óra mulva reád vár."

„És tudod, édes Sebestényem!" folytatá az ifju, mintha a félbeszakitást észre nem venné; „nekem ugy tetszik, hogy az isteni jóság, és kegyelem jele, hogy igy kell meghalnom. Menynyivel örömestebb kell az én koromban a halállal szembe szállni,

midőn ez, mindennek, mi e földön gyülöletes, véget vet, — a borzasztó vad-állatok, és a gonosz emberek, — kik nem kevésbbé borzasztók, látásának, és mindkettejek undok orditozása hallásának? — Mennyivel nehezebben esnék, ha a halál szemeimet egy olly anya, mint az enyim, végső gyengéd pillanatánál, és füleimet, édes hangja béketürő zokogásánál zárná be! Mindenesetre ma, még a küzdés előtt, utólszor fogom őt látni, és hallani, igérete szerint: de tudom, bátorságomat nem törendi meg."

A fiunak egy köny csillogott szemében; de azt elfojtván, vidám hangon mondá: „Igéretedet, Sebestény! — kettős igéretedet még nem teljesitetted. Te velem azon titkokat, mellyeket előbb fölfedezni nem akartál, közleni igérted; most végső alkalmad van: mondj el mindent."

„Emlékezel még, milly titkok voltak azok?"

„Bizonyára, igen jól; mert gondolatimban sokat forgattam. Először is azon estve, midőn lakodban tartatott a gyülekezet, azt mondád, hogy van valami, mi elég erővel bir, a Krisztusért szenvedendő halál utáni vágyadat mérsékelni; s nem rég megmondani vonakodtál, hogy miért küldesz engem olly sietve Campaniába. S akkor e titkot az előbbivel összefüggésbe hoztad; miért? azt meg nem foghatom."

„A két titok csak egyet tesz. Én megigértem Pongrácz! hogy valódi javadra ügyelek: a barátság, és szeretet kötelességét vállaltam magamra. Én láttam vágyadat a vértanuságra; ismertem fiatal szived nyugtalan törekvését; és féltem, nehogy valamelly merészség által, vágyad tisztasága fényéből veszitsen: habár ez olly csekély volna is, mint a fényes aczélnak egy lehelet általi elhomályositása; — féltem, nehogy valami, csak futólag is, pálmád egyetlen levelét elfonnyaszthassa. Azért elhatároztam az én saját égő vágyamat mérsékelni, mig téged egészen veszélyen tul lenni látlak. Helyesen tettem-e ezt?"

„Oh édes Sebestényem! mennyi jóság részedről! Igenis nemes, és nagylelkü tett vala tőled. De milly összefüggésben van ez az én utammal?"

„Ha én téged Romából el nem küldelek, ugy bizonyosan

befognak; mivel a császári parancsot letépted; vagy mivel a birót kigunyoltad. Te kétségkivül elitéltettél, és Krisztusért szenvedtél volna; de itéleted egészen máskép hangzandott; és a császár elleni pártoskodás miatt végeznek ki: s még e mellett, édes gyermekem! egyedül haltál volna meg. Maguk a pogányok is, mint vakmerő fiut dicsértek volna; s te talán a kevélység bünébe esel; mindenesetre a szégyent elkerülöd: melly különös érdeme, és különös dicsősége azoknak, kik egyedül azért halnak meg, mert keresztények."

„Tökéletesen igazad van, Sebestény!" mondá Pongrácz elpirulva.

„De a mint láttam," folytatá a vitéz, „hogy te a szeretet magasztos tettéért fogattál el; midőn láttam, mint vezettettél az utczákon végig egy gálya-rabbal összebilincselve, közönséges gonosztevőként; midőn láttam, milly dühös orditás, és kőzápor közt hurczoltattál a többi hivőkkel egyenlően; midőn hallám, hogy a többivel egyformán elitéltettél, csak azért, mivel keresztény vagy, és nem más okból; — akkor láttam, hogy föladatom teljesitve van; s még csak egy ujjamat sem akarám megmozditani, szabaditásodért."

„Irántami szereteted melly igen hasonlitott az isteni szeretethez! Olly bölcs, olly magasztos, olly határtalan!" sohajta föl Pongrácz; mialatt a vitéz mellére borult. Azután folytatá: „Igérj még egyet meg nekem: maradj ma végig közelemben, és kézbesitsd anyámnak végső örökségemet."

„Azt megteszem, ha éltembe kerül is. Pongrácz! a mi elválásunk nem sokáig tartand."

Most a Diaconus jelenté, hogy minden készen van, és a szent áldozat magában a tömlöczben végeztetik. A két ifju körülnézett, és Pongrácz meg volt lepve. A szent áldozár Lucian a földön feküdt; tagjai embertelenül a catastá-n (kinpad) ki voltak feszitve, és föl nem kelhetett: azért mellére terité Reparatus a három gyolcs oltár-teritőt, erre téve a kovásztalan kenyeret, és kelyhet, a borral és vizzel, mellyet a Diaconus kezével tartott. Ekkor fölemelték az éltes áldozár fejét: és ő a szokott

imádságokat olvasá, és a rendes szertartást, az Offertoriumot, és Consecratiot végzé; — azután egyenkint hozzá járultak, és a háladatosság könyei közt vevék szentelt kezeiből a titokteljes eledelt. *)

Milly csudálatosan, és szépen tudja az Isten egyháza alkalmazni a különféle körülményeket! Bármilly határozottak törvényei, találékony szeretete lel eszközt, kivételeket létesithetni; de egyszersmind épen ezek által törvényeinek alapjára utalni. Igen, sokszor megtörténik, hogy a kivétel csak egy fönségesb alkalmazása a törvénynek. Itt látjuk Istennek egyik szolgáját, és az ő titkainak sáfárját, ki ez egyszer több, mint más papok; mert ahhoz, a kinek helyettese, hasonlóan, áldozár és áldozat egyszersmind. Az egyház rendeli, hogy a szent áldozat, csak a vértanuk ereklyéin mutattassék be: itt egy vértanu azon sajátságos helyezetben volt, azt tulajdon testén bemutathatni. Még élve „feküdt az Isten lábaihoz." **) A mell még emelkedett, a sziv még dobogott az isteni titkok alatt: de ez csak egy része volt az áldozónak; saját énje már megholt: tulajdon életének feláldozása benne már teljesittetett, bár ha még nem egészen végeztetett is be. E mell szentélyében, és ezen kivül, csak Krisztus élete volt. ***) Az örök utravaló készittetett-e valaha méltóbban a vértanuknak?

XXIII.
A küzdelem.

A tisztán, de hidegen kelő nap ünnepies fénybe látszék öltöztetni az imolák, és egyéb nyilvános épületek aranyozott diszitményeit; s maga a nép is fényesebb ruháiba öltözve, szokatlan pompával jelent meg az utczán: és a különféle csoporto-

*) Az isteni titkok hasonló ünneplése Lucian áldozár által, Antiochiában történt; mint ezt Actáiban olvashatni. Ruinart, III. 182. Jegyzet.
**) Vö. fönebb 158. l. Jegyzet.
***) Én élek, de nem én, hanem Krisztus él bennem. Gal. 2, 20.

zatok, mind a flaviusi Amphitheatrum felé irányozvák, melly most Coliseum név alatt ismeretesb. Kiki azon ivezet felé siet, mellyet jegyének száma mutat: és a roppant épület folyton uj tömegeket fogad magába; mig körös-körül egész benseje, ember-arczokkal látszik mintegy kirakottnak, s falai az élő tömeg zajlása alatt majdnem ingadoznak. Miután e tömeg itt jóllakott vérrel, és a dühtől fölhevült, ismét elszéled, és sürü csapatokban, a nyilásokon, mellyeken betolakodott, kisiet. Igen találólag neveztettek e nyilások, Vomitoriáknak; mert soha az emberiség söpreje- s dögvészének ocsmányabb folyama nem ömlött ki valamelly üregből, mint midőn a vértanuk ártatlan vérétől elbódult romai nép, az Amphitheatrum pompás ivei alól kiözönlött.

A császár, udvarától környezve, egész pompában, és fénynyel, minő egy császári ünnepélyhez illett, jelent meg; ő olly kiváncsi volt, mint bármelly alattvalója, látni a kegyetlen játékot, és szemeit a véres mészárláson legeltetni. Trónja a szinkör nyugati oldalán állott: hol egy nagy tér, az ugy nevezett Pulvinar, gazdagon diszitve tartaték az udvar számára.

Különféle játékok követék egymást; már több megölt, vagy sebzett Gladiator vérétől piroslott a fejér homok: és ekkor a nép, még borzasztóbb látványra vágyva, a keresztények és vad-állatok kiállitását orditva követelé. Itt tehát az idő, hogy foglyainkhoz visszatérjünk.

Mielőtt a polgárok lakaikat elhagyák, a foglyok egy biztos terembe vitettek (Spoliarium) a tömlöczből, hol a bilincsek és lánczok rólok levétettek. Ünnepiesen föl akarák őket öltöztetni, mint pogány papokat, és papnőket; azonban ők ellenszegültek: arra hivatkozván, hogy minden kötekedés nélkül engedvén magukat a küzdtérre hozatni, méltatlanság volna most őket olly öltönybe szoritani, mellyet utálnak. A nap első óráiban együtt maradtak, egymást lelkesitvén, és énekkel dicsérvén az Istent; daczára azon lármának, melly időnkint hangjokat tulhaladta.

Ez órában lépett be Corvinus, és gunyoló győzelmi tekintettel szólitja meg Pongráczot: „Hála az isteneknek! eljött a nap, mellyet olly régen ohajtva vártam. Mi sokáig, és kemé-

nyen küzdöttünk; sokáig kétes volt, ki marad fölül. Most én győztem."

„Hogy érted ezt Corvinus? Mikor, és hol küzdöttem én te veled?"

„Mindég, mindenütt. Te engem üldöztél álmomban: előttem lebegtél meteorként; és én hasztalan igyekeztelek megfogni. Te az én kinzóm, gonosz szellemem voltál. Én téged gyülöltelek, a földalatti isteneknek szántalak, megátkoztalak: most megjött az én bosszum napja."

„Nekem ugy tetszik," felele mosolyogva Pongrácz, „hogy az épen nem volt küzdés. Legalább a küzdés csak egy oldalon létezett; mert én semmi ollyast nem tettem ellened."

„Nem? Én higyem ezt neked, ki mint egy vipera, mindég utamba feküdtél, hogy sarkamba harapj, és megronts!"

„Hol? még egyszer kérdelek."

„Mindenütt, mondom még egyszer. Az iskolában, Agnes házában, a Forumon, a temetőben, atyám itélő-székénél, Chromatius mezei-lakán, — igen, mindenhol."

„És máshol nem, mint az általad emlitett helyeken? Midőn kocsid az appiusi uton elragadott, nem hallottál magad után lovasokat, kik elérni igyekeztek?"

„Nyomorult!" kiálta dühösen a főnök fia; „tehát a te átkozott gebéd volt az, mellyet szándékosan sarkantyuztál, hogy lovaimat megijeszsze, s engem a halál szélére vigyen?"

„Nem Corvinus! hallgass meg csendesen. Most utoljára beszélünk együtt. Én egy társammal nyugodtan utaztam vissza Romába, miután tanitónknak a végső tiszteletet megadtam" (Corvinus hátra lépett; mert ezt még nem tudta): midőn egy elragadt kocsi zörgését hallám. Akkor igenis, megsarkantyuztam lovamat; és köszönd, hogy azt tettem!"

„Hogyan?"

„Mert még épen elég jókor jöttem. Erőd már majd egészen kimerült, és véred majd megfagyott a csatornába történt isméti lebukásod következtében; a már majd megmerevült karod utolsó tartalékát bocsátá el, és te utoljára esél vissza a vizbe. Én meg-

láttalak, megismertelek; és midőn téged megragadtalak, egy férfiu gyilkosát ragadtam meg, ki nekem igen kedves volt. Az isteni igazság látszott őt utolérni; csak az én akaratom állt még közte, és elveszte között. Ez az én bosszum napja volt: — és én magamat megbosszultam."

„Hah! — és mikép?"

„Ugy, hogy téged kihuztalak, a partra fektettelek, és fölmelegitettelek, mig ütered ismét verni kezdett: és igy azután a haláltól megmentve, szolgáidnak átadtalak."

„Hazudsz," kiálta Corvinus; „szolgáim mondák, hogy ők huztak ki."

„És a leopardbőrből készült tárczádat, az én késemmel együtt átadták-e neked? Én mindkettőt ott találtam a földön, midőn kihuztalak."

„Nem; ők azt mondák, hogy a tárcza a csatornában veszett. De valóban leopardbőrből volt: egy afrikai büvésznő ajándékozta nekem. Mit beszélsz te a késről?"

„Itt van: nézd, még most is rozsdás a viztől. Tárczádat sklávjaidnak adám; saját késemet pedig megtartottam. Nézd meg jól. Már most hiszel-e nekem? Valljon vipera voltam-e tehát mindég utadban?"

Corvinus nem birt annyi nemes érzettel, hogy elismerje, mikép a kettejek közötti küzdésben, ő volt a legyőzött; de előbbi iskolatársa irányában magát megszégyenitve, meggyalázva látta. Ugy tetszett neki, mintha Pongrácz őt, mint egy homokgöröngyöt, ujjai között morzsolná szét." Elvörösödött egész szivének mélyéig. Közel volt az elájuláshoz; tántorgott, levágta fejét, és elsompolygott. Átkozta a körszint, a császárt, az ujjongó népet, az orditó vad-állatokat, lovait, kocsiját, sklávjait, atyját, önmagát, — mindent, és mindeneket: csak egyet nem; — ha éltébe került volna is, Pongráczot nem tudta átkozni.

Midőn az ajtóhoz ért, visszaszólitá őt Pongrácz. Corvinus megfordult, és tiszteletteljesen, majdnem szeretettel tekintett rá. Pongrácz kezét ellensége vállára tevén, mondá: „Corvinus!

én neked örömest megbocsátottam. De ott fön van Egy, ki másként meg nem bocsáthat, egyéb annak, a ki töredelmes. Kérj tőle bocsánatot. Ha ezt nem teszed, ugy most megjövendölöm neked, hogy egy napon ugyanazon módon fogsz meghalni, a mint most nekem kell meghalnom."

Corvinus elsompolyodott; és e napon őt többé látni nem lehetett. Ő nem élvezte azon pillanatot, mellyet aláváló képzelete már napok óta elejbe tüntetett, és mellyre olly sok időtől fogva vágyott. Az ünnepély után, atyja őt egészen ittasan találta: ezen egyedüli eszközt ismerte, mellyel lelkiismeretét elaltatta.

Midőn Corvinus elhagyta a foglyokat, azonnal a Lanista, a Gladiatorok vivó-mestere lépett a terembe, s őket a küzdésre hivta. Hirtelen megölelték egymást, és bucsut vevének. Egyenest az Arenába, egy homokkal hintett küzdtérre, a császár ülésével szemközt, két sor venator, vagy vadász közt, kik a vadállatok őrei voltak, kellett menniök: a vadászok nagy ostorral voltak ellátva, s ezzel minden, előttök elhaladó fogolyra egyet vágtak. A foglyok egyenkint, vagy csoportosan vezettettek az Arenába, a mint a nép kivánta, vagy a játék igazgatója jónak találta. Néha egy emelkedett állványra állittatott a fogoly, hogy a nép jobban láthassa; máskor egy oszlophoz köttetett, hogy tehetetlen legyen. Egy igen kedvelt kegyetlenség volt, egy nőt, vagy szüzet hálóba takarni, s ugy hurczoltatni meg, vagy döfetni át egy vad-bika, vagy tehén által. A vértanu néha az első vad-állat által megöletett; de néha három-négy is bocsáttatott egymás után ellene, a nélkül, hogy halálosan megsebesittetnék. Illy esetben, vagy visszavitetett a tömlöczbe, hogy később tovább kinoztassék, vagy a Spoliariumba: hol a kezdő Gladiatorok örömüket találták benne, őt megölhetni. *)

Most azonban csak arra szoritkozunk, hogy fiatal hősünket, Pongráczot, utolsó utjában kövessük. Midőn azon folyosón menne, melly az Amphitheatrumba vezet, látja egy oldalon Se-

*) L. a lyoni vértanuk történetét, §. 14.; hol a 15 éves Ponticus vértanusága is leiratik. És sz. Perpetua és Felicitas Actáit. §. 20.; Ruinart, I. 152. 221.

bestényt, és mellette egy köpenybe burkolt, és fátyolozott hölgyet. Ő azonnal fölismerte; megállván előtte, letérdelt, és kezét megfogván, megcsókolá. „Áldj meg, édes anyám!" mondá, „ebben az ohajtott órában!"

„Tekints az égre gyermekem!" felele az anya. „Nézz oda, hol Krisztus, szenteivel vár téged. Küzdj jó küzdelmet lelkedért; és légy hű, s állhatatos Megváltód szeretetében.*) Jusson eszedbe az, a kinek drága ereklyéit nyakadon hordod."

„Mielőtt nehány óra lefolyjon, édes anyám! kétszeresen drága leend az előtted."

„Előre! előre! Hagyjátok azt a bolondságot!" kiált a Lanista; mialatt Pongráczra nagyot üte botjával.

Lucina hátra lépett. Sebestény megszoritá a fiu kezét, és fülébe sugá: „Bátorság, drága barátom! Isten áldjon meg! Én közel a császár megett állok; vesd oda felém végső pillanatodat; és áldj meg engem."

„Ha! ha! ha!" Épen háta megett szólal meg valaki. — Egy ördög nevetése volt ez? — Ő hirtelen visszafordult: de az embernek, ki egy oszlop körül ment, csak lebegő ruháját látta. Ki lehetett ez? Sebestény nem találhatta el. Ez Fulvius volt, ki előtt a szavak, mellyeket imént hallott, utolsó szemét képezték egy bizonyitvány lánczolatának, mellyen ő régtől dolgozott, t. i. az a felőli bizonyitványénak, hogy Sebestény csakugyan keresztény.

Pongrácz csakhamar az Arena közepén állott. Társai már mind elvérzettek; őt utolsónak hagyták, azon reménynyel, hogy talán a többiek kinjait látván, állhatatossága megtör. A remény nem teljesült. Egész készséggel állt a helyre, mellyre vezettetett; gyengéd termete sajátságos ellentétben mutatkozott a hóhérok durva, és elsült tagjaival, kik őt környezték. Most egyedül hagyák őt; és mi nem ábrázolhatjuk őt jobban, mint Eusebius: ki, mint szemtanu, egy ifjut ir le, alig pár évvel öregebbet Pongrácznál. „Egy ifju, ki még huszadik évét el nem érte,

*) Vö. Sz. Felicitas-, és hét fiainak Actáit, §. 2. Ruinart, I. 55.

szabadon, bilincs nélkül áll; és kezeit kereszt-formára kiterjesztve, ajtatosan, rettenthetlenül, és félelem nélküli szivvel imádkozik. Nem távozik a helyről, mellyen áll, mig medvék és leopardok, dühöt és halált prüszkölve törnek elő, hogy darabokra tépjék. De körmeik, nem tudom mikép, egy isteni, és titokteljes erő által, összehuzva és zárva tartatnak, és mind visszavonulnak." *)

Épen igy történt a mi ifju hősünkkel. A nép dühöngött, midőn látta, hogy egyik vad-állat a másik után bódulva száguld el körülötte, s vonitva, farkával csapdossa oldalait: mig ő egy megbüvölt körben látszék állani, mellyhez a vadak nem közelithetnek. Egy dühös bika, melly ellene eresztetett, szügyibe szegzett borzasztó fejével, bódulva rohant ellene: de rögtön megállott, mintha fejét egy kőfalba ütné; rettenetes bőgéssel kaparta a földet, és forgószélként kavarta föl a port.

„Ingereld őt, te gyáva!" még erősebben, orditá a császár. Pongrácz, mintegy elragadtatásából ébredve föl, karjait mozgatva, szaladt ellensége felé. De a bika megfordult: mintha egy oroszlánt látna maga ellen ugrani; s a nyilás felé szaladt: hol őrét találván, azt magasan a légbe vetette. Mindnyáját elfogta a bosszuság; a hős ifjun kivül: ki előbbi imádkozó helyezetét elfoglalta. Ekkor fölkiált valaki a tömegből: „Ez büvész, nyakán egy Amulet van." E kiáltást az egész nép ismétlé; mig a császár csendet parancsolva, Pongrácznak mondá: „Vedd le nyakadról bűszeredet, és vesd el; vagy majd gyengédtelen módon vétetem el tőled."

„Uram!" felelé az ifju olly erős, csengő hangon, melly az egész szinkörben hallatszott, „én semmi bűszert sem hordok magammal; hanem atyám emlékét, ki ugyane helyen, dicsőséggel, hasonló vallomást tett, minőt én most alázattal teszek. Én keresztény vagyok, és az Istenember Jézus Krisztus szeretetéért örömest adom életemet. Ne vedd el ez egyedüli örökségemet, mellyet én dusabban, mint nyertem, egy másnak hagyo-

*) Euseb. Hist. Eccl. 8, 7.

mányoztam. Kisértsd meg még egyszer. Egy párducz adta atyámnak a koronát; egy párducz talán ezt nekem is megadandja."

Mély csend uralgott egy perczig; a nép engesztelődni, s megindulni látszék. A hős keblü ifjunak gyönyörü termete, tulszellemült tekintete, kedves, csengő hangja, rettenthetlen szólása, s hiteért nemes odaengedése, megbűvölni látszék e gyáva csordát. Pongrácz ezt észrevette, s inkább reszketett kimélete-, mint sem dühétől. Ő magát ma az égnek áldozta: s reménye ne teljesüljön? Könyek csillogtak szemeiben, midőn karjait még egyszer kereszt-formára kiterjesztvén, ezüst hangjával, melly ismét minden szivbe hatott, fölkiálta:

„Áldott légy oh Uram! Ma, igen, ma van azon nap, mellyen jönni akartál; oh ne késsél tovább! Te eléggé megmutattad rajtam hatalmadat azoknak, a kik te benned nem hisznek; most mutasd kegyelmedet irántam, ki hiszek te benned."

„A párducz!" kiált egy hang; „a párducz!" ismétlé vagy husz; „a párducz!" mint egy dörgő vihar, orditá százezer torok.*) A szinkör homokjából egy ketrecz emelkedett ki, mint valamelly büvölés által, és midőn a földből fölért a szinvonalra, oldalrekeszei leesvén, a puszták vad foglya szabadon állott.**) A szép párducz ügyes ugrással mutatá be magát a tőle csak névben különböző publicumnak; s ámbár a sötétség, fogság, és éhség által dühössé tétetett, mégis majdnem játszva, s enyelegve, zörej nélkül ugrált a homokon. Végre meglátta prédáját. Erre mindén macskatermészetü álnok kegyetlensége, s ügyes mozdulatának vigyázó csalfasága, vissza látszott térni. Az Amphitheatrumban olly csend uralkodott, mint egy néma-barátok zárdájában; minden szem a párduczon függött, midőn ez, áldozatához lopva közelitett. Pongrácz még ugyanazon helyen, a császár átellenében, látszólag magasabb gondolatokba merülve állott; mintha

---

*) Az Amphitheatrumban 150,000 emberre volt hely.

**) Ez egy közönséges meglepetés volt. A hozzá való gépeket a Coliseumban találták.

ellenének mozdulatait észre sem venné. A párducz megkerülé őt, mintha kicsinylené máskép, mint szemközt rohanni őt meg. Hason mászva, lassan csúszott hozzá egy ugrásnyi távolságra, s ott maradt nehány perczig; mialatt mindenki még lélekzetét is visszatartá. Egy mély morgó vonitás, egy ruganyos ugrás a levegőben, — és a rettenetes vad, mint nadály tapadt hátulsó lábaival mellén, az elsőkkel és fogaival nyakszirtén a vértanunak.

Pongrácz még egy perczig állt: jobbját ajkához emelvén, mosolyogva pillantott Sebestényre; s illedelmes kézlejtéssel küldvén neki utolsó üdvözletét, — összerogyott. A nyak izmai eltépettek, és a vértanu elszenderült. Vére nedvesité, s megfesté a szivacsot, mellyet Lucina nyakába függesztett, s elválaszthatlanul egyesité atyja vérével. Az anyának áldozata elfogadtatott. *)

XXIV.

A keresztény vitéz.

Az ifju vértanu ereklyéje békeségben letétetett az aureliani uton, ugyanazon temetőben, melly nem sokára tőle nyerte nevét. Később a közel levő kapu is, mint már emlitők, róla neveztetéк. Az üldözés megszünte után sirja fölött egy basilika épült, melly még most is hirdeti emlékét.

Az üldözés mindig hevesebb, a naponkinti áldozatok száma mindig nagyobb lett. Azok közül, a kiket elbeszélésünk folytán emlitének, már igen sokan elvérzettek; nevezetesen azok, kiket Chromatius társaságában a mezei-lakban tanultunk ismerni, mint vértanuk haltak meg. Először is Zoë, kinek szólását Sebestény visszaadta, midőn sz. Péter sirjánál imádkoznék, a pogányok által meglepetett, és igen rövid uton itéltetett el:

*) Satur vértanu, ki szinte egy párducz által szaggattatott szét, már haldokolva inté Pudens vitézt, ki még nem volt keresztény; azután elkérte gyürüjét, és azt saját vérébe mártván, ezt örökség gyanánt, és vérét emlékezetül hagyta neki. L. sz. Perpetua, és Felicitas Actáit. Ruinartnál, I. 223.

lábainál fogva egy füstölgő tüz fölé akasztatott, és meghalt. Férje, más hárommal a társaságból, elfogatott, ismételve kinoztatott, és lefejeztetett. Tranquillinus, a két testvér, Marcus és Marcellianus atyja, Zoë koronáját irigyelve, sz. Pál sirjánál nyilvánosan imádkozott: és megfogatván, megköveztetett. Két fiai szinte kinosan végeztettek ki. Torquatus árulása, mellyel előbbi társait fölfedezte, nevezetesen a lelkes Tiburtiust is, ki lefejeztetett*), az üldözők tervét elősegité.

Sebestény e mészárlás közepette nem ugy viselte magát, mint olly épitész, kinek művét a vihar romba dönti, vagy olly pásztor, kinek nyáját a rablók elhajták: hanem inkább, mint egy tábornagy a csatamezőn, kinek egyedül a diadal lebeg szeme előtt; ki büszke minden közvitéz föláldozására, midőn a győzedelem kivivásaért ez vérét ontja: ugy szinte kész lévén maga is életét odaadni, ha ezzel a diadal kiküzdhető. Minden egyes barát elvérzésével egy csomó oldódzott föl, melly őt e földhez kötötte, s egy uj kötelék fonódott, melly az éghez vonta; egy gonddal kevesebb e földön, egy baráttal több az égben. Gyakran magánosan ült, vagy hallgatagon állott ama helyeken, hol ő Pongráczczal társalgott; és visszaemlékezett a kedves ifju jámbor vidorságára, szép gondolataira, szerény erkölcseire: és ő nem érezte magát jobban eltávolitottnak tőle, mint midőn őt Campaniába küldte. Irántai kötelességét teljesitette; most ő rajta volt a sor. Jól tudta ő, s érezte, mennyire tölté el kebelét a vértanuság vágya: s ő nyugodtan várta az óra ütését. Készülete hozzá egyszerü volt: drágaságait elosztá a szegények közt; vagyonát a lefoglalás elől biztositá eladás által.

Fulvius nevezetes részét kapta a lefoglalt jószágoknak; de egészen még sem felelt meg várakozásának a jövedelem. A császárt, kit került, nem volt ugyan kénytelen segedelemért megszólitni; de nem is igen szerzett magának valamit: ő gazdagabb nem lett; sőt hogy czinkosait kielégitse, adósságot kelle csinálni. Eurotasnak minden este el kelle mondania a napi bevételt, és

*) Emléke, atyja-, Chromatiuséval, augustus 11-én tartatik.

tőle nem kevés szemrehányást, és gúnyos szavakat hallani. Most azonban, mondá szigoru urának, — mert Eurotas az lett, — egy nemes vadat akar elejteni; a császár kedvencz tisztjét, ki e hivatalában magának nagy vagyont szerezhetett.

Az alkalomra nem sokáig kellett várnia. Január 9-kén nagy elfogadás volt: mellyen természetesen mind megjelentek, kik valamelly kegyelmet kértek, vagy a császár haragjától féltek. Fulvius sem hiányzott; és szokás szerint hidegen fogadtatott. — Miután a szitkokat, mellyeket a császár halkan reá szórt, némán hallgatta, vakmerőn előlép, és térdet hajtva a császár előtt, következőleg szól hozzá:

„Uram! a te istenséged sokszor szememre veté, mikép feladásaim által nem közelitém meg azon kegyelmet, és bőkezü jutalmazásokat, mellyekben részesitél; de most a leggyalázatosabb összeesküvést, és legalávalóbb hálátlanságot fedezem föl, még pedig isteni személyed közvetlen közelében."

„Mit akarsz ezzel mondani, gazficzkó?" kérdé a vérszopó nyugtalanul. „Szólj azonnal, vagy vashorgokkal huzatom ki gégédből a szókat."

„Fulvius fölkelt, és kezét kinyujtva, keserü, s nyugodt hangon mondá: „Sebestény keresztény."

A császár dühösen ugrott fel trónjáról. „Hazudsz gazember! Bizonyitsd be; vagy darabonkint halsz meg, mint még egy keresztény kutya sem végezte életét."

„Én itt elégséges bizonyitványokat jegyeztem föl," felele Fulvius; egy pergament-lapot huzván elő, s térden állva nyujtván a császárnak.

A császár épen keményen akarván felelni, legnagyobb bámulatára látja, mikép Sebestény elejbe lépve, vidor arczczal, és nemes magatartással, a legnyugodtabb hangon mondja: „Fejedelmi uram! a vizsgálat fáradságától meg akarlak kimélni. Én keresztény vagyok; és azzal dicsekszem."

Maximianus, ámbár derék katona, de durva és miveletlen, nyugodt állapotában is alig vala képes magát türhetőleg kifejezni; indulatoskodtában pedig csak elharapott mondatok, min-

den lehető aljas, és durva szók halmaza dőlt szájából. Illy állapotban Sebestény ellen a gúnyszavak özönét önté; mert ezekben szótára igen is dús volt. A képzelt vétkek közt leghangosabban, és keményebben hányta szemére a hálátlanságot és árulást; ő keblében viperát táplált állitása szerint, egy skorpiót, egy gonosz lelket: és kénytelen csudálkozni, hogy él még.

A keresztény tiszt épen olly rendületlenül hallgatá végig e szidalmak viharát, mint a csatatéren szokta mindég fogadni az ellenség rohamát.

„Császári uram! hallgass meg,“ mondá; „talán utoljára. Én azt mondám, hogy keresztény vagyok: ebben áll neked legnagyobb biztosságod.“

„Hogy érted ezt, hálátlan?“

„Csak ugy, nemes császár! hogy ha te magad körül olly testőröket kivánsz, kik éretted utolsó csepp véröket ontsák, ugy szabaditsd ki a keresztényeket, kik a kinpadon hevernek, és a tömlöczök falaiba alkalmazott vas-pereczekhez lánczolvák; hozasd magad mellé az itélő-székeknél megbénitott hitvallókat a rostélyról; küldj az Amphitheatrumba, hogy a még eleven, de a tigrisek által félig fölfalt keresztényeket körmeik közül ide hozzák; adj nekik annyi emberi alakot még, a mennyi lehetséges; fegyverezd föl, és állitsd magad körül: s ez a megbénitott, megkinzott sereg, több hűséggel, több ragaszkodással, több tüzzel védend, mint minden daciai, s pannoniai legióid. Te félig véröket vetted: ők a másik felét is véröknek örömest ontják éretted.“

„Bolondság, és ostobaság!“ felelé a vad császár gúnyosan. „Inkább farkasokkal, mint keresztényekkel akarom magamat körülvétetni. Erre árulásod elég bizonyitvány.“

„És mi gátolhatott volna engem minden kedvező alkalommal életed ellen törni, ha áruló volnék? Nem volt-e éjjel ugy, mint nappal szabad bemenetem császári személyedhez; és árulóként viseltem-e magamat? Nem, császár! senki sem előzött meg az irántadi hűségben. De nekem még egy más, és nagyobb uram is van, kit szolgálnom kell: olly uram, a ki mindkettőnket

meg fog itélni; s neki inkább tartozom engedelmeskedni, mint neked."

„Gyáva te! miért titkoltad vallásodat? Hogy azon keserü halált kikerüld, mellyet megérdemlél?"

„Korán sem uram! Én olly kevéssé vagyok gyáva, mint áruló. Náladnál senki sem tudja jobban, hogy sem egyik, sem másik nem vagyok. Mig testvéreimnek használhattam, kötelességem parancsolá, az ő lemészárlásuk, és búm között élni. De végre reményem kihalt; és én Fulviusnak szivből köszönöm, hogy vádja által engem ama nehéz küzdéstől megmentett, hogy valljon a halált keresnem, vagy az életet viselnem kell-e?"

„Azt én fogom számodra elhatározni. ‚Halál,' igy szól itéleted, még pedig hosszu halál. De," lassan, mintha magában beszélne, tevé hozzá: „ezt nem szabad tudni; ennek csendben, köztünk kell történni: máskép az árulás tovább terjedhetne. Quadratus! vedd a te keresztény főnöködet őrizet alá. — Nem hallod, ostoba? Miért nem mozdulsz?"

„Mert magam is keresztény vagyok."

Egy második kitörése a dühnek, egy második özöne az aljas szitkoknak; melly azon parancscsal végződött, hogy a Centuriót azonnal a vesztőhelyre vigyék, Sebesténynyel pedig máskép kellend elbánni.

„Hivjátok ide Hyphaxot!" orditá a vérszopó. Nehány percz mulva egy nagy, félmeztelen numidiai lépett be. Egy rendkivül nagy iv, eleven szinekkel tarkázott tegez, és egy rövid kard, valának az afrikai ijászok századosának ékszere-, és fegyverei. A császár előtt egyenesen állt, mint egy gyönyörü ércz-szobor, tündöklő zománczozott szemekkel.

„Hyphax! egy munkácskát adok; holnap reggel végzendőt; de jól:" mondá a császár.

„Parancsolj uram!" felelé a százados, olly vigyorgással, melly hófehér fogait láttatá.

„Látod itt Sebestény századost?" a fekete intett. „Kisült, hogy ő keresztény."

Ha Hyphax hazájában egy elbujt mérges kigyóra tapod,

vagy hirtelen egy skorpio fészkébe hág, nem ijed ugy meg, mint annak hallására, hogy ő egy keresztényhez olly közel áll; ő, ki a legundokabb isteneket tiszteli, minden ostobaságot hisz, minden gyalázatosságot, és kegyetlenséget üz.

Maximianus tovább folytatá; és Hyphax minden szavát fejbillentéssel, és mosolylyal, vagy a mit ő mosolynak tartott, de a mi nem emberi nevetés volt, követé.

„Sebestényt el viszed szállástokra; s holnap korán reggel, — nem ma estve, hallod-e? mert tudom, illy időben mind részegek vagytok; — tehát holnap reggel, midőn kezetek biztos, Adonis ligetében egy fához kötitek, és lassan lövitek halálig. Lassan; érted-e? Szép nyilatok közül egy se menjen egyenest szivének, vagy fejének; hanem sok nyilakat lőjetek testébe: mig a fájdalom, és vérvesztés által kimerülve meghal. Értesz-e engem? Most el vele! De hallgass; jegyezd meg magadnak; másként —!“

XXV.

A megmentés.

Minden titkolódzás daczára csakhamar megtudták mindazok, kik az udvarral viszonyban voltak, hogy Sebestény keresztény, és hogy másnap agyon lődözik. E kettős hir nagyobb, és mélyebb benyomást nem tett senkire, mint Fabiolára.

„Egy Sebestény mikép lehetne keresztény?“ mondta magában: „az előkelő romaiak legnemesbike, legtisztábbja, legbölcsebbje, mikép lehetne tagja ez aláváló, ostoba tévelynek? Lehetetlen! És mégis valószinü. Valljon tévedtem-e? Talán nem az volt, a kinek látszott? Aláváló képmutató, ki az erényességet szinlelte, s alattomban gyalázatos bünökben fetrengő ember? Ez is lehetetlen!“ — Igenis, ez valóban lehetetlen volt. Erről tökéletes meggyőződéssel birt. Sebestény tudta, mikép az ő kezét és vagyonát birhatja, csak akarnia kellett; és mégis irányában mindég olly nemesszivüen, olly gyengéden viselte magát. Ő az volt, a minek látszott; erről Fabiola meggyőződött: — nem ara-

nyozott, hanem valódi arany. — De mikép lehetne e felötlő dolgot megfejteni; hogy egy keresztény, a legmagasb értelemben jó, erényes, és szeretetre méltó lehessen?

E nehézség megoldásáról Fabiola mit sem gyanitott, — hogy tudnillik ő épen azért illyen, m e r t keresztény. Ő e feladatot egy egészen más formában látta, tudnillik : mikép lehet ilylyen, d a c z á r a annak, hogy keresztény?

Hasztalan törte fejét. Végre azt gondolá : „Az öreg Chromatiusnak igaza lehetett: a kereszténység talán nem is az, a minek tartottam, és többet kellendett vele foglalkoznom. Én meg vagyok róla győződve, hogy Sebestény ama borzasztó dolgokat soha el nem követte, mellyekről a keresztényeket vádolják. És mégis az egész világ vádolja őket azokról!"

Talán e vallásnak is egy finomabb, és egy közönségesebb osztálya létezik, mint ez a bölcsészeti felekezetnél van, mellyhez ő tartozik; s mint az Epicureismus kétfelé ágazik, az egyik durva, anyagi, vastagon érzéki; mig a másik finom, szigoru, bölcsészeti? Sebestény bizonyára a magasabb osztályhoz tartozott; és megvetette, utálta a közönséges keresztények babonáit, és vétkeit. Egy illy föltevés nem látszott előtte valószinütlennek; de mégis meg nem foghatá, hogy olly férfiu, mint e nemes vitéz, egy annyira gyülölt fajhoz csatlakozhassék. És mégis kész a keresztények hiteért meghalni! Zoëról, és a többiekről még mit sem tudott; mert csak előtte való napon érkezett meg utjából, mellyet atyja ügyeinek rendezése végett Campaniába tett.

Milly kár, gondolta magában, hogy ő Sebesténynyel e dolgokról többször nem beszélgetett! De most már késő: holnap meg kellend halnia. Ez utóbbi gondolat olly fájdalmat okozott neki, mint egy szivébe lőtt nyil. Ugy tetszett, mintha valamelly személyes veszteség érné; mintha Sebestény sorsa egy valakit érdekelne, ki bizonyos titokteljes kötelékkel füzetik hozzá.

Gondolatai mindég komorabbak, és szomorubbak lettek, midőn elmélkedve az esthomályban ült. Ezekből egy rabnő, gyertyát hozva, hirtelen fölverte. Afra, a fekete rabnő jött, az

estebédet, mellyet urnője egyedül kivánt elkölteni, feladandó. Ezalatt mondá: „Hallottad-e urnőm! az ujságot?"

„Miféle ujságot?"

„Hogy holnap Sebestény nyilakkal fog agyon lövetni. Kár érette! szép fiatal ember volt."

„Hallgass Afra! ha valami különöset nem tudsz a dologról mondani."

„Természetesen, kedves urnőm! még pedig valami bámulatost tudok. Tudod, hogy világosságra jött, mikép ő a gyalázatos keresztényekhez tartozott?"

„Hallgass, kérlek; ne fecsegj olly dolgokról, mellyekhez nem értesz."

„Bizonyosan nem, ha parancsolod. Én is ugy hiszem, hogy sorsa iránt egészen közönyös vagy, urnőm! Nekem legalább egészen mindegy. Nem az első tiszt ő, kit az én honfiaim agyon lőttek. Sokat agyon lőttek már ők: de nehányat meg is mentettek. Mi azonban természetesen csak véletlenül történt."

Azon sajátszerü hang, mellyel e különös szavakat mondá, Fabiolának éles fülét, és eszét nem kerülte el. Most először tekinte föl, és kémlőleg szegzé rabnője fekete képére szemeit; de semmi különös kifejezést nem vőn rajta észre. Afra egy edény bort tőn az asztalra, mintha semmit sem mondott volna. Végre kérdé Fabiola: „Mit akartál mondani Afra?"

„Oh, semmit urnőm! Mit tudhat egy szegény rabnő? annál kevésbbé tehet?"

„Te ollyasmit mondtál, mit tudnom kell; csak mondd el."

A rabnő elfordulva az asztaltól, urnője nyugágya elé ment, mellyen Fabiola ült; és körülnézve magát, lassan suttogá: „Akarod-e Sebestényt megmentve látni?"

Fabiola majd fölugrott, midőn mondá: „Bizonyosan!"

A rabnő ujját ajkaira téve, mondá: „Sokba kerül."

„Mondd ki a dijt."

„Száz sestertium (500 talléron fölül), és az én szabadságom."

„Elfogadom a föltételt; de milly biztositást adsz nekem?"

„Cak azt igérd meg, hogy kötelezettséged áll, ha ő kivégeztetése után csak huszonnégy óráig él is.“

„Jól van; és te milly biztositékot kivánsz?“

„Szavadat urnőm.“

„Siess; Afra! minden percz drága.“

„Nem ollyan sürgetős,“ felele nyugodtan a rabnő; és csendesen végzé az estebédhezi készületeket.

Azután tüstént a palotába ment, és a mauritanok szállásán fölkeresé a kapitányt.

„Mit keresel te, Jubala!“ kérdé ez, „most itt? Ma estve semmi ünnepély sincs.“

„Azt én tudom Hyphax! De veled valami fontos közlendőm van.“

„Ugyan mi?“

„Ez téged, engem, és a foglyot illeti.“

„Nézd itt van,“ mondá a barbár; az udvarra mutatva, mellyre ajtaja nyilt. „Alig hihetné az ember, hogy holnap agyon lövetik. Nézd, milly nyugodtan alszik! Nem alhatnék édesebben, ha holnap menyegzőjét tartandná.“

„Mint te Hyphax, és én holnapután lakodalmunkat ülendjük.“

„Csak ne olly sebesen; még elöbb bizonyos föltételek teljesitendők.“

„Tehát jól van, mellyek azok?“

„Először is neked szabadnak kell lenned; mert én rabnőt el nem vehetek.“

„Arról gondoskodva van.“

„Másodszor, jegypénzednek kell lenni: még pedig szép jegypénzednek; erre soha sem volt nagyobb szükségem, mint most.“

„Arról is lesz gondoskodva; — mennyit remélsz te?“

„Legalább két ezer tallért.“ *)

„Én négy ezeret hozok.“

---

*) Szerző könnyebb számitás végett a romai pénz helyett egyenértékü angolt tett, a forditó pedig tallérokat.

„Igen helyes! Hol vetted ezt a sok pénzt? kit loptál meg; kit mérgeztél meg, szép papnőm? Miért kellene nekünk holnaputánig várni? Esküdjünk össze holnap, vagy ma estve."

„Csendesen Hyphax! A pénzt egészen becsületes uton szerzem; de itt is vannak föltételek. Én azt mondottam, hogy azért jöttem, mikép veled a fogoly érdekében is szóljak."

„Igenis, de mi köze annak a mi menyegzőnkhez?"

„Igen sok."

„Mi féle?"

„Nem szabad meghalnia."

A százados düh, és ostoba bámulat keverékével tekintett rá. Ugy látszott, hogy kedve volna őt eszére tériteni: de a nő mozdulatlan, és rettenthetlenül állott előtte; és szemeinek bűvölő erejét látszék rajta gyakorolni, mint hazájának kigyója a karvalyon.

„Megbolondultál?" kiált végre föl. „Épen ugy kérhetnéd fejemet is. Láttad volna csak a császár arczát, midőn parancsát adta, ugy észre vetted volna, hogy ő ezzel itt nem tréfál."

„Ugy, ugy ember! Természetesen a fogolynak akkép kell kinéznie, mint holtnak; és az fog jelentetni, hogy meghalt: de kivégeztetése után huszonnégy óráig még élnie kell."

„És ha ismét felgyógyul?"

„A többi keresztények gondoskodni fognak róla, hogy rejtve maradjon."

„Te huszonnégy órát mondasz? Én tizenkettőt kivánnék."

„De én tudom, hogy te azt jól ki tudod számitni. A huszonötödik órában meghalhat."

„Lehetetlen, Jubala! tisztán lehetetlen; ő igen érdekes személyiség."

„Jó, ugy alkunkból semmi sem lesz. A pénz csak ezen föltétel alatt adatik. Tehát négy ezer tallért eldobsz?" Ezzel megfordult, mintha menni akarna.

„Megállj!" mondá Hyphax indulatosan; a fösvénység ördöde győzött. „Megállj! De a pénznek fele elmegy embereim megvesztegetésére, és lakomára."

„Arra van még más ezer tallérom.“

„Valóban? Herczegnőm, büvésznőm, bűvölő ördögöcském! De az sok lesz a gazficzkóknak. Csak felét adjuk nekik : másik felét hozományodhoz teszszük; mit gondolsz?“

„A mint akarod; csak minden ugy történjék, a mint mondám.“

„Meglesz! Ő élni fog huszonnégy óráig; és azután mi vig menyegzőt tartunk.“

Sebestény nem álmodott e szabaditása fölötti szép alkudozásokról. Péterként nyugodtan aludt két őr közt az udvar fala mellett. A napi munkától fáradtan, mit egyébkor ritkán tehetett, korán nyugalomra hajtá fejét; a márvány-padozat egy katonának elég jó ágyul szolgált. Néhány órai nyugalom után, üdülve ébredt föl; és minthogy most körülötte minden csendes volt, fölkelt, és kiterjesztett karokkal imádkozott.

A vértanu imádsága, nem előkészület a halálra : illy halálhoz nem szükséges az előkészület. A vitéz, ki hirtelen nyilvánitja, hogy ő keresztény, és azután lehajtva fejét, azon hittvallóéval egyesíti vérét, kit neki kellendett kivégezni; vagy az olly barát, ki egy vértanut, midőn vesztőhelyre vitetik, üdvözöl, és örömest hal meg barátjával*), szinte csak olly jól el van készülve a vértanuságra, mint az, ki egész hónapokat imádkozva töltött a tömlöczben. Azért a vértanu imádsága, nem élte bűneinek elengedéseérti könyörgés : mivel ő ama tökéletes szeretet öntudatával bir, melly a félelmet kizárja; s benső biztossággal ama legfőbb kegyelem felől, melly a bünnel meg nem fér.

Sebestény sem könyörgött bátorság-, vagy erőért; mivel félelmet, és gyengeséget épen nem ismert. A csatamezőn földi uraiért rettenthetlenül szembe szállt a halállal : azért végtelenül nagyobb örömmel fogadta a halált mennyei uráért.

*) Midőn Felixet halálra vitték, egy hivö találkozott vele; ki midőn öt megismerte, fölkiáltott, hogy ö is keresztény, és Felixet megcsókolta. Felixxel együtt kivégeztetett; s mivel a keresztények nem tudták nevét, ‚Adauctus‘-, vagyis ‚társul adott‘-nak nevezék el: „quod sancto martyri Felici adauctus sit ad coronam.“ (Breviar. Rom. 30. Aug.)

Az ő imája reggelig egy folytonos örvendetes ének, és dicsőitése volt a királyok királyának. Ama dicsérő-éneket hangoztatá ő, mellyet a seraphok sugárzó szemekkel, s nyugodni nem tudó szárnyakkal szüntelen zengenek az Urnak. S midőn a felhőtelen égen szeme a csillagokat megpillantá, fölhivá őket, mint kötelességhű őröket, vele az Isten dicséretének jelszavát hangoztatni; s midőn az éjjeli szél Adonis berkének leveletlen fái között süvöltött, hasonlóan fölkérte zajos üvöltésének mérséklésére a hajlongó fák gallyai közt, és szendébb hangoni dicséretére Istennek. Nem ezek valának-e az egyedüli dicsőitő dalok, mellyeket a föld illy téli éjjelen az Istennek nyujthatott?

És tovább örömmel gondolt a reggel közeledtére. Már a kakas megszólalt; nem sokára hallandja ama gallyaknak maga fölötti zörejét, a repülő, s czélját nem tévesztő nyilak éles fütyülésével egyesülni. Ő örömmel tevé ki magát e nyilak hegyes nyelveinek, mellyek kigyókként sziszegtek, és lélegzettek vére után. Örömest adta magát áldozatul, az Isten dicsőségére, s haragjának engesztelésére. Különösen felajánlotta magát a szorongatott egyházért: és imádkozott, hogy halála által, annak szenvedései enyhittessenek.

Azután fölemelkedtek gondolatai a földi egyháztól a mennyihez; mint a sas, melly a hegy legmagasabb csúcsáról a naphoz repül föl. A felhők elvonultak: és a reggel himzett kék kárpitja félrelebbent, mint a legszentebbet fedő redőzet; ő pedig e megnyilt téren messze, igen messze lát: a szentek, és angyalok seregein tul, látja a legbensőbb, legsugárzóbb fényt, mellyet István látott. És most elnémult az ő éneke: égi zengedezések hatottak át hozzá, olly édesen, olly magasztosan, hogy irányukban minden földi hang, fülsértés leendett. Áthangzottak hozzá, és feleletet nem igényeltek: mert lelkébe a mennyet hozták; és ezt mivel viszonozhatná? A legtisztább gyönyör forrása, inkább patakzó tüz-, mint vizhez hasonló, fakadt a bárány lábánál *); és szivébe folyt: melly mást nem tehetett, mint azt el-

*) Vö. 66. l. *) Jegyzet.

fogadni. De a mint e patak gyengéden feléje folyt, annak fényes hullámzásában már egy, már más, boldogult, és őt megelőzött barátjának képét látta ; s ugy tetszett neki, mintha ők ez eleven vizet innák, abban förödnének, játszva lebuknának, és ugyanabban mintegy fölolvadnának.

Arcza, ezen égi látvány visszaverésétől sugárzott; és a hajnali pirkulat, melly épen hasadt, — oh! milly halavány hajnali pirkulat ez! — látszék az ő képén, midőn fölkelt, és keresztbe tett kezekkel keletnek fordult. Hyphax ajtaját benyitván, midőn őt meglátta, majdnem arczra borult előtte.

Sebestény fölébredt elragadtatásából. Hyphax füleiben a Sestertiák pengése csendült meg, és emlékezteté őt, hogy azokat ki kell érdemelnie. Száz ember közül kiválasztott öt ijászt, kik egy repülő nyilat, egy más még sebesebbel széthasitani tudtak: ezeket szobájába híva, megmondá nekik, milly jutalmat szerezhetnek. Hogy milly része leend neki magának a jutalomban, azt természetesen nem mondá meg: és elvégzé velök, mint kelljen Sebesténynyel bánniok. A hulláért már nevezetes összeget igértek a keresztények; és erre két szláv várakozott a berekben. Társainak titoktartására biztosan számithatott.

Sebestény a palotához ragasztott udvarba vezettetett, melly ezen afrikai ijászok szállását saját lakától elválasztá. Ez fasorokkal vala beültetve, s Adonisnak szentelve. Ő vidáman lépdelt bakói között; az egész sereg követé őket. Nézőkül csak az ijászok bocsáttattak be; kik az egészet egy lövész-gyakorlatul tekinték. Levetkőztetve, egy fához köttetett; mig az öt kiválasztott ijász, hidegen, és nyugodtan megállt előtte. — Ez, minden vigasz nélküli halál volt . . . . Egy jóbarát, egy szánakodó sziv sem volt közelében; sem egy keresztény, ki az utolsó Istenhozzádat a hivőknek megvigye, végszavait fölfogja, s állhatatosságának tanuja lehetne. Az emberekkel telt Amphitheatrum közepén állni, a keresztény állhatatosság száz ezer tanui előtt, sokaknak lelkesitő pillanatit látni, s nehány szerető barátnak csendes áldáskivánatait hallani: igen is bátoritó, csaknem elragadó valami; legalább a természeti fölemelkedés gyenge segitsége

járul a kegyelem hatalmasb segitségéhez. Maga a csőcselék nép gúnyoló ujjongása is emeli a természeti bátorságot; mint a vadász lármája csak erősíti az üldözött vadat. De e jelenet holt, és néma volt. Virradatkor, egy bekeritett udvarban, a legérzéketlenebb közönyösséggel, mint egy kéve zsup, vagy kitömött váz, megkötöztetett: hogy a zsarnok parancsa szerint czéllapul szolgáljon. Egyedül állt ő, e fekete vadak csordája közepén: kiknek már nyelvök is kiállhatlan durva, és érthetetlen volt; s kik nyers élczeiket gúnyos nevetéssel üzék, mint játék, és mulatság előtt szokták .... Mindez inkább illett egy erdőben, utonállók által elkövetett kegyetlen gyilkossághoz, mint a keresztény névnek nyilt, és dicső bevallásához; inkább egy orgyilkossághoz, mint vértanusághoz.

De Sebestény minderre nem figyelt. A falakról angyalok tekintének le reá; s a fölkelő nap, melly szemeit vakitá, az ijászoknak pedig a czélzást könnyité, nem sugárzá körül őt fényesebben, mint az Urnak arcza, ki látta, mit szenvedett érette a vértanu; — ez volt az egyetlen tanu, kinek jelenlétét becsülte.

Az első szerecsen megfeszité ivét: s egy nyil furta magát Sebestény testébe. Egyik ijász követé a másikat: és mindenik a tetszés lármájával jutalmaztatott; mivel mindenik jól talált: de a császári parancs értelmében, soha sem olly helyen, hol a seb halált okozhatna. Igy folyt a kegyetlen játék: mindenki nevetett, kiáltozott, tréfált, és mulatott; de a szánakozás egy szikráját sem mutatá senki a vértanu iránt, kinek tagjai vérrel boritvák*). A dolgot mindnyájan játéknak tekinték: de ő érzé a keserü valóságot; a minden ujabb seb szuró fájdalmát, a kimerülést, a lankadtságot, a kemény kötözést, a kellemetlen helyzetet. De komolyan vette szivének állhatatosságát is, lelkének erejét, tántorithatlan hitét, megtörhetlen türelmét, az Uráért szenvedés iránti kielégithetlen szeretetet. Komoly volt imája, komoly tekintete az égbe, komoly az ő vágya, hogy a mennyek kapui előtte föltárassanak.

*) „Membraque picta cruore novo.“ Prud. Peristeph. 3, 29.

Valóban ez borzasztó egy halál volt; de nem ez vala még a legrosszabb. A halál nem jött; az arany kapuk zárva maradtak: a vértanu, — ez volt ő szivében, — még itt e földön, egy nagyobb dicsőitésre tartaték fön; s azért nem találta magát hirtelen a halálból az életre átvezetve, hanem öntudat nélkül rogyott az angyalok keblére. Kinzói látván, hogy már elég messzire mentek, a köteleket, mellyekkel megkötöztetett, elmetszék; és ő ájultan, s egész valószinüséggel holtan rogyott a vérszőnyegre, mellyet lábai alá a földre maga teritett. Most itt feküdt, mint egy nemes bajnok: — épen ugy, mint márványszobra jelenleg, oltára alatt, azon templomban fekszik, melly neki szenteltetett, és nekünk olly drága. Legalább mi, szebben őt nem tudjuk képzelni. — A palatinusi domb romjai közt áll egy régi kápolna, azon a helyen, hol ő lerogyott. *)

XXVI.

A föléledés.

Már késő éj volt, midőn Afra, Hyphaxxali alkudozását teljes megelégedésére végezvén, haza felé ment. A hideg téli éjen, bár jól beburkoltan, legkisebb kedvet sem érzett, utjában megállapodni. De az éj mégis szép volt: és ugy tetszett, mintha a hold egy ezüst kézzel a Meta sudans lágy ruháját simogatná.**) Megállt mellette, s miután nehány perczig gondolkodva ott állna, hangos nevetésbe tört ki: mintha a szép ugrókut valami nevetségesnek emlékét keltené föl benne. Azután megfordult, hogy tovább menjen; akkor valaki erősen megfogja karját.

„Ha nem nevetsz," mondá keserüen a férfi, ki megfogta, „nem ismerlek meg: de hyaenaféle nevetésed elárul. Hallod? a vad-állatok, a te afrikai testvéreid, az Amphitheatrumból felelnek rá. Mit nevettél?"

*) E kápolna a Titus és Constantin diadalivei közt áll a Palatinus-dombon. A Barberini-család nem rég ujittatá meg.

**) L. 46. l.

„Téged.“

„Hogy-hogy?“

„Utolsó ittlétünkről gondolkodtam; és az jutott eszembe, milly nagy bolond voltál te akkor.“

„Igen szép tőled, hogy rólam megemlékezel; kivált midőn én épen nem rólad, hanem honfiaidról, kik ott a ketreczekben vannak, gondolkodtam.“

„Hagyj föl szemtelenségeddel; és add meg mindenkinek a maga nevét. Én már többé nem vagyok, legalább egy pár óra mulva nem leszek Afra, a rabnő, — hanem Jubala, a mauritani ijászok kapitányának, Hyphaxnak neje.“

„Kétségkivül, egy igen tisztelt férfi; csak valamelly más nyelvet is beszélne, mint ama zagyvalékot: azonban e pár óra elegendő ügyünk végezésére. Ugy tetszik, tévedtél; nemde te voltál, ki utolsó összejövetelünk alkalmával bolondnak tartottál? Mi lett szép igéreteidből, mellyeket akkor tettél; és ama még szebb aranyból, mellyet én neked adtam? Az én aranyom valódi volt: de igéreteid, tartok tőle, füstbe mentek.“

„Bizonyosan: mert anyanyelvemen van egy közmondás: a bölcs uszályán a por jobb, mint a bolond tüszűjében az arany. De a dologra: az én bűszereim, és bájitalaim hatalmában hittél te valaha?“

„Természetesen hittem; csak nem volt talán mind csalás?“

„Nem épen mind. Fabius eltétetett az utból; és leánya, vagyonának birtokában van. Ez egy mellőzhetlen, szükséges egyengető rendszabály volt.“

„Hogyan?“ a te büvészeted távolitotta el az atyát?“ kérdé Corvinus; ki bámulva hátralépett.

Afra csak a pillanat ötletéből mondá ezt; most azonban szavainak egész következését fölhasználva, mondá: „Bizonyára; hát mi más? Könnyü bárkit is eltávolitani, ki az utban áll.“

„Jó éjszakát; jó éjszakát!“ felele szorongva Corvinus.

„Várj egy pillanatig!“ monda barátságosabban. „Én neked azon estve olly két tanácsot adtam, melly többet ért minden

aranyodnál. Azonban te, az egyiket nem követted; a másiknak pedig épen ellenére működtél."

„Hogyan?"

„Nem mondottam-e, hogy a keresztényeket ne hajtó-vadászaton kergesd, hanem hálóba fogd? Fulvius az utóbbit tette, és szépen nyert mellette. Neked az első tetszett: mi hasznod van belőle?"

„Nem egyéb, mint gyalázat, bosszuság, és ütlegek."

„Tehát az első tanács, mellyet adtam, jó volt; — most kövesd a másodikat."

„Mikép?"

„Ha a keresztények fosztogatásából elég gazdag leendesz, akkor kérd Fabiola kezét. Eddig ő minden kérőt hidegen elutasitott; de azt vettem észre, hogy egy kérő sem volt gazdag. Minden pazarló, mivel már magának semmije sem volt, az övére ásitozott; biztositalak, mikép a dijt csak ezen elv szerint lehet megnyerni: kettő, és kettő, négy. Értesz-e?"

„Nagyon is; de honnét vegyem az én kettőmet?"

„Hallgass rám, Corvinus! Mert ez a mi végső összejövetelünk; és én tulajdonképen téged még szeretlek is: mivel te olly alaposan, lelkiismeret nélkül, csökönösen, és érzéketlenül tudsz gyülölni." Közelébb vonva magához, füleibe sugá: „Eurotastól tudom, kiből mindent kicsalhatok, hogy Fulvius nehány gazdag keresztény urakat, és nőket vett czélba; nevezetesen egyet. Jöjj közelebb ide az árnyékba; és meg fogom mondani, hogy milly módon ragadhatod magadhoz biztosan a kincset. A gyilkosságot, melly szükséges lesz, engedd általa elkövettetni; mert ez talán fáradságot, és kellemetlenséget okozand: — hanem azután lépj elejbe; ő veled azt mindennap megtenné."

Afra nehány perczig halkan, és tüzesen beszélt vele; végre fölkiált Corvinus hangosan: „Fölséges!" — Milly szó egy ilyen szájban!

Rövid idő alatt mennyire megváltozott minden! Midőn utólszor e két gonosz ugyane helyen együtt mások vesztén dolgozott, fölöttük az ablakban két erényes ifju állt; kik, mint jó lel-

kek, ezek gonoszságának hálóját megrontani, és istentelen tervöket semmivé tenni igyekeztek. Most ezek nincsenek itt. Az egyik a vértanu álmát aluszsza, a másik kivégeztetése előtt utoljára alszik. Valami szent hatalom gyanánt kell előttünk föltünni a halálnak, midőn látjuk, mennyivel örömestebb veszi magához a jókat, mint a gonoszakat. Ő leszakitja a virágot; s a gyomnak meghagyja mérges életét, mig egyszer később magától elszárad.

De a mint ezek ketten fölpillantanak, más két férfiut látnak az ablakban.

„Az, ki épen most az ablakhoz jött, Fulvius," monda Corvinus.

„És a másik, az ő gonosz szelleme, Eurotas;" tevé hozzá a rabnő; mindketten kémlelték, és lesték őket a setét sarokból.

Fulvius épen ismét az ablakhoz jött, egy karddal kezében; a fényes holdnál erősen vizsgálván annak hüvelyét. Végre a földhez vágván, káromkodva kiált: „Végre is csak réz!"

Eurotas, egy minden tekintetben drágának látszó kardszijjat vizsgált szorgosan. „Mind hamis-kövek! Az egész hitványság valóban nem ér száz tallért. Itt Fulvius ismét rosszul üzérkedtél."

„Te csak mindég kinzol szemrehányásaiddal, Eurotas! Pedig e nyomorult zsákmány, egy, a császár legtekintélyesebb tisztjének életébe került."

„És urától hihetőleg neked semmi köszönetet sem hozott." — Eurotasnak igaza volt.

Következő reggel, midőn Sebestény hulláját a sklávok vinnék, csudálkozásukra egy fekete, mellettök elmenő női alaktól susogni hallák: „Ő még él." A helyett tehát, hogy a temetőbe vigyék, egyenesen Irene szobájába vitték. Minthogy még igen korán reggel volt, és a császár előttevaló estve, az ő kedvencz palotájába, a Lateranba költözött, mindezt észrevétlenül tehették. Azonnal Dionysius hivatott; ki is nyilvánitá, miképp egyetlen-egy seb sem halálos: de a vérvesztés olly nagy, hogy hetek mulandnak, mig Sebestény ismét fölkelhet.

A legközelebbi huszonnégy órának majd mindenikén megjelent Afra, Sebestény hogyanléte felől tudakozódni. A meghatározott idő lefolyta után, elvezette Fabiolát Irene szobájába: hogy maga meggyőződjék, mikép ő még lélekzik, habár egészen gyengén. A fölszabaditási okmány elkészittetett, a pénz kifizettetett: s az egész palatini hegy, a Forummal együtt viszhangzott amaz esztelen részegeskedés, meg utálatos szertartások zajától, mellyekkel Hyphaxxali egybekelése ünnepelteték.

Fabiola olly gyengéd aggodalommal kérdezősködött Sebestényről, hogy Irene őt keresztténynek tartotta. Első alkalommal csak az ajtónál kérdezősködött, nevezetes összeget nyujtván Irene kezébe, Sebestény ápolási költségeinek fedezésére; de két nap mulva, midőn már jobban érezte magát, udvariasan fölkéretett a belépésre: és most éltében, a mennyire tudta, legelőször lépett egy keresztény család körébe.

Irene Castulusnak, azon megtértek egyikének özvegye volt, kik Chromatiusnál laktak. Férje nem régen végeztetett ki; de ő még megmaradhatott azon szobákbàn, mellyekben férje lakott. Két leánya volt vele; s Fabiola, a mint közelebbről megismerkedett velök, föltünő különbséget vőn észre maguk viseletében. Az egyik nyiltan akkép tekinté Sebestényt, mint egy tolakodót; és azért ritkán, vagy soha sem jött közelébe. Anyja irányában udvariatlan, kevély, egészen világias, önző, könnyelmü, s figyelmetlen volt. A másik, a fiatalabb, egészen ellenkezőleg, gyengéd, engedelmes, barátságos, mások irányában udvarias, anyjához szeretetteljes, a szegény beteg irányában gondos; mig Irene maga, a valódi keresztény delnők példája volt a középosztályból. Fabiola nem találta őt igen szellemdúsnak, tanultnak, élczesnek, vagy finom miveltségünek: de mindég nyugodt-, tevékeny-, értelmes-, és nyiltnak; e fölött tagadhatlanul meleg, és szerető szivvel birt, nemes érzettel, és csudálatra méltó béketüréssel. A pogány delnő soha sem látott illy háztartást: minden olly egyszerü, mértékletes, és rendes volt; a család boldogságát semmi sem zavarta, csak az öregebb leány jelleme. Nehány napok mulva tudták meg, hogy Fabiola nem keresztény;

de azért irányában nem változtak. És most ő is tett egy fölfedezést; de reá nézve igen lealázót: az öregebb leány is pogány volt még . . . . Minden, mit Fabiola látott, jó benyomást tett rá, s az előitélet kemény kérgét, melly szivét burkolá, lágyitni segitett. Most azonban figyelmét egyedül Sebestényre forditá; ki csak lassan üdült. Irene s Fabiola abban egyeztek meg, hogy őt Campaniába, az ő mezei-lakába viteti; ott remélt a vallás tárgyában vele szólhatni. De ezen terv egy legyőzhetlen akadályon megtört.

Nem akarjuk megkisérteni, s az olvasó elejbe rajzolni, mit Sebestény gondolt, és érzett. A vértanuságot ohajtani, azért imádkozni, minden kinjait eltürni, a mennyire az emberek előtt tudva volt, meghalni, a világtól már végbucsut venni; s most ismét fölébredni, nem mint vértanu, hanem mint közönséges földi zarándok, ki üdvösségét még ujolag koczkáztathatja: — ez bizonyára keményebb helyezet volt, mint maga a vértanuság. Ő egy olly emberhez hasonlitott, ki viharos éjszakán valamelly hullámzó folyón, vagy nyugtalan tenger-öblön átevezni törekszik, hogy irgalmatlan ellenségétől meneküljön; ki órákig fáradott, kinek ladikja a hullámoktól hányatva már-már fölfordul: s ki magát ismét azon parthoz látja visszaveretve, mellytől kiindult. Vagy hasonlitott sz. Pálhoz, ki e földre visszaküldetett, és a sátán ökleléseinek ujra kitétetett, miután a titokteljes szavakat hallotta, mellyeket csak egy lélek mondhat ki.*) De semmi zugolódás, semmi panasz sem lebbent el ajkairól; ő némán imádta az isteni szent akaratot, és remélte, hogy az Isten, elrejtett végzésében, neki egy kétszerezett vértanuság érdemét szánta. E második koronát olly ohajtva várta, hogy a távozásra, s maga elrejtésére ajánlott terveket mind visszautasitván, nagylelküen mondá: „Én most magamnak egy vértanu előjogát érdemlém ki, — hogy az üldözőkkel bátran szólhassak. E jogommal élni is fogok, a mint az ágyat elhagyhatom. Azért ápoljatok szorgosan, hogy ezt mielőbb tehessem."

*) II. Cor. 12, 3—7.

XXVII.
A második korona.

A terv, mellyet a fekete rabnő Corvinusnak elárult, ugyanaz, mellyről mi a Fulvius és Eurotas közti társalgásból már valamit hallottunk. Fulvius a vak vértanunő nyilt vallomásából biztosan megtudta, hogy Agnes keresztény; és igy most, mint ő hivé, két vessző volt ivén: vagy fenyegetések által kényszeriteni őt, hogy hozzá menjen nőül, vagy mint keresztényt föladni, s lefoglalt vagyonának jelentékeny részét jutalmul venni. A határozat, szükség esetében ez utóbbihoz nyulni, Eurotas gúnyja- s unszolására megtörtént. Mivel nem remélheté, hogy Agnessel még egyszer személyesen szólhasson, azért egy tiszteletteljes, de sürgős levelet irt, mellyben önzéstelen vonzalmát rajzolja, és kéri szándékát figyelembe vétetni; a levél végén egész ovatossággal érinté, mikép kötelessége talán kényszerithetné egy más ut választására, ha legalázatosabb kérése nem méltányoltatnék. Erre nyugodt, és udvarias, de igen határozott feleletet nyert: kérése véglegesen, és mindenkorra visszautasittaték. Azonfölül Agnes világosan kimondja levelében, hogy ő már el van jegyezve a szeplőtelen báránynak; és személyes hajlandóság kifejezéseit semmi halandótól sem fogadhat el. E felelet megkeményité szivét a szánakozás ellen: mindamellett elhatározá, ügyesen intézni a dolgot.

Ezalatt Fabiola meggyőződött Sebestény határozottságáról, a veszélyt nem kerülni; s most ama regényes gondolatra jött, hogy őt akaratja ellen megmenti, s részére a császártól kegyelmet eszközöl ki. Ő nem ismerte a gonoszság mélységét, mellyel egy emberi sziv birhat. Ő azt vélte, hogy a zsarnok föllobbanhat ugyan egy pillanatra, de nem fog egy embert kétszer halálra itélni. Valami kis szelidség-, és szánakodásnak csak kell keblében lenni; az ő buzgó kérései, az ő könyei, remélni engedék, hogy ezen érzéseket megpenditendik: mint a nap heve a legkeményebb fából is előcsalja az elrejtett balzsamot. Azért is folyamodást nyujta be a császárhoz, mellyben elfogadási kegyel-

met kért; és minthogy fösvénységét ismeré, bátorságot vőn magának, mint mondá, az ő saját, és elholt atyja hűségének némi jelét fölajánlani. Ez, egy ritka szépségü, és nagy értékü drágakövekkel kirakott gyürü volt. Az ajándok elfogadtatott; de ezen fölül csak azt nyerte válaszul, hogy a többi kérelmezőkkel a folyó hó 20-ik napján a palota előtt legyen; és a császárnak, midőn az áldozatra menve, a nagy lépcsőn lejövend, nyujtsa át kérelmét. Bármilly kevéssé vala is e válasz bátoritó, ő mégis elhatározta magát, mindent merni, s minden lehetségest megkisérteni.

A határozott nap elérkezett; s Fabiola gyászruhában, melylyet mint kérelmező, de atyja halála miatt is viselt, megjelent egy számtalan, nálánál sokkal alsóbb rendü, és szerencsétlenebb anyák, gyermekek, és testvérek sorában: kik legkedvesebbjeikért kegyelmet esdeklének, azokért, kik a tömlöczök- vagy bányákban sinlődtek. Még azon kis reménye is, mellyet eddig táplált, elhalt eme szerencsétlenek látására: mert sokkal többen voltak, hogy sem kedvező választ nyerhettek volna. A remény végső szikrája, minden lépésnél, mellyet a zsarnok a márványlépcsőn tett, gyengült; ámbátor ügyetlen kezén látta fényleni drága gyürüjét. Mert minden lépcsőn átvéve egy szerencsétlentől kérő-levelét, abba bosszusan bele tekintett, és eltépte, vagy a földre dobta; csak ollykor nyujtott egyet át titkárának, egy férfiunak, ki alig látszott kevésbbé urnak, mint maga a császár.

A sor csaknem Fabiolára került; a császár csak két lépcsővel állt még feljebb: szive dobogott, nem a császártóli félelem, hanem a Sebestény sorsa fölötti aggodalom miatt. Imádkoznék, ha tudna, mikép, vagy kihez. Maximianus egy átnyujtott lap után nyul; midőn hirtelen visszavonja kezét, és megfordul: — minthogy nevét fönhangon hallja kiáltatni. Fabiola is föltekintett; mert megismerte a hangot.

Átellenében, magasan fön a fejér márvány-falban, egy sárga márvány szegélyü nyitott ablakot vőn észre, melly az Irene lakába vezető folyosót világitá. Most, midőn a hangot hallá, fölpillantott, és az ablakban egy szép, de megragadó képet látott. Ez Sebestény volt, halványan, és kiszáradva, csaknem át-

szellemült arczvonalakkal; nyugodtan és komolyan, mintha már semmi indulat-, vagy erősebb fölhevülésre sem volna képes: megszaggatott melle s karjai, a bő ruhán, mellyet viselt, keresztül látszottak. Ő, a neki igen is ismeretes harsonák zaját, mellyel a császár közeledte jelenteték, meghallá, s fölkelvén, az ablakhoz ment, üdvözlésére.*)

„Maximianus!" kiáltott tompa, de érthető hangon

„Ki vagy te, gazember! ki császárod nevét olly tiszteletlenül kiáltod?" kérdé a zsarnok, midőn föltekintett.

„Én eljöttem, mintegy a holtak országából, hogy figyelmeztesselek; mivel a harag, és bosszu napja közelget. Te e város földjét az Isten szenteinek vérével öntözted; te ezek hulláit a folyóba, s a város kapui előtt levő szemétre vettetted; te az Isten templomait leromboltad, oltárait megfertőztetted, és a szegények örökségét elraboltad. Ezekért, s más büneid- és utálatosságaidért, igazságtalanságaid- és nyomorgatásaid-, fösvénységed- és kevélységedért, elitélt téged az Isten: és haragja csakhamar utolérend; és te egy zsarnok halálával fogsz meghalni; s az Isten, egyházának egy szive szerinti császárt adand. Emléked az egész világon, az idők végeig, átkozott lesz. Térj meg, mig időd van, istentelen ember! és a megfeszittetett nevében, kit mostanig üldöztél, kérj bocsánatot Istentől!"

E szavak hangzása alatt mély csend uralkodott. Maga a császár is a tisztelet és félelem által, mintegy megbénitottnak látszék: ő Sebestényt azonnal fölismerte, s ugy rémlett előtte, mintha egy megholttal volna végzendője. Azonban csakhamar kibontakozva félelméből, mérgesen fölkiáltott: „Ide emberek! Menjen egy közületek föl tüstént, és hozza őt ide." (Nevét nem akará kimondani.) „Hyphax! Hol van Hyphax? Épen most láttam még őt." De a szerecsen, a mint Sebestényt fölismerte, azonnal szállására sietett. „Hah! látom, ő elillant. Menj te ostoba! mi a neved?" (Corvinust szólitá, ki atyja mellett állott.) „Menj a numidiai udvarba, és mondd, hogy Hyphax azonnal ide jöjjön."

*) Vö. sz. Sebestény Actáit.

Corvinus nehéz szivvel indult utjára; Hyphax embereit a szükségesekről értesité, s magát velök védelmi állásba helyezte. Az udvar végén egyetlen bejárás maradt nyitva; s midőn a küldött ideérkezett, nem bátorkodott belépni. Ötven ember állott minden oldalon; Hyphax és Jubala átellenben. Némán, és mozdulatlanul álltak ott: fekete melleik, és karjaik meztelen, az ivek fölvonva, a nyilak mind az ajtóra irányozva; mint egy sor bazalt szobor valamelly egyiptusi templom előtt.

„Hyphax!" monda Corvinus reszkető hangon. „A császár hivat."

„Jelentsd ő felségének nevemben a legalázatosabban," válaszolá az afrikai, „hogy embereim megesküdtek, miszerint senki a küszöbre nem lépend a végett, hogy ki-, vagy bemenjen, a nélkül, hogy száz nyil hátába, vagy mellébe ne furódna; — valamig csak a császár egy bizonyos jegyet nem küld, hogy mindent megbocsát."

Corvinus e felelettel visszasietett. A császár nevetve hallgatá. Az afrikaiakkal a barátságot nem akarta megszakitani: ő magát egészen reájok bizta; hivén, hogy a csatában, vagy más fölkelésben a vezéreket találhatják. „Álnok gazemberek!" kiálta. — „Ime vidd e gyürüt Hyphax fekete nejének." S oda nyujtá Fabiola drága gyürüjét. Corvinus visszasietett; megvitte az üzenetet, és a gyürüt az udvarba dobta. Jubala örömében odaugrott, és fölvette. De férjének egy kemény ökölcsapása földre teríté őt; és hangos tetszrivalgással jutalmaztatott. A vad-ember elvette a gyürüt; s az asszony fölkelvén, aggódni kezdett, hogy rabságát csak egy másik-, még rosszabbal találta fölcserélni.

Hyphax a vett parancsra hivatkozva, kimentette magát a császár előtt. „Ha megengeded, hogy egy nyilat fején, vagy szivén keresztül bocsássunk, akkor minden rendében leendett; de illy körülmények közt mi semmiről sem felelhetünk."

Mindenesetre most magam akarom látni, hogy minden pontosan teljesittessék," mondá Maximianus. „Hadd jöjjön két legényed buzogányával."

Két afrikai megjelent: Sebestény szinte ott volt már, alig állhatva lábain: szeliden, és rettenthetlenül. „Most legények!“ mondá a zsarnok, „nem szeretném e lépcsőket vérrel beszenynyezve látni: azért üssétek őt botjaitokkal agyon. Lássatok hozzá, s végezzetek vele. — Nemes hölgy! mi a te kérésed?“ kérdé Fabiolát, mielőtt kezét kinyujtá. Ő megismeré, s azért szólitá kissé tisztességesebben Az ijedség-, és undortól elfogulva, csaknem elájult ama látványtól, melly előtte történt. „Uram! félek, hogy már késő;“ mondá Fabiola.

„Miért lenne késő?“ kérdé, a lapba tekintve. Szemei szikráztak, midőn folytatá: „Hogyan? te tudtad, hogy ez a Sebestény még él? Keresztény vagy te?“

„Nem, uram!“ — Miért esett olly nehezére, e „nem“-nek kimondása? Ő a világ minden kincseért sem mondotta volna, hogy valami más. — Fabiola! a te napod nincs messze.

„De, mint épen mondád,“ folytatá a császár vidámabban, mialatt kérő-levelét visszaadá, „félek, hogy már késő: ezen ütés, hihetőleg már az ictus gratiosus (kegyelem-csapás) volt.“ *)

„Rosszul érzem magamat, uram!“ mondá szerényen. „Engedelmeddel távozhatom?“

„Bizonyosan. De mellesleg mondva, még köszönetet mondok ama szép gyürüért, mellyet nekem küldöttél, és mellyet én Hyphax nejének ajándékoztam.“ (Fabiola előbbi rabnőjének.) „Egy fekete kézen még szebben fog csillámlani, mint az enyimen. Légy boldog!“ És ő megcsókolta kezét, egy gonosz mosolylyal; mintha nem volt volna egy vértanu vére közelében, hogy ellene tanuskodjék. — Neki igaza volt, egy, a fejre intézett erős ütés meghozta a halált; és most Sebestény ott volt, hova annyira vágyott. Ő két pálmaágat vitt magával, és kettős koronát nyert. De a világ előtt halála gyalázatosan bélyegeztetett, midőn közönyösen veretett agyon, mig a császár fecsegett. Mennyi vérta-

*) Kegyelmi csapásnak az neveztetett, melly az elitélt szenvedésének véget vetett. A megfeszitetteknél a csontok összetörését, szinte ‚ictus gratiosus‘-nak tekinték.

nuság van, a vértanuság gyalázatában! Jaj nekünk, ha tudjuk, hogy szenvedésünk tiszteletet szerez!

Midőn a zsarnok munkáját bevégezve látta, parancsolatot adott, hogy legalább Sebestény sem a Tiberisbe, sem a szemétdombra ne vettessék. „Kössetek nehéz sulyt a hullára, s vessétek a Cloakába: hogy ott elrothadva, a férgek eledelévé legyen; legalább a keresztények ne birhassák.“ — Ez meg is történt. De a szentnek történetéből tudjuk, hogy éjjel sz. Lucinának megjelenvén, ennek fölfedezte a helyet, hol ereklyéjét megtalálhatni. Ki is parancsát teljesitvén, tisztelettel jesen letétetett a vértanu teste, ott, hol jelenleg basilikája áll.

XXVIII.

Az eldöntő nap; annak első része.

Valamint az egyes ember, ugy az egész emberiség életében is vannak eldöntő napok. Ezek nem mind ollyanok, mint a marathoni, cannaei, vagy lepantoi; mellyeken egy másnemü kifejlődés, roppant befolyást gyakorlandott az emberiség társadalmi, s politikai történetére. Valószinüleg Columbus is, nem csak a napra, de az órára is emlékezett, mellynek döntő hatása, a világnak ugyan mindazt, a mit általa tanult és elért, neki magának pedig azon kitünő helyet biztositá, mellyet hires emberei közt elfoglal. Még közülünk is, bár milly kicsinyek és jelentéktelenek legyünk is, mindenkinek megvan az ő eldöntő napja: — a választás napja, melly sorsát elhatározza; a Gondviselés napja, melly állását, vagy másokhozi viszonyát változtatja; a kegyelem napja, mellyen a szellemi a földin diadalt vivott ki. Bár milly módon történhetett is, de minden léleknek, mint Jerusálemnek *), meg volt az ő napja.

Igy Fabiolának is. Valljon nem öszhangzólag működött-e minden, egy elhatározás létesitésére? A császár és rabnő, atya és vendég, jó és gonosz, keresztény és pogány, gazdag és sze-

*) Oh! ha megismerted volna stb. Luk. 19, 42.

gény, élet és halál, öröm és fájdalom, tudomány és együgyüség, csend és társalgás, — mindez nem hatott-e rá ellenkező értelemben? És mégis mindez az ő nemes, magas érzésü, habár kevély és indulatos lelkét nem azonegy irányba sodorta-e? Épen ugy, mint midőn a szél, és kormányrud egymás ellen küzdenek; hogy a hajót egy bizonyos irányban összes erővel hajtsák. De ezen egymással küzdő erők végleges eredménye mi által döntetik el? Azt halandó nem határozhatja meg: csak a bölcseség, de nem a bölcsészet itélhet róla. — Ez események, mellyekkel most utoljára foglalkoztunk, január 20-ik napjára esnek.

Ha a szives olvasó naptárába pillant, és látja a következő nap ünneplése tárgyát: ugy meg fogja ismerni, hogy ennek elbeszélésünkben nevezetes napnak kell lenni.

Fabiola a császárrali találkozás után, Irene lakába ment, hol csak bánatot, és fájdalmat látott. A gyászt, mellyet maga körül látott, ő is érzé; de azt is látta, s érezte, hogy az ő gyásza egészen különbözik a keresztényekétől. A keresztények mintegy lelkesülteknek látszottak: az ő gyászukon bizonyos öröm tört át; az ő felhőik időnkint a nap által megvilágittattak, ragyogókká tétettek. De Fabiola gyásza, holt, és sötét volt: egy tompa, nehéz fájdalom; mintha egy remény nélküli veszteséget fájlalna. Az ő vizsgálódása a kereszténység, mint minden bölcseség, és szeretetreméltóság érdekében, végéhez látszék közeledni. — Az, kit ő magának oktatóul, és vezetőül ohajtott, már elszenderült. — Midőn a palota elől elszéledt a tömeg, ő is bucsut vőn az özvegytől, és leányaitól; de ismét érzé, hogy a pogány testvért nem szeretheti ugy, mint a keresztényt.

Honn egyedül ülve, megkisérté az olvasást: legkedveltebb könyvei közül egyiket a másik után vette kezébe, — a halál, az állhatatosság, a barátság, az erény fölötti iratokat; — de mindannyija unalmas-, hiányos-, és üresnek tetszett. Bus komolysága mindig mélyebb lőn. Igy ült estig; midőn görög rabnője által, ki egy levelet hozott, megzavartatott. Graja visszament a szoba másik végére; leverve, és csudálkozva azon, a mit látott. Urnője alig pillantá meg a levelet, azonnal vadon ugrott föl

székéből: haját kezével rendetlenségbe hozva, és azt görcsösen szoritva homlokára, természet-ellenes rideg tekintettel állt egy pillanatig; s azután egy mély fohászszal rogyott székére vissza. Igy maradt nehány perczig ülve; s a levelet mindkét kezével erősen tartva, karjait léhán hagyta lecsüggni: látszólag magán kivül levén.

„Ki hozta ezt a levelet?“ kérdé azután egészen nyugodtan.

„Egy katona, urnőm!“ felele a rabnő.

„Bocsásd be.“

Mialatt Graja kiment, Fabiola ismét visszanyeré nyugalmát, és haját rendezte. A mint a katona belépett, kérdé:

„Honnét jősz?“

„Én a tulliusi tömlöcz őrségéhez tartozom.“

„Ki adta kezedbe e levelet?“

„Agnes delnő maga.“

„Miért vitték azt a szegény gyermeket fogházba?“

„Egy ember, neve Fulvius, vádolta be, hogy ő keresztény.“

„Más semmi?“

„Más egyébről nem vádoltatik.“

„Ugy e dolgot rövid idő alatt rendbe hozandom. Én bebizonyithatom, hogy ő nem keresztény. Mondd meg neki, hogy azonnal jövök; és ezt vedd fáradságodért.“

A katona eltávozott; s Fabiola egyedül maradt. Ha valamit tennie kellett, lelke azonnal erős, és határozott lőn: ha később a női érzet annál fájdalmasabban hatott is rá. Beburkoltan egyedül ment a fogházba: és tüstént ama külön szobába vezettetett, mellyet Agnesnek, előkelő rangja iránti tekintetből, és szülőinek gazdag ajándékai következtében, készitettek.

„Mit jelent ez, Agnes?“ kérdé Fabiola; miután unokáját megölelte.

„Én nehány óra előtt elfogattam, és ide hozattam.“

„Tehát Fulvius csakugyan elég bolond, és aláváló, ellened olly vádat emelni, melly öt percz alatt meg van czáfolva? Én magam megyek Tertullushoz, és ezen izetlen vádnak azonnal ellene mondok.“

„Miféle vádnak, kedvesem?“

„Annak, hogy te keresztény vagy.“

„Az vagyok, hála az Istennek!“ felelé Agnes; mi előtt keresztet vete magára.

E szavak Fabiolára nem mint villámcsapás hatottak; ő nem rezzent föl, nem ájuldozott, még csak bámulni is alig tudott. Sebestény halála óta egészen máskép tekinté ő a kereszténységet. A keresztény hitet abban találva föl, kit ő minden férfias erények példájának tartott, most épen nem lepetett meg, ugyanazon hitet olly egyénnél találni, kit ő, mint minden női tökéletesség példáját szeretett. Az erény egyszerü magasztossága e gyermeknél, ennek szeplőtelen tisztasága, mindig egyenlő szivjósága, Fabiolában egy, csaknem vallásos tiszteletet gerjesztettek. Aggályai kisebbedtek, talánya megfejtéséhez közeledett, midőn látta, hogy e két, olly hasonlithatlan lény, nem minden összefüggés nélkül áll, hanem mindketten azonegy téren sarjadzott föl. A tisztelet egy nemével hajtá meg fejét, és kérdé Agnest: „Melly időtől fogva vagy te már keresztény?“

„Én mindég az voltam, kedves Fabiolám! Én, mint szokták mondani, a hitet anyám tejével szoptam.“

„És miért titkoltad ezt előttem?“

„Mert láttam, mennyire el voltál fogulva ellenünk; láttam, hogy te minket, mint a legnevetségesebb babona, s undok vétkek szörnyetegeit, gyülölsz; láttam, hogy te minket, mint bárdolatlan, bölcsészet nélküli oktalanokat megvetsz. Felőlünk te hallani sem akartál; és nemes szived gyülöletének egyedüli tárgya a keresztény név volt.“

„Az igaz, kedves Agnesem! De én azt vélem, hogy én, ha azt tudom, miszerint te, — vagy Sebestény a kereszténységhez tartoztok, azt nem gyülölendettem, s rajtad mindent szerethettem volna.“

„Azt csak most gondolod Fabiola! De te nem ismered a közönségesen elterjedt előitéletek hatalmát, a naponkint ismételt hazugságok sulyját. Hány nemes kebel, tiszta fő, és szeretetteljes sziv kábittatott el veszedelmes befolyásuk által; min-

ket minden egyébnek inkább tartani, csak annak nem, a mi vagyunk; rólunk rosszabbat hinni, mint másnál a lehető legroszszabb!"

„Megvallom kedvesem! hogy helytelen tőlem, mostani helyezetedben veled vitatkozni akarni. — Te azonban természetesen követelni fogod Fulviustól, hogy ő bizonyitsa be állitását, melly szerint te keresztény vagy."

„Oh nem, édes Fabiolám! Ezt már bevallottam, és szándékom holnap nyilván is bevallani."

„Mikép! holnap?" kérdé Fabiola; megborzadván a fölött, hogy a végelhatározás olly közel van.

„Igenis, holnap. Hogy minden szó-beszéd, és izgatottság mellőztessék, (ámbár hiszem, hogy nem olly sokan fognak aggódni miattam,) reggel fognak kihallgatni, s az egész dolog rövid uton menend. Nem örvendetes hir-e ez, kedvesem?" kérdé Agnes; mialatt Fabiola kezét megragadta. Azután átszellemült tekintetével fölkiálta: „Lásd, a hova régtől vágytam, azt most látom, a mit reméltem, azt most birom; ő vele érzem már magamat az égben egyesülni, kit e földön olly bensőleg szerettem *). Nemde Fabiola! szép ő; és sokkal szeretetre méltóbb, mint az angyalok, kik őt környezik? Milly édes az ő mosolya; milly szendék az ő szemei; milly szelid, arczának kifejezése: és az az édes, kegyteljes szüz, a ki őt mindég követi, a mi királynénk, és urnőnk, a ki őt egyedül szereti, milly kedvesen int nekem, hogy követőihez csatlakozzam! Jövök, jövök! -- Már eltüntek előlünk, Fabiola! de holnap reggel ismét eljönnek; — nem sokára: s azután többé el nem válunk."

Fabiola érzé, mint dagad szive, s emelkedik, mintha valamelly uj elem nyomulna bele. Ő ugyan nem tudta, hogy ez mi legyen; de jobbnak tetszék előtte, mint mi a pusztán emberi megindulás. Ő e szót „kegyelem" még soha sem hallotta. De

*) Ecce, quod concupivi, jam video; quod speravi, jam teneo: ipsi sum juncta in coelis, quem in terris posita tota devotione dilexi. Offic. S. Agnetis.

Agnes ez örvendetes változást lelkében látta, és szivből köszöné Istennek. Rokonát fölkérte, mikép hajnal hasadta előtt még látogatná meg, és venne végbucsut.

Ugyanez időben a főnök házában egy értekezés folyt ezen érdemes tisztviselő, s még érdemesebb fia közt. A szives olvasó hallgassa végig: hogy megértse, miről folyt.

„Minden bizonynyal," mondá a főnök; „ha a vén boszorkány egyben igazat szólt, ugy másban sem fog megcsalni. Tapasztalásból tudom, mennyire képes a gazdagság legyőzni minden ellenkezést."

„De azt is megengeded," tevé hozzá Corvinus, „hogy mindazok közül, kik Fabiola kezéért esdeklettek, egy sincs, a kiről nem lehetne elmondani, hogy főkép csak vagyonát ohajták."

„Téged sem véve ki, édes Corvinusom!"

„Természetesen; de egészen másként áll a dolog, ha én kezemmel Agnes nagy birtokát is ajánlhatom."

„Főkép ha ez olly módon történik, melly (azok után, a miket magasztos szive-, s nemes érzelmeiről hallok,) egészen alkalmasnak remélhető, megnyerésére. Ha az egész vagyont minden föltétel nélkül ajánlod neki, és csak azután kezedet: ugy kötelességévé teszed, vagy hozzád menni nőül, vagy a birtokot tőled el nem fogadni."

„Igen helyesen, atyám! E második eszembe sem jutott. Más utat nem tudnál a vagyonáhozi juthatásra, csak ő általa?"

„Nem: mert Fulvius természetesen igényt tart a maga részére; s a császár valószinüleg oda fog nyilatkozni, hogy az egészet magának tartja; mivel Fulviust gyülöli. De ha én azon népszerü, s egészen józan tervvel állok elő, hogy Agnes vagyona adassék legközelebbi rokonának; ki az isteneket tiszteli . . . Nemde Fabiola hü az istenekhez?"

„Bizonyosan, atyám!"

„Ugy hiszem, a császár ezt elfogadja. Ellenben meg vagyok győződve, mikép nem is remélhető, hogy e vagyont nekem ajándékozza. Megdühödne, ha egy biró illyesmit terjesztene föl neki."

„Mit fogsz tehát tenni, atyám?"

„Még ez éjjel egy császári parancsot fogalmaztatok. A kivégzés után azonnal a palotába megyek; a nép fölháborodását, mellyet e rendszer előidézhet, a legtulságosabb szavakban fogom ábrázolni: egyedül Fulviust teszem az egészért felelőssé; s elejbe adom a császárnak, hogy magát népszerüvé teendi, és becsületére fog válni, ha a kivégzettek jószágát legközelebbi rokonainak adja. Ő szintolly hiu, mint a milly kegyetlen, és fösvény; s itt egy bünt a másikkal harczba lehet vinni."

„Fölülmulhatlanul, kedves atyám! Most egészen gond nélkül alhatok. A holnapi, váló-napja éltemnek. Egész jövőm Fabiola ‚igen', vagy ‚nem' szavától függ."

„Mégis szeretném," tevé hozzá Tertullus, midőn fölkelt, „e hasonlithatlan hölgyet egyszer látni, s bölcsészete mélyét kémlelni; mielőtt jövődről vele véglegesen határozz."

„Ne aggódjál, atyám! Ő bizonyosan méltó, hogy menyed legyen. — Igen, holnap valóban éltemnek váló-pontja."

Még Corvinusnak is lehet váló-napja: — miért ne lehetne Fabiolának is?

E családi jelenettel egy időben, Fulvius, és szeretetreméltó nagy-bátyja közt is tartatott egy tanácskozás. Midőn ez utóbbi késő estve haza jött, unokáját gondba merülten, és egyedül találta. „Tehát Fulvius!" mondá az öreg; „biztosságban van?"

„Igenis bátyám, ha a zár, és falak közt biztos: de lelke olly szabad, olly független, mint valaha."

„Mit sem tesz; az éles aczél röviden végez a lélekkel. De biztos-e sorsa, — és biztos-e ennek következménye?"

„Ha valami közbe nem jön, sorsa el van határozva; következménye még a császár szeszélyétől függ. De megvallom, fájdalom, és bánat kinoz ama gondolatnál: illy fiatal életet olly bizonytalan eredményért föláldozni."

„Fulvius!" mondá az öreg keményen, és olly hidegen, mint egy hamvas szikla a reggeli ködben, „reménylem, hogy nem leendesz lágy szivü. Tudod, milly nap a holnapi?"

„Igen, a tizenkettedik, Február kalendái előtt" (Január 21-dike).

„Mindég váló-napod volt. Egy idegen személy vagyonának elnyeréseért akarsz te e napon — "

„Csitt, csitt!" szakitá félbe Fulvius, a legborzasztóbb szorongatásban. „Miért emlékeztetsz mindég épen arra, mit legörömestebb feledném?"

„Azért, mert te magad feledni akarnád; és mivel ezt tenned nem szabad: minden ürügyet el kell tőled vennem, melly alatt az erény, lelkiismeret, vagy csak becsületérzet is léptedet intézhetné. Bolondság, midőn valaki szánakozást szinlel olly egyén iránt, ki szerencséjének utjában áll, miután megtette, azt, a mit te n e k i tettél."

Fulvius néma bosszujában ajkait harapva, lesüté szemeit; arcza egészen kigyult. Eurotas folytatá tovább: „Tehát holnap ismét egy váló-nap lesz rád nézve, s valószinüleg az utolsó. Fontoljuk meg a dolgot hidegen. Te a császárhoz menve, követeled a lefoglalt jószágból téged törvényesen illető részt. Most föltéve, hogy megnyered?"

„Azonnal, a mint lehet, eladom, adósságaimat kifizetem, és olly tartományba költözök, hol nevemet még soha sem hallották."

„És föltéve, hogy kérésed mellőztetik?"

„Lehetetlen; lehetetlen!" kiálta Fulvius: ennek csak puszta gondolatától is kinoztatva. „Az az enyim, és én keservesen érdemlém azt meg. Azt tőlem meg nem tagadhatják."

„Nyugodtan fiatal barátom! Egész hideg vérrel beszéljünk erről. Jusson eszedbe a mi közmondásunk: ‚a kengyel, és nyereg közti uton már sokan elestek.' Föltéve, hogy illetéked megtagadtatik?"

„Akkor végem. Többé kilátás nincs, vagyonomat itt ismét megszerezni: akkor is távoznom kellend."

„Jól van; és mennyivel tartozol a Janus-boltban?" *)

*) A Forumon, vagy mellette álltak több, Janusnak szentelt, és ettöl nevezett ivezetek; és ezek mellett voltak az üzérek, és uzsorások helyiségei.

„Legalább is kétszáz sestertiummal (mintegy 10,000 tallér), tőke, és ötvenes kamat fejében, ama lelkismeret nélküli Ephraim zsidónak."

„És mi biztositást adtál neki?"

„Biztos kilátásomat a delnő vagyonára."

„S ha reményed megcsal, hiszed, hogy megszökni enged?"

„Bizonyosan nem, ha meggátolhat benne. De mindenesetre készen kell magunkat tartanunk; még pedig egészen titokban megtéve az előkészületeket."

„Azt bizd rám Fulvius! Látod, milly váló-nap rád nézve a holnapi, vagy inkább a mai; mert a holnap már nincs távol· Életet, vagy halált hozhat: ez életed legfontosabb napja. Azért bátorság; vagy inkább hajthatlan határozottság erősitsen sorsod eldöntésében!"

XXIX.

Ugyanazon nap; második része.

A hajnal még nem hasad, és mi már a nap másik feléről beszélünk: mikép lehet ez? — Szives olvasó! nemde mi a napot előestéjével kezdtük, melly szintugy tartozott a mai, mint tegnapi naphoz; és ugy volt Agnesé, mint Sebestényé? Nemde együtt, féltékenység nélkül, testvéri egyetértéssel éneklék ők a délesti solozsmákat; Sebestény az égből, hova reggel költözött, Agnes a fogházból, mellybe estve vitetett? Dicsőséges egyháza Krisztusnak! nagy vagy te, a te egységedben; mivel az égből egészen a föld alá terjedsz, mindenüvé, hol egy igaznak börtöne van!

Fulvius elhagyta lakát, és a hideg, éles éji levegőre ment, hogy tüzes homlokát enyhitse, és lázasan forró vérét csillapitsa. Czél nélkül bolyongott; de észrevétlenül mindinkább a tulliusi fogházhoz közelitett. Miután mégis tulajdonképen semmi szerelmet sem érzett, mi vonta őt oda? Egy sajátságos érzet, olly keserü szerek vegyitéke, minőt valaha egy elitéltnek méregpo-

hara tartalmazott. Emésztő lelkiismeret-furdalás, megsértett büszkeség, kinzó birvágy, lealázó szégyen, és ama szorongató érzet kinos vegyitéke, melly emlékezteté őt a pillanat közeledtére, mellyben gonoszsága tetőpontját érendi. Egy gyermek által, kinek vagyona őt a nyomor- és haláltól megmentheti, elutasitva, kigunyolva, lealázva látta magát: de azért mégis inkább szeretné annak kezét, mint fejét. Agnes meggyilkolása borzasztó undokságnak tetszett előtte, — ha az valamikép mellőzhető lenne. Elhatározta tehát, megmentésére még egy kisérletet tenni.

Most a tömlöcz kapujához ért. — A jelszót tudván, ezt kimondá, és bebocsáttatott; s kivánatára, áldozatának szobájába vezettetett. Agnes meg nem ijedt, s nem rejtődzött a szögbe, mint egy madár a kalitkájába tolakodó karvaly elől: nyugodtan, és rettenthetlenül állt előtte.

„Kimélj meg legalább itt, Fulvius!“ mondá gyengéden. „Már csak kevés óráim vannak; engedd ezeket békében töltenem.“

„Nemes hölgy!“ felelé Fulvius; „azért jöttem, hogy ezen órákat, ha akarod, évekké hosszabbitsam, és a béke helyett boldogságot hozzak.“

„Ha jól értelek, azt kell felelnem, hogy most már bizonyára elmult e szomoru hiuságok ideje. Ha te velem, kit halálra kézbesitél, igy beszélsz: ugy ez, legjobb esetben is, nem egyéb, gunynál.“

„Korán sem, szép urnő! Sorsod kezedben van; csak fejességed vinne halálra. Én még egyszer kezemet, és ezzel életedet ajánlom. És ezt most utoljára.“

„Mondtam már, hogy keresztény vagyok, és inkább ezerszer meghalok, hogysem hitemet megtagadjam.“

„Ez utóbbit nem kivánom többé. Foghelyed kapuja előttem még nyitva áll. Szökjél el velem: és minden császári parancs daczára, keresztény, és életben maradhatsz.“

„Nem mondám-e tovább világosan, hogy én már el vagyok jegyezve az én Uram-, és Megváltóm-, Jézus Krisztusnak, kihez örökké hű maradok?“

„Bolondság, és ostobaság! Maradj megátalkodott: és az vár rád, mitől inkább rettegsz, mint a haláltól, és mi a balgaságokat fejedből örökre kiverendi."

„Én Krisztusért mitől sem félek. Mert tudd meg, hogy az Ur angyala engem mindvégig őriz; és soha sem engedendi, hogy Urának szolgálóját valaki bántsa.*) De most hagyj fel méltatlan tolakodásoddal, és engedd az elitéltek végső jogát, — a magányt élveznem."

Fulvius türelmét mindinkább vesztve, haragját többé nem fékezhette. Ismét elutasitva, még egyszer megszégyenittetve egy gyermektől, kinek még most a pallos is feje fölött függött! Egy, a pislogó üszökből többé vissza nem fojtható láng lobbant föl szivéből, és azon mérges szerek, mellyeket szivében keverten láttunk, egy pillanat alatt összeolvadva, fekete cseppé váltak, mellynek neve: — gyülölet. Lángoló pillanat-, és fenyegető mozdulattal kiáltá: „Nyomorult nő! most még egyszer nyujtok alkalmat magad megmentésére; mit akarsz, életet velem, vagy halált?"

„Én magam is inkább választom a halált számára, mint az életet egy olly undokkal, mint te vagy," kiálta egy hang az ajtónál.

„Ám legyen!" felelé öklét emelve, s a személyre, ki utoljára szólt, egy dühös pillanatot vetve. „És te is veszsz el, ha még egyszer bátorkodol átkos árnyadat utamra vetni!"

Fabiola utoljára volt egyedül Agnessel. Ő nehány perczig észrevétlenül nézte az Agnes, és Fulvius közötti harczot; — ha keresztény leendett, ugy neki ez a világosság angyala, és a sötétség szelleme közötti harcznak tetszheték; és valóban Agnes a világosság angyalához hasonlitott, ha emberi lényt ahhoz hasonlithatni. Az Üdvözitőjéveli tökéletes egyesülés ünnepének előkészületére, midőn örökké hű szerelmének esküjét vérével pecsétlendi, mint azt ő magáéval pecsétlé, — fekete gyászruhájára tiszta fejér jegyköntöst öltött. A sötét tömlöcz közepén, mellyben csak egyetlen lámpa pislogott, sugárzó, s csaknem vakitó fényben állott ő: mig a kisértő, sötét köpenyébe burkoltan,

*) Mecum enim habeo custodem corporis mei Angelum Domini. (Sz. Agnes Offic.)

s a tömlöcz alacsony ajtaján meggörbedve elsietvén, egy fekete, s legyőzött ördöghez hasonlita, ki egy mélységbe sülyedt.

Arcza, Fabiola előtt soha sem látszott olly kedvesnek, mint most. A haragnak, félelemnek, szorongás-, vagy fölindulásnak, még csak nyoma sem volt észrevehető rajta: legkisebb elhalaványodás, vagy pirosság, a küzdő indulatok-, és sáppadt levertségnek semmi változása sem mutatkozott rajta. Szemei szendébben sugárzottak, mint valaha; mosolya olly gyengéd, és vidor, mint mindég, midőn együtt társalogtak. Továbbá egész lényén olly magasztosságot vőn észre Fabiola, melly őt ama tiszteletet parancsoló tüneményre, s azon ambra-illatu légkörre emlékezteté, mellyről a költők meséiben a fensőbb égi lények e földön megismerhetők voltak. *) Lelkesedésnek nem nevezheté; mert benne semmi indulathév sem mutatkozott: de olly kifejezést, és olly föllépést látott benne, melly csak olly halandóknál lehetséges, kikben az erény, és szellem a legfőbb mértékben egyesült. Azért nála a szeretet helyébe egy más érzés lépett, melly a vallási tisztelethez közelitett.

Agnes, mindkét kezét megfogván, nyugodt keblére szoritá, s a legbensőbb szeretettel nézett szemeibe; s azután mondá: „Fabiola! halálom előtt még egyre kérlek. Te minden kérésemet teljesitetted; te ezt is megteszed."

„Kedves Agnesem! nem szükség, hogy kérjél; te velem most parancsolhatsz."

„Ugy igérd meg nekem, hogy azonnal igyekezni fogsz a kereszténység tanait megismerni. Én tudom, hogy te azokat elfogadod, és másként fogsz előttem föltünni, mint most."

„Tehát most miként tünök föl előtted?"

„Sötéten, sötéten, drága Fabiolám! Ha rád tekintek, ugy látok benned egy nemes lelket, magasztos érzelmet, szeretetteljes szivet, müvelt elmét, finom erkölcsi érzetet, és erélyes életet. Mit lehetne még többet egy nőben kivánni? S mégis szemeim előtt, minde fölséges tulajdonok fölött egy felhő lebeg,

*) Incessu patuit Dea. Virgil.

melly sötét árnyékot vet rá, a halál árnyát! Ezt kergesd el: és minden világos, minden tiszta leend."

„Érzem, édes Agnes! érzem. Midőn előtted állok, azon világos fény irányában, melly téged övez, akkép tünök föl magamnak, mint egy fekete folt. De ha keresztény leendek, mikép válhatok olly tisztává, mint te?"

„Át kell menned azon a folyamon, melly minket elválaszt." (Fabiola elbámult; — eszébe jutott álma.) „Elevenitő viz fog testeden folyni, s az öröm olajával kenetnek meg tagjaid; akkor a lélek tiszta lesz, mint a most esett hó, és a sziv lágy, mint a gyermeké. E fürdőben, mint egy uj teremtmény, ujra fogsz születni, egy uj, örökké tartó életre."

„S akkor elvesztendem-e mindazt, mit te előbb rajtam dicsértél?" kérdé Fabiola némileg leverten.

„Mint a kertész," felelé Agnes, „egy erőteljes, de vad fát kiválasztván, abba egy más nemesebb, és termőbb fának kis gallyát beoltja; s mint ez utóbbinak virága, és gyümölcse, az elsőnek sajátjává válik, a nélkül, hogy előbbi szépségéből, diszéből, és erejéből valamit vesztene: ugy fogja azon uj élet is, mellyet nyerendesz, a természet, és nevelés mindazon drága adományait, mellyekkel birsz, megnemesiteni, fölemelni, s megszentelni (e szó értelmét alig fogod érteni). Ah! milly fölséges teremtményt fog a kereszténység belőled képezni, Fabiola!"

„Milly uj világba vezetsz te engem, édes Agnesem! Oh, csak te engem annak küszöbe előtt el ne hagynál!"

„Figyelj!" kiálta Agnes édes elragadtatással. „Jönnek; jönnek! Hallod a katonák szabályos lépteit a folyosón? Ezek vőfeleim, kik érettem jönnek. De ott fön a tiszta hajnalfelhőben látom fejérbe öltözött koszoru-leányaimat felém lebegve inteni. Igen, az én lámpám kész, és sietek jegyesem elejbe. Légy boldog Fabiola! Engem ne sirass! Oh, ha éreznéd, milly boldogság, Krisztusért meghalni!.... És most olly szót intézek hozzád, minővel eddig soha sem szólitálak. — Az Isten áldjon meg!" Fabiola homlokán kereszt-jelt csinált. Ez görcsösen szoritá őt magához; Agnes nyugodtan, és gyengéden ismétlé a megöle-

lést; — ez volt utolsó ölelkezésök a földön. Fabiola haza sietett; egy uj, és magasztos határozattól lelkesülten: Agnes átengedte magát az őrségnek.

Agnes vértanusága első részére vessünk fátyolt; ámbátor a régi atyák, és az egyház is ezt, mint koronájának kettőztetését emelik ki. *) Annyit elég megemlitenünk, hogy angyala őt oltalmazta **); s hogy az ő tiszta jelenléte, a gyalázat házát kedves szentélylyé változtatta. ***)

Még korán reggel volt, midőn ismét a főnök itélőszéke előtt a Forumon állt, változatlanul, és rettenthetlenül, mosolygó arczának elpirulása, vagy ártatlan szivének fájdalma nélkül. Csak hosszu haja, szüzességének jele, volt föloldva, s arany hullámokban folyt le hófejér öltönyén. ****)

Fölséges reggel volt. Sokan fognak emlékezni azon szép napra, midőn e vértanu évfordulati napján, a nomentani kapun (most Porta pia) kimenve, azon templomba, melly e szüz vértanu nevét viseli, siettek; látni ohajtván oltárán ama két bárány megáldatását, mellyek gyapjából készülnek a Palliumok az érsekek számára. A mondolafák már fejérek, nem a dér-, hanem a virágtól; a szőllő tövében a földet már kapálják; s a tavasz a duzzadó bimbókban látszik rejleni: mellyek a langyos déli szél intését várják, hogy fölfakadjanak, és magukat kifejthessék.*****) Az ég felhőtlen; és a levegő mérséklete épen ollyan, minőt leginkább szeretünk; minthogy a már erős nap, nem heviti ugyan még át a könnyü fagyos leget, de szelidíti. Igy találtuk mi ezt

*) Duplex corona est praestita martyri. A vértanu-nö kettös koronát nyert. Prudent.

**) Ingressa Agnes turpitudinis locum, angelum Domini praeparatum invenit. Brev.

***) A Piazza Navoná-n sz. Agnes temploma, egyike Roma legszebb templomainak.

Cui posse soli Cunctipotens dedit
Castum vel ipsum reddere fornicem....
Nil non pudicum est, quod pia visere
Dignaris almo vel pede tangere.

Prudentius.

****) Non intorto crine caput comptum. Fejét nem övedzé fodros haj. Sz. Ambrus (de Virg. l. 1. c. 2.). Vö. sz. Eulalia leirását Prudentiusnál (Peristeph. 3, 31.).

*****) Solvitur acris hyems grata vice veris et Favoni. (Horat.)

sokszor sz. Agnes napján, midőn sok ezer jámbor zarándokokkal szentélyébe siettünk.

A biró a nyilt Forumon ült, és meglehetős sokaságu nép állott félkörben ama hely körül, mellyre más a keresztényeken kivül, nem örömest lépett. A nézők közt kettő vonta magára az átalános figyelmet: egymással szemközt, a félkör két végén, mellyet a sokaság képezett, álltak. Egy fiatal ember, togájába burkoltan, mélyen szemére nyomott kalappal, ugy hogy arczvonásait nem lehetett fölismerni; — s egy előkelő kinézésü delnő, ki egyenes tartásban állott: egy olly alak, minő egyébkint e helyen nem szokott látható lenni. Köpenye fejétől lábáig egészen befedte. Mint egy szép antik szobor állott, mellyet a müvészek a „Pudicitia" (szüzesség) név alatt ismernek. A köpeny indiai mü, karmazsin-, bibor-, és aranyszálakból szőve, valóban császári öltöny; minőt a kegyetlenség, és vérengzés eme helyén, még kevésbbé, mint magát a hölgyet, vélne az ember láthatni. Mellette egy szolgáló, szintolly gondosan beburkolva, mint urnője. A delnő lelke egyetlen tárgygyal látszék foglalkozni, midőn karját egy márványlapra támasztva, mozdulatlanul állott. Agnes, őrei által a nyilt térre vezettetett, és félelem nélkül állt a biró széke előtt. Gondolatai egészen mással látszának foglalkozni; ő még azon két egyént sem vette észre, kik az ő megjelenéseig minden szemet magukra vontak.

„Miért nincs bilincsben?" kérdé mérgesen a főnök.

„Nem szükség; egész készséggel megy," felelé Catulus, „és olly fiatal."

„De olly makacs, mint a legvénebb banya; vaspereczet tüstént kezeire."

A bakó egész rakás efféle ékességeket, — a keresztények előtt azok valának, — átvizsgált, s végre a legkisebb-, és könynyebbiket választva ki, kézcsuklóira tette. Agnes vidoran, és mosolyogva rázván meg kezeit, a bilincsek zörögve hulltak lábaihoz, mint sz. Pál viperája. (Sz. Ambrusnál id. h.)

„Uram! ezek a legkisebbek;" gyengédebb hangon mondá a bakó. „Illy fiatal gyermeknek más karpereczek valók."

„Hallgass!" parancsolá mérgesen a biró; azután a fogolyhoz fordulva, szelidebben mondá: „Ágnes! könyörülettel vagyok fiatal korod és rangod iránt, és sajnálkozom a rossz nevelésen, mellyet nyertél: azért meg akarnálak menteni. Térj magadhoz, mig időd van. Mondj ellene a keresztényság ál, és vészes tanainak; engedelmeskedjél a császár parancsának, és áldozz az isteneknek."

„Haszontalan minden további kisérleted," felelé a vértanu. „Határozatom változhatatlan. Megvetem hamis isteneidet; én csak az egy élő Istent szerethetem és imádhatom. — Örök Mindenható! tárd föl az ég kapuit, mellyek azelőtt el voltak a halandók előtt zárva. Krisztus! szólitsd magadhoz azon lelket, melly hozzád vágy jutni, s melly a szüzesség fogadása által régtől neked szenteltetett, és melly most Atyádnak áldoztatik a vértanuság által!" *)

„Látom, hogy csak az időt vesztegetem," mondá türelmetlenül a főnök; mert a nézők sokaságában a szánakozás nyilatkozatát vette észre. „Jegyző! az itéletet tedd föl. Mi a császár parancsának megvetéseért Agnest pallosra itéljük."

„Mellyik uton, és hanyadik kőnél leend az itélet végrehajtandó?" **) kérdé a hóhér.

„Az itt azonnal végrehajtható," lőn a felelet.

Agnes egy pillanatra kezeit, és szemeit égre emelte, azután nyugodtan letérdelt. Selyem haját saját kezeivel fején eligazitva, meztelen nyakát a kardcsapásra tartá.***) Erre szünet következett; mivel a bakó megindulásában reszketett, és nem vala

*) „Aeterne Rector! divide januas
Coeli obseratas terrigenis prius,
Ac Te sequentem Christe! animam voca
Cum virginalem, tum Patris hostiam."
Prudent. Peristeph. 14.

**) A lefejezés közönségesen a kapuk elötti második, harmadik, vagy negyedik kőnél szokott történni; de Prudentius- és más irókból világos, hogy sz. Agnes a Forumon, hol elitéltetett, le is fejeztetett: — mi más esetekben is történt.

***) Prudentius.

képes a pallost fölemelni.*) Midőn a gyermek fejér ruhájában igy térdelt, kezeit szemérmesen keblén keresztbe tévc, lehajlott fővel, ugy hogy ambraszinü fürtjei földig lecsüggve, arczát elfátyolozák: — egy ritka növényhez vala hasonlitható, mellynek liliomfejérségü gyenge szára, arany virágjainak dus halmaza alatt meghajlik.

A biró dühösen dorgálta a hóhér időzését, és parancsolá, hogy kötelességét tüstént teljesitse. Ez bal kezének kérges fejével érinté szemeit: midőn pallosát emelé; melly egy pillanat alatt megvillant a levegőben: és más perczben már a virág, és szára, alig egymástól elválva, földön hevert. Azt vélheté valaki, hogy imádságra borult le, ha fejér köntöse azonnal bibor szint nem ölt, — megmosva a Bárány vérében.**)

A biró jobbján álló férfi kimeresztett szemmel nézte, midőn a hóhér pallosa a halálos csapást tette: s ajkain egy győzedelmi mosoly játszott. A másik oldalon álló hölgy, arczát elforditá; mig a zsibongás, melly támad, midőn a sokaság egy ideig lélekzés nélkül figyelt, őt biztositá, hogy mindennek vége. Most bátran előlépett, és válláról a drága köpenyt levéve, azt, mint egy szemfödelet, a lefejezett testre teritÉ. Hangos tetszés követé e női gyengédség valódi érzetét.***) A delnő most gyászruhában állott a birószék előtt.

Tiszta, érthető, de megindult hangon mondá: „Uram! hallgasd meg kérésemet. Ne engedd, hogy szolgáid durva kezei e szüz szent testét érintsék, és megszentségtelenitsék; mellyet én e földön mindenek fölött szerettem. Engedd meg, hogy őseinek sirboltjába vigyem; mert ő szintolly nemes, a minő jó volt.“

Tertullus, láthatólag igen ingerülten felele: „Bár ki légy, nemes hölgy! kérésed nem teljesülhet. Catulus! gondod legyen rá, hogy a hulla szokás szerint a folyóba vettessék, vagy megégettessék.“

*) Sz. Ambrus.

**) Apocal. 22, 14.

***) Prudentius mondja, hogy sz. Eulalia testét a Forumon, hirtelen esö hó fedte be.

„Uram! kérlek,“ ismétlé a hölgy esdekelve; „a női erény iránti tiszteletedre, azon könyekre, mellyeket anyád, a betegség-, vagy fájdalomban fölötted hullatott, azon testvéri szavakra, mellyekkel valaha hugaid illettek, azon szolgálatokra, mellyeket gyengéd kezeikkel neked tettek, kényszeritelek, hallgasd meg esdeklő kérésemet. Ha estve lakodba visszatérsz, talán leányaid jönnek elődbe, s kezeidet csókolják, mellyek erényes gyermek vérével mocskolvák: — büszke lehetsz, ha leányaid ehhez hasonlók; — de legalább tedd meg, hogy nekik elmondhasd, mikép a szüzies gyengéd érzettől e csekély figyelmet meg nem tagadtad.“

Erre olly átalános részvét mutatkozott, hogy Tertullus ennek elfojtására keményen kérdé: „Talán te is keresztény vagy?“

Egy perczig hallgatott; azután felelé: „Nem, uram! én nem vagyok keresztény; hanem megvallom, ha valami képes volna engem azzá tenni, ugy bizonyára az lenne, mit mai nap láttam.“

„Mit értesz ez alatt?“

„Hogy az állam vallásáért ollyaknak, mint ez, kit ma megöltél,“ (egy perczre könyei szavát elfojták,) „kell meghalniok: mig az olly szörnyetegek, kik az emberi alakot és nevet meggyalázzák, élnek, és boldogok. Oh uram! te nem tudod, mit irtottál ma ki e földről! Ő a legtisztább, legkedvesebb, legszentebb lény volt, mellyet én valaha ismertem; valóban a nőnem virága, ámbár még csak gyermek. És még élhetne, ha egy közönséges csábitó kezét vissza nem utasitja: ki tolakodó ajánlataival üldözte őt mezei-laka magányában, háza szentélyében, és még tömlöczében is. Azért kellett neki meghalni, mivel nem akarta vagyonával gazdagitani, kezével megnemesiteni amaz ásiai kémet.“

Nyugodt megvetéssel mutatott Fulviusra; ki előugorva, dühösen kiálta: „Ez gyalázatos hazugság, és kisebbités. Agnes nyiltan bevallá, hogy keresztény.“

„Hallgass meg uram!“ nemes méltósággal folytatá a delnő, „hogy őt meggyőzzem; és szavaim igazságát olvasd ki sze-

méből. Nem kerested-e föl Fulvius! ma reggel ez ártatlan gyermeket tömlöczében? Nem mondottad-e neki, — én hallottam; ámbár te engem nem láttál: — hogy ha kezedet elfogadja, nem csak élete mentve, de minden császári parancs daczára, keresztény is maradhat?"

Fulvius halálsáppadtá lett; ugy állt ott, mint egy pillanat után az, kinek szivén golyó repült keresztül, vagy kit a villám ért. Ollyan lett, mint a ki fölött itélet mondatik ki, — nem halálitélet, hanem az örök gyalázat itélete; midőn a biró őt ekkép szólitá:

„Fulvius! e nehéz vádat arczod kétségtelenné teszi. Azonnal elfogathatnálak. De fogadd tanácsomat, és távozz el innen örökre. Siess; és rejtsd el magad illy gazság után az emberek haragja, és az istenek bosszuja elől. Itt a Forumon, de más nyilvános helyen se mutasd Romában többé magadat. Ha e hölgy akarja azonnal tárgyalom ellenedi vádját. — Talán lehet szerencsém nemes urnő!" kérdé a legtiszteletteljesebb hangon, „nevedet tudhatni?"

„Fabiola," volt a felelet.

Most a biró maga a szivesség lett; — hisz jövendő menyét látta maga előtt. „Sokat hallottam már rólad nemes hölgy!" mondá, „s kitünő képzettséged- és magasztos erényeidről. Mind-e fölött, az árulás emez áldozatja közel rokonod: és igy jogod van, hulláját követelni. Rendelkezhetsz vele." Az előbbi szavakat hangos morgás, és fütyölés szakitá félbe, melly Fulviust követé, midőn ez, szégyen-, ijedség-, és dühtől sáppadtan távozott.

Fabiola megköszöné a főnöknek; és Syrának, ki vele volt, intett. A rabnő egy másiknak ada jelt: és azonnal ott termett négy rabszolga, egy gyaloghintóval. Fabiola nem engedte, hogy ő rajta, és Syrán kivül, a testet más valaki érintse; ők fölemelvén a földről, betevék a hintóba, s a drága szemfödéllel betakarták. „Vigyétek e kincset házába," mondá, s rabnőjével követé a halottat, mint gyászoló. Egy könyekben uszó kis leány remegve kérdé, valljon velök mehet-e? — „Ki vagy te?" kérdé

Fabiola. „Én Emerentiana vagyok, az ő szopós-testvére,“ felelé a gyermek; és Fabiola megfogván kezét, magával vitte.

A mint elvitetett a test, azonnal egész sereg keresztények tolakodtak elő, férfiak, nők, és gyermekek, hogy szivacsot és gyolcs ruhákat márthassanak a vértanu vérébe. Hasztalan rohantak rájok az őrök ostorok- és botokkal, sőt még élesebb fegyverekkel is; ugy hogy sokan közülök saját véröket elegyiték a vértanuéval. Midőn egy fejedelem, koronázásakor, vagy ha fővárosába először tartja ünnepélyes bemenetelét, régi szokás szerint marékkal szórja az arany, és ezüst pénzt, nem tolakodnak erősebben az elszórt pénz után, mint a keresztények az után, mit minden arany-, és ezüstnél többre becsültek, ama rubint-cseppek után, mellyek egy vértanu szivéből folytak, ki az ő hiteért megholt. De egynek mindnyájan utat nyitottak, és elsőségét elismerék, — Reparatus Diaconusnak, ki életveszély közt jött, Agnes vérével egy edénykét megtölteni: melly, mint vértanusága hitelességének pecsétje, sirjára tétessék.

XXX.

Ugyanazon nap; harmadik része.

Tertullus a palotába sietett, a vértanuság e jelöltjének szerencséjére, vagy szerencsétlenségére. Ott találta Corvinust a kész leirattal, melly ékesen, nagy betükkel vala irva. Neki a császárhoz szabad bemenetele volt. Agnes kivégzéséről megtette a hivatalos jelentést: tulságos kifejezésekben rajzolta azon kedvetlenséget, mellyet a népben okozhat; és mindent Fulvius ügyetlen eljárásának tulajdonitott: kinek azonban leggonoszabb tettét elhallgatta; mert félt, hogy ha pert kellend inditania, saját tervei is világosságra jöhetnének. Ő kevésre becsülte Agnes vagyonának értékét, és előadta, milly nagy kegyelemtény lenne, s mennyire elősegitené a köz elégületlenség lecsillapitását, ha azt a császár az ő legközelebbi rokonának, ki egyenes örököse, engedné át. Ő Fabiolát ugy festé, mint egy rendkivüli szellemi tehetségü, és csoda-tudományosságu fiatal höl-

gyet: ki az isteneknek buzgó tisztelője, s ki a császár geniusának naponkint áldozik.

„Istenem!" mondá Maximianus nevetve, mintha valami nagy balgaság jutna eszébe; „a szegény bolond nekem egy drága gyürüt küldött; és tegnap a nyomorult Sebestény életeért könyörgött, épen akkor, midőn őt agyon verték." Rajta jó izüt nevetve, folytatá: „Igen, igen; bizonyára egy kis örökség vigasztalni fogja őt ama ficzkó veszteségén. Szerkesztess egy leiratot; és én aláirandom."

Tertullus elővonta a leiratot; és mondá, mikép a császári nagylelkü kegyesség iránti határtalan bizodalmában azt már eleve szerkesztette. A császári zsarnok egy aláirást tett rá, melly egy iskolás-gyermeknek is szégyenére válandott. A főnök azonnal átadta azt fiának.

Alig hagyta el a palotát, már Fulvius lépett be. Szállásán volt, hogy udvari ruhát öltsön, és viz, meg szagos vizek által a reggeli fölháborodás nyomait arczáról eltávolitsa. Egy előérzet kinzá őt, hogy reménye meghiusul. Azon hidegvérüség, mellyel Eurotas előtte való estve erről szólott, előkészité őt; minden terveinek enyészete, s e nap sok kellemetlenségei fokozák aggodalmát. Egy nő látszék arra teremtve lenni, hogy mindenben utját állja, s terveit meghiusitsa, bár hova forduljon. „De hála az isteneknek!" gondolá, „itt még sem fog utamban lenni. Ma reggel hiremet örökre megrontá; de igazságos jutalmamra igényt nem tarthat. Gyülöletessé tett: de nincs hatalmában, koldussá tenni." Ugy látszék, hogy ez egyedüli reménye. De a kétségbeesés kergette; s elhatározta magát, Agnes lefoglalt javaira csinált igényét az egyedüli vetélytárs, a kitől félt, a ragadozó császár ellen, egész erejéből érvényesitni. Ezért kész volt életét koczkáztatni; mert ha reménye megcsalja, ugy tönkre jutott. Egy ideig várván, bement a fogadó-terembe, s a leglealázottabb mosolylyal lépett a császár elé.

„Mit akarsz te itt?" volt az üdvözlet.

„Uram!" felele, „azért jöttem, hogy császári igazságosságodat legalázatosabban kérjem, miszerint Agnes vagyonából az

engem illető részt mielőbb utalványoztatni kegyeskednél. Az én vádamra itéltetett el, mint keresztény; és az azokra szabott igazságos itélet sujtá őt, kik a császári parancsnak nem engedelmeskednek.“

„Az mind jól van: de mi hallottuk, az egész dolgot szokásod szerint milly együgyüen vitted; és hogy ez által a népben ellenünk zugolódást, és elégületlenséget gerjesztettél. Azért minél gyorsabban takarodsz előlünk, és hagyod el a palotát és várost, rád nézve annál jobb. — Érted? Mi efféle tanácsot nem szoktunk kétszer adni.“

„Legmagasabb akaratodnak minden intését tüstént teljesitendem: — de én majd egészen minden nélkül vagyok; parancsold meg, hogy az, a mi az enyim, adassék ki: s azonnal elutazok.“

„Egy szót sem többet,“ felelé a zsarnok; „hanem azonnal takarodjál. Mi ama vagyont illeti, mellyet olly makacsul követelsz, azt meg nem kaphatod. Azt egy visszavonhatlan leiratunk által, egy kitünő, s érdemes személynek, Fabiola delnőnek adományoztuk.“

Fulvius többé nem szólt: hanem a császár kezeit megcsókolván, lassan eltávozott. Egy tönkre jutott, megtört emberhez hasonlitott. Midőn a kapun kiment, csak ennyit lehete tőle hallani: „Tehát csakugyan még koldussá is tett.“

Midőn haza jött, Eurotas, ki unokája szemeiből olvasá a feleletet, csudálta nyugalmát. „Látom,“ mondá szárazan, „mindennek vége.“

„Igen. Megtetted az előkészületeket Eurotas?“

„Jóformán. A drága-köveket, házi butort, és rabszolgákat némi veszteséggel eladtam; de azon csekélységgel, melly még kezeimben volt, bizonyosan elérünk Ázsiába. Stabiót megtartottam; mivel ő leghűbb, szolgáink közül. Csekély málhánkat lovára veszi. Más két ló, a te, s az én számomra, készen leend. Még csak egy van hátra, azután készen vagyunk.“

„És mi az?“

„A méreg; már tegnap estve megrendeltem: de csak ma délre leend kész.“

„Minek az?“ kérdé Fulvius, némileg megdöbbenve.

„Te azt jól tudod,“ felele az öreg mozdulatlan. „Még egy kisérletet akarok máshol tenni: de annyi bizonyos, hogy atyám családjának nem szabad szegénységben halnia ki; muljék ki becsülettel.“

Fulvius ajkait harapva, mondá: „Jól van; legyen akaratod szerint. Én meguntam az életet. A milly hamar csak lehet, hagyd el a házat; hogy Ephraim többé itt ne találjon. Besötétedés után azonnal igyekezzél a lovakkal a latini uton lenni a harmadik kőnél: ott találkozunk; mert még nekem is van elutazásom előtt egy fontos teendőm.“

„Valljon mi?“

„Azt senkinek sem mondom meg; még neked sem. De ha nap lemente után két órával ott nem lennék, ugy rám ne számits, és mentsd meg magadat nálam nélkül.“

Eurotas élesen vizsgálá őt hideg, fekete szemeivel: olly tekintettel, minővel Fulviust mindég keresztül szokta nézni; azt akará kivenni, ha nem akar-e talán ez megszökni tőle. De Fulvius nyugodt-, és szokatlanul nyiltnak tetszett: s az öreg tovább nem kérdé. E beszélgetés közben levetette Fulvius udvari ruháit, és utazó öltönyt vett magára. Az utra egészen elkészült, s hogy a házba ne kelljen többé visszatérnie, fegyvereit is magával vitte, nevezetesen kardján kivül, még egy igen veszedelmes fegyvert, — egyikét ama finoman köszörült görbe gyilkoknak, mellyek csak keleten ismeretesek. E gyilkot övébe dugta, de ugy, hogy az ruhája alól nem látszott ki.

Eurotas tüstént a palotába ment, s a numidiai szálláson Jubalát fölkereste. Ez neki két különböző nagyságu üvegecskét hozott, és épen némi utasitásokat akart adni, midőn férje, félig ittasan, félig dühösen oda jött. Eurotasnak még annyi ideje volt, hogy az üvegecskéket elrejtse, s Jubalának egy pénzdarabot nyomjon markába, mielőtt Hyphax közeledett. A nő elbeszélte férjének azon ajánlatokat, mellyeket Eurotas neki, házas-

sága előtt tett, és ez által fölkelté meleg afrikai vérében a szerelemféltést, melly később a gyülöletig fokoztatott. A vad-ember dühösen lökte ki nejét a szobából, és czivódást kezdett volna a syriaival, ha ez, czélját elérvén, engedékenyebbnek nem mutatkozik, és ellenfelét nem biztositja, mikép oda soha sem jön többé.

De ideje, hogy Fabiolához visszatérjünk. Az olvasó valószinüleg nem igen lenne meglepetve, ha mondanók, mikép ő, mint keresztény tért vissza házába. De nem ugy volt. Mit is tudott ő még most a kereszténységről annyit, hogy keresztényné lehetett volna? Sebestényben, és Agnesen bámulta az önzéstelen, magasztos, és több mint földi erényt, s hajlandó volt ez erények gyökeréül a hitet elismerni. Látta, hogy mindketten ugyanazon indokok- és elvekkel, egy magasztos szellemmel, lelkiismeretes bátorsággal, és határozott erkölcsi akarattal birtak, melly semmi más rendszerben sem lehetséges. Már azt is gyanitá, hogy Syrának magasztos nézetei az erény láthatlan köréről, egy mindent szemlélő világ-uralkodóról, ugyanazon forrásból erednek. De mindez ugy látszott neki, mint egy részint gyakorlati, részint elméleti erkölcstan magasztos rendszere: melly a többi bölcsészeti rendszerekhez hasonló. Innen még messze volt a kereszténységhez. Eddig még semmit sem hallott annak fontos, és lényeges tanairól, áthatlan, de a léleknek részint megközelithető titkairól, ama tiszteletet parancsoló, nagy kiterjedésü, és égmagasságu alkotmányáról a hitnek, mellyet a legegyügyübb lélek is fölfoghat: mint a gyermek szeme tökéletes képét fölfogja egy hegynek, ha bár arra még az óriás sem képes fölmenni. Még soha sem hallott az Istenről, ki egy a háromságban, a Fiuról, ki egy az Atyával, és az emberekért testté lőn. Még semmit sem hallott a Megváltás csodateljes történetéről, az Isten fiának szenvedése, és halála által. Még nem ismerte Nazarethet, Bethlehemet, és a Kálvária-hegyet. Mindezeket még nem ismerve, mikép nevezhetné magát keresztények; vagy mikép lehetne keresztény?'

Milly sok nevet kellend még neki megismerni, és tisztelni,

mellyek előtte még most ismeretlenek, vagy durván hangzanak. — Mária, József, Péter, Pál, János; a legédesebb nevet nem is emlitve, azon nevet, melly a sebzett szivnek balzsama, és édes, mint a méz, melly a sejtből csepeg! És mennyit kellend tanulnia azon eszközökről, mellyekkel e földön az egyházban üdvösségét eszközölheti: a kegyelemről, a szentségekről, az imádságról, az Isten, és felebarát iránti szeretetről! Milly nagy, még átvizsgálatlan térség van még azon kis körön tul, mellyet már ismer!

Nem; midőn Fabiola a tegnapi események, az éj, és a mai reggel szomoru jelenetei által kimerülve, házába visszatért, és szobájába visszavonult: ekkor talán már nem volt többé bölcselkedő; de még keresztény sem. Minden szolgáinak megparancsolá, hogy azon udvart, mellyben szobája volt, hagyják el, és minden zörgést mellőzve, senkit hozzá ne bocsássanak. Igy ült egyedül, és némán több órákig, sokkal inkább fölháborodva, sem hogy elszunnyadhatna. Sokáig bánkódott Agnes fölött, mint egy anya hirtelen elholt magzatján. De nem volt-e a felhő, melly őt beárnyékolá, sokkal tisztább, mint midőn atyja koporsója fölött lebegett? Nem az ész gunyjának, az emberi természet gyalázatának tetszett-e, azt gondolni, hogy ő elveszett; hogy tündöklő öltönyében, mosolygó arczczal, és vidoran egyszerü szivvel átment — a semmibe; hogy ő a lelkiismeretesség, igazságosság, tisztaság, és igazság által tovább és mindég tovább csábitva, mig kezeit messze kinyujtá, hogy őket megfogja, egy mélységhez ért, mellyből elejbe a megsemmisülés tátongott? Nem, Agnes (erről ő meg volt győződve) valamikép, és valahol boldog: vagy pedig az igazságosság, értelem nélküli szó.

„Milly sajátságos," gondolta tovább, „hogy mindazok, a kiket, mint rendkivül erényeseket ismertem; hogy olly férfiak, mint Sebestény, és szüzek, mint Agnes, a keresztények megvetett felekezetéhez tartoztak! Csak egy van még hátra: és őt holnap megkérdem."

Midőn gondolatit ezektől elforditva, a pogány világban körül nézett, és magának elképzelte Fulviust, Tertullust, a csá-

szárt, Calpurniust; és — elborzadt, midőn akaratlanul atyja jutott eszébe: — akkor fájdalmasan érzé az ellentétet, az elvetemültség és erkölcsi nemesség, a bün és erény, szükkeblüség és bölcseség, alacsony testiség és szellemi magasság közt. Szive egy minta lett, mellynek betöltésére, egy tökéletes alakot kellett találnia: — mert máskép a mintának szerte kellett repedni; lelke szomjasan sovárgott, mint kiaszott föld, mellyre az égnek frisítő vize szükséges, hogy örökös sivataggá ne váljék.

Agnes megérdemlé azon dicsőséget, hogy halála által rokonát megtéritse; de erre nem volt-e egy más, alázatosabb egyénnek régibb joga: — egy nőnek, ki szabadságát megvetette, s életét ajánlotta föl e jutalomért? És nem kérte-e már egyszer Syra Agnest, hogy a jutalom elnyerését neki engedje?

Midőn Fabiola egyedül, és szomoruan ülne, egy idegennek belépte által hirtelen megzavartatott: „a császár követének" jóslatteljes czime alatt vezettetett ez elejbe. A kapus először megtagadá neki a bemenetelt; de mivel az idegen erősité, hogy a császártóli fontos küldetésben kellend eljárnia, a kapus megkérdé a ház fölügyelőjét: és ez ugy vélekedett, hogy illy követet nem lehet elutasitni.

Fabiola csodálkozva tekintett föl; de bosszusága csillapult, midőn illy fontos személyt olly nevetséges szereplésben látott. Corvinus egy bohócz kellemével lépett közelebb; virágos beszédet tartott, melly szembeötlőleg igen gondosan vala föltéve, de rosszul betanulva; s egy császári leiratot, és saját forró szeretetét, Agnes vagyonát, és saját ügyetlen kezét tette lábaihoz. Fabiola az e két ajándék közötti kapcsot meg nem foghatá; s nem gyanitá, mikép az egyiknek elfogadása által, a másik is létesitendő volna. Miért is fölkéré őt, hogy fejezné ki a császárnak legalázatosabb köszönetét e kegyelemért; és hozzá tette: „Mondd meg, hogy én ma betegebb vagyok, semhogy köszönetemet személyesen tehetném."

„E birtokok, mint tudod, le valának foglalva," hebegé egészen zavartan Corvinus; „és atyám neked eszközlé azokat ki."

„Erre nem volt szükség," mondá Fabiola; „mert rég-időtől

fogva nekem hagyományoztattak, és sajátommá váltak azon pillanatban, — itt megakadt, és miután magán kissé erőt vett, folytatá, — azon pillanatban, midőn megszüntek más tulajdona lenni; azért épen nem estek lefoglalás alá.“

Corvinus elnémult; mivel e következtetést nem érté. Végre nehány szót hebegett: mellyeknek alázatos kérését kell vala kifejezniök, miszerint őt Fabiola ismerné el kérőül; dé mellyeket Fabiola, mint egy, illy fontos okmány kieszközlése, és kézbesitése jutalmazásaért tett kérést tekintett. És biztositá őt, hogy minden méltányos követelése, mellyet hozzá intézhet, alkalmas időben, illőleg figyelembe vétetik: minthogy azonban igen fáradt, és beteg, kénytelen őt kérni, hagyná magára. Ezt kérésére kedvező válaszul fogadá, s egész megelégedéssel, kevélyen távozott.

Elmenetele után alig vetett egy pillanatot a pergamentre, mellyet Corvinus, egy a nyugágya mellett levő kis asztalra tett; és ismét bele merült ama szomoru tünemények visszaidézésébe, mellyeket látott, csaknem a nap lemente előtti óráig. Gondolatai az utolsó idő eseményeinek majd e, majd más pontjain időztek; végre eszébe jutott Fulviussali összejövetele a Forumon. A jelenet igen élénken lebegett előtte, s annak elképzelése őt lassankint kinos fölháborodásba hozá; mellyet végre az által csillapitott, hogy hangosan mondá: „Hála az égnek, most legalább nem fogom többé ama gazember képét látni!“

Alig mondá ki e szavakat, kezét szemei fölé tartva, nyugágyáról fölemelkedett, és az ajtó felé nézett. Talán csak tulingerült képzelete áltatja; vagy éber szemei csakugyan valót látnak? Füle eldönté e kérdést; mivel e szókat hallá: „Ha szabad kérdeni, ki az a férfi, kit te, e kegyes szavakkal megtiszteltél?“

„Te, Fulvius!“ mondá, méltóságteljesen felállva. „Tehát még egy tolakodó! Nem egyedül a házba, a mezei-lakba, s a tömlöczbe, hanem egy hölgy lakának legtitkosabb teremébe is betolakodsz; és a mi még gonoszabb, annak búteljes házába, kit

te gyászba boritál? Távozzál tüstént: vagy guny-, és gyalázatta dobatlak ki."

„Ülj le, és nyugtasd meg magadat, szép hölgy!" felele Fulvius. „Ez hihetőleg utolsó látogatásom nálad; de még némi érdekes számolást kell egymással tennünk. Mi a kiáltást, és segitség-hivást illeti, azzal ne fáraszd magadat: szolgáidnak megparancsoltad, hogy távol tartózkodjanak; és parancsod teljesittetett. Közeledben senki sincs, a ki kiáltásodat hallhatná."

S valóban ugy volt. Fulviusnak Corvinus tudtán kivüll egyengeté utját; midőn az ajtóhoz jött, a kapus, ki őt a házban kétszer ebéden látta, elmondá neki, milly parancsot adott Fabiola; s őt bizonyossá tette, miszerint be nem bocsáttathatik, ha csak nem a császártól jön: ez utasitása. Fulvius felelé, mikép ő egyenesen a császártól jön; és igy a kapus bebocsátá: ámbátor csudálkozott, hogy egy napon két császári követ jön. Fulvius egy uttal megkéré a kapust, hogy azon esetre, ha visszatértekor ott nem lenne, az ajtót záratlanul hagyná: mivel ő igen siet, és illy szomoru körülmények közt nem akar aháznál békétlenséget okozni. Azt is hozzá tevé, hogy kisérőre szüksége nincsen; minthogy Fabiola teremébe tudja az utat.

Fulvius a hölgynek átellenében ült, és folytatá: „Nem boszszonkodhatol, hogy illy váratlanul jöttem hozzád, és rólam tartott szeretetre méltó magánbeszédedet meghallgattam; mivel ezt a tulliusi börtönben tanultam tőled. De kevéssé messzebbről kell kezdenem. Midőn érdemes atyádtól először hivattam asztalához; ott találkoztam egy lénynyel, kinek pillanata, és szavai azonnal megnyerék szerelmemet: — nevét nem szükség említenem; — és a kinek szive ösztönszerü vonzalommal viszonzá érzelmeimet."

„Szemtelen ember!" kiáltá Fabiola. „Illy tárgyat mersz te itt érinteni? Hazudsz, ha irántai szerelmedről, vagy ha irányodban az övéről beszélsz."

„Mi Agnes hölgyet illeti," folytatá tovább Fulvius, „azt a legjobb forrásból, boldogult atyádtól tudom, ki többször egy-

szernél bátoritott; és biztosita, mikép unokája, irántami szerelmét neki maga bevallá.“

Fabiola fájdalmasan megindult; mivel eszébe jutott, hogy ez nagyon is igaz. Hisz Fabius, ebbeli együgyü balhiedelmét vele is tudatta. „Igenis, tudom, hogy édes atyám e tekintetben csalódásban élt; de én, ki előtt a drága gyermek semmit sem titkolt — “

„Vallásán kivül,“ keserü gunynyal szakasztá félbe Fulvius.

„Hallgass!“ folytatá Fabiola tovább; „e szó istenkáromlásként hangzik ajkaidon: — én tudom, hogy előtte csak az undor, és utálat tárgya voltál!“

„Igen, miután te azzá tettél. Találkozásunk első órájától, keserü, s engesztelhetlen ellenségem voltál; összeesküdve azon áruló tiszttel, ki már elvette jutalmát, és kinek te azon helyet szántad, mellyért én esdeklettem. Fékezd haragodat szép hölgy! mert én végig ki akarok hallgattatni. — Te aláástad hiremet, az ő érzelmét megmérgezted, és szerelmemet szükséges ellenségeskedéssé változtattad.“

„Szerelmedet!“ szakitá őt félbe Fabiola, fölháborodva. „Ha mindaz, a mit mondtál, nem volna is aláváló hazugság, milly szeretetet táplálhattál te irányában? Mikép lehetél te képes, az ő mesterkéletlen egyszerüségét, valódi nyiltságát, ritka elméjét, és szeplőtelen szüzességét becsülni? Épen ugy tudná a farkas a bárány béketürését, a karvaly a galamb szelidségét méltányolni. Nem; az ő gazdagsága, magas rangja, nemessége volt az, a mi téged vonzott; egyéb semmi. Ezt olvastam lángoló szemeidből, midőn azokat először vetetted rá, mint baziliskusszemeket.“

„Az nem igaz!“ folytatá tovább. „Ha én czélomat elérem, ha egy méltó nőt találok, bizonyára állásomnak becsületére válandok; házias, megelégedett, és szeretetteljes leendettem: épen olly méltó, őt birni, mint — “

„Mint olly valaki,“ szakitá félbe Fabiola, „ki azon pillanatban, midőn kezeit ajánlja, szintolly késznek nyilatkozik, őt három óra alatt nőül venni, vagy meggyilkolni. S a nő az utób-

bit választván, a leendő férj, szavát beváltja. Hordd el magadat; te megmérgezed a levegőt, mellyben lélekzel."

„Majd elmegyek, ha végeztem; és te nem igen fogsz rajta örülni, ha megyek. Tehát te szándékosan, és ok nélkül minden becsületes kinézéseimen keresztüljártál; egyedüli reményemet megsemmisitéd, tőlem a társadalmi állásban a jóllétet, és házi boldogságot elraboltad. De még ezt mind kevesléd. Te ugyanazon szerepet játszád, mellyet a biró előtt nekem hánytál szememre, a kém szerepét; te az én társalgásomat kilested, te a női illedelem minden szabályait feledve, ma reggel a Forumon fölléptél, hogy azt nyilvánosan bevégezd, mit alattomban kezdettél; te a birót ellenem fölingerelted, és ez által a császárt is. Te engem igazságtalanul a nép gunyjának, és bosszujának tettél ki; s ha egy érzet, melly erősebb, mint a félelem, engem most ide nem hoz, ugy el kellende magamat rejtenem, mint egy marczangolt farkasnak, mig a legközelebbi kapun kicsuszhatnék."

„És én mondom neked Fulvius!" szakitá félbe Fabiola, „hogy azon perczben, mellyben a kapun kimégy, ez istentelen város a gonoszságnak sokkal kisebb mértékét fogja magában foglalni, mint most. Még egyszer parancsolom, hagyd el legalább házamat; vagy én megyek el innét."

„Mi még nem válunk el egymástól, nemes hölgy!" mondá Fulvius. Arcza perczenkint tüzesebb, ajkai halaványabbak lettek. Karjait erősen megragadván, visszanyomá őt ülő helyére. „Ne merészelj még egyszer," tevé hozzá, „tőlem futni akarni, vagy segitségért kiáltani; mert első kiáltásod lesz az utolsó is, bár mibe kerüljön! — Te eszközléd tehát, hogy én nem csak az előkelő társaságokból, de magából a városból is kitaszittattam, — egy számüzött, e barátságtalan földön hajlék nélküli vándor lettem. Nem volt-e ez elég, bosszuállásod kielégitésére? Nem, még pénzemet is el kellett rabolnod: az én, igaz uton, bár fájdalmasan szerzett vagyonomat. Nyugalmamat, jó hiremet, keresetemet, mindenemet elloptad, egy idegen fiatal embertől!"

„Tébolyodott, szemtelen ember!" kiálta fel most fölháborodottan a romai nő; föllépésének minden lehető következése iránt

közönyösen. „Vakmerőségedért keményen fogsz lakolni. Saját házamban mersz engem tolvajnak nevezni?"

„Igenis; én azt mondom neked, ez a számolás napja reád, és nem rám nézve. Én, — ha bár vétkesen, ahhoz semmi köződ, — én unokád lefoglalt jószágából részemet megérdemlettem. Keserü sziv-, és lélekfájdalmak, és kinok által, álmatlan éjek, az elleneimmeli — kik győztek, küzdés által, — igen, és egy házi ellenségnek, ki kegyetlenebb ezeknél, kinzásai által, a bizonyitványok naphosszanti fáradatlan kutatása által, egy kevély, de mélyen sülyedt lélek vadonának közepén. Nincs-e igényem, jutalmamat élvezni? — Nevezd, a mint tetszik; mondd azt vérdijnak: minél gyalázatosabb az, annál nagyobb aljasság tőled, azt elrabolni előlem. Ez annyi, mint ha egy dusgazdag az ebnek fogai közül ragadja ki a vadat, melly után véres lábakkal futott, hogy elejtse."

„Nem akarok további mellékneveket keresni, mellyekkel illesselek; téged valamelly alaptalan képzelődés hoz tévedésbe," mondá Fabiola komolyan, és nem aggodalom nélkül. Ő érzé, hogy egy őrült áll előtte; egy olly ember, kiben a heves indulat, egy féktelen, és fölhevült képzelődés által tüzelve, a gonosz düh azon pontjáig fokoztatott, melly az erkölcsi tébolyodottság állapotja; — olly állapot, mellyben maga a gyilkos, az erény bosszulójának tartja magát. „Fulvius!" mialatt bátran szemébe nézett, folytatá mesterkélt nyugalommal, „kérlek, most már távozzál. Ha pénz kell, adok; de az ég szerelmeért távozzál, mielőtt a harag elmédtől megfoszt."

„Milly alaptalan képzelődést értesz te?" kérdé Fulvius.

„Hogy talán azt véled, mintha én egy illy napon Agnes vagyonára gondolhattam, és kegyetlen halálát valamikép hasznomra fordithattam."

„És mégis ugy van; magának a császárnak szájából tudom, hogy a vagyont rád ruházta. Azt akarnád-e velem elhitetni, hogy ezen nagylelkü, s bőkezü fejedelem, valakinek csak egy fillért is ajándékozna, ha erre kérés, és ajándékok által nem biratnék?"

„Arról mit sem tudok. De azt tudom, hogy előbb halnék meg éhen, mint sem illy pénzből csak egy fillért is kérnék.“

„Tehát azt akarod velem elhitetni, hogy találkozik e városban valaki, elég önzéstelen, ki azt fölhivatás nélkül számodra kérje? Nem, nem, Fabiola! ez mind hihetetlen. — De mi az?“ Sebesen nyult a császári leirat után, melly még mindig azon helyen feküdt, hova azt Corvinus tette. Ez ugyanazon benyomást tette rá, mellyet Aeneas érzett, midőn Pallas övét Turnus derekán megpillantá. A düh, melly találékony kisérletei által Fabiolát bünéről meggyőzni, némileg csillapult, e szerencsétlen okmány megpillantásakor ujra föllobbant. Egy pillanatig nézte; azután dühében fogait csikorgatva, mondá:

„Most Fabiola! az alávalóság-, telhetetlenség-, és természetelleni kegyetlenségednek sokkal nagyobb mértéke felől győzlek meg, mint e bünöket te nekem tulajdonitani bátorkodtál. Nézd meg ez arany betükkel olly szépen irt, szélein rajzokkal diszitett leiratot; és most merészeld állitani, hogy ez, azon egy óra alatt készült, melly unokád halála, s ama pillanat közt folyt le, midőn a császár nekem azt mondta, hogy már aláirta. És te nem fogod nekem azon nagylelkü barátot sem megnevezhetni, ki ez ajándékot számodra kieszközlé. Hah! legutóbb, midőn Agnes a tömlöczben volt, midőn fölötte sirtál és fohászkodtál, s nekem kegyetlenséget és árulást hánytál szememre, nekem, egy idegennek, kit hozzá semmi sem kötött, — akkor te szelid hölgy, erényes bölcsésznő, szerető, gyengéd rokon, ki nekem olly keményen korholó beszédeket tartál, te akkor hideg vérrel azon tervvel foglalkoztál, miképen forditsd hasznodra bünömet, vagyonának elnyerésére; akkor választád magadnak ez ügyes irót, ki birvágyodat ecsetével megaranyozza, és saját tested, és véred elleni árulásodat veres miniumával befesse!“

„Szünj meg, tébolyodott; szünj meg!“ kiálta föl Fabiola: mialatt hasztalan igyekvék lángoló szemeivel találkozni. Ő még vadabban folytatta tovább:

„És most, miután olly alávalóan kiraboltál, kinálsz meg pénzzel! Te fáradalmaimat szerencsésen meghiusitád: és most

szánakozol rajtam! Koldussá tettél: és most alamizsnát ajánlasz! Alamizsnát saját jutalmamból; mellyet maga a pokol sem tagad meg boldogtalan áldozataitól, mig ezek a földön vannak!"

Fabiola ismét fölemelkedett; de ő megragadta, mint egy őrült, és el nem bocsátá. S tovább folytatván:

„Most, ugy mond, vigyázz jól a végső szavakra, mellyeket mondani akarok; máskép ezek az utolsók, mellyeket valaha hallasz. Add nekem vissza a vagyont, mellyet igazságtalanul elsajátítál: nem méltányos, hogy a bün az enyim, és a jutalom tied legyen. Engedd át nekem a vagyont, mint önkénytes ajándékot aláirásod által: és akkor elmegyek. Ha nem, ugy magad irtad alá saját halálos itéletedet!" Egy dühös, és fenyegető pillanat követé e szavakat.

Fabiolának büszke, és hajthatlan romai szive fölzúdult egy illy ajánlat ellen: a veszély őt csak bátrabbá tette. Delnői méltósággal vonva magára öltönyét, felelé: „Fulvius! most halld szavaimat, ha utolsók lennének is, mellyeket te tőlem hallasz Én átadjam neked e vagyont? Örömest átadnám az első bélpoklosnak, kit az utczán találok; — de neked soha sem. Soha se érinthess valamit abból, mi e szent leányé volt, sem drága-követ, sem egy szalmaszálat! Egy illy érintés, bemocskolás lenne. Végy az én aranyomból, ha tetszik; de azt, a mi övé volt, semmi kincsért sem adom. És egyet, a mit örökségül hagyott, minden vagyonánál többre becsülök. Te nekem most ugyanazon választást hagytad, mellyet az utolsó éjen neki engedtél: kivánságodat teljesiteni, vagy meghalni. Agnes megtanitott engem, mit válaszszak. Még egyszer mondom: távozz!"

„És én birtokodban hagyjam azt, a mi az enyim? Én távozzak, hogy te diadalmaskodjál fölöttem, mint egy legyőzött fölött; hogy te tiszteletben, én pedig gyalázatban éljek; te gazdag, én szegény; — te boldog, én nyomorult —? Nem, soha! A szerencsétlenségből, mellybe taszitál, számomra többé nincs menekülés; de meggátolhatlak benne, hogy az maradj, a mi vesztemre lettél. Azért jöttem ide; ez az én nemesisem napja! — Azért halj meg!"

Ezalatt bal kezével csendesen lenyomá nyugágyára, mellyről fölkelt; jobbjával pedig reszketve keresett valamit keble redőiben. Midőn az utolsó szókat kimondá, egy erős lökéssel a nyugágyra dobta, s hajánál ragadá meg. Fabiola nem küzdött vele; sem nem kiáltott: részint, mert egy ájulási, és szorongási érzet lepte meg; részint nemes büszkesége tiltá, egy dühös ellenség irányában gyáva félelmet mutatni. Épen midőn szemeit bezárá, látott maga fölött valamit megvillanni, — valljon Fulvius lángoló szemét, vagy csillogó aczélt-e? nem tudta.

A legközelebbi perczben, lenyomva, s elfojtva érezte magát; mintha egy nehéz teher esett volna rá, s egy meleg patak folyt keblén végig.

Egy gyengéd, esdeklő hang üté meg fülét: „Megállj, Orontius; én vagyok, testvéred, Mirjam!"

Fulvius a dühtől elfojtott hangon felelé: „Az nem igaz. Engedd zsákmányomat!"

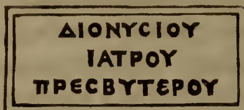
Még nehány szók mondattak ki halkan, olly nyelven, mellyet Fabiola nem értett. Azután érzé, hogy haja elbocsáttatott; hallá, mikép a gyilok földre vettetett, és Fulvius azon keserü fölkiáltással: „Oh Krisztus! ez a te nemesised!" a teremből kirohant.

Fabiola magához tért; de érzé, mikép azon teher, melly rajta fekszik, nehezebbé lett. Ő némi erőködéssel kiszabaditá magát; helyén egy más test feküdt, egészen vérrel boritva, minden jelek után itélve, holtan.

A hű Syra volt, ki magát urnője élete, és testvérének gyilka közé vetette.

XXXI.

Az áldozár, és orvos.

*)

Azon gondolatok, mellyeket ezen eset Fabiola nemes szivében természetesen előidézendett, a pillanat követelése által egy időre elnyomattak. Első teendője volt, a még folyó vért azzal, a mi kezéhez legközelebb volt, elállitani. Mig ő ezzel foglalkozott, cselédjei a szobába futottak. Az együgyü kapus aggódni kezdett, midőn Fulvius, (az olvasó most valódi nevét hallá,) olly sokáig benmaradt. Most látta őt, mint egy őrültet a kapun kisietni: s ugy rémlék előtte, mintha vérfoltokat is vett volna ruháján észre. Tüstént lármát ütött.

Fabiola egy intés által parancsolá a cselédségnek, hogy az ajtónál álljon meg: csak Euphrosynát, és Graját bocsátá be. Ez utóbbi, a fekete rabnőnek e házbóli elköltözése után, jobban ragaszkodott Syrához (mint még őt neveznünk kell), és igen tanulékonyan figyelt erkölcsi oktatásaira. — Egy szláv azonnal orvosért küldetett, ki Syrát már más betegségében is meglátogatta, — Dionysiusért; ki, mint tudjuk, Agnes házában lakott.

E közben Fabiola nagyon megörült, midőn észrevette, hogy a vérzés gyorsan megszünt; és még inkább, midőn látta, hogy a rabnő, ha bár csak egy pillanatra, szemeit fölnyitotta, s rá nézett. Semmi kincsért sem adta volna azon édes mosolyt, melly e pillanatot követte.

Nehány percz mulva az orvos megjelent. Szorgosan megvizsgálta a sebet: és kijelenté, hogy az jelenleg nem veszedelmes. A szurásnak, a mint intézve volt, egyenesen Fabiola szi-

*) „Dionysius orvos, (és) áldozár (sirja).“ E fölirat sz. Cornelius kryptájának benyilásánál, Callistus temetőjében, kevéssel ezelőtt találtatott.

vét kelle találni. De a hü Syra, a tilalom daczára egész nap urnője közelében tartózkodott; tolakodni ugyan nem akart: de örömmel fölhasználandott minden alkalmat, melly kinálkozhatott a kegyelem jó benyomásainak előmozditására, s mellyet a reggel eseményeinek mulhatlanul előidézniök kellett. Ő egy mellékszobában volt, midőn heves szóváltást hallott, egy, neki igen is ismeretes hangon; nesztelenül oda sietett, és a kárpit megett, melly Fabiola teremének ajtaja előtt függött, megállott a homályban, ugyanazon a helyen, hol őt Agnes nehány hó előtt vigasztalta.

Nem sokkal előbb ért oda, mint midőn a végső küzdés kezdődött. Mig Fulvius urnőjét ledönté, közel háta megé állott, s midőn karját fölemelte, előlépvén, áldozata fölé vetette magát. A szurás az által, hogy karjához kapott, más irányt vőn; és nyakát érte, mellyen nagy sebet ejtett; az által azonban fel lőn tartóztatva, hogy a vállpereczet találta. Nem szükség mondanunk, mibe került neki ez áldozat. A fájdalom-, vagy haláltóli félelem egy perczig sem ijeszté őt vissza: de a félelem, testvérének homlokára a Káin-bélyeget sütni, s őt kétszeresen testvérgyilkossá tenni, borzasztón szorongatta. Azonban ő az Istennek urnőjeért életét fölajánlá. A gyilkossali küzdés haszontalan leendett: ő ismerte erejét, és ügyességét; lármát ütni, mielőtt urnőjét a halálos szurás érje, lehetetlen volt. És igy nem maradt egyéb hátra, mint ajánlatát teljesiteni, az által, hogy testvére áldozatának helyébe lépett. Mindamellett, gyilkossága végrehajtásától őt kimélni akarván, fölfedezé vérségét, és valódi nevét. Dühében nem akart neki hinni; de anyanyelvén szólitván őt, mondá: „Emlékezzél kendőmre, mellyet innen vittél el.“ Ez által olly borzasztó családi eseményt idézett vissza elméjébe, hogy ha azon perczben egy tátongó örvény nyilik meg előtte, azonnal bele ugrik, hogy szégyen-gyalázatát, és lelkiismerete mardosását örökre bele temesse. Csudálatos, hogy ő e családi ereklyét soha sem engedte Eurotas kezébe jutni: mióta ismét birtokában volt, mindég, mint valamelly szent ereklyét őrizte. Midőn már minden el volt az utra készitve, ő e kendőt össze-

hajtva keblébe rejté, s most gyilkát keresvén, vele együtt kebléből ezt is kirántotta: igy találtatott meg mindkettő a földön.

Dionysius bekötvén a sebet, Syrát alkalmas szerekkel eszméletre hozta; azután ajánlá, hogy egész nyugalomban hagyják, s a mennyire lehet, ne háborgassák; az általa rendeltek alkalmazását éjfélig folytatván. „Én holnap ismét eljövök, de igen korán,“ tevé hozzá: „s akkor egyedül akarom betegemet látni.“ Nehány szót sugott fülébe; mellyek többet látszának segiteni, mint minden orvosság: mert arcza angyali mosolytól sugárzott.

Fabiola őt saját ágyába viteté; s megparancsolá két szolgálójának, hogy a mellékszobában maradjanak: magának pedig föntartá a jogot, — ugy tekinté azt, — a rabnőnek szolgálni; ki iránt nehány hó előtt alig érzett háládatosságot, midőn az őt betegsége alatt ápolta. Elmondá a többinek, mint kapta Syra a sebet; de megmentőjének rokonságát a gyilkossal nem fedezé föl.

Ámbátor egészen kimerülve, s csaknem lázbetegen érzé magát, mégis a beteg ágyát elhagyni nem akarta. Éjfél után, midőn már a további ápolás nem vala szükséges, az ágy mellett egy alacsony vánkosra feküdt, hogy szunnyadjon. Valljon milly gondolatok lehettek azok, mellyeknek a beteg-szoba homályában lelkét, és szivét föltárá? Egyszerüek voltak, és bensők. Most egyszerre látta mindannak valóságát, és igazságát, mit rabnője valaha mondott. Az utolsó társalgáskor azon elvek, mellyeket örömmel hallott, ugy tetszének neki, mint egészen kivihetlenek; mint szép eszmék, de mellyek soha sem létesithetők. Midőn Mirjam olly erényről szólott, melly semmi dicséretet, semmi jutalmat sem várhat az emberektől; mellyet egyedül az Isten szeme lát: akkor ő ezen eszmét csudálta, melly nemes kedélyére mély benyomást tőn; de nem egyezhetett bele, ezt mindenkorra, élte zsinórmértékeül elfogadni. És mégis, ha a gyilokszurás Mirjamra nézve haláldöfés leendett, mi igen könnyen megtörténhetett volna, — milly jutalmat nyerendett ő e tettéért? Mi egyéb birhatta tehát őt e tettre, mint épen az egy mindent látó, jutalmazó, láthatlan hatalombani hit?

És midőn Mirjam azt állitá, hogy az erénynek mindig hő-

siességre kell törekedni: milly visszásnak tetszék ez neki? És mégis itt minden előkészület, minden gondolkodás, fölhevülés, és dicsőségre való kilátás nélkül, sőt azon világos akarattal, hogy titokban maradjon, -- egy rabnő az önfeláldozás tettét viszi végbe; mi minden tekintetben hősies volt. Mint vala ez lehetséges, ha ő állandóan olly hősies erénynyel nem bir, melly minden perczben kész arra, mi egy harczfi nevét örökké dicsőitendné? Syra tehát nem volt ábrándozó: őt nem puszta eszmék, hanem meggyőződése vezérlé; ő tettleg gyakorlá mindazt, a mit tanitott. Lehetett-e ez bölcsészet? Oh nem: ennek vallásnak kellett lenni; Agnes és Sebestény vallásának: kikhez Mirjam minden tekintetben magát hasonlónak mutatta. Milly ohajtva vágyott, vele ismét beszélhetni!

Az orvos, mint igéré, korán reggel ismét eljött, és betegét sokkal jobban találta. Egyedül kivánt vele lenni; azután egy gyolcs kendőt kiteritett az asztalra, égő gyertyákat helyezve reá: s kebléből egy himzett kendőt, ebből egy arany edényt vőn elő, mellynek tartalmát a beteg jól ismerte. Közelebb lépett hozzá, és monda:

„Kedves gyermekem! a mint megigértem, elhoztam neked a test, és lélek minden betegségeinek nem csak legjobb orvosságát, hanem magát az orvost: a ki szavával mindeneket megujit*), kinek érintése a vaknak szemeit, a süketnek füleit megnyitja, kinek akaratja a bélpoklost megtisztitja, kinek ruhájából olly erő sugárzik, mi mindent meggyógyít. Kész vagy-e, őt elfogadni?"

„Egész szivemből," felelé, kezeit összetévén, „ohajtom Őt birni, kit egyedül szerettem, kiben hittem, kinek szivemet ajándékoztam."

„Nincs-e szivedben harag, vagy rossz szándék az ellen, a ki megsebesitett? Kevélység, vagy öntetszés nem csirádzik-e szivedben, midőn tettedről elmélkedel? Vagy egyéb hiányaid nem igénylik-e az alázatos gyónást, és feloldozást, mielőtt a szentek szentjét szivedbe fogadd?"

*) Qui verbo suo instaurat universa. (Brev.)

„Jól tudom, tisztelendő atyám! hogy tökéletlenségekkel, és hiányokkal tele vagyok; de szándékos bünökről nem emlékezem. Annak, a kit emlitél, nem szükség megbocsátanom: sokkal inkább szeretem őt; és örömest adnám életemet megmentéseért. És mire lehetnék kevély, én szegény szolgáló; ki csak azt tettem, mit az én Uram parancsol?"

„Hivd tehát Őt, kedves gyermekem! hajlékodba; hogy gyógyitson meg téged, és töltsön el kegyelmével."

Akkor az asztalhoz lépett, és vevé az Oltári-szentséget, a kovásztalan kenyér szine alatt; mellyet vizzel megnedvesitvén, nyelvére tett.*) Ő bezárta száját: és egy ideig csendes elmélkedésben maradt. Igy gyakorlá szent Dionysius kettős hivatalát, mint orvos, és áldozár: mit sirverse említ.

XXXII.

Az áldozat elfogadtatik.

A beteg egész nap, mély, de kedves gondolatokkal látszék elfoglaltnak. Fabiola, ki mindég csak nehány perczre hagyá el, a szükséges parancsok kiosztása végett, a tisztelet és öröm bizonyos vegyitékével vizsgálta vonásait. Ugy látszott, hogy rabnőjének lelke az őt környező tárgyakból kibontakozott, és egy egészen más körben időz. Majd egy mosoly, napként sugárzott arczán; majd egy köny rezgett szemeiben, vagy folyt le képén; majd szemeit hosszabb ideig függeszté föl felé, s háboritlan boldogság mutatkozott ábrázatján; majd leirhatlan gyengédségü tekintettel fordult urnőjéhez, és nyujtá neki kezét. Igy Fabiola órákig ülhetett előtte, a nélkül, hogy egy szót szólna: mit az orvos még megtiltott. Ő tiszteletnek tartotta, s neki jól esett, egy illy lény közelében lehetni.

Végre a nap folytán, midőn némi frisítőket nyujtott a be-

*) Eusebius Serapion felöli tudósitásában említi, hogy illy módon, a kehely nélkül, vagyis csupán egy szin alatt szokták a betegeket az Oltári-szentségben részesitni.

tegnek, mosolyogva mondá: „Ugy vélem, sokkal jobban érzed már magadat, Mirjam! Orvosod valami csudaszert adhatott neked.“

„Bizonyára azt, kedves urnőm!“

Fabiola láthatóan megindult; és a betegre hajolva, gyengéden mondá: „Kérlek, ne nevezz engem urnődnek; — inkább nekem kellene téged ugy neveznem. De e név nincs is már helyén többé; mert, a mit régtől akartam, az most megtörtént: megparancsoltam, hogy szabadságod okmánya elkészittessék; és pedig nem mint szabadon bocsátott, hanem mint szabadon született (Ingenua), mert tudom, hogy az vagy, — nyilvánittassál szabadnak.“ *)

Mirjam egy szives tekintettel köszöné meg, hogy ne szomoritsa; azután mindketten hallgattak, és boldogoknak érzék magukat.

Estefelé ismét eljött Dionysius, és a beteget föltünően jobban találta. Táplálóbb étkeket rendelt, és a rövid nyugalmas társalgást megengedte.

„Most,“ mondá Fabiola, mihelyt egyedül valának, „első kötelességemet kell teljesitenem, mellyre szivem késztet: köszönetet mondani neked, — ohajtanám, hogy tudnék valami erőteljesebb szót, — nem életemért, mellyet megmentél; hanem azon magasztos áldozatért, mellyet érette tettél: és — engedd hozzá tennem, — a hősies erénynek azon utolérhetlen példájáért, melly egyedül birt téged arra.“

„De mit tettem egyebet, egyszerü kötelességemnél? Neked jogod volt életemet valami csekélyebbért is, mint a tiednek megmentése, kivánhatni;“ felele Mirjam.

„Kétség kivül,“ felele Fabiola, „ez a te nézeted; miután te ama tan követésében gyakorlott vagy, melly nekem olly csudá-

*) Azon személyek, kik a rabságból elbocsáttattak, előbbi uruk nevét megtarták! p. o. Augustus szabadon-bocsátottja (libertus, liberta). Ha pedig azelőtt a szabadok osztályába tartoztak, akkor, mint szabadon születtek (ingenuus, ingenua), a fölszabaditás által előbbi állásukba helyeztettek vissza.

latosnak tetszék, azon tannak, hogy maguk a hőstettek is, közönséges kötelesség teljesitéseül tekintendők."

„És, hogy ezen tettek ennél fogva megszünnek," tevé hozzá Mirjam, „azon nevet érdemelni, mellyel te illeted őket."

„Nem, nem," kiálta Fabiola élénken; „ne kisérts meg engem saját szemeim előtt aláváló-, és megvetendővé tenni, midőn te kisebbiteni tanitasz azt, a mit én, mint hasonlithatlan erényes tettet, csak dicsérhetek. Mióta ennek tanuja voltam, éjjel-nappal elmémben forgattam, és szivem vágyott veled felőle szólani; de még most is alig bátorkodom: nehogy jelenlegi gyengélkedésednél fogva, erős izgatottságom által neked ártsak. Tetted nemes, nagy, és minden dicséret fölött volt; jól tudom, hogy te a dicséretet nem kivánod. Nem látom át, hogy a tett magasztosságát mikép lehetne még fölebb fokozni, vagy az emberi erényt még magasabb pontra emelni."

Mirjam, ki most ágyában egyenesen ült, mindkét kezével megfogta Fabiola kezét, szemei közé nézett, és gyéngéd, szende, de komoly hangon mondá: „Te jó, és barátságos delnő! hallgass meg egy pillanatig. Nem akarom én azt kisebbiteni, mit te olly jó vagy becsülni; mert te azt nem örömest hallod. De hogy megmutassam, mennyivel hátrább vagyunk mi annál, a mit megtehetének, egy jelenetet akarok neked elmondani, melly a mienkhez hasonló: csak hogy abban minden megforditva áll. Képzeld magadnak, hogy nem egy nemes érzelmü delnő, hanem egy rabszolga volt életveszélyben, — engedj meg kedves Fabiola! arczodon olvasom, hogy e szó bánt; de most utoljára akarok róla szólani, — tehát egy rabszolga, még pedig háládatlan, és engedetlen, a legjobb és nagylelkübb ura iránt. Továbbá képzeld, hogy a halálos csapás nem valamelly orgyilkos részéről fenyegette, hanem az igazság szolgájától. Mikép neveznéd a tettet, mikép tisztelnéd azt az urat, a ki tiszta szeretetből, s hogy azon nyomorultat megmentse, saját fejét tette a vértőkére: igen, s előbb még gyalázatos vesszőzést is szenvedett, és egy végrendeletet hagyott, mellyben azon rabszolgát czime- s vagyonának örökösévé tette, s meghagyta, mikép az testvéreül tekintessék?"

„Oh Mirjam, Mirjam! te olly képet rajzolsz, melly sokkal magasztosabb, hogy sem emberről hinni lehetne. Tetted az által nem árnyékoltatik be; mert én emberi erényről szóltam. Olly tetthez, a minőt te most ábrázoltál, ha lehetséges volna is, egy Istennek erénye kivántatnék.“

Mirjam összetett kezeit keblére szoritá, s Fabiolát egy mennyei lelkesüléssel tölt tekintettel nézve, gyengéden és ünnepélyesen mondá: „És Jézus Krisztus, ki mindezt tette az emberekért, igaz Isten volt.“

Fabiola arczát mindkét kezével elfedé, és sokáig hallgatott. Mirjam bensőleg imádkozott nyugodt szivében.

„Mirjam! egész szivemből köszönöm neked,“ mondá végre Fabiola; „te igéretedet teljesitetted: engem oda vezettél, hol szivem nyugalmat találand. Csak azon aggódtam egy ideig, ha talán nem volnál keresztény; de az nem vala lehetséges. — Most mondd meg nekem: e fönséges, de édes szavak, mellyeket imént mondottál, és mellyek olly mélyen, olly csendesen, és olly viszszavonhatlanul hullottak szivembe, mint egy darab arany, melly a hullámzó tenger szinére esik, mig annak legcsendesebb fenekére sülyed, — e szavak, csak egy részét teszik-e a keresztény rendszernek, vagy annak lényeges elvét?“

„Kedves delnő! éles elméd ez egyszerü képről azonnal fölfogta az egész keresztény tan kulcsát, s a leglényegesebb, és fontosabb hitágazatokat egy gondolatba foglalta. Hogy az ember, Istennek teremtménye és szolgája, Ura ellen támadt, hogy a tántorithatlan igazság őt elitélte s üldözte, hogy ugyanezen Ur, „szolgai alakot vett magára, és külsőleg az emberhez hasonlónak találtatott“ (Phil. 2, 7.); hogy ezen testben ostorozást, ütéseket, gunyolást, és gyalázatos halált szenvedett, — „megfeszittetett,“ miként itt nevezik; és hogy ő ez által az embert a végveszélytől megváltotta, saját kincse- és országának részesévé tette: mindez azon szavakban foglaltatik, mellyeket mondottam. És te egészen helyesen következteted, mikép egyedül Isten volt képes illy isteni műre, s e magasztos áldozat tevésére.“

Fabiola egy ideig gondolkodva hallgatott; azután kérdé szerényen : „Ezt értetted te, midőn Campaniában mondád: csak Isten lehet, egy Istenhez méltó áldozat?“

„Igen; de ezen kivül értém ezen áldozatnak folytatását is: melly még napjainkban is, egy mindenható szeretet csudateljes rendeletének erejénél fogva fönáll. Azonban erről még most nem beszélhetek.“

Fabiola folytatá tovább: „Mindinkább átlátom, milly szép öszhangzásban van mindaz, a mit te nekem valaha mondtál; ugy illik ez egymáshoz, mint egy növény részei, mellyeknek egyike a másikból ered. Én ugy véltem, hogy e növény egy szép eszme kedves virágait hordja; de tetteid által mutattad meg nekem, hogy e virágok édes, és tápláló gyümölcsöt érlelhetnek. Nekem ugy látszik, mintha e tanban, mellyet most fejtegettél, találnám azon nemes törzset, mellyből minden egyéb, még e gyümölcs is sarjadzik. Mert ki vonakodnék azt másért megtenni, mi sokkal csekélyebb, mint az, a mit Isten tőn érette? De Mirjam, kell egy mély, és láthatlan gyöknek lenni, mellyből mindez sarjadzik, melly talán olly homályos, hogy nem látható, olly mély, hogy el nem érhető, olly bonyolódott, hogy semmi emberi hatalom által meg nem fejthető, — de melly egy alázatos hivő szivnek talán nagyon is egyszerü. Ennek, — ha mostani tudatlanságomban róla szólhatnék, — elég nagynak kellene lenni, az egész természet befogadására, elég gazdagnak, az egész teremtés betöltésére mind azzal, a mi jó, és tökéletes, elég erősnek, azon nemes fa növesztésére, valamig csak hegye a csillagokat is tulhaladja, s lombjai a föld végszéleit beárnyékozzák! Én azon Istennek fogalmát vélem, kit félnem tanitottál, midőn róla velem, mint bölcsésznővel szóltál, és őt, mint mindenhol jelenlévő vizsgálót, és birót ábrázoltad: de kit bizonyára szeretnem is tanitandasz, ha keresztény nőhez illőleg ábrázolod, — mint olly határtalan kegyesség, és szeretet gyökerét, és eredetét. Lényének mély titkát nem ismervén, ama csodálatos tant, az ember megváltásáról sem foghatom fel tökéletesen.“

„Fabiola," felele Mirjam, „egy illy szellemdus, és éles elméjü hölgy oktatására jobb tanitók szükségeltetnek. De fogsz-e nekem hinni, ha nehány fölvilágositásokat megkisértek?"

„Mirjam," viszonzá Fabiola erős hangnyomatékkal: „a ki másért kész meghalni, az bizonyosan nem fogja megcsalni."

„Most," mondá a beteg mosolyogva, „ismét egy fontos elvet fogtál föl, a hitét. Azért csak egyszerüen fogom elmondani, mit tanitott Jézus Krisztus, a ki érettünk valóban meghalt. Szavaimnak csak annyi hitelt adj, mint egy hiteles tanuéinak; de az ő szavát ugy vedd, mint egy csalhatatlan Istenét."

Fabiola lehajtá fejét, és tiszteletteljesen hallgatta azt, a kit már régtől becsült, mint egy ismeretlen iskolából származó bölcseség tanitónéját; de kit most csaknem mint egy angyalt tisztelt, ki az örök tenger zsilipjeit neki megnyitni képes, mellynek vize a kifürkészhetlen bölcseség, melly a földet elárasztja.

Mirjam a katholikus hitczikkek egyszerü kifejezéseivel megmagyarázá a Szent-Háromságróli magasztos tant; azután elmondta az első ember esését, a megtestesülés titkát, továbbá sz. János szavaival az örök Ige történetét, mig testté lőn, és az emberek közt lakozék. Tanitványa őt sokszor a csudálkozás, vagy helyeslés kifejezéseivel szakitá félbe; de a kételkedés, vagy bizonytalanság jelét soha sem láttatta. A Philosophia helyét a religio, a kétségeskedését a tanulékonyság, a hitetlenségét a hit foglalta el.

De most egy szomoru érzés látszék Fabiola szivébe lopódzni; Mirjam kiolvasá ezt szeméből: azért annak okát kérdé.

„Alig merem mondani," felele Fabiola; „de minden, a mit mondtál, olly szép, olly isteni, hogy nekem ugy látszik, mintha ez itt még nem végződhetnék. Az Ige (milly magasztos név!), vagyis az Isten szeretetének kifejezése, bölcseségének tükre, hatalmának képviselője, igen, éltető életének lehelete, ki ő maga: testté lesz. Ki adjon az Istennek emberi természetet? A megvetett, beszennyezett emberiségtől vegye ezt; vagy számára egy uj emberi természet alkottassék? Atyától, és anyától egyszerre a romlás kettős erét vegye magába? S találkozandik-e

a földön valaki, eléggé vakmerő, s fönséges, ki magát atyjának nevezze?"

„Nem," suttogá Mirjam gyengéden; „de leend egy, eléggé szent, eléggé alázatos, hogy méltó lehessen anyjának neveztetni. Csaknem 800 évvel előbb, hogy sem az Isten Fia e világra jött, megjövendölte egy proféta, s följegyzé szavait, és a könyvet Krisztus legmakacsabb elleneinek, a zsidóknak kezébe adta; és az ő szavai következendők: ‚Ime, egy szüz méhében fogad, és fiat szül, ki Emmanuelnek fog neveztetni'; (Isai. 7, 14.) mi zsidó nyelven annyit jelent, mint ‚Isten velünk', vagyis az emberekkel. E jövendölés beteljesedett az Isten Fiának e földöni fogantatása- és születésével."

„És ki volt ő?" kérdé Fabiola tisztelettel.

„Az ő neve áldatik mindenektől, kik az ő Fiát igazán szeretik. Mária a név, mellyen őt ismerni tanulandod; az ő saját anyanyelvén ‚Mirjam' a neve, mellyen én őt tisztelem. Képzelheted, miképő illy magas rendeltetésre méltóan elkészittetett: nem mint megtisztitott, hanem mint mindég tiszta, nem mint megszabaditott, hanem mint megőrzött a büntől. A romlás árja, mellyet emlitél, ő előtte egy örök végzet gátjára talált, melly nem engedheté, hogy az Isten szentsége érintkezésbe jöjjön azzal, a miért ő csak ugy tehetett eleget, ha távol marad tőle. Tiszta, mint Ádám vére, midőn azt Isten lehelete ereiben folyni engedé, — tiszta, mint Éva teste, midőn a Mindenható keze által az alvó férfi oldalából vétetett és formáltatott: olly tiszta volt azon vér és test, mellyet az Isten lelke azon dicső emberiséggé idomitott, melylyet Mária Jézusnak adott. — S miután e fönséges előnyben nemünk részesült, nem csudálhatod, ha sokan, mint a kedves Agnes, e hasonlithatlan Szüzet éltök példányává választák, s ő benne, kit Isten igy kiválasztott, minden erények tükrét talák; és inkább, sem hogy magukat a leggyengédebb kötelékkel is a világ kerekeihez bilincselni engednék, — hozzá hasonlóan, egy osztatlan szeretet szárnyain fölfelé röpülni törekedtek."

Szünet, és némi elmélkedés után Mirjam folytatva elmondá, a Megváltó születése-, alázatos ifjusága-, tevékeny, és ter-

hes nyilvános élete-, azután gyalázatos halálának történetét. Az elbeszélés, figyelmes és tanulékony tanitványának könyei, és zokogása által gyakran félbeszakittatott.

Végre eljött az idő, hogy Mirjam nyugodjék. Fabiola kérdé félénken: „Nagyon elfáradtál; de még egy kérdésemre nem felelnél?"

„Miért ne!" volt a szives felelet.

„Mi reménye lehet annak," kérdé Fabiola, „ki nem mondhatja, hogy tudatlan volt, mert mindent tudónak hitte magát; — épen olly kevéssé mondhatja, hogy nem gondolt a tanulással, mert az ismeretek minden ága iránt nagy vágygyal kérkedett; — ki csak azt vallhatja, hogy a valódi igazságot megvetette, s annak Adóját káromlotta: — mi reménye lehet annak, ki még magát az ő kinszenvedését és halálát is gunyolta; mi az ő szeretetének bizonysága, és megváltói áldozata volt Annak, kit ő csufolva ‚Megfeszitett'-nek nevezett?" Itt könyzápor fojtá el szavait, és tovább nem szólhatott.

Mirjam megvárta, mig a patakzó köny-ár gyengédebb harmattá vált, melly a szivet lecsillapitá; azután szende, vigasztaló hangon mondá: „Megváltónk korában élt egy nő, ki ugyanazon nevet viselé, mellyet szeplőtelen Anyja. De ő nyilvánosan vétkezett, és olly bünökkel mocskolta be magát, mellyektől te undorral fordulnál el. Nem tudni, mi módon, megismerkedett az Üdvözitővel; szivének bensejében elmerülten elmélkedék ő Annak a bünösökhezi kegyes, és leereszkedő szivességéről, és az elestek iránti csudálatos irgalmáról. Ezen elmélkedés őt benső szeretettel tölté el. Ő szeretett, és mindég bensőbben szeretett; magáról egészen megfeledkezett: s egyedül arról gondolkodott, mint nyilvánithatná szeretetét, hogy az Üdvözitő az által bármi kevéssé megtisztelve, ő pedig bármilly nagyon megszégyenitve lenne. Egy gazdag ember házába ment, hova az Ur hivatalos vala, és hol az isteni vendég iránt a szokásos udvariasságot, és vendégszeretetet elmulasztták; — egy kevély ember házába, ki szive büszkeségében a nyilvános bünösnőt megvetette: itt ő Az iránt, a kit szeretett, az elmulasztott figyelmet teljesité, s azért,

mire különben el vala készülve, mint tolakodó szidalmaztatott, és gunyoltatott."

„Hát mit tett, Mirjam?"

„A mint az Üdvözitő az asztalnál ült, ő letérdelt lábaihoz, és azokat könyeivel áztatta; s dus hajával törlé meg azokat, benső érzettel csókolá, s drága kenettel megkente."

„S mi lett ennek következése?"

„Jézus védelmezé őt a ház urának szeretetlen szavai ellen; azután mondá neki, hogy szereteteért bocsánatot nyert, és a legvigasztalóbb szavakkal ereszté őt utnak."

„És mi lett belőle?"

„Midőn a Kalvária hegyén keresztre feszittetett, két nő részesült azon előnyben, hogy hozzá közel állhasson: a szeplőtelen Mária, és a bünbánó Mária; — jelül, hogy a szeplőtelen szeretet, a bünbánó szeretettel együtt lehetnek ő mellette; ki maga mondá, hogy nem jött az igazakat hivni, hanem a bünösöket a megtérésre."

Ez estve tovább nem beszélgettek. Mirjam az erőtetéstől bágyadtan, csendes álomba szenderült. Fabiola mellette ült, és szive tuláradozott azon csuda-dolgoktól, mellyeket hallott. Ő elmélkedett fölöttük, és mindinkább belátta, hogy e csudálatos tannak minden részei olly szépen összeillenek. Ha Mirjam kész volt, Megváltója példájaként, érette meghalni: ugy bizonyára előbb is olly kész volt, neki megbocsátani, midőn általa megbántatott. Megismeré Fabiola, hogy minden keresztény arra tartozik törekedni, miszerint isteni Mesterének képe, s ábrája lehessen: de a keresztény nő, ki mellette szunnyadt, bizonyára olly tökéletes mássa, hogy Fabiola benne az Urat magát, mint egy tükörben fölismerheté.

Midőn Mirjam egy idő mulva fölébredt, látta urnőjét, (mert fölszabaditási okmánya még nem volt aláirva,) lábánál térdelni, hol könyek és zokogás közt elaludt. Azonnal megérté ezen önmegaláztatás egész jelentőségét, és érdemét; nem ébreszté föl, hanem szivből hálát adott az Istennek, hogy áldozata elfogadtatott.

Fabiola föleszmélvén, csendesen nyughelyére visszament, — mint hivé, észrevétlenül. Nagy küzdésébe került ez önmegaláztatás: de szivének kevélységét alaposan lealázta; és most érzé először, hogy az ő szive keresztény.

XXXIII.
Mirjam története.

Midőn Dionysius másnap reggel eljött, betegjét, és ápoló nőjét olly vidor, és elégedett állapotban találta, hogy azon jó éji nyugalmon, mellyet élvezniök kellett, örömét nyilvánitá. Mindketten mosolyogtak, és álliták, mikép ez volt éltöknek legboldogabb éjjele. Dionysius bámult, mig Mirjam Fabiola kezét megfogva, mondá: „Tisztelendő papja az Urnak! im atyai gondoskodásodra bizom ez uj-hivőt, ki szent hitünk titkaiban oktattatni, s az örök üdvösség vizében ujraszületni ohajt."

„Mi ez!" kérdé Fabiola bámulva: „hát te más is vagy, mint orvos?"

„Igen, gyermekem!" felelé az ősz férfi; „habár méltatlan, az Isten egyházában a magasabb áldozári hivatalt is viselem."

Fabiola tüstént letérdelt előtte, s megcsókolá kezeit. Az áldozár jobb kezét fejére tevén, mondá: „Vigasztalódjál leányom! te nem vagy az első, kit az Isten házadból szentegyházá vebazetett. Sok évek előtt egy rabnő által, ki már most nem él, szinte ide hivattam, látszólag mint orvos; de valóban azért, hogy Fabius nejét, halála előtt nehány órával megkereszteljem."

„Az én anyámat!" kiálta föl Fabiola. „Ő születésem után azonnal meghalt. . . . . Tehát ő mint keresztény halt meg?"

„Igen; és én nem kétlem, hogy az ő lelke, őrző angyalod mellett, egész élteden át körüllebegett, és láthatlanul e boldog órához vezetett. Az Isten trónja előtt folyvást éretted imádkozott."

Tizszeres öröm tölté el a két barátné szivét. Miután Dionysiussal Fabiola oktatása-, és a keresztség fölvételéhezi szükséges előkészületekről értekeztek, Mirjamhoz lépve, s annak kezét megfogva, csendes, szende hangon mondá: „Mirjam! ne-

vezhetlek-e ezután testvéremnek?" Egy kézszoritás volt az egyedüli felelet, mellyet Mirjam adhatott.

Urnőjökkel az öreg dajka, Euphrosyne, s a görög rabnő is részt vettek az oktatásban, hogy nagy szombaton a keresztséget fölvegyék. Még egyet nem lehet kifelejtenünk, ki szinte a tanulók közé vétetett: — ez Emerentiana volt, Agnes téjtestvére, kit Fabiola házához vett, és ott tartott; s kinek nagy örömére szolgált, a beteg szobája, s az épület többi részei közt gyors hirnöki tisztet viselhetni.

Mirjam betegsége alatt, midőn ereje ismét gyarapult, előbbi éltének sok egyes részeit közlé Fabiolával. Minthogy ezek az általunk elmondottakra némi világosságot vetnek, az ő történetét ide mellékeljük.

Történetünk kezdete előtt nehány évvel, élt Antiochiában egy férfi, ki ugyan nem valamelly régi családból való, de gazdag volt, és a dus város legelőkelőbb köreiben forgott. Nagy fényt üzött; és mivel vagyona kezelésére nem nagy figyelmet forditott, mindinkább adósságokba merült. Neje, egy igen erényes hölgy, titkon keresztény lett, és férjének tudta-, s nem örömest adott egyezésével, az is maradt. Addig mindkét gyermekének, egy fia-, s egy leányának nevelését ő intézte. A fiu, Orontius, — azon szép folyótól, mellynek partján a város fekszik, neveztetvén igy, — tizenöt éves volt, midőn az atya neje vallását fölfedezte. Anyjától a keresztény tanból sokat tanult, és vele a keresztény isteni-tiszteletre is eljárt; s ezen ismereteit használta föl később olly vészthozólag. Azonban legkisebb hajlama sem volt a kereszténységre; s az ehhez szükséges előkészületről mit sem akart tudni. Orontius önfejü, s ravasz volt; indulatainak legkisebb fékezését is gyülölte, valamint minden szigorubb erkölcs-szabályokat; ő világi tiszteletre, s minden érzéki örömek féktelen élvezetére vágyott. Magasabb nevelésben részesült; és a görög nyelven kivül, melly akkor Antiochiában átalános volt, a latint is, mint láttuk, folyvást, ámbár némi idegen hangnyomatékkal beszélte; — mig a háznál levő rabszolgákkal, és gyakran a családi körben is, honi nyelven tör-

tént a társalgás. Orontius örömmel vette, midőn atyja őt az anyai fölügyelet alól fölmenté, s határozottan kimondá, hogy az állam uralkodó, s kegyelt vallásában marad.

Leányával, ki három évvel fiatalabb volt, nem gondolt annyit az atya. Együgyüség-, és férfiatlanságnak tartá, a vallással sokat bibelődni. A vallást változtatni, vagy az államét elhagyni, gyengeség jeléül nézte; de nőknél, kik a képzelődés, és érzelgés befolyása alatt inkább állnak, efféle szeszélyt megengedhetőbbnek tartott. Azért leányának, Mirjamnak, (syriai név; minthogy az anyja egy edessai gazdag családból származott,) megengedé, hogy uj vallását szabadon gyakorolhassa. Ez magas miveltsége mellett, példánya lett az erénynek: de mindig egyszerü, s igénytelen. Azon időben Antiochia, bölcseinek tudományossága miatt nagy hirben állott; kik közt több kitünő keresztények foglaltak helyet.

Nehány évvel később, midőn a fiu fölserdült, és gonosz jelleme elég világosan mutatkozott, anyja elhalt. Halála előtt tudta meg férje vagyonának rossz karban létét; s nehogy leánya, atyjának rossz kezelése, vagy fiának önzése, és dicsvágya által nyomorba döntessék: saját jelentékeny vagyonáról Mirjam részére akkép rendelkezett, hogy az mindkettőnek kabzsisága ellen biztositva lőn. Semmi rábeszélés, és fogások által sem engedte magát rábiratni, hogy vagyonáról máskép‎ rendelkezzék; és halálos ágyán, a többi anyai intések közt, kötelességül hagyá leányának, hogy később, ha nagykoru leend, rendeleteinek semmi változtatásába se egyezzék.

A körülmények mindig rosszabbra fordultak: a hitelezők nyugtalankodtak, és már egyes birtokok könnyelmüen el is adattak; ekkor egy titokteljes személy, Eurotas jelent meg a családban. Senki más, csak az atya látszék őt ismerni; s ez nyiltan ugy tekinté őt, mint családjának áldását, vagy átkát, megmentőjét, vagy megrontóját.

Az olvasó ismeri Eurotas saját fölfedezéseit; azért elegendő a következőket hozzátennünk. Ő volt az öregebb testvér; de átlátván, hogy durva, sötét, és visszalökő jelleme miatt alkal-

matlan mint fő, családjának vagyonát nyugodtan kezelni, s ama nagyravágyó kevélységtől sarkalva, mikép családját még gazdagabb- és hatalmasabbá tegye, csak mérsékelt pénzösszeget véve magához, eltünt. Ásia belsejében vakmerő vállalkozásokba bocsátkozott, egész India-, s Chináig nyomult kereskedésével; és most évekhosszanti távollét után, egy jelentékeny vagyonnal, s ritka drága-kövek szerzeményével tért vissza, mellyek unokájának a világbani rövid pályáján használtak, de őt Romában veszedelembe ejtették.

Eurotas azt hitte, mikép honn egy gazdag családot találand, mellynek fényét saját vagyonával öregbitendi; de házát a legszorongatottabb körülményekben lelte. Azonban a családi büszkeség nem hagyá őt el; és sok szemrehányás, és keserü czivódások után, mellyekről azonban testvérén kivül mit sem tudott senki, saját pénzével kifizette annak adósságait, és igy valóságos tulajdonosává lett az egész családi vagyonnak.

Néhány szomoru évek után, az atya lebetegszik, és meghal. Halálos ágyán mondá Orontiusnak, hogy neki semmit sem hagyhat; minden, a mivel bir, maga a ház is, mellyben lakik, barátjának, Eurotasnak tulajdona. Azt, hogy ez neki testvére, föl nem fedezte. Ezentul már ettől kellend függnie, s magát annak vezetése alá vetnie. Igy találta magát e fiatal ember az ő büszkeségével, dics-, és élvezetvágyával, egy szivtelen, lelkiismeretlen, és nem kevésbbé nagyravágyó ember kezeiben: ki neki csakhamar viszonyaik alapjául azt szabta, hogy Orontius föltétlen engedelmességgel tartozik neki, mig ő maga, látszólag alattvalója akar lenni. E mellett elvül állitá, hogy: háza gazdagságának és fényének visszaállitására, semmit sem szabad igen nagynak, vagy igen kicsinynek, igen jó-, vagy igen rossznak tekintenie.

Illy megrongált vagyonállással Antiochiában maradni nem vala lehetséges; de egy szép összeggel, máshol még lehetett valamire menni. Azonban ha mindent, a mi még fönmaradt, eladnának is, ebből alig lehete fedezni azon adósságokat, mellyek az atya halála után jelentkeztek. Most még hugának a vagyona volt meg; és mindketten megegyeztek benne, hogy azt bir-

niok kell. A rábeszélés minden fogásait megkisértették; de ő nyugodtan, és állhatatosan ellenszegült: részint haldokló anyjának parancsa iránti engedelmességből, részint mivel egy házat akart alapitani jámbor szüzek számára, hogy ott velök együtt éljen. Épen most volt azon korban, mellyben a törvény megengedi, hogy vagyonáról rendelkezhessék. Minden telhető segitséget igért mind a kettőnek, és ajánlá nekik, hogy egy ideig maradnának együtt az ő költségén. De ezt ők nem eléglék; és midőn minden egyéb módok sikertelenekül mutatkoztak, Eurotas arról kezde beszélni, hogy egy olly személy, ki annyira utjokban áll, minden áron elmozditandó.

Orontius elborzadt, midőn ezt először hallá: de Eurotas őt e gondolattal mindinkább megbarátkoztatta. Egyenes gyilkosságtól ugyan rettegett még; de annyira ment, mikép majdnem érdemül tulajdonitá magának, ha egy szelidebb módot ajánlana: — József testvéreihez hasonlóan; midőn ezek egy hosszabb, és kevésbbé véres utat választának, gyülölt testvérök elvesztésére. Az álnokság, és titkos erőszak, mellyet a törvény nem büntethet, és mellyet senki sem merészlend fölfedezni, legczélszerübbnek látszott előtte.

Mint már emlitők, az első századokban megengedtetett a keresztényeknek, hogy az Oltári-szentséget házaikban tarthassák, és magukhoz vehessék. Leirtuk, mikép az, egy Orarium-, vagy gyolcs kendőbe takartatott, melly ismét egy más drága ruhába tétetett: igy a Szentség egy szekrényben (arca), zár alatt őriztetett, mint sz. Cyprian irja *). Orontius tudta ezt; és azt is tudta, mikép egy illy szekrénykének tartalma többre becsültetik minden arany-, és ezüstnél; és hogy, — mint a szent atyák irják, — nagy véteknek tartatott, ha gondatlanságból a szent kenyérből csak egy morzsa is a földre esett; **) és hogy e

*) „Cum arcam suam, in qua Domini Sanctum fuit, manibus indignis tentasset aperire, igne inde surgente deterrita est, ne auderet attingere.“ — Midőn méltatlan kezekkel akarta fölnyitni a szekrénykét, mellyben az Ur Szentje volt, egy onnét kiömlö tüz rettenté öt vissza, s nem merészle hozzá nyulni. (Cyprian., de lapsis. c. 26.)

**) Martene, de antiquis Ecclesiae ritibus.

név „gyöngy", mellyel még a legkisebb részecskét is jelölék *), arra mutatott, mikép a keresztény előtt olly drága, hogy az mindenét, a mivel bir, odaadandja, csak hogy azt a megszentségtelenitéstől megóvja. Ama gazdagon himzett kendő, melly történetünkben ismételve érintetett, arra használtatott Mirjam anyjától, hogy e kincset betakarja; s leányának azért volt olly becses, mivel anyjától maradt emlék volt, s mivel ő is e czélra használta.

Egy napon korán reggel szekrénykéje előtt térdelt, s miután buzgó imádsággal elkészült, fölnyitá azt. Milly nagy volt ijedsége, midőn azt feltörve, s kincsét elrabolva látta! Mint Mária Magdolna a koporsónál, sirt, hogy az ő Urát elvitték, és mivel nem tudta, hogy hova tették (Ján. 20, 13.). Mint az, ő is „sirt, lehajolt, és nézett" ismét szekrénykéjébe; s egy levelet talált, mellyet első ijedségében nem vett észre.

Ebből olvasá, hogy az, a mit keres, jól el van téve bátyjának kezeiben, és kiváltható. Azonnal hozzászaladt; és őt a mogorva férfiunál találta, kinek jelenlétében ő mindég reszketett: térdre esett előtte, és esdekelve kérte, adná vissza neki azt, a mit minden földi vagyonánál többre becsül. Kérése-, és könyeinek már-már engedett, midőn Eurotas dühös tekintetével fékezé, s azután Mirjamnak mondá: „Mirjam! szavadnál fogunk. Mi hitednek egyenességét, és erejét akarjuk próbakőre tenni. Komolyan tetted-e ajánlatodat?"

„Mindent, a mim van, örömest odaadok, csak az Oltáriszentség meg ne szentségtelenittessék."

„Akkor ird alá e lapot," mondá Eurotas gunyosan.

Mirjam kezébe vevé a tollat, és sietve átolvasván a lapot, aláirta. Ez egy okmány volt, melly által minden vagyonát Eurotasnak adja át. Orontius dühös lett, midőn látta, hogy kijátszatott az által, kinek ő maga adta az eszközt kezébe, huga kényszeritésére. De már késő volt: most ő csak annál erősebben le vala kötve annak nehéz szolgálatára. Később kényszerit-

*) A keleti szerkönyvekben igy neveztetik. Fortunatus az Oltári-szentséget, „Corporis Agni margaritum ingens;" — a bárány teste nagy gyöngyének hivja. (L. 3. carm. 25.)

tetett Mirjam, a romai törvény minden szertartásainak teljesitésével, jogai átengedését ismételni.

Rövid ideig barátságosan bántak vele; azután értésére kezdék adni, hogy neki Antiochiát el kellend hagynia: mivel Orontius, és barátja Nicomediába, a császár lakhelyére szándékoznak menni. Ő Jerusálembe kivánkozott, hol valamelly jámbor nők társaságába remélt juthatni. Akaratja szerint egy hajó fedelére vezettetett, mellynek kapitánya nem igen jó hirben állott; és Orontius tudta, mikép ennek a csekély vitelbér fölött Eurotas titkon jelentékeny összeget adott, bizonyos föltétel alatt: de mellynek tartalmát nem volt bátorsága kérdeni. Ámbár szegény volt, nyakán hordozá azt, a mit (mint tettel megmutatá) többre becsült minden gazdagságnál. Mert, mint sz. Ambrus, testvére Satyrusról mondja, a keresztények, ha tengeren utaztak, az Oltári-szentséget nyakukon hordták magukkal *). Nem szükség mondanunk, hogy Mirjam azt, azon egyetlen drága kendőbe takarta, mellyet az atyai házból magával vitt.

Midőn a hajó elhagyta a kikötőt, a kapitány, a helyett, hogy a partok mentében Joppe, vagy más palaestinai kikötő felé tartana, kibocsátkozott a nagy tengerre: mintha valamelly száraz földre akarna vitorlázni. Mit tervezett légyen, nehéz volt eltalálni; de azon kevés utasok, kik a hajón voltak, komolyan aggódtak: és a dolog heves czivódásra került. Ez egy hirtelen kerekedett szélvész által szakittatott félbe: a hajó nehány napig ide, s tova hányatott a hullámoktól; azután egy sziklaszigeten Cyprushoz közel, törést szenvedett. Satyrusként Mirjam is azon drága kincsnek, mellyet magával hordott, tulajdonitá, hogy szerencsésen partra menekült. Azt hitte, hogy egyedül maradt életben; mert senkit sem látott, ki megmenekült volna. Azonban többen is megszabadultak; kik visszatérvén Antiochiába, azt beszélék, hogy Mirjam a többi utasokkal, és a hajó legénységével együtt elveszett.

A tengerparti lakosok, kik a törést szenvedett hajók kifosztásából éltek, őt a parton találták. Szegény, és minden ismerős

*) Ambros. de excessu Satyri. 1, 43.

nélkül levén, a rabszolga-kereskedőknek eladatott; és a száraz földre Tarsusba vitetvén, ott egy előkelő ember által megvétetett: ki vele igen jól bánt. Egy idő mulva, Fabius megbizta ásiai ügynökét, hogy leánya szolgálatára egy müvelt, és a menynyire lehet, erényes rabnőt szerezzen: és igy jutott Mirjam, Syra név alatt, Fabius házába.

XXXIV.
Egy szép halál.

Nehány nappal azon események után, mellyeket az utolsó előtti fejezetben elmondtunk, Fabiolának egy öreg embert jelentettek be, ki aggodalomban van, vagy lenni látszik, és ki vele szólani kiván. Fabiola lejött, s nevét, és kivánatát tudakozva, mondá az öreg: „Nevem Ephraim, nemes hölgy! Nekem egy jelentékeny követelésem van, mellyért az elholt Agnes delnő vagyona zálogkép biztosittatott. Miután e vagyon, mint hallom, jelenleg rád szállott, a fizetésért jöttem; mert máskép tönkre jutottam."

„Mint lehet az?" kérdé Fabiola bámulva. „Én nem hiszem, hogy unokám éltében valaha adósságot csinált volna."

„Nem; ő nem," felele az uzsorás kissé zavartan; „de egy urnak, neve Fulvius, kire a lefoglalás által a vagyonnak esnie kellett, — ennek adtam én erre jelentékeny összegeket."

Fabiolának első gondolata volt, ezen embert házából kidobatni, de Fulvius testvére jutott eszébe, s udvariasan mondá: „Fulvius adósságait ki fogom fizetni; de csak törvényes kamatjaival, és minden tekintet nélkül a netaláni uzsorás kötésekre."

„De fontold meg, nemes delnő! milly veszélyes volt a kölcsönözés! Én követelésemet bizonyára méltányosra szabtam."

„Menj sáfáromhoz," mondá Fabiola; „ő majd kiegyenlíti a dolgot. Most legalább mit sem veszélyeztetsz."

Ennek következtében meghagyá szabadosának, ki ügyeit vitte, az emlitett föltételek alatt az összeget kifizetni, melly egyébiránt, a követelt összegnek felére alig rugott. De nem sokára, egy fáradságosabb ügygyel bizá meg: boldogult atyjának számadásait kellett átvizsgálnia, ha valljon nem találkozik-e, ki

rövidséget szenvedett, és kárpótlásra tart igényt. Továbbá, minthogy meghallá, mikép valósággal Corvinus, atyja által eszközlé ki a császári leiratot, melly által törvényes tulajdona a lefoglalástól megmentetett; ámbár határozottan föltette magában, őt többé maga elejbe nem bocsátani: mégis olly jelentékeny öszszeget utalványozott neki, melly tisztességes ellátását biztositá.

E világi ügyek rendezése után, Fabiola egész figyelmét a beteg Mirjam ápolására, és a sz. keresztség fölvételéhezi készületre forditá. Mirjam mielőbbi fölgyógyulása tekintetéből, vele, és cselédségének egy részével, a mindkettőjöknek olly kedves helyre, a nomentani kastélyba költözött. A tavasz elérkezett: és Mirjam ágyát az ablakhoz lehetett tenni; sőt a nap melegebb óráiban a kertbe, a ház elejbe vinni. Ott Fabiola az egyik, Emerentiana a másik oldalára ült; mig a szegény Molossus, ki minden vidorságát elveszté, lábaihoz feküdt. Azután sokszor beszéltek elvesztett barátjaikról, nevezetesen arról, kire minden, a mi csak őket környezte, olly igen emlékezteté. Valahányszor Agnes nevét emliték, az öreg hű őr hegyezé füleit, és farkát csóválván, maga körül tekintgetett. Sokszor beszélgetének a keresztény szeretet tárgyairól; és Mirjam alázatosan, és igénytelenül, de olly tüzzel, melly Fabiolát először megigézte, fejtegeté azon oktatásokat, mellyeket a jámbor Dionysius áldozár adott.

Midőn például a keresztjelről, annak ereje- s jelentéséről szólott, mellyel a keresztségben az uj-hivőnek homloka jelöltetik, vagy a viz szenteltetik, melly által az ujraszületés eszközöltetik; vagy a szent olajról, mellyel, mint a Chrismával is, megkenetik, vagy a szent áldozatról, mellyel lelkikép tápláltatik*): ekkor megmagyarázá Mirjam az uj-hivőknek, mint kelljen máskor is a kereszt jelét használni; s inté őket, hogy azt szorgalmatosan gyakorolják: mint minden jó keresztények tesznek; keresztet vetve magukra „bármelly munkájok közben, vagy annak kezdetekor, ki-, vagy bemenetkor, ha ruháikat, vagy saruikat felöltik, ha mosdanak, ha az asztalhoz ülnek, ha lámpájokat

*) Sz. Ágoston, tract. 118. in Joan.

meggyujtják, ha lefeküsznek, vagy székre ülnek, bármilly mulatságban legyenek.“*)

Mirjam sebe begyógyult; de ereje nem gyarapodott. Ezt mindnyájan nagy aggodalommal látták; csak Fabiola nem vette észre. Hisz az anya, vagy testvér az, ki legutolsó látja, milly rossz fordulatot vőn gyermeke-, vagy testvérének betegsége; a szeretet olly reményteljes, és olly vak! Arczán az aszkór pirja mutatkozott, elsoványodott, és elgyengült, s ollykor csendesen köhögött. Sokáig feküdt ébren; és könyörgött, mikép ágyát ugy helyezzék, hogy az első hajnal-pirkulattól egy helyre nézhessen, melly mindnyájok szemében szebb volt a legfölségesebb virágágynál.

Rég időtől volt e mezei-lakban egy bejárás azon temetőbe, melly ez uton feküdt. Ez már most is csak Agnes temetőjének neveztetett; mert nyilásához közel tétetett le e vértanu ereklyéje. Teste egy Cubiculum-, vagy teremben nyugodott, befedve egy sirkővel, mellyre ivezet vonatott. Épen e terem ajtaja fölött, a kert közepén volt egy nyilás, mellyen keresztül hatott bele a világosság, és levegő. E nyilást fölül alacsony fal környezé, facsemeték- és bokroktól takarva. Mirjam e pontra legörömestebb nézett; hisz betegségében ez egyedüli módon közelithetett annak sirjához, kit annyira tisztelt, annyira szeretett.

Egy szép csendes reggel, igen korán, — csak nehány héttel Husvét előtt, — szinte oda irányozta szemeit. Nehány fiatal embert vőn észre, kik a közel levő Anio folyóhoz szándékoztak menni, horgászni; s utjokat a kerten keresztül vették. A nyilás mellett menve, az egyik bele tekintett, és a többieket szólitá:

„Ez egy földalatti buvóhelye a keresztényeknek.“

„Egyike azon lyukaknak, mellyek az ő vakandturásaikba vezetnek.“

„Menjünk be,“ mondá az egyik.

„Igen; de hogy jöhetünk ismét ki belőle?“ kérdé a másik.

Mirjam beszédöket nem hallhatta; de látta, mi reá követ-

*) Igy szól Tertullian, ki 200-ik év elött élt, és a legrégibb latin egyházi iró, de Corona mil. c. 3.

kezett. Egy, ki kezét szorgosan szemei fölé tartva benézett, intett a többinek, hogy ugyanazt tennék; de taglejtése által parancsolá, mikép csendesen legyenek. Csakhamar egy közel levő szökőkut falából nagy kődarabokat véve ki, ledobák a nyiláson. Azután hangosan nevetve, távoztak. Mirjam azt vélte, hogy talán valami kigyót, vagy egyéb állatot láttak, és azzal mulaták magukat, hogy azt kővel dobálják.

Midőn a többiek előjöttek, Mirjam a történetet elbeszélte: hogy a köveket onnét eltisztitsák. Fabiola maga ment le egy szolgával; mert igen féltékeny volt Agnes sirjának őrizésében. Milly nagy lőn fájdalma, midőn szegény Emerentianát, ki tejtestvére sirjához imádkozni ment le, ott vérében halva találta! Ő, mint később megtudták, előtte való estve, a folyó mellett ment el, hol nehány pogányok Orgiáikat tarták; kiktől ő is fölszólittatva, midőn nem csak vonakodott, hanem istentelenségeiket, és a keresztények elleni kegyetlenségöket is szemökre hányná: kövekkel üldöztetett, és megsebesitve a kastélyba menekült. Erőtlennek érezve magát, és sebeit fájlalva, észrevétlenül Agnes sirjához ment, hogy ott imádkozzék; és reggel, midőn még nem mozdulhatott, előbbi üldözői fölfedezték. Igy eme vad pogányok, mint elmondók, megelőzték egyházi keresztségét; őt a vérkeresztségben részesitvén. Teste Agnes mellé tétetett le, s az egyház a szerény pórleány emlékét évenkint szentei között ünnepli. *)

Fabiola, s társai szokott módon készittetének a keresztséghez: ámbátor az üldözés tekintetéből, az előkészületi idő megrövidittetett. Mivel egy temető bejárásánál laktak, mellyben nagy templomok léteztek; és igy az uj-hivők három lépcsőjét elvégezhették. Először tudniillik „Hallgatók“ voltak **), kik a leczkék olvasása alatt jelen lehettek; azután: „Térdelők,“ ***) kik a szertartás némelly imádságait is bevárták; végre „választottak,“ ****) vagy kérők, kik a keresztséget kérték, és annak mihamarábbi fölvételére rendeltettek.

Miután a harmadik osztályba fölvétettek, gyakran kellett

*) Jan. 23.— **) Audientes.— ***) Genuflectentes. — ****) Electi, és Competentes.

templomba menniek, nevezetesen három szerdán, t. i. a bőjt első, negyedik, és utolsó vasárnapja után: melly napokon a romai misekönyv, még most is e czélra vonatkozó második imádságot és leczkét tartalmaz. Ha azon imákat, és szertartásokat vizsgáljuk, mellyeket az egyház a keresztségnél, nevezetesen a felnőttek keresztelésénél használ, világosan kitünik, mikép a mostani keresztelésnél az van egybefoglalva, mi hajdan különböző napokra volt fölosztva. Első napon ellene mondott az ördögnek, mi közvetlen a keresztség előtt ismételtetett; egy más napon történt füleinek, és orrának érintése, mi ‚Epheta'-nak mondatott. Tovább, ismételt Exorcismusok, és térdhajtások, a homlok-, és testnek a kereszt jeléveli többszörös jelölése,*) a keresztelendőre lehelés, és több jelentékteljes szertartások. Még ünnepélyesebb volt a kenet föladása; nem csak a fej, hanem az egész test megkenetvén. Az apostoli hitvallás megmagyaráztatott, és szorgalmasan betanultatott. Azonban az Oltári-szentségrőli tan, csak a keresztség után közöltetett.

E sokféle előkészületek közt, a negyven napi bőjt vezeklés-ideje gyorsan és ünnepélyesen folyt le; mig végre a nagy szombat bekövetkezett.

A szentségek kiosztásánál tartatni szokott egyházi szertartások leirása nem ide tartozik. A szertartási rendszer főleg az egyház békesebb idejében nyerte fejlődését; és igen sok, mi a külső forma-, s ünnepélyességhez tartozik, nem vala tettleg gyakorolható olly időben, midőn az egyház a legkeserübb üldözés alatt nyögött. Részünkről elegendő megmutatni, mikép az első három században, nem csak a keresztény tan, és lényeges szent dolgok, de még alárendeltebb szertartások is szint ollyanok voltak, mint most. Ha példánk utánzásra talál, ugy valaki egy kötetkében fényesebb korszakot ábrázolhat, mint a minő, mi választottunk.

Fabiola- és szolgálóinak keresztelése egész csendességben és minden külfény nélkül ment végbe; egész ellentétben szi-

*) A „Miatyánk" a felnötteknél ismételtetik.

veik örömünnepi hangulatával. A városi plebánia-templomok mind be valának zárva; még a sz. Pásztor czimü is, az ő pápai keresztelő-kutjával. Ama boldog nap kora reggelén Fabiola, s a hozzá tartozók megkerülék a bástyát, és a város tulsó oldalán fekvő Via Portuensis, — azon utcza felé mentek, melly a Tiber öblében levő kikötőhez vezet. A császári kerthez közel egy szőllőbe érvén, lementek Pontianus temetőjébe, melly Abdon és Sennen persa vértanuk ereklyéiről nevezetes.

A reggel imák- és előkészületekben telt el. Estve felé kezdődtek az egyházi ünnepélyek, és egész éjen át tartottak. Eljött az idő, midőn a keresztelésnek történnie kellett: ez majdnem egy félelmes ünnepély volt. Mélyen a föld gyomrában szivárgott egy földalatti forrás vize, egy négyszögü mélyedés-, vagy cisternába, melly négy-öt láb mély volt. A viz tiszta volt, de hideg és halavány (ha szabad e kifejezést használni,) a Tuffa-, vagy vulkáni sziklából kivágott keresztelő-kutban. Hosszu lépcső vezetett le hozzá; szélén egy kis állvány volt a pap, és keresztelendő számára: ki háromszor mártatott bele. Az egész még most is épen ugy megvan, mint akkor volt: csak hogy most a keresztelő-kut fölött egy festmény van, melly Krisztusnak János általi keresztelését abrázolja; s hihetőleg egy, vagy két századdal később helyeztetett oda.

A keresztelés után közvetlenül föladatott a bérmálás szentsége; s azután a Neophytusok, vagyis az egyháznak ujraszülött gyermekei, előrebocsáttatván a szükséges oktatás, először járultak az Ur asztalához, és az angyalok eledelében részesittettek.

Csak Husvét vasárnapján késő estve ért vissza Fabiola mezei-lakába; s Mirjamot hosszu, néma öleléssel üdvözlé. Mindketten olly boldogok, olly szerencsések, és olly gazdagon jutalmazottak valának mindazért, mit az utóbbi nehány hó alatt egymásnak tettek, hogy érzéseik kifejezésére szavakat nem találtak. Fabiolának e napon legfőbb gondolatja, sőt büszkesége volt, hogy ő most előbbi rabnőjéhez hasonló lett: természetesen nem az erényben, a jellemszépségben, a lelki nagyságban, az égi tudományban, az Isten előtti érdemben, — oh nem, mind-

ezekben sokkal csekélyebbnek érezte magát; — hanem mint az Istennek gyermeke, az örök boldogság örököse, Krisztus testének eleven tagja, minden kegyelmeinek, és megváltása érdemének részese, egy uj teremtmény Krisztusban: — ezekben érzé magát Mirjamhoz hasonlónak; és ezt örömteljes mosolylyal mondá neki.

Soha semmi drága öltönyeire sem volt olly büszke, mint most azon fejér ruhára, melly a keresztség után neki föladatott, és mellyet nyolcz napig kellendett viselnie.

De az irgalom atyja örömeinket fájdalommal szokta elegyiteni, s ez utóbbiakat akkor bocsátja ránk, midőn arra bennünket legjobban elkészitett. Amaz édes ölelésnél, mellyet említénk, észrevette Fabiola szeretett testvérének rövid, és nehéz lélekzetét. Nem akart róla gondolkodni; s Dionysiust kéreté, hogy másnap reggel látogatná meg. Estve mindnyájan együtt tartották husvéti estebédjeket: Fabiola Mirjam mellett ült, és vele ültek az asztalnál minden keresztelt rabjai, s rabnői, valamint azok is, a kik Agnestől reá maradtak, és kiket mind megtartott. Ő nem emlékezett, hogy valaha illy vidor estebédben részesült volna.

Másnap reggel Mirjam magához szólitá Fabiolát, és gyengédebben, mint valaha, mondá: „Kedves testvérem! mit fogsz tenni, ha én elhagylak?"

A szegény Fabiolát elnyomta a fájdalom: „Tehát el akarsz engem hagyni? Én azt hittem, hogy mi, mint testvérek, mindig együtt élünk. De ha te Romát el akarod hagyni, nem követhetlek-e, hogy ápoljalak, és szolgálatodra legyek?"

Mirjam mosolygott; de egy köny gördült ki szeméből, midőn testvére kezét megfogván, az égre mutatott. Fabiola megérté, s mondá: „Oh nem, nem édes testvérem! Kérd az Istent, ki tőled nem tagad meg semmit, hogy én el ne veszitselek. Tudom, mikép ez önszeretet: de mi lesz belőlem nálad nélkül? És most, miután megtanultam, mennyit tehetnek esedezéseik által azok, a kik Krisztussal uralkodnak, én is kérem Agnest*),

*) Agnae sepulchrum est Romulea in domo,
Fortis puellae, martyris inclytae.
Conspectu in ipso condita turrium,

és Sebestényt, hogy érettem esedezzenek, mikép e nagy szerencsétlenség engem ne érjen.— Légy nyugodt! állapotod bizonyosan nem olly aggasztó; a melegebb idő, Campaniának szelid éghajlata, csakhamar helyre állitanak. Azután ismét a forráshoz fogunk ülni, és hasznosabb dolgokról beszélni, mint a bölcsészet."

Mirjam nem szomoruan, hanem egész vidorsággal rázva fejét, mondá: „Ne áltasd magadat, kedvesem! Az Isten megadta érnem e szerencsés napot. De most rám bocsátja kezét, hogy meghaljak; valamint eddig nyugodott rajtam, hogy éljek: és én örömmel üdvözlöm azt. Én igen jól tudom, hogy napjaim megszámlálvák."

„Oh csak ne olly hamar!" zokogá Fabiola.

„Addig nem, mig te fejér ruhádat viseled, édes testvérem!" felele Mirjam. „Én tudom, te örömest fogsz érettem gyászt ölteni; de én nem akarnék csak egy órát is elrabolni azon időből, mellyben te ezen jelentékteljes fejér ruhát viseled."

Dionysius eljövén, betegjét, kit egy idő óta nem látott, igen megváltozva találta. Az, mit lehetségesnek tartott, bekövetkezett: a gyilok hegye megsértette a mellhártyát; minek következése volt az ájulás. Mirjam legkomolyabb aggodalmait alaposaknak állitá.

Fabiola Agnes sirjához ment, és az Isten akaratábani megnyugvásért esedezett. Sokáig, és bensőleg imádkozott könyhullatás közt: s azután visszatért.

„Testvérem," mondá határozottan, „legyen az Isten akaratja! Én kész vagyok téged is neki föláldozni. De kérlek, mondd meg, mit tegyek, ha te tőlem elvétetel?"

Mirjam az égre emelve szemeit, mondá: „Testemet tedd Agnes lábaihoz; azután maradj itt, és őrizz minket. Esedezzél

---

Servat salutem virgo Quiritum,
Nec non et ipsos protegit advenas
Puro, ac fideli pectore supplices.
Prudentius.

„Agnes sirját Romulus lakában láthatod, az erös leány- és dicsö vértanunöét. Magának a városnak tornyai elött eltemetve, e szüz a lakók üdvének öre; de pártfogója a jövevényeknek is, kik hozzá tiszta s hü szivvel esdenek."

hozzá, s én érettem, mig egy idegen fog jönni keletről, egy jó hirt mondó."

Következő vasárnap, melly fejér vasárnapnak neveztetik, Dionysius különös engedelemmel Mirjam szobájában végzé az isteni-szolgálatot, és az Oltári-szentséget, mint utra valót nyujtá neki. (Az első századokban gyakran végezteték a sz. mise magánházakban; mint ezt sz. Ágoston-, és más sz. atyáktól tudjuk.) Azután megkené őt olajjal, és imádkozott fölötte; részesitvén az utolsó szentségben, mellyet az egyház nyujt.

Fabiola, s hozzá tartozói, kik ez ünnepélyes ténynél imádkozva, és sirva jelen voltak, most lementek a kryptába, s az isteni-szolgálat után közönséges ruháikban tértek vissza Mirjamhoz.

„Az óra eljött," mondá, Fabiola kezét megfogva, „Bocsáss meg, ha irányodban kötelességemből valamit elmulasztottam, vagy neked nem olly jó példát adtam, minőt kellett volna."

Ez Fabiolának igen sok volt, és könyárban tört ki. Mirjam vigasztalá őt, mondván: „Jelöld ajkaimat a megváltás jelével, ha többé nem szólhatok: és te jó Dionysius! emlékezzél meg rólam az Isten oltáránál, ha átszenderedtem."

Az áldozár imádkozott előtte, s ő követte; mig végre hangja elnémult: ajkai még mozogtak; és megcsókolá a keresztet, mellyet oda tartottak. Képe vidám, és kedves volt. Végre fölemelve kezét, homlokára a kereszt jelét vonta; s midőn mellét is azzal akarná jelölni, azon perczben keze holtan hanyatlott le. Arczán egy mosoly vonult el, — és meghalt, mint az időtől fogva Krisztus gyermekei közül ezerek meghaltak.

Fabiola mélyen gyászolta; de most ugy gyászolt, mint kiknek reményök van.

---

*) Sz. Ambrus egy delnö házában a Tiberisen tul végzé a sz. misét, mint Paulinus irja. Sz. Ágoston emliti, mikép egy áldozár szent misét mondott egy házban, mellyröl azt vélték, hogy a gonosz lelkek háborgatják. (De Civ. Dei. L. 22, c. 8.)

Harmadik Rész.

A DIADAL.

I.

Keletről az idegen.

Most ugy tetszik nekünk, mintha valamelly pusztaságban bolyongnánk. Majd mindannyian, a kiknek szavai, tettei, sőt gondolatai is minket idáig kisértek, és megörvendeztettek, egyik a másik után elváltak tőlünk: és körülöttünk valóban minden igen puszta. De valljon lehet-e ez másképp? Mi nem a béke, s a mindennapi élet közönséges idejét, hanem a báboru, és küzdelem korát rajzoltuk. Valljon természetelleni-e, hogy a legvitézebbek, és hőslelküebbek hullottak el körülöttünk? Mi a legkegyetlenebb üldözésről szóltunk, mellyet valaha az egyház szenvedett; ama korról, midőn egy olly szobor emelése felől gondolkodtak, mellyre ez iratnék: „A keresztény név eltörültetett." Valljon felötlő-e tehát, ha a legszentebbek, a legtisztábbak, voltak az elsők, kik megkoronáztattak?

Azonban Krisztus egyháza még sok évekig sinlett egy keményebb üldözés alatt, mint minőt mi leirtunk. A zsarnokok és vérengzők egész sora, a világ már egy, már más részében, folytonosan a legborzasztóbb hadat folytatta még husz egész évig

ellenök; sőt még azután is, midőn Constantin az üldözést megszüntette azon tartományokban, mellyekre hatalma kiterjedt. Diocletian, Galerius, Maximinus és Licinius keleten, Maximianus és Maxentius nyugoton, tartományaikban folyvást üldözték a keresztényeket. Hasonlón ama dühöngő szélvészhez, melly a félvilág fölött elzugva, különféle tartományokkal érezteti vészteljes romboló erejét, mig sötét futárjai, vagy fekete felhői mindnyáját beárnyékolják: — ugy önté ki ezen üldözés a kereszténységre romboló dühét már egy, már más tartományban, — Olaszhonban, Afrikában, Felső-Ásia- és Palaestinában, Egyptomban, majd ismét Armeniában; mialatt egy helynek sem engedett tökéletes békét élvezni, sőt inkább mint egy borzasztó vészfelleg csüggött az egész birodalom fölött.

És mindemellett az egyház gyarapodott, és virágzott; daczolt e bünös világgal. Egy pápa a másik után lépett a pápai trónra, s a vérpadra; a katakombák sötét termeiben Conciliumok (sz. gyülekezetek) tartattak; életveszély közt jöttek püspökök Romába, hogy sz. Péter utódját a kétes dolgokban megkérdezzék; a legtávolabb egyházak, és a kereszténység legfőbb pásztora közt, és különféle egyházakkal levelezések folytattattak, mellyek egységet, vonzalmat, bizodalmat, és szeretetet leheltek; egy püspök a másikat követé székén, áldozárokat, és más papokat szentelt, kik az elhullottak helyébe álljanak, és a város bástyáin az ellenség lövéseinek szegezzék melleiket: — Krisztus enyészhetlen országának müve szakadatlanul folytattatott, a megsemmisittetés félelme nélkül.

Sőt épen e zivatar, és küzdés közepette egy hatalmas intézet alapittatott, melly későbbi időkben bámulatos szolgálatokat tőn. Az üldözés következtében sokan elhagyván a városokat. Egyptom pusztáiba vándoroltak; hol ekkép a szerzetesség alakult, melly eszközlé, hogy: „Örül a puszta, s a száraz föld: örvendez a mező, s virágzik, mint a rózsa. Virágozva virágzik, és nagy örömmel örül, és örvendez" (Isai. 35, 1.). Azért midőn Diocletian a biborból kivetköztetve, mint bánatos nyomorult öreg elhalt; midőn Galerius, a genyedtség és férgek által ele-

venen fölemésztve, rendeleteinek hasztalanságát egy nyilt leiratban elismerte; midőn Maximianus Herculeus önmagát megfojtá; midőn Maxentius a Tiberisbe fúlt; midőn Maximinus borzasztó kinok közt, mellyeket az isteni igazság bocsátott rá, szintolly borzasztó kinok közt, minőket a keresztények tőle szenvedtek, ugy hogy még szemei is helyökből kidülledněnek, meghalt; végre midőn Licinius, Constantin parancsára megöletett: — ott állott Krisztus jegyese, mellynek vesztére mindnyájan összeesküdtek; ifjan és virágzón, mint mindég, készen nagy utját megkezdeni, s mindenfelé terjeszkedni: uralmát minden tartományokban megalapitandó.

Maxentius fölötti győzelme után, 313-ik évben adott Constantin az egyháznak tökéletes szabadságot. Ha az ős történetirók nem mondanák is, könnyen elképzelhetjük magunknak, milly öröm-, és hálával fogadták a szegény keresztények e nagy változást. Mint midőn egy városban, mellyben a döghalál uralkodott, a még élő lakosok, miután annak megszünte nyilvánosan kihirdettetett, előjönnek, és sirva, de örömmel üdvözlik egymást. A keresztények, kik még életben voltak, tiz évig szétszórva, s elrejtve éltek; a családok alig jöhettek össze a legközelebbi temetőben: most sokan nem tudták, barátjaik és rokonaik közül kik lettek az üldözés áldozatjai, s kik élték azt tul Először félénken, azután bátrabban jövének elő; majd az előbbi összesereglési helyek, mellyeket a tiz év alatt született gyermekek nem is ismertek, kitisztittattak, vagy ismét jó karba helyeztettek, fölékesittettek, és ujra fölszenteltettek: — s megkezdék ott ismét, még pedig most már félelem nélkül, a szent titkokat ünnepelni.

Constantin a keresztényeknek lefoglalt tulajdonukat is visszaadatni parancsolta, legyen az bár az állam, vagy magánszemélyek birtokában; de azon bölcs rendeletet melléklé hozzá, mikép a mostani birtokosok, a császári kincstárból kártalanittassanak *). Az egyház szertartásai-, s intézményeinek a legszebb

*) Euseb. H. E. 10, 5.

fénybe helyezésével szorgosan foglalkozott. A még fönálló basilikák, az isteni-szolgálat tarthatására rendeztettek; és Rómának azon helyein, mellyek a keresztényeknek legdrágábbak voltak, ujak épittettek.

Ne tartson tőle a szives olvasó, hogy mi még egy hosszu történeti elbeszélést kezdünk: ezt másra bizzuk; ki alkalmasabb az egyház fénye-, és magasztosságának leirására, miután ez bilincseiből fölszabadult. Mi csak a hegyről le, az igéret földére akarunk mutatni, melly mint egy bájoló paradicsom terül el alattunk: de mi nem vagyunk Józsue, ki másokat oda vezessen. Mit mi szerény könyvünk igen rövid harmadik részében mondani akarunk, nem több, mint mi annak bevégzésére szükséges.

Menjünk tehát vissza a 318-ik évre: a legutolsó haláleset után, mellyet leiránk, tizenöt évvel. Az idő, s a törvények a keresztény vallást biztositák; az egyház tökéletesebben, és erősebben rendezte magát. Sokan, kik a béke visszatértével fejöket szomoruan lecsüggeszték, mivel az üldözés alatt életöket megmentendők, gyávān engedtek: mint elesettek kiállták a vezeklést. Itt-ott, egy idegen ősz, a vele találkozóktól tiszteletteljesen üdvözöltetik: ha látják, hogy jobb szeme ki van sütve, vagy keze levágva; vagy biczegő járása mutatja, hogy az üldözés alatt Krisztusért térd-inai keresztül metszettek *).

Ha a szives olvasó e korban a nomentani kapuból velünk ama völgybe kiván jönni, mellyet már ismer: ugy a Fabiola mezei-lakán ama szép fák, és virágágyak közt szomoru rombolást veend észre. Az elsők helyén állások, az utóbbiakén tégla, márvány-darabok, és oszlopok hevernek. Constantia, Constantin császár leánya, még midőn keresztény nem volt, Agnes sirjánál imádkozott, hogy egy fájdalmas daganattól megszabaduljon: ő egy jelenet által megvigasztaltatott, és tökéletesen meggyógyult. Miután megkereszteltetett, hálául, a sir fölött egy szép basilikát épittetett. Azalatt a krypta, mellyben Agnes

*) Az üldözés vége felé, mint Eusebius irja, a keleten nehány helytartók, megunván a gyilkolást, e büntetést szabták.

nyugodott, a hiveknek nyitva állt; és a világ minden részeiből nagy számmal zarándokoltak oda az ajtatoskodók.

Fabiola egy délután a városból mezei-lakába tért vissza; ő a napot a betegeknél tölté az ápoldában, mellyet saját házában alapitott. A Fossor, ki a temetőre fölügyelt, örvendetes izgatottsággal jövén elejbe, mondá: „Én biztosan hiszem, hogy keletről az idegen megjött, kit te olly régtől vársz."

Fabiola, ki a haldokló Mirjam szavait szüntelen szivében hordozta, gyorsan kérdé: „Hol van?"

„Ismét elment;" volt a felelet.

„Honnét tudod," kérdé örömében megzavarva, „hogy ő volt?"

„Reggel," felele a sirásó, „az ajtatoskodók közt egy embert vettem észre, ki még nincs ötven éves; de a bú, és sanyargatás által korán őszültnek látszik. Haja, és hosszu szakálla csaknem egészen fejér. Öltözete keleties; és olly ruhát viselt, mint az e tartományból jövő szerzetesek. Midőn Agnes sirja elejbe ért, leveté magát a földre, és sirt; olly hangosan fohászkodott és zokogott, hogy a körülállókat mind szánakozásra birta. Sokan hozzá menve, mondák: ‚Testvér! te nagy inségben vagy. Ne sirj; e szent irgalomteljes.' Mások ismét mondák: ‚Mi mindnyájan imádkozunk éretted; légy nyugodt' *). De ugy látszott, ő sehogy sem akart vigasztalódni. Én azt gondoltam, hogy egy illy kegyes, és jótevő szent jelenlétében senki sem lehet olly vigasztalhatlan, olly elcsüggedt, hanem csak egy ember."

„Tovább, tovább," mondá Fabiola; „hát még mit tett?"

„Sok idő után," folytatá a sirásó, „fölkelt, kebléből egy szép, szikrázó gyürüt vett elő, s azt a sirra tette. Nekem ugy rémlik, mintha e gyürüt sok évek előtt láttam volna."

„És azután?"

„Midőn megfordult, engem meglátott, és ruhámról fölismert, hogy én Fossor vagyok. Hozzám jött, és láttam, mint reszketett, midőn, a nélkül, hogy szemembe nézne, félénken

*) Ez elbeszélés történeti tényen alapszik.

kérdé: ‚Testvérem! nem tudod, nincs-e itt valahol egy syria szüz, neve Mirjam, eltemetve‘? Én némán mutatám meg neki a sirt. Egy, rá nézve igen fájdalmas szünet után, mélyen meghatva, reszkető hangon ismét kérdé: ‚Tudod-e, miben halt meg‘? Száraz betegségben, felelém neki. ‚Hála az Istennek!‘ kiáltott, egy fohászszal, mintha valami nagy szorongatástól menekülne. Azután ismét a földre vetette magát, zokogott, és sirt tovább egy óránál: erre a sirhoz lépett, buzgón megcsókolta a sirkövet, és eltávozott.“

„Ő az Torquatus; bizonyosan ő!“ örömmel kiáltá Fabiola. „Miért nem tartóztatád őt?“

„Nem mertem; miután arczát egyszer láttam, nem volt bátorságom tekintetével ujra találkozni. De ő bizonyosan el fog még jönni; most a városba ment.“

„Meg kell őt találnunk,“ mondá Fabiola. „Drága Mirjam! tehát e vigasztaló eseményt, halálod előtt előreláttad!“

II.

Az idegen Romában.

Az idegen másnap korán reggel a Forumon keresztül ment. Egész csoport népet látott egy ember körül, a kit ingereltek, és kinoztak. Egy nyilvános téren illy látványt föl sem veendett, ha egy igen ismeretes nevet kiáltatni nem hall. Tehát közelebb lépett. Középen állt egy férfi, nálánál fiatalabb; de ha az idegen öregebbnek látszék, mint volt, mert halavány, és kiéhezett: ugy amaz, ellenkező okokból még öregebbnek tetszék. Kopasz, és felfujt, arcza megdagadva, vörös, tele pattanással, és kelés-sel. Csunya szemei, tartása, és hangja egy iszákosra mutattak; ruhái szennyesek: egész külseje elhanyagolt.

„Ha ha, Corvinus!“ mondá egy fiatal ember; „most majd kijut a béred: hallottad-e már? Constantin ez évben Romába jön; akkor a keresztények bosszut állandnak: — nem gondolnád?“

„Azok nem!“ felele Corvinus. „Nincs hozzá eszközük. Mi is tartottunk illyesmitől, midőn Constantin, Maxentius halála után, a keresztények javára első parancsát kiadta: de egy évre rá megnyugtatott minket, midőn minden vallást egyformán szabadnak nyilvánitott.“ *)

. „Átalánosan véve, ez igaz,“ folytatá egy másik tovább, hogy őt még inkább ingerelje; „de nem valószinü-e, hogy azokkal, kik az üldözésnél kiválólag tevékenyek voltak, a Lex talionis **) szerint fog bánni? Akkor majd ütésért ütést, máglyáért máglyát, vad-állatért vad-állatot!“

„Ki mondja ezt?“ kérdé Corvinus elhalaványulva.

„No's, ez legalább igen természetes volna,“ mondá az egyik.

„De igen igazságos is,“ tevé hozzá egy másik.

„Oh! az mit sem tesz,“ mondá Corvinus; „az ember mindig keresztül csuszhat, ha keresztény lesz. És én készebb leszek akármivé lenni, a mit csak akarnak, mint hogy ott álljak —“

„Hol Pongrácz állt,“ szakitá félbe egy harmadik.

„Hallgass!“ kiálta dühösen a részeges. „Ne merészeld többé e nevet kimondani!“ S öklét emelve, dühösen nézett a beszélőre.

„Ha ha! ő megmondta neked, mint fogsz meghalni;“ kiáltá a fiatal ember, és azzal elszaladt. „Ha, ha! egy párduczot Corvinusnak.“

Mindannyian szétszaladtak a dühöngő elől, sebesebben, mint bármelly vad-állattól. Ő átkozta őket, és köveket dobált utánuk.

Az idegen egy kis távolságból nézte a jelenetet, és azután tovább ment.

Corvinus ugyanazon az uton lassabban ballagott, a laterani basilika felé, melly most Roma székes-egyháza volt. Rögtön

*) Eusebius, id. h.

**) A megtorlás törvénye, melly szerint Mózses törvényében is: szemet szemért fogat fogért stb. kivántak.

egy hangos orditás hallatszott, s ugyanakkor egy átható sikoltás. A Coliseum mellett, a vad-állatok kalitkái előtt haladtak, mellyek a császár látogatásának ünnepén egymással küzdeni fognak. Ama beteges kiváncsiság, melly gyakran észrevehető olly egyéneknél, kik magukat egy kikerülhetlen sors áldozatául hiszik rendeltetve, készteté Corvinust a ketreczhez közeledni, mellybe egy szép párducz volt zárva. Egészen a vas rostélyhoz lépve, taglejtéssel, és szóval ingerlé a vad-állatot, és mondá: „Igen, igen, te is ugy nézesz ki, mintha gyilkosom akarnál lenni! Te jól el vagy reteszedbe zárva!“ S azon perczben dühösen feléje ugrik a vad-állat, s a rostélyon keresztül körmeivel megtalálta nyakát, és borzasztó sebet ejtett rajta.

Fölemelvén őt, nem igen messze levő szállására vitték. Az idegen követte. Szállása rossz, piszkos, és a legnagyobb mértékben alkalmatlan volt: szolgálata egyetlen öreg, kimerült sklávból állott; ki valószinüleg szinte az ivás által jutott tönkre, mint gazdája. Az idegen elküldé seborvosért a szolgát, ki igen sokáig elmaradt; addig is igyekezett a vért elállitni.

Mig az idegen ezzel foglalkozott, Corvinus rámereszté szemeit, mint egy tébolyodott.

„Ismersz-e engem?“ kérdé az idegen gyengéden.

„Ismerlek e? Nem, — igen. Hadd lássalak! Oh — a róka! Tudod, még mikor együtt vadásztuk a gyalázatos keresztényeket? Hol voltál a hosszu idő alatt? Hányat ejtettél el?“ És borzasztóan nevetett.

„Csendesen Corvinus!“ mondá a másik. Egészen nyugodtan kell lenned; máskép menthetlenül elveszel. De különben is, nem szeretem, ha valaki azon időkről beszél; mert most magam is keresztény vagyok.“

„Te keresztény?“ kiálta Corvinus dühösen. „Te, ki a legjobbaknak több vérét ontottad, mint bárki más? Neked mindazt megbocsátották? Vagy állhattál-e ezek mellett nyugodtan? Éjenkint nem ostoroztak a furiák? Nem ijesztgettek a kisértetek? Nem rágták szivedet a viperák? Mondd meg, mikép üzted el őket magadtól, hogy én is elüzhessem? De talán még nem

jöttek hozzád: ugy még eljönnek; bizonyosan el fognak jönni: — miért is ne kinoznának téged szintugy, mint engem?"

„Csendesedjél Corvinus! én olly keményen lakoltam, mint te. De én megtaláltam a gyógyszert; és azt veled is közlöm, mihelyt az orvos ellátott: már hallom őt jönni."

Az orvos eljövén, beköté a sebet; de kijelenté egyszersmind, hogy igen aggasztó, főkép olly betegnél, kinek vére a mértékletlenség által tökéletesen megromlott.

Az idegen ismét mellé ült: az Isten irgalmáról, és megbocsátási készségéről, még a legnagyobb bünös irányában is, szivélyes szavakat intéze hozzá; s ezeket saját példájával erősité. A szerencsétlen a kábultságnak egy nemében látszott feküdni, s a mondottakat alig hallani, annál kevésbbé érteni. Az idegen, neki a kereszténység legfontosabb tanait fejtegeté. Nem tudta ugyan, ha valljon Corvinus meghallgatja-e; de reménye nem hagyá őt el. Azután folytatta tovább: „És most, Corvinus! azt fogod kérdeni, hogy az, ki mindezeket hiszi, mikép nyerhet bócsánatot? A keresztség által, az ujonszületés által viz-, és Szentlélekből."

„Mikép?" kiálta a beteg bosszusan.

„Ugy, ha megkereszteltetik vizzel." Egy görcsös nyögés, vagy inkább bőgés által szakittatott félbe. „Viz? viz? Nekem nem kell viz! El vele!" Egy erős görcs-roham látszék gégéjét összeszoritni.

Az idegen megijedt, és igyekezett őt megnyugtatni. „Ne gondold," mondá, „hogy te e lázas állapotban vizbe mártatnál (a beteg megborzadt, és orditott ismét): a betegek keresztelésénél csak nehány csepp szükséges; — nem több, mint e pohárban van." E közben mutatá neki a vizet egy kis edénykében; mellynek láttára a beteg képe eltorzult, szája tajtékzott, és erős görcs rázkodtatta. A hang, mellyet adott, inkább egy vad-állat bőgéséhez hasonlitott, mint ahhoz, melly emberi ajkon szokott kijönni.

Most látta az idegen, hogy a veszettség, a dühös párducz harapása következtében, minden borzasztó jeleivel kitört a be-

tegen. Csak nagy erővel birták ketten a sklávval együtt, őt időnkint lenyomni. Ismételve a legborzasztóbb káromlást szórta Isten, és emberek ellen. Azután, midőn nyugodtabb lett, orditott, maga elé nézve: „Vizet akarnak nekem adni? Vizet? vizet? Abból semmi sem lesz! Tüz, tüz; ez az én jutalmam! Már égek, belül, és kivül. Látjátok, mint közelit egy egész körben felém; minden pillanatban közelebb jön!" És a képzelt lángokat ágya mindkét oldalán kezeivel verte vissza, és feje körül igyekezett elfujni. Azután mindkettőjökhez fordulva, mondá: „Miért nem oltjátok el? Látjátok, hogy engem megégetnek!"

Igy folyt le a borzasztó nap; és rá még borzasztóbb éj következett. A láz erősebb lett, vele a Delirium, és a düh-rohamok is: jóllehet a test gyengült. Végre fölegyenesedett az ágyban, merően maga elejbe nézve, dühtől elfojtott hangon kiáltá: „Távozzál Pongrácz! El veled! Te elég sokáig néztél. Párduczodat tartsd erősen! — tartsd őt erősen, mondom: meg akar engem ragadni! Már jön! oh! —" Egy görcsös fogással, mintha nyakáról a vad-állatot akarná lerántani, leszakitá a kötést sebéről. Vérpatak bugyogott ki belőle, s ő halva rogyott vissza az ágyba.

Barátja látta, mikép halnak meg a meg nem térő keresztény-üldözők.

III.

Befejezés.

Másnap reggel a zarándok eltávozott, azon dolgának végzésére, mellyben őt, az előbbi fejezetben elmondott eset gátolta. Először is a Forumon Janus képe közelében látjuk őt valaki után kérdezősködni. Végre megtalálta, a kit keresett: és mindketten, a Capitol alatti lejtőn, melly Clivus Asyli-nek neveztetett, egy piszkos kis helyiségbe mentek. Ott régi poros könyvek hozattak elő, s lapról-lapra átnézettek: mig e Datumra jöttek: „Consulok: Diocletianus Augustus nyolczadszor, és

Maximianus Herculeus Augustus hetedszer." *) Itt némi jegyzeteket találtak, mellyek bizonyos okmányokra utaltak. Egy tekercs megsárgult pergament hozatott elő, melly hasonló keletü volt; a könyvekben talált számok kivonattak, és megvizsgáltattak. A vizsgálat eredménye mind a két félt kielégiteni látszék.

„Éltemben ez az első eset," mondá a férfi, ki a pergamentet eltette, „hogy valaki, szerencsésen menekülvén, tizenöt évek után visszajöjjön, adóssága felől kérdezősködni. Te bizonyosan keresztény vagy?"

„Igenis, Isten kegyelméből."

„Azt gondoltam. Jó reggelt uram! mindenkor kész leszek neked pénzt előlegezni, szintolly méltányos föltételek alatt, mint atyám Ephraim, ki most már Ábrahámnál van." — „Egy nagy bolond; azt meg kell mondanom!" tevé hozzá, midőn az idegen eltávozott.

Sebes léptekkel, és vidámabb tekintettel, mint minőt eddig nála láttunk, sietett az idegen egyenesen a nomentani kapu előtti mezei-lakba. Miután a kryptában ajtatosságát végezte, — de könnyebb szivvel, mint először, — a Fossorhoz fordulva, mondá, mintha soha sem voltak volna elválva: „Torquatus! beszélhetnék Fabiola delnővel?"

„Bizonyosan," felelé ez; „jöjj velem."

Midőn egymás mellett mentek, egyik sem szólt a régi időkről, vagy arról, mi az időtől fogva történt. Ösztönszerüleg látszának abban megegyezni, hogy az embernek minden multat el kell felednie; valamint remélték, hogy az Isten szine előtt is el van törülve. Fabiola, azon reményben, hogy az idegen viszszajön, ezen, és az előbbi napon is honn tartózkodott. A kertben egy ugrókutnál ült. Torquatus megmutatá őt az idegennek; s azután eltávozott.

Fabiola fölkelt, midőn a rég várt látogatót közeliteni látta. — Ő sajátságosan el vala fogulva, midőn ez elejbe lépett.

*) Krisztus születése után 303-ik év.

„Nemes hölgy!" mondá alázattal, és egyszerüen, „én soha sem bátorkodtam volna, ismét szemeid elé jönni, ha az igazság iránti tartozás, és a háladatosság tizszeres kötelessége erre nem kényszeritenek engem."

„Orontius!" felele Fabiola, — „ez-e a név, mellyen szólithatlak?" (Ő igenlőleg intett.) „Irányomban semmi egyéb kötelességed nincs, mint mellyet a nagy apostol szab, — hogy egymást szeressük."

„Tudom, hogy te igy gondolkodol; azért is méltatlanságom érzetében, nem bátorkodám hozzád közelitni, ha rám nézve szigoru kötelesség nem volna. Én tudom, milly hálával tartozom neked azon jóság-, és szeretetért, mellyet az iránt mutattál, ki nekem most drágább, mint valaha lehetett egy testvér e földön. Tudom, mikép teljesitéd iránta a szeretet kötelességét, mellyet én elmulasztottam."

„Épen ez által okoztad," szakitá félbe Fabiola, „hogy ő hozzám jött, és életem angyala lett. Gondold meg Orontius! mikép József testvérei által eladatott, hogy nemzetségének megmentője legyen."

„Te valóban tulságig jó vagy irántam, méltatlan iránt," folytatá a zarándok. „Én azonban nem akarok köszönetet mondani azon szeretetért, mellyet olly egyén irányában tanusitál, ki azt neked gazdagon visszafizette. Ma reggel hallám először, milly kegyes valál te más valaki iránt, ki bizonyára a te jóságodra semmi igénynyel sem birt."

„Én nem értelek téged," mondá Fabiola.

„Ugy világosabban kell magamat kifejeznem," folytatá Orontius tovább. Én most több év óta Palaestinában egy olly férfiak társulatának voltam tagja, melly a világtól távol, a pusztában lakik; napjait, sőt éjeit is szent énekek, elmélkedés, és munka közt osztván föl. Szigoru vezeklés előbbi büneinkért, bőjt, gyász, és imádság, sorsunk fő kötelességei. Illy férfiakról hallottál-e itt valamit?"

„Szent Pál, és szent Antal hire nyugoton szintolly nagy, mint keleten," felelé á hölgy.

„Én szent Antal legnagyobb tanitványának társaságában éltem. Épületes példája, s azon vigasz, mellyet nekem nyujtott, tartának fön. De egy gondolat kinzott; és még hosszu évekig tartó bünbánat és sanyargatás sem engedett egészen megnyugodnom. Mielőtt Romát elhagytam, nagy adósságaim voltak: az összeg, gondolám, a kamatok által tömérdek nagyra emelkedhetett; és mégis egy mulaszthatlan kötelességnek tekintém, azt lefizetni. Én egy szegény Coenobita *) voltam, és abból éltem, mit pálma-levelekből font szövetemből kerestem, és azon kevés növényből, melly a homokban terem. Mikép rójjam tehát le tartozásomat? Csak egy mód maradt még fön számomra. Hitelezőmnek önkénytes rabszolgájává lenni, ütéseit, és keserü szemrehányásait békével türni, vagy általa eladatni; mert én még erős vagyok, és dolgozhatok. Mind a két esetben, gondolám, Üdvözitőm példája fog vigasztalni, s erősitni; de mindenesetre akkor odaadom mindenemet, a mim van, — önmagamat. — Ma reggel a Forumra mentem; hitelezőm fiát föltaláltam, könyveit átvizsgáltam: és azt láttam, hogy te adósságomat teljesen kifizetted. Most tehát nem vagyok a zsidó rabja, hanem a tied, nemes Fabiola!“ E szavaknál alávetőleg letérdelt előtte.

„Kelj föl, kelj föl!“ mondá Fabiola, könyező szemekkel. „Te nem vagy rabszolgám, hanem kedves testvérem, a mi közös Urunkban.“

Azután leült vele, és mondá: „Orontius! egy kérésem van hozzád. Beszéld el nekem, mikép vezettettél azon életre, mellyre olly nagylelküen szentelted magadat?“

„Parancsodra, lehető röviden elmondom. Tudomásod szerint egy szomoru éjen Romából megszöktem, egy ember kiséretében.“ — Szava reszketett.

„Tudom, tudom, kit gondolsz, — Eurotast;“ szakitá félbe Fabiola.

„Ő volt, házunknak átka, oka minden szerencsétlenségemnek, és kedves testvérem szenvedéseinek. Brundusiumban nagy

*) Igy neveztettek a közös életet folytató szerzetesek.

pénzért egy hajót béreltünk, és Cyprusba vitorláztunk. Megkisértének kereskedési, és más vállalkozásokat; de minden balul ütött ki. Átok sulyosodott mindenre, a mibe fogtunk. Vagyonunk összeolvadt: és mi más tartományt kénytelenittetének keresni. Palaestinába hajóztunk, és egy ideig Gazában tartózkodtunk. Csakhamar egészen elszegényedtünk; mindenki került: mi nem tudtuk, miért? De lelkiismeretem mondá, hogy Káin bélyegét hordom homlokomon."

Itt egy ideig megszünt, és sirt; azután folytatta: „Végre, midőn már mindenünk elfogyott, és már semmink sem volt, kivéve nehány drága-köveket, mellyek egyébiránt igen nagy értéküek voltak, de mellyeketEurotas, nem tudom, miért? el nem akart adni, kényszeritett engem a keresztények föladására; mivel ott egy véres üldözés támadt. Éltemben először szegültem ellen parancsának. Egy nap fölszólitott, mennék ki vele a városból. Mi igen messze mentünk, mig a puszta közepén egy szép helyre értünk. Ez egy szük völgy volt, szép zöld pázsittal, pálma-fáktól beárnyékolva, s egy tiszta pataktól átmetszve, melly a völgy végén a sziklából fakadt. E sziklán barlangokat, és üregeket láttunk; de a hely lakatlannak látszék: semmi más zörej nem vala hallható, csak a viz csergedezése."

„Leültünk, hogy kinyugodjuk magunkat; és Eurotas rettenetes szavakat intézett hozzám. Eljött az idő, mondá, mellyben ama borzasztó határozatot mindkettőnknek eszközlésbe kell vennünk. Hulláinkat a vad-állatok fölemésztik, és házunk utolsó ivadékainak végét senki sem tudandja. E szavaknál két egyenlőtlen nagyságu üvegecskét vőn elő: s nekem a nagyobbat nyujtván, maga a kisebbet kiitta. Én vonakodtam elfogadni, és rosszaltam, hogy ő a mérget olly egyenlőtlenül osztá föl. Felelete az volt, hogy ő öreg, én pedig fiatal vagyok; és hogy mindenikünk adagja, erejét tekintve van kimérve. Én még folyvást vonakodtam; mert a haláltól féltem: de ő valamelly ördögi düh által meglepetve, óriási erővel megragadott, és a gyepre teritett; azután e szavakkal: ‚Nekünk együtt kell meghalnunk!' az üvegcse tartalmát utolsó cseppig számba töltötte."

Öntudatomat azonnal elvesztém. Midőn föleszméltem, egy üregben találtam magamat. Gyenge hangon vizet kértem. Egy fejér szakállu, tisztelendő agg férfiu tartott a számhoz egy vizzel tölt fa-edényt. Hol van Eurotas? kérdém. ‚Társadat gondolod?‘ kérdé az öreg szerzetes. — Igen, mondám. ‚Ő meghalt,‘ volt a felelet. Azt nem tudom, mikép történt, hogy ő meghalt, és én nem; de szivemből hálát adok Istennek, hogy engem megtartott.“

„Amaz öreg férfi Hilárion volt, Gazából; ki sok évet töltött szent Antalnál Egyptomban, és nem rég *) tért vissza, hogy a szerzetes, és remete életet hazájában is elterjeszsze. Már több tanitványai voltak; a közel levő üregekben laktak: szegény táplálékukat a pálma-fák árnyékában szokták elkölteni, és szomjukat a patakból olták. Irántami szeretetteljes viseletök, vidám jámborságuk, és szent életök megnyerték szivemet, midőn fölgyógyultam. A vallást, mellyet üldöztem, egy magasztos alakban láttam; megemlékeztem édes anyám oktatásaira, szent testvérem példájára: s a kegyelemtől legyőzetve, az Isten szolgájának **) lábainál megsirattam büneimet, és a Husvét előtti napon fölvettem a szent keresztséget.“

„Ugy mi kétszeresen testvérek vagyunk,“ mondá Fabiola; „igen, ikergyermekei az egyháznak: mert én is ugyanazon napon születtem ujra az örök életre. De mit fogsz most tenni?“

„Még ma estve ismét elindulok. Utamnak kettős czélját elértem. Én először ki akartam fizetni adósságomat; és másodszor, Agnes sirjára letenni ajándékomat. Emlékezni fogsz,“ folytatá mosolyogva tovább, „mikép jó atyád engem ártatlanul azon gondolatra vitt, mintha Agnesnek tetszettek volna drágaköveim. Én bolond voltam. De megtérésem után elhatároztam, hogy a legdrágább kő, mellyet Eurotas megőrzött, az övé legyen: és azt elhoztam neki.“

---

*) 303-ik évben.
**) A keresztséget gyakran megelözte a bünöknek titokbani bevallása. Bingham Origines. L. XI. c. 8. §. 14.

„De van-e uti költséged?“ kérdé Fabiola félénken.

„Több, mint elég,“ lőn a felelet. „Ezt fedezik a hivők keresztény jótéteményei. A gazai püspöktől van egy irásom, melly nekem mindenhol ételt, italt, és éjjeli szállást biztosit; de tőled egy pohár vizet, és egy darab kenyeret elfogadnék, egy tanitvány nevében. (Mát. 10, 42.)

Fölkelvén, a ház felé indultak, midőn a bokrokon keresztül egy nő legnagyobb sietséggel szalad; és lábainál összerogyva, kiált: „Ments meg drága urnőm! ments meg. Ő üldöz, és meg akar ölni!“

Fabiola fölismeré előbbi rabnőjét, Jubalát. Haja ősz volt, és összekuszált; s egész külseje nyomoruságos volt. Fabiola kérdé, kit ért?

„Férjemet,“ felelé; „ki már régtől kemény, és kegyetlen irántam: de ma még baromiabb, mint egyébkor. Oh szabadits meg tőle!“

„Itt nincs, mitől tartanod,“ mondá a delnő. „De a mint látom, nem igen boldog vagy vele. Már régen, igen régen nem láttalak.“

„Nem, drága urnőm! De miért is jöttem volna, nyomoruságomat panaszolni? Oh! miért hagytalak el, és házadat, hol olly boldog lehettem volna? Én tőled, Grajától, és a jó öreg Euphrosynetől, ki már megholt, megtanulhattam volna, jó lenni: s most én is keresztény lehetnék.“

„Hogyan? gondolkodtál te erről valóban, Jubala?“

„Régen, nemes hölgy! szenvedéseim-, és bánatomban; láttam, milly boldogok a keresztények: még azok is, a kik olly gonoszak voltak, mint én. És mivel ma reggel férjemnek azt mondottam, azért vert meg; és fenyegetett, hogy megöl. De Istennek hála! a keresztény tanban egy barátném oktatott.“

„Mióta kegyetlenkedik férjed, Jubala?“ kérdé Orontius, ki erről bátyjától valamit hallott.

„Mindig,“ felele, „mióta házasságunk után megmondtam neki, hogy egy idegen, Eurotas nevü férfi nekem kezét ajánlot-

ta. Oh, az gonosz ember ; egy fekete indulatu, lelkiismeret nélküli gaz! Az ő emlékezete okozza legnagyobb fájdalmamat.“

„Hogy, hogy?“ kérdé Orontius figyelve.

„Midőn Romát el akará hagyni, kért, késziteném számára két kábitó italt, egyet, ellenségének szánván, erős mérget, melly biztosan öljön; mig a másik csak nehány óráig tartó kábulásra legyen számitva. Ezt ő talán egyszer maga használhatná. Midőn eljött hozzám, hogy átvegye, épen mondani akarám neki, hogy a kisebbik üvegben van az öldöklő méreg, nem pedig, mint talán gondolhatná, a nagyobban: de azon pillanatban lépett be férjem, és engem szerelemféltési dühében a szobából kikergetett. Most attól félek, hogy az által valami rosszra adtam okot, és talán valakinek halálát okoztam.“

Fabiola s Orontius némán tekintének egymásra, és csudálták a gondviselés igazságos müködését. Akkor a nő hirtelen fölsikoltott. Ők borzadva látták, mint furódott egy nyil Jubala mellébe. Fabiola karjaival tartá fön Jubalát; Orontius körülnézett, és a kert keritésén keresztül egy fekete arczot látott, rutul eltorzultan nézni. Következő perczben egy numidát láttak elnyargalni; ivét a parthusok szokásaként vállán keresztül vonva, hogy minden üldöző ellen védve legyen. A nyil észrevétlenül Orontius, és Fabiola közt repült, és Jubalát halálosan érte.

„Jubala!“ kérdé Fabiola, „mint keresztény akarsz-e meghalni?“

„Ez legforróbb vágyam,“ volt a felelet.

„Hiszed az egy Istent, három személyében?“

„Mindent, mit a keresztény egyház tanit, erős hittel hiszek.“

„Hiszel-e a Jézus Krisztusban, ki születetett, és meghalt büneinkért?“

„Igen; én mindent hiszek, a mit te hiszel;“ felele Jubala gyengébb hangon.

„Hamar, hamar Orontius!“ kiálta Fabiola, a szökőkutra mutatván.

A viztartóhoz sietve, mindkét tenyerébe vizet merite, s visszaszaladván, a szegény afrikai nő fejére önté: mialatt a keresztelés igéit rámondta. Jubala meghalt; az ujonszületés vize, vérével elegyedett.

Eme borzasztó, s mégis vigasztaló jelenet után bementek a házba, és Torquatust utasiták a kétszeresen megkeresztelt ujhivőnek eltakaritására.

Orontius bámulta a háznak egyszerü butorzatát, melly igen nagy ellentétben állt Fabiola előbbi lakának pazar fényével· De egy kis szobában álló fénydus szekrényke hirtelen magára vonta figyelmét. Ez drága-kövekkel kirakva, s egy himzett függönynyel volt elfedve: ugy hogy csak a széle látszott. Ő közelebb lépett, és e fölirást olvasá:

„Boldogult Mirjam vére, mellyet kegyetlen kezek ontottak."

Halálsáppadtá lett; azután elvörösödött, és csaknem összerogyott.

Fabiola látta; vidám arczczal lépett mellé, s kezét karjára téve, mondá: „Orontius! mindkettőnknek elegendő okunk van elpirulni: de azért ne veszitsük el bátorságunkat."

E szavaknál félrevoná a függönyt; és Orontius egy kristály edényben látta a himzett kendőt, melly az ő saját, valamint testvére történetében olly fontos szerepet játszott. Ezen két éles fegyver feküdt, mellynek hegyei vértől rozsdásodtak. Az egyikben saját gyilokjára ismert; a másik, az asszonyi bosszu amaz eszközeinek egyike volt, mellyel, mint előtte tudva volt, a pogány delnők rabszolgáikat szokták büntetni.

„Mi mindketten," mondá Fabiola, „megsebesitettük őt; mindketten ontottuk vérét annak, kit most, mint testvért tisztelünk az égben. De mi engem illet, én ama naptól fogva, midőn ezt tettem, s midőn neki alkalmat nyujtottam, erényét bebizonyithatni, számitom a kegyelem föltünését lelkemben. Mit szólsz te Orontius?"

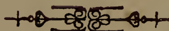
„Én is azon perczben, mellyben vele olly kegyetlenül bántam, és mellyben ő olly fényes keresztény kötelességet tanusi-

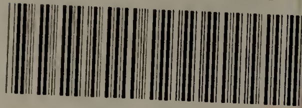
tott, érzém az Isten kezét, melly engem a bánat-, és bocsánatra vezérelt."

„Ugy van ez mindég," végzé Fabiola. „Az Üdvözitő példája idézte elő a vértanukat, és a vértanuk példája vezet minket föl ő hozzá. Ezek vére meglágyitja sziveinket; az övé tisztitja meg egyedül lelkünket. A vértanuk piroslό vére esdekli le ránk a kegyelmet: a Megváltó megadja azt. — Vajha az egyház a békeség, és diadal napjaiban soha se feledje, mennyit köszönhet a vértanuk idejének! Mi kettőnket illet, mi nekik köszönjük lelki életünket. Vajha sokan, kik csak olvasni fognak ez időről, ugyanazon irgalmasság- és kegyelemben részesülnének!"

Térdre esve a szekrényke előtt, hosszasan imádkoztak. Azután elváltak: hogy többé e földön egymást soha se lássák.

Nehány évek mulva, mellyeket Orontius szigoru vezeklésben töltött, a Gaza melletti völgy platanusai alatt egy pázsitdombocska jelölé a helyet, hol ő az igazak álmát aludta. Sok évek után, az erény és jótékonyság tetteivel gazdagon, költözött el Fabiola is e földről, hogy békében nyugodjék Agnes, és Mirjam mellett.

LIBRARY OF CONGRESS
0 014 641 151 4

